

De enthousiaste accountant

LIBER AMICORUM

voor prof. dr. Martin Hoogendoorn RA

De enthousiaste accountant

De enthousiaste accountant

Liber Amicorum

Aangeboden aan prof. dr. Martin Hoogendoorn RA

bij zijn afscheid als hoogleraar Externe Verslaggeving
aan de Erasmus Universiteit Rotterdam op 13 maart 2026

Redactiecommissie: Auke de Bos
Maarten Pronk
Rudi van Schadewijk
Ruud Snoeker

ISBN: 978-94-93406-74-2

Ontwerp en opmaak binnenwerk en omslag en productie: DEX

Eindredactie: Drs. Annemarie Oord (Tekstkracht)

Coverfoto: Paco van Leeuwen Fotografie

© Erasmus School of Accounting & Assurance, EIBE BV,
Erasmus Universiteit Rotterdam, maart 2026

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch of op geluidsband of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Erasmus School of Accounting & Assurance, EIBE BV, Erasmus Universiteit Rotterdam.

De redactiecommissie van dit Liber Amicorum heeft zich ingespannen om alle teksten nauwgezet te beoordelen en waar nodig aan te passen voor een optimaal eindresultaat. Voor eventuele onjuistheden of omissies in deze publicatie kan zij echter niet aansprakelijk worden gesteld.

De redactiecommissie bedankt Elja de Jong en Celia Oosterveen voor de waardevolle ondersteuning.

Inhoudsopgave

Voorwoord	11
Financiële verslaggeving	
Verschillende visies op de externe verslaggeving	13
Dick van Offeren	
Toen wij van Rotterdam vertrokken, vertrokken wij uit Rotterdam	22
Henk Langendijk	
Politieke bemoeienis met accountingstandaarden; de zoektocht naar balans en structuur	32
Ralph ter Hoeven	
Persoonlijk intermezzo	
De kracht van samenwerken en betrokken wetenschap	42
Antoinette Rijsenbilt	
The European Accounting Association: An achievement of many people	44
Araceli Mora	
Martin Hoogendoorn met emeritaat – eminence zeker, doorgaan is beter!	46
Bert de Groot	
Duurzaamheid(sverslaggeving)	
Spitten in de achtertuin en in de groene projecten van organisaties	48
Arno Nuijten	
Regulating sustainability reporting: Lessons from financial reporting	56
Begoña Giner	
Van aandeelhouderswaarde naar samenlevingswaarde	65
Hans Verkruijsse	
Is verplichte duurzaamheidsverslaggeving wenselijk?	74
Jeroen Suijs	

Connectiviteit in de jaarverslaggeving	85
Leo van der Tas	
Waarom komt duurzaamheidsverslaggeving zo moeizaam van de grond?	95
Nancy Kamp-Roelands	
Persoonlijk intermezzo	
Het belang van Martin Hoogendoorn en het gezag van de RJ	106
Cees van Geffen	
Meneer Martin	111
Dick de Waard	
Martin Hoogendoorn – Decades of support and friendship	119
Donna Street	
Bruggenbouwer	121
Edith Leung	
Ontwikkelingen in verslaggeving	
Innovatie in de verslaggeving	123
Arjan Brouwer	
The future of financial reporting: A history	133
Kees Camfferman	
Het einde van het jaarverslag zoals we dat kennen	141
Leen Paape	
Ontwikkelingen in criteria van prijzen voor externe verslaggeving	148
Maarten Pronk	
Persoonlijk intermezzo	
Waardering	156
Erik Louwrier	

Glans aan het vakgebied	158
Frank Hartmann	
Een hommage aan Martin	160
Frits Krens	
Inspiratie, passie en gedrevenheid	161
Gerard van Santen	
Fiscaliteit en verslaggeving	
Multinationale ondernemingen en het verstrekken van belastinginformatie volgens IFRS	163
Ann Jorissen en Michiel Van Roy	
Fiscale winst is geen commerciële winst	173
Peter Kavelaars	
Persoonlijk intermezzo	
Collegialiteit en vriendschap	184
Hans Gortemaker	
HUP, naar de markt?	186
Jan Bouwens	
De vriendelijke inspirator en motivator	188
Jan van Rooijen	
Onderwijs en onderzoek	
Het belang van externe verslaggeving voor de business controller	190
Arno Geurtsen	
Aantrekkelijke accountantsopleiding én enthousiaste docenten essentieel voor de toekomst van het accountantsberoep	196
Auke de Bos	

Schuivende panelen: over de versterking van wetenschappelijk onderzoek en de relevantie voor de auditingprofessie Ed Vosselman	208
Een design science-benadering van externe verslaggeving Eddy Vaassen	216
Kwalitatieve kenmerken van een 'geweldige docent' Gert-Jan Jordaan	225
Martin en externe verslaggeving; zijn oeuvre als fundament van het vakgebied in Nederland René Orij	236
De gepromoveerde accountant: toen, nu, en in de toekomst Victor Maas	244
Verklarend en ontwerpend accountingonderzoek: een overpeinzing Willem Buijink	250
Persoonlijk intermezzo	
Samenwerking met de meest vriendelijke accountant en collega Karen Maas	258
Een aimabele collega en voorzitter John van Kollenburg	260
Constructief op de inhoud, conversabel in de relatie Niels van Nieuw Amerongen	261
De complexiteitduider met de glimlach Peter Eimers	266
Recht	
Martin Hoogendoorn en de <i>trias politica</i> Huub Willems	268

Van botsende beginselen naar tegenstrijdige belangen	279
Erika Marseille	
Over recht en (financial) accounting	288
Peter van der Zanden	
Persoonlijk intermezzo	
Vriendelijk, deskundig en doortastend – Martin ten voeten uit	300
Philip Wallage	
Vraagbaak voor accountants	302
Remko Renes	
Bewondering	304
Roger Dassen	
Maatschappelijk	
Accountant en financieel-economische criminaliteit	305
Peter Diekman	
Herijking van het gemeentefonds	314
Tom Groot	
Persoonlijk intermezzo	
Van Onbekend en bemind naar Bekend en bemind	323
Rudi van Schadewijk	
Een betrokken mens en enthousiasmerend docent	325
Ruud Snoeker	
Martin Hoogendoorn: voorbeeld, inspirator, collega, medeauteur en vriend	327
Ruud Vergoossen	
Curriculum Vitae prof. dr. Martin Hoogendoorn RA	329
Publicaties	330

Voorwoord

Voor u ligt dit Liber Amicorum, samengesteld ter gelegenheid van het emeritaat van prof. dr. Martin Hoogendoorn. Deze bundel vormt een weerslag van de waardering en erkenning die velen voor hem koesteren, zowel in de academische wereld als in de praktijk van het accountantsberoep.

De persoonlijke bijdragen in deze afscheidsbundel tonen een consistent beeld van Martin als vakinhoudelijk baken en menselijke inspirator. Zo noemt Bert de Groot hem “een baken waarop je je kompas kunt richten” en prijst hij zijn vermogen om dilemma’s in verslaggeving helder te duiden. Erik Louwrier schrijft: “De rode draad bleef: scherpe analyses, heldere meningen en altijd een warme ontmoeting.” Op zijn beurt benadrukt Frank Hartmann de unieke manier waarop Martin theorie en praktijk weet te verbinden: “Hoezo zou iemand dus kunnen beweren dat accounting saai, standaard en voorspelbaar is? Iemand die dat beweert, heeft kennelijk nog niet kennism gemaakt met jou.”

Ook de meer persoonlijke ontmoetingen komen naar voren. Rudi van Schadewijk concludeert: “Martin is gewoon altijd opgewekt, bezig met de vooruitgang, met een bijna onbegrensde gedrevenheid.” En terugblikkend op een samenwerking van bijna twintig jaar schrijft Ruud Snoeker: “Jouw docentschap werd toen al getypeerd als enthousiast, gedreven en duidelijk. Daarin word je nog steeds herkend.”

Hans Gortemaker, die recent is overleden, legt de nadruk op collegialiteit en vriendschap en schreef: “Op voor mij belangrijke momenten was hij in de rechtszalen aanwezig. De zittingen gaven mij, naast de emoties, een geruststelling, mede door de voortdurende betrokkenheid van Martin.” Philip Wallage vat zijn indruk samen met de woorden: “Vriendelijk, deskundig en doortastend – Martin ten voeten uit” en herinnert zich hoe Martin als vakgroepvoorzitter “op zijn kenmerkende manier richting gaf aan de opleiding: vriendelijk en menselijk, maar ook doortastend.”

Ook Frits Krens heeft zijn waardering uitgesproken. Zijn bijdrage onderstreept Martins blijvende invloed op de ontwikkeling van verslaggevingsvraagstukken en zijn rol als inspirerende collega binnen de vakgroep.

De inhoudelijke bijdragen beslaan een breed scala aan onderwerpen, in lijn met de brede interesse van Martin. Uit de artikelen blijkt dat verslaggeving in beweging is. Naast de artikelen over financiële verslaggeving zijn er ook artikelen waarin veel aandacht wordt besteed aan duurzaamheidsverslaggeving, inclusief een artikel van Leo van der Tas over de connectiviteit tussen beide. Ook zijn er

meerdere artikelen over ontwikkelingen in verslaggeving. In dat kader stelt Leen Paape de vraag of het einde van het jaarverslag in zicht komt en belicht Arjan Brouwer de impact van AI.

In deze afscheidsbundel treft u ook verschillende artikelen aan over onderwijs en onderzoek. Die gaan niet alleen over Martins enthousiasme voor onderwijs. Arno Geurtsen betoogt bijvoorbeeld waarom onderwijs in externe verslaggeving belangrijk is voor business controllers en Victor Maas ziet een mooie toekomst voor gepromoveerde accountants. Ed Vosselman, Eddy Vaassen en Willem Buijink onderbouwen de relevantie van onderzoek voor externe verslaggeving en auditing, maar schetsen ook de uitdagingen daarbij.

Dat Martin interesse heeft in het recht, blijkt uit de bijdragen van Huub Willems, Erika Marseille en Peter van der Zanden. Maar Martin is ook geïnteresseerd in fiscaliteit en financieel-economische criminaliteit. Volgens Tom Groot is Martins interesse zelfs nog veel breder; hij schreef om die reden een artikel over het gemeentefonds.

De Redactiecommissie waardeert het bijzonder dat zoveel wetenschappelijke vrienden van Martin uit Nederland en daarbuiten hun bijdrage hebben geleverd. Het zijn er zoveel dat we niet iedereen in dit voorwoord kunnen noemen. Sommigen hebben gekozen voor een korte, persoonlijke bijdrage, anderen hebben een langer, vakinhoudelijk artikel geschreven. In dit Liber Amicorum wisselen we steeds een serie lange artikelen met een serie korte bijdragen af.

Gezamenlijk laten deze persoonlijke en inhoudelijke bijdragen zien dat Martin niet alleen een thought leader is binnen de externe verslaggeving, maar ook iemand die door zijn integriteit, collegialiteit en enthousiasme een blijvende indruk heeft gemaakt. Op collega's, maar zeker ook op studenten, die hij wist te enthousiasmeren voor het vakgebied. Hij wist complexe vraagstukken inzichtelijk te maken, en deed dat steeds met oog voor de mens achter de professional.

Dit Liber Amicorum is daarmee niet slechts een afscheid, maar een blijvend portret van een eminent vakgenoot met een inspirerende en innemende persoonlijkheid. Het documenteert de impact van Martin Hoogendoorn op zijn vakgebied en op de mensen met wie hij werkte, en vormt een blijvende herinnering aan zijn betekenisvolle loopbaan.

Wij wensen Martin toe dat hij mag genieten van dit Liber Amicorum.

De redactiecommissie: Auke de Bos, Maarten Pronk, Rudi van Schadewijk, Ruud Snoeker.

Rotterdam, maart 2026

Verschillende visies op de externe verslaggeving

Dick van Offeren

Inleiding

Op 19 mei 1993 sprak Martin Hoogendoorn zijn oratie uit bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar Externe Verslaggeving aan de Universiteit van Amsterdam (UvA). De aula was afgeladen vol, met – naast familie en vrienden – collega's van alle Nederlandse universiteiten en praktiserende accountants. Op dezelfde middag was er de oratie van Arnold Schilder en de afscheidsrede van Herman Nordemann. Voor allen die bij de accountancy in Nederland waren betrokken, was het een middag om niet snel te vergeten. De Vakgroep Accountancy van de UvA liet zich van zijn beste kant zien. Ook Martin liet zich van zijn beste kant zien. Maar dat was geen verrassing. Sinds zijn eerste stappen bij de UvA prezen collega's en studenten hem als uitermate deskundig, oprecht, betrouwbaar en toegankelijk. Deze kwalitatieve eigenschappen heeft Martin zijn hele loopbaan ten gunste van de wetenschap en de samenleving vastgehouden en verder ontwikkeld.

In deze bijdrage neem ik de oratie van Martin (Hoogendoorn 1993) als uitgangspunt en werk ik die verder uit naar de verschillende visies die accountants en juristen hebben op de externe verslaggeving. Met het toenemende belang van wet- en regelgeving, zowel nationaal als internationaal, wordt externe verslaggeving een vakgebied dat zowel voor accountants als voor juristen belangrijk is. Het is daarom van groot belang dat beide beroepsgroepen elkaar goed begrijpen en verstaan om spraakverwarring te voorkomen. Mijn ervaring bij de accountantsopleidingen van de UvA en van Nyenrode Business Universiteit (Nyenrode) alsmede bij de opleiding rechtsgeleerdheid van de Universiteit Leiden vormen de aanleiding voor deze bijdrage.

Botsende beginselen

Martins oratie heeft de titel 'Botsende beginselen in de externe verslaggeving'. Externe verslaggeving houdt zich vooral bezig met financiële verslaggeving aan derden. De jaarrekening is het middel waarmee de onderneming(sleiding) financiële verslaggeving aan derden faciliteert. De beginselen die aan de jaarrekening ten grondslag liggen, kunnen botsen. Martin concentreert zich in zijn rede op het voorzichtigheidsbeginsel en het realisatiebeginsel.

Aan de hand van verschillende jaarrekeningposten geeft Martin een heldere uiteenzetting van het probleem van het voorzichtigheidsprincipe. Hij vergelijkt daarbij het wettelijke voorzichtigheidsbeginsel zoals dat blijkt uit BW 2 Titel 9 en

het voorzichtigheidsbeginsel uit het Stramien voor de opstelling en vormgeving van jaarrekeningen (Stramien¹). Kort samengevat komt het erop neer dat het wettelijke voorzichtigheidsbeginsel meer voorzichtigheid voorschrijft dan volgens het Stramien gerechtvaardigd is.

Hoogendoorn (1993) behandelt voorts het realisatiebeginsel eveneens aan de hand van jaarrekeningposten. Uiteraard zijn dat andere jaarrekeningposten dan die zijn behandeld bij het voorzichtigheidsbeginsel. Hier is de conclusie dat het wettelijke realisatiebeginsel kan botsen met de economische benadering van het Stramien.

Natuurlijk verkent Hoogendoorn (1993) verschillende oplossingen. Hij noemt er vier:

- 1) Voor de hand liggend: geconstateerd is dat de economische benadering van het Stramien botst met de Nederlandse wetgeving. De oplossing hiervoor is aanpassing van het Stramien aan de wettelijke voorschriften.
- 2) Gebruikmaken van het suppletie- en derogatieartikel, artikel 362 lid 4 BW2. Dit wetartikel houdt in dat, indien het inzicht het vereist, de rechtspersoon gegevens verstrekt ter aanvulling van hetgeen in de bijzondere voorschriften van en krachtens deze titel wordt verlangd (suppletie) of afwijkt van deze voorschriften (derogatie).
- 3) Het voorzichtigheidsbeginsel en het realisatiebeginsel schrappen uit het Burgerlijk Wetboek en het inzichtvereiste verheffen tot enige norm.
- 4) Opstellen van verschillende jaarrekeningen op basis van verschillende beginselen. De bedrijfseconomische jaarrekening, veelal de geconsolideerde, is dan gericht op het inzicht in de grootte en samenstelling van het eigen vermogen en het resultaat. De juridische jaarrekening, veelal de enkelvoudige, is dan gericht op kapitaalbescherming. Het voorzichtigheidsbeginsel en het realisatiebeginsel zijn in deze jaarrekening dominant.

Hoewel Hoogendoorn (1993) bij deze vierde oplossing nog enkele wettelijke obstakels ziet, vindt hij dit de oplossing die nader moet worden verkend. Hij schrijft: "In het verkeer zijn gescheiden rijbanen een middel om botsingen te voorkomen. Ook bij botsende beginselen in de externe verslaggeving lijken gescheiden rijbanen de aangewezen oplossing." (Hoogendoorn 1993, p 38).

Verskillende visies

In mijn onderwijs aan accountancystudenten bij de UvA en bij Nyenrode en studenten rechtsgeleerdheid bij de Universiteit Leiden viel mij op dat de

verschillende typen studenten een geheel verschillende visie hebben bij de colleges externe verslaggeving. Het belang van het vak externe verslaggeving komt ook tot uitdrukking in de positie in het curriculum. Het vak externe verslaggeving is een hoofdvak in de accountantsopleiding en een onderdeel van een minorvak bij rechtsgeleerdheid. Bij de Universiteit Leiden was ik samen met René Orij en Maaïke Lycklama à Nijeholt betrokken bij de postacademische opleiding Finance for Lawyers: Module Balans- en Jaarrekeninglezen. In deze module illustreerden wij onderwerpen uit de externe verslaggeving aan de hand van gepubliceerde jaarrekeningen. Uit mijn discussies met praktiserende juristen bleek een groot verschil in referentiekader tussen hen en mij. Hierna volgen vijf voorbeelden van die verschillende referentiekaders.

Voorbeeld 1

Vaak was de eerste vraag die ik aan de orde stelde: wat wordt verstaan onder de jaarrekening? Accountancystudenten raadplegen daarvoor de IFRS-bundel en komen met het antwoord: *statement of financial position as at the end of the period, statement of comprehensive income for the period, statement of changes in equity for the period, statement of cash flows for the period, notes, comprising a summary of significant accounting policies and other explanatory information*. Studenten rechtsgeleerdheid slaan het wetboek op en komen met het antwoord: balans, winst- en verliesrekening met de toelichting.

Voorbeeld 2

Een andere vraag was: welke jaarrekening, de enkelvoudige of de geconsolideerde, is de belangrijkste jaarrekening? Accountancystudenten noemen in overgrote meerderheid de geconsolideerde jaarrekening de belangrijkste jaarrekening, omdat in dat deel het financiële overzicht van het gehele concern wordt gegeven. Veel studenten rechtsgeleerdheid kiezen voor de enkelvoudige jaarrekening, omdat daar de rechtsrelatie tussen de aandeelhouders en de rechtspersoon tot uitdrukking komt. Aandeelhouders beschikken over aandelen in de rechtspersoon. Zij ontvangen dividend en hebben stemrecht in de algemene vergadering van de rechtspersoon, niet van het concern.

Voorbeeld 3

Een volgende discussie ging over de betekenis van de post eigen vermogen. Accountancystudenten kennen, in navolging van het Stramien (Raad voor de Jaarverslaggeving 2024), nauwelijks zelfstandige waarde toe aan deze post. Het eigen vermogen is immers niet meer en niet minder dat het saldo tussen de verwerkte posten van de activa en het vreemd vermogen. De omvang van

het eigen vermogen wordt in belangrijke mate bepaald door de toegepaste grondslagen van de verslaggeving, waaronder de waarderingsgrondslagen. Studenten rechtsgeleerdheid zien daarentegen een belangrijke functie voor de post eigen vermogen. Aandeelhouders zijn immers de verschaffers van – en deelnemers in – het eigen vermogen. Hun deelname in het eigen vermogen geeft stemrecht in de algemene vergadering alsmede recht op een aandeel in de winst. Deelname in het eigen vermogen is de basis voor de rechtsrelatie tussen de aandeelhouders en de rechtspersoon.

Voorbeeld 4

Als ik vraag naar de bronnen van wet- en regelgeving noemen accountancy-studenten primair de bundels *Richtlijnen voor de jaarverslaggeving* (Richtlijnen) en de International Financial Reporting Standards (IFRS). Studenten rechtsgeleerdheid noemen direct Boek 2 BW Titel 9: 'De jaarrekening en het bestuursverslag'. Het lijkt erop dat accountancystudenten nauwelijks kennis hebben van Titel 9 en dat studenten rechtsgeleerdheid niet op de hoogte zijn van het bestaan van de professionele regelgevende bundels.

Voorbeeld 5

Tot besluit vraag ik naar de doelstelling van de jaarrekening. Accountancy-studenten noemen, in navolging van het Stramien, dat de jaarrekening informatie dient te verschaffen over de financiële positie, resultaten en wijzigingen in de financiële positie van een onderneming, die voor een grote reeks van gebruikers nuttig is voor het nemen van economische beslissingen. Deze doelstelling kan worden samengevat als de decision-usefulnessdoelstelling van de jaarrekening. Studenten rechtsgeleerdheid vinden geen expliciet geformuleerd doel van de jaarrekening in het wetboek. In art. 362.1 BW2 staat: "de jaarrekening geeft volgens normen die in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar worden beschouwd een zodanig inzicht dat een verantwoord oordeel kan worden gevormd omtrent het vermogen en het resultaat, alsmede voor zover de aard van een jaarrekening dat toelaat, omtrent de solvabiliteit en de liquiditeit van de rechtspersoon." Er staat niet bij welke gebruiker(s) een verantwoord oordeel over het vermogen en het resultaat willen vormen en welk doel zij daarmee nastreven. Als we hierover verder discussiëren komen we tot de conclusie dat het bestuur van de onderneming op de algemene vergadering met de jaarrekening financiële verantwoording aflegt over het beheer en beleid van de afgelopen periode alsmede over de behaalde resultaten. Deze doelstelling kan worden samengevat als de verantwoordingsdoelstelling van de jaarrekening.

Constatering

Omdat praktiserende accountants en juristen in het verleden studenten waren, is het redelijk te veronderstellen dat de visies van accountancystudenten en studenten rechtsgeleerdheid in bepaalde mate overeenkomen met de visies van praktiserende accountants en juristen. De conclusie van deze verkenning is dat accountants en juristen een verschillende visie hebben op het doel – en dus ook op de inhoud – van de jaarrekening. Accountants benadrukken de decision-usefulnessdoelstelling, waar juristen vooral de verantwoordingsdoelstelling van de jaarrekening centraal stellen. De vraag die daaruit volgt is of deze twee doelstellingen simultaan kunnen worden vervuld door één jaarrekening, of dat er behoefte is aan verschillende jaarrekeningen voor verschillende doelstellingen.

In de volgende paragraaf ga ik in op de theoretische achtergrond van de verschillende doelstellingen van de jaarrekening.

Twee doelstellingen van de jaarrekening: theoretische achtergrond

De conclusie van de vorige paragraaf is dat de jaarrekening twee doelstellingen heeft: de decision-usefulnessdoelstelling en de verantwoordingsdoelstelling. De vraag is of één jaarrekening deze twee doelstellingen simultaan kan dienen of dat er behoefte is aan één jaarrekening voor elke doelstelling, dus aan twee jaarrekeningen.

Volgens Scott & O'Brien (2020) is informatieasymmetrie de theoretische verklaring voor het ontstaan van de externe financiële verslaggeving. Door de scheiding van leiding en eigendom van een onderneming ontstaat een informatieverschil tussen de ondernemingsleiding en de eigenaren van de onderneming, de (potentiële) aandeelhouders. Zij onderscheiden twee vormen van informatieasymmetrie: adverse selection en moral hazard. Scott & O'Brien (2020) geven de volgende definities van deze vormen van informatieasymmetrie:

- Adverse selection is een vorm van informatieasymmetrie waarbij een of meer partijen bij een zakelijke transactie of potentiële transactie (het bestuur) een informatievoordeel hebben ten opzichte van andere partijen (de beleggers en andere externe partijen).
- Moral hazard is een vorm van informatieasymmetrie waarbij een of meer partijen bij een contract (het bestuur) hun acties ter uitvoering van het contract kunnen waarnemen, maar andere partijen (de beleggers en andere externe partijen) dat niet kunnen.

Bij *adverse selection* is er sprake van verborgen informatie. Dit informatievoordeel bestaat vóórdat de transactie plaatsvindt en kan leiden tot ongunstige

resultaten voor de partij met minder informatie (de beleggers en andere externe partijen) en een voordeel voor het bestuur. Het bestuur kan bijvoorbeeld op de hoogte zijn van de introductie van een veelbelovend product. Als de huidige aandeelhouders ook over deze informatie zouden beschikken, zouden ze hun aandelen tegen een hogere prijs verkopen. Indien het bestuur op de hoogte is van een hoge boete, maar de potentiële aandeelhouders dit nog niet weten, is het probleem dat zij een hogere prijs voor de aandelen betalen dan wanneer zij wél op de hoogte waren van de boete. In theorie kan het adverse-selectionprobleem worden beperkt door onmiddellijke publicatie van alle ondernemingsinformatie. Praktisch vereist de Wet op het financieel toezicht (Wft) het zo snel mogelijk openbaar maken van koersgevoelige informatie en verbiedt de Wft handel met voorwetenschap en marktmanipulatie (pump and dump).

Bij *moral hazard* is er sprake van verborgen actie(s). Dit informatievoordeel bestaat nadat de overeenkomst is gesloten en kan leiden tot ongunstige acties die nadelig kunnen zijn voor de partij met minder informatie (de beleggers en andere externe partijen) en een voordeel voor de andere partij (het bestuur). Het bestuur zou ervoor kunnen kiezen om zich op andere doelen te richten dan het maximaliseren van de aandeelhouderswaarde. Het bestuur zou inspanningsavers kunnen zijn, waardoor de waardeontwikkeling van de onderneming stagneert of terugloopt. De doelen van het management en de aandeelhouders kunnen op één lijn worden gebracht door het management in aandelen te belonen of een winstafhankelijke beloningscomponent in het arbeidscontract op te nemen. Bovendien dient het bestuur verantwoording af te leggen in de algemene vergadering. Dit impliceert dat het moral-hazardprobleem kan worden beperkt door de prestaties van het bestuur te meten met een gevoelige en nauwkeurige maatstaf. De vraag is dan of de financiële verslaggeving voldoende gevoelige en nauwkeurige maatstaven bevat om het management te motiveren en hun resultaten te evalueren.

Scott & O'Brien (2020) zien hier het fundamentele probleem van externe verslaggeving. Aangezien er slechts één jaarrekening is, is het fundamentele probleem van de theorie van de externe financiële verslaggeving hoe concepten en standaarden ontworpen en geïmplementeerd kunnen worden die de twee concurrerende rollen van verslaggevingsinformatie het beste combineren: het informeren van beleggers, en daarmee het beperken van het adverse-selectionprobleem, en het verbeteren van de efficiëntie van contracten door de managers te motiveren en hun prestaties te evalueren, en daarmee het moral-hazardprobleem te beperken.

Eerder was de conclusie dat externe verslaggeving twee doelstellingen kent: de decision-usefulnessdoelstelling en de verantwoordingsdoelstelling. Bij de

decision-usefulnessdoelstelling is het adverse-selectionprobleem dominant; bij de verantwoordingsdoelstelling het moral-hazardprobleem. Bij de decision-usefulnessdoelstelling is vooral informatie omtrent de omvang, timing en onzekerheid van toekomstige kasstromen van belang. Volgens de economische theorie is de waarde van een goed immers de contante waarde van de toekomstige kasstromen. Om decision useful te zijn moet informatie in de externe financiële verslaggeving vooral toekomstgericht zijn.

Bij de verantwoordingsdoelstelling is vooral informatie over de afgesloten periode van belang. In de externe financiële verslaggeving wordt vooral teruggekeken; de externe financiële verslaggeving is vooral historisch gericht.

Verschillende visies en informatieasymmetrie

Eerder is geconcludeerd dat accountancystudenten de decision-usefulnessdoelstelling benadrukken en daarmee meer belang hechten aan het beperken van het adverse-selectionprobleem. Studenten rechtsgeleerdheid stellen vooral de verantwoordingsdoelstelling van de jaarrekening centraal en daarmee het beperken van het moral-hazardprobleem.

Accountancystudenten verwachten derhalve dat de jaarrekening informatie geeft over de omvang, timing en onzekerheid van toekomstige kasstromen. Voor de waarderingsgrondslag van activaposten en van posten die behoren tot het vreemd vermogen betekent dat, dat zij een voorkeur hebben voor een vorm van waardering volgens actuele waarde. Bij efficiënte markten is de actuele waarde immers een weergave van de marktverwachting van de contante waarde van de toekomstige kasstromen. Informatie over de omvang, timing en onzekerheid van toekomstige kasstromen wordt relevante informatie genoemd.

Studenten rechtsgeleerdheid verwachten dat de jaarrekening informatie geeft over de prestaties van het bestuur in de afgesloten periode. De maatstaf daarvoor moet gevoelig zijn voor de inspanning van het bestuur en moet die prestaties nauwkeurig meten. Voor de waarderingsgrondslag van activaposten en van posten die behoren tot het vreemd vermogen betekent dit dat zij een voorkeur hebben voor waardering volgens historische kosten. Waardering volgens historische kosten is vrij van algemene economische ontwikkelingen en van marktontwikkelingen die de weergave van de prestaties van het bestuur zouden kunnen verstoren. Daarmee is waardering volgens historische kosten een betrouwbare vorm van informatieverschaffing.

Samengevat komt het erop neer dat voor het beperken van het adverse-selectionprobleem relevante informatie volgens actuele waarde is vereist. Voor het beperken van het moral-hazardprobleem is betrouwbare informatie volgens historische kosten vereist. Deze binaire tegenstelling moet niet absoluut worden

geïnterpreteerd, maar meer als een denkkader. Natuurlijk moet relevante informatie betrouwbaar zijn en betrouwbare informatie moet ook relevant zijn om nuttig te zijn. De bedoeling is meer om het relatieve belang aan te geven van relevantie en betrouwbaarheid bij de afweging van beide kwalitatieve kenmerken van informatie.

Bemiddeling tussen de verschillende visies

Hoogendoorn (1993) stelt voor om verschillende jaarrekeningen op te stellen op basis van verschillende beginselen. Dat is een verstrekkend voorstel, waarvoor hij enkele wettelijke obstakels ziet. Wellicht is dit voorstel een oplossing op de langere termijn. Voor de kortere termijn stel ik voor dat in het accountancyonderwijs meer aandacht aan ondernemingsrecht wordt geschonken, en dat er in het juridische onderwijs meer aandacht komt voor de accountancyvisie op externe verslaggeving.

In het onderwijs aan accountancystudenten zou meer aandacht moeten worden besteed aan de relatie tussen de wettelijke bepalingen van Boek 2 BW, Titel 9 en de regelgeving in de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving en de IFRS. Ook een diepgaande behandeling van de Wft zou een plaats moeten hebben in het accountancycurriculum.

Studenten rechtsgeleerdheid zouden in ieder geval ingewijd moeten worden in de boekhoudkundige relatie tussen de enkelvoudige en de geconsolideerde jaarrekening en in de verschillende waarderingsgrondslagen en de effecten daarvan op de gepresenteerde cijfers van vermogen en resultaat.

Meer ondernemingsrecht in het accountancyonderwijs en meer aandacht voor de accountancyvisie op externe verslaggeving in de studie rechtsgeleerdheid kan de visiekloof verkleinen en spraakverwarring tussen praktiserende accountants en ondernemingsrechtjuristen verkleinen.

Het continuïteitsbeginsel: afsluiten en doorgaan

Beste Martin, onze eerste ontmoeting was in een hotelgang in Nice, in april 1988. Jouw reputatie was je al vooruitgesnel. Onze meest intensieve samenwerking was tussen 1992 en 2002 toen jij aan de UvA was verbonden. Aan die tijd bewaar ik uitstekende herinneringen. Als prestatie van formaat heb jij de doorlopende leerlijn van propedeuse tot en met de postdoctorale accountantsopleiding tot stand gebracht. Na jouw overstap naar de EUR kwamen we elkaar nog regelmatig tegen. Het was altijd fijn om jou en Karin te zien en te spreken. Ik wens jullie beiden alle goeds toe voor de toekomst. Geniet van de komende jaren.

Dr. D.H. van Offeren is gepensioneerd universitair (hoofd)docent bij de Universiteit van Amsterdam en de Universiteit Leiden en is docent bij de Nyenrode Business Universiteit.

Noot

1. Het Stramien is als Richtlijn 930 ongewijzigd opgenomen in de bundel Richtlijnen voor de jaarverslaggeving (Raad voor de Jaarverslaggeving (2024)).

Literatuur

- Hoogendoorn MN (1993) Botsende beginselen in de externe verslaggeving. Oratie Universiteit van Amsterdam. Amsterdam University Press (Amsterdam).
- Scott WR, O'Brien PC (2020) *Financial Accounting Theory*. 8 ed. Pearson, Canada.
- Raad voor de Jaarverslaggeving (2024) Stramien voor de opstelling en vormgeving van jaarrekeningen. Opgenomen in: *Richtlijnen voor de jaarverslaggeving voor middelgrote en grote rechtspersonen*. Jaareditie 2024. Wolters Kluwer (Deventer).

Toen wij van Rotterdam vertrokken, vertrokken wij uit Rotterdam

Henk Langendijk

Inleiding

Deze eerste regel van het lied Ketelbinkie van Louis Davids verwijst naar het vertrek van Martin uit Rotterdam (de Erasmus Universiteit) naar Amsterdam (de Universiteit van Amsterdam), waar ik Martin goed heb leren kennen. Tevens verwijst deze titel van de bijdrage naar de inhoud van deze bijdrage, want deze eerste regel is onjuist maar wel veel zo gebruikt. De eerste regel luidt 'Toen wij van Rotterdam vertrokken met de 'Edam', een oude schuit,' etc.

Het is een groot genoegen geweest om met Martin te mogen samenwerken. Martin is zeer deskundig op zijn vakgebied en heeft een innemend karakter. Hij zoekt altijd de dialoog en weet vrijwel altijd de juiste oplossing te vinden – en dat niet alleen op zijn vakgebied. Ook heb ik hem leren kennen als iemand die zeer efficiënt en effectief werkt.

Op de Universiteit van Amsterdam (UvA) zijn wij gedurende een lange reeks van jaren collega's geweest en hebben wij veel gelachen om tal van zaken die in de academische wereld en daarbuiten speelden. Ook kwam natuurlijk de boeiende accountancysector aan bod.

Verder hebben wij gezamenlijk vier promovendi begeleid en niet de minsten: Bart van Praag, Jan van Rooijen, Erik Louwrier en Arjan Brouwer (allen op de UvA en in chronologische volgorde).

Ook waren we beiden lid van de redactie van het *MAB* en het *Tijdschrift van Bedrijfsadministratie*.

Verder was Martin een van de trekkers van het project "Kwaliteit van de externe verslaggeving" van het Limperg Instituut, waar ik ook in participeerde.

Ook hebben we wel samen artikelen geschreven en gezamenlijk gedoceerd (onder meer bij Euroforum Jaarrekeningactualiteiten). Ik heb daar nog goede herinneringen aan, vooral toenmaals met ook Rien van Hoepen. Cursisten noemden ons wel de drie 'tenoren'. Verder delen wij ook een fascinatie voor creatieve verslaggevingstechnieken, wat mensen daartoe brengt en wat accountants beweegt om daarmee in zee te gaan. Uiteraard was het voor mij als niet-accountant mogelijk om daar meer in vrijheid mijn mening over te geven dan Martin. Ik verwijs onder meer naar Hoogendoorn (1990; 1993; 1994; 1997).

Daar wij deze fascinatie delen ga ik in op onjuistheden (of niet) in de externe verslaggeving en de rol van de samenstellende of controlerende accountant.

Onjuistheden in de externe verslaggeving en de rol van de accountant

Toetsingskader van de jaarrekening voor de controlerende of samenstellende accountant

Zo af en toe mag ik als pensionado op sociale media (met name LinkedIn) lezen dat collega-hoogleraren vinden dat er niet of nauwelijks sprake is van audit failures. Ik lees dat altijd met een bepaalde glimlach. Ook lees ik wel op LinkedIn dat er te veel regels zijn in de accountancy en dat een deel moet worden afgeschaald of zelfs afgeschaft ... Ook dat leidt tot een zekere glimlach.

Op basis daarvan heb ik een aantal recente zaken van de Accountantskamer (AK) en het College van Beroep voor het bedrijfsleven (Cbb) onder de loep genomen, en dan wel primair betrekking hebbende op de aspecten van samenstellen of controleren door accountants van de externe verslaggeving, primair de jaarrekening.

Daartoe schets ik eerst het toetsingskader voor de accountant. De taak van de accountant is volgens het Cbb:

- A) Controle of samenstellen van de jaarrekening die moet voldoen aan art. 2:362 lid 1 (inzichtvereiste = vaststellen of er sprake is van een getrouw beeld) en
- B) Controle van de jaarrekening aan de wettelijke eisen of samenstellen van de jaarrekening op basis van de wettelijke eisen.

Zowel de Richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving voor grote en middelgrote rechtspersonen (hierna: RJ) als de Richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving voor kleine en micro-rechtspersonen (hierna: Rjkm) kunnen daarbij worden betrokken.

De RJ hebben primair betrekking op de controle van de jaarrekening van rechtspersonen en de Rjkm hebben primair betrekking op het samenstellen van de jaarrekening van rechtspersonen. Uiteraard kan bij kleine rechtspersonen ook sprake zijn van vrijwillige controle van de jaarrekening.

Of afwijking van de RJ en Rjkm op zichzelf tuchtrechtelijk verwijtbaar is, wordt niet beantwoord door de AK of het Cbb (zie AK 17/310 Wtra AK). De RJ en Rjkm zijn echter wel heel belangrijk als norm, gezien de onderzochte uitspraken van de AK en het Cbb. Er wordt consequent getoetst aan de wet (BW2 Titel 9, de RJ, de Rjkm en IFRS). Ik heb zelfs geconstateerd dat in een casus getoetst werd aan het Stramien (Cbb 16/6250627 20-9-2017). Het Stramien is enkele jaren geleden overigens door de RJ afgeschaft. Enkele passages hieruit zijn geïntegreerd in de RJ. Mijns inziens is dat een totale misser van de RJ, want de IASB heeft in 2018 nu juist het Conceptual Framework sterk uitgebreid (onder

meer met een waardevolle paragraaf over actuelewaardebegrippen). Ook dit past in het huidige beeld van de maatschappij om regels en instituten af te schaffen.

Cases van de Accountantskamer en het College van Beroep voor het bedrijfsleven

Casus 1. Ongefundeerd fouterstel ten voordele van klant, 24/2414 Wtra, AK 10 januari 2025

Bij het samenstellen van de jaarrekening van een aangekocht bedrijf herstelt een registeraccountant (RA) een vermeende fout van zijn voorganger op basis van – niet kritisch door hem bekeken – informatie van het management.

De directeur-grotaandeelhouder (dga) van een bodemonderzoekbedrijf verkoopt zijn aandelen aan de koper, die de nieuwe dga wordt van het bedrijf. De accountant van de nieuwe dga stelt de jaarrekening 2022 van het bedrijf samen. Volgens de nieuwe accountant viel al vrij snel op dat het bedrijf veel verlies maakt op onderhanden projecten en dat de voorziening voor onderhanden projecten in de jaarrekening 2021 erg laag was. De nieuwe dga vertelt de nieuwe accountant dat verwachte winsten en verliezen altijd naar rato van een lopend project werden genomen (sic: hl).

De nieuwe accountant stelt dat dit niet conform de Rjmk (B 5.315) is en verwerkt dit terecht als fouterstel door in de jaarrekening 2022 correcties door te voeren in de vergelijkende cijfers 2021 van de balansposten 'Onderhanden werk' en 'Eigen vermogen' en in de winst-en-verliesrekening.

De klacht luidt als volgt: de nieuwe accountant heeft zich ten aanzien van de voorziening voor onderhanden projecten onvoldoende verdiept in de redenen die de koper heeft aangevoerd om in de jaarrekening 2022 fouterstel toe te passen in de vergelijkende cijfers over 2021.

De accountant heeft van het management desgevraagd nadere informatie ontvangen, zoals een overzicht van de projecten die eind 2021 liepen, inclusief de verliezen per project die eind 2021 te verwachten zijn. Op de zitting kon de accountant de methodiek van dit overzicht niet of onvoldoende uitleggen en de vermelde bedragen niet toelichten, terwijl deze bedragen de basis waren voor het fouterstel. De accountant heeft evenmin kunnen uitleggen:

– hoe hij het bedrag van het verlies over 2021 heeft bepaald;

- of de uren in de projectoverzichten zijn gewaardeerd tegen verkooptarief of tegen kostprijs;
- hoe een en ander is meegewogen bij het bepalen van de projectverliezen;
- of bepaalde projectverliezen bij het opmaken van de jaarrekening 2021 al voorzienbaar waren of pas daarna; en hoe hij daarmee rekening heeft gehouden bij het fouterstel.

De AK vindt daarom dat de accountant onvoldoende heeft onderbouwd dat hij zich genoeg heeft verdiept in de informatie die hij van het management kreeg en zich kritischer had moeten opstellen tegenover deze informatie. Uit het oogpunt van zorgvuldigheid had hij extra werkzaamheden moeten verrichten voordat hij tot fouterstel overging.

Uitspraak AK: waarschuwing.

Casus 2. Samensteller neemt significante post kritiekloos over, 24/2153 Wtra, AK 25 november 2024

De Accountant-administratieconsulent (AA) verwerkt de juridische kosten van een geschil in de jaarrekening zonder vragen te stellen. Gezien het conflict (zie hierna) had hij dit wel moeten doen, omdat deze post een significante aangelegenheid was.

Een (vastgoed)projectontwikkelingsbedrijf is voor een derde in handen van een projectontwikkelaar en voor twee derde in handen van een aannemer. De projectontwikkelaar is aanvankelijk medebestuurder van het bedrijf en werkt op basis van een managementovereenkomst. De projectontwikkelaar zegt die overeenkomst in mei 2019 op en neemt in september 2019 ontslag als medebestuurder.

Een terrein wordt in maart 2020 geleverd aan de aannemer en de huisaccountant van het bedrijf, die investeert in zes woningen van dit project. Deze AA sluit een aannemingscontract met het aannemersbedrijf van de aannemer – de directeur van zijn samenstellingsklant – en geeft opdracht om zes woningen te bouwen. Begin 2021 worden de woningen opgeleverd; de AA betaalt de laatste termijn aan de aannemer.

De AA stelt jaarrekeningen samen over de boekjaren 2020, 2021 en 2022 van de desbetreffende aannemingsmaatschappij.

In maart 2024 dient de projectontwikkelaar een klacht tegen de AA in bij de AK.

De klacht luidt: juridische kosten in de jaarrekeningen 2019 t/m 2022 zijn niet goed verantwoord. De AA wist dat de projectontwikkelaar en de aannemer sinds 2019 een aandeelhoudersconflict hadden. De projectontwikkelaar is een juridische procedure begonnen over vaststelling van de prijs voor zijn aandelen. Deze uittredingsprocedure heeft juridische kosten met zich meegebracht voor zowel de projectontwikkelaar, de aannemer als het bedrijf. In de jaarrekeningen van het bedrijf zijn juridische kosten verantwoord, voor 2021 tot een bedrag van 39.400 euro en voor 2022 tot een bedrag van 18.800 euro. De juridische kosten in 2019 en 2020 zijn niet bekend. Volgens de projectontwikkelaar had de accountant deze kosten niet zonder meer mogen verwerken, vanwege het gevaar dat het bedrijf ook de juridische kosten van de aannemer droeg. Daardoor zou de projectontwikkelaar als medeaandeelhouder van het bedrijf feitelijk meebetalen aan de advocaatkosten van zijn tegenpartij.

Oordeel AK: waarschuwing.

Gezien het conflict tussen beide aandeelhouders en omdat alleen de aannemer bestuurder was van het bedrijf, had de AA zich volgens de AK met een onderzoekende geest (zie Standaard 4410.32) moeten afvragen of het management de juridische kosten terecht ten laste van het bedrijf had gebracht. Daarover had de AA inlichtingen moeten inwinnen bij het management. De AA heeft de post juridische kosten echter ten onrechte niet beschouwd als een significante aangelegenheid.

Casus 3. Jaarrekening samengesteld op basis van verkeerd BW-regime, 22/1097 Wtra, AK 24 februari 2023

De AA wordt berispt, omdat hij een jaarrekening samenstelt op basis van het regime voor microrechtspersonen (verder: microregime) in plaats van het regime voor kleine rechtspersonen.

De AA stelde de jaarrekeningen 2017-2019 samen van een automatiseringsbedrijf en houdster-bv en de concept-jaarrekening 2020 van deze entiteiten. Bij deze jaarrekeningen is het microregime ex art. 2:395a BW toegepast. Tijdens de aandeelhoudersvergadering van de houdster-bv in december 2021 klaagt de ontslagen directeur erover dat de jaarrekeningen zijn opgesteld op basis van het microregime. Het bestuur van de houdster-bv doet navraag bij de accountant, die tot de conclusie komt dat het microregime inderdaad niet had mogen worden toegepast.

*Casus 4. Fiscale verrekening verliezen zonder zicht op winst, 21/892 Wtra,
AK 6 januari 2023*

Een RA gaat drie boekjaren akkoord met het activeren van belastinglatenties uit hoofde van voorwaartse verliescompensatie op basis van gewenste winstprognoses van het management.

Een onderneming begint in 2010 met het 'IT-gedreven' verkopen van reizen. In 2016 geeft een RA een goedkeurende controleverklaring af bij de jaarrekening 2014. Het enkelvoudige verlies in 2014 is 15,5 miljoen euro. In een toelichting bij de jaarrekening staat dat er geen actieve belastinglatentie is opgenomen, omdat de reis-start-up niet in staat is om op betrouwbare wijze 'the future utilization of the net operating losses incurred to date' te kwantificeren en te waarderen. Het management verwacht dat vanaf juli 2016 (fiscale) winst zal worden gemaakt.

Over 2015 bedraagt het enkelvoudige verlies vóór winstbelasting 27,2 miljoen euro en ultimo 2015 is het cumulatieve verlies over de jaren sinds 2010 opgelopen tot 44,5 miljoen euro. In de jaarrekening 2015 is wél een belastinglatentie geactiveerd, voor een bedrag van 11,1 miljoen euro. Het management verwacht de tot en met 2015 geleden verliezen namelijk fiscaal te kunnen verrekenen met toekomstige winsten (voorwaartse verliescompensatie).

Tot 2019 kunnen (konden) verliezen binnen negen jaar fiscaal worden verrekend met toekomstige winsten. Door de activering van de belastinglatentie (een verwachte belastingbesparing) verbetert het eigen vermogen van de onderneming (en ook het resultaat na belastingen). In de toelichting op de belastinglatentie in de jaarrekening 2015 staat dat:

- het gaat om ongebruikte fiscale verliezen;
- het management er op basis van de huidige ontwikkelingen en vooruitzichten op vertrouwt dat deze verliezen kunnen worden gecompenseerd met toekomstige fiscale winsten;
- de belastinglatentie op de balans is geactiveerd voor het bedrag dat niet binnen een jaar kan worden gerealiseerd;
- de huidige positie van de belastinglatentie wordt verantwoord als 'other receivable' tegen een nominale waarde en een Vpb-tarief van 25 procent;
- er geen niet-onderkende ongebruikte fiscale verliezen zijn;
- de voorwaartse verliescompensatie wordt beschouwd als een verandering van de schattingen en daarom wordt verantwoord in de resultatenrekening van dit boekjaar;

- het bedrag voor de voorgaande jaren in totaal 4,4 miljoen euro bedraagt en het resterende bedrag slaat op 2015.

De jaarrekening 2015 wordt medio 2016 goedgekeurd door een opvolgend RA van een ander accountantskantoor. In de controleverklaring onderstreept hij de onzekerheid van de 'going concern'-veronderstelling. Management spreekt de verwachting uit dat vanaf juli 2016 winst zal worden gemaakt. Bij de jaarrekeningen 2016 en 2017 gaat het niet anders, met dien verstande dat de verliezen en de actieve belastinglatenties uit hoofde van voorwaartse verliescompensatie oplopen. Maar management verwacht ook dan winst te boeken in het volgende boekjaar.

Daarna verklaart de Rechtbank Amsterdam de desbetreffende onderneming failliet.

Vervolgens wordt in dit faillissement een curator aangesteld door de rechter-commissaris.

Deze curator van de onderneming die failliet is verklaard dient in mei 2021 een klacht in tegen de opvolgend accountant.

Bepaling Actieve belastinglatentie volgens RJ 272.312 en RJ 272.313

- *RJ 272.312*

De criteria voor het opnemen van latente belastingvorderingen uit hoofde van beschikbare voorwaartse verliescompensatie (...) zijn dezelfde als die uit hoofde van verrekenbare tijdelijke verschillen. Het feit dat er beschikbare voorwaartse verliescompensatie is, is echter tevens een sterke aanwijzing dat er mogelijk onvoldoende toekomstige fiscale winst is. Een rechtspersoon die de laatste jaren voortdurend verlies heeft gemaakt, neemt daarom alleen een latente belastingvordering op uit hoofde van beschikbare voorwaartse verliescompensatie (...), voor zover de rechtspersoon voldoende belastbare tijdelijke verschillen heeft of er anderszins voldoende sterke aanwijzingen zijn dat er in de toekomst voldoende fiscale winst beschikbaar zal zijn ter realisatie van de latente vordering.

- *RJ 272.313*

Een rechtspersoon neemt de volgende criteria in aanmerking bij het bepalen of het waarschijnlijk is dat er voldoende fiscale winst zal zijn gelet op de beschikbare voorwaartse verliescompensatie (...):

- a. de rechtspersoon heeft voldoende belastbare tijdelijke verschillen betreffende dezelfde belastingautoriteit en dezelfde fiscale eenheid, die zullen resulteren in belastbare bedragen waartegen de verliescompensatie kan worden gerealiseerd en verrekeningsmogelijkheden kunnen worden benut voordat zij expireren; of
- b. het is waarschijnlijk dat de rechtspersoon fiscale winst zal hebben voordat de verliescompensatie en verrekeningsmogelijkheden expireren; of
- c. de beschikbare voorwaartse verliescompensatie heeft aanwijsbare oorzaken, waarvan het onwaarschijnlijk is dat zij zich weer zullen voordoen; of
- d. planning van fiscale winst is mogelijk zodat de rechtspersoon fiscale winst kan creëren in de verslagperiode waarin de beschikbare voorwaartse verliescompensatie kan worden gerealiseerd en de verrekeningsmogelijkheden kunnen worden benut.

De latente belastingvordering wordt niet opgenomen voor zover het niet waarschijnlijk is dat fiscale winst beschikbaar zal zijn waartegen de beschikbare voorwaartse verliescompensatie en de verrekeningsmogelijkheden tot gelding kunnen worden gebracht.

Kortom: de actieve belastinglatentie uit hoofde van voorwaartse verliescompensatie kan slechts worden geactiveerd voor zover het waarschijnlijk is dat er fiscale winst beschikbaar zal zijn waarmee het verlies fiscaal kan worden gecompenseerd c.q. verrekend. Het ging hier om een zeer materiële post: 22% van het balanstotaal.

De accountant zegt op de zitting bij de AK dat hij de prognoses van het management heeft beoordeeld en de uitgangspunten en aannames hiervoor plausibel achtte. Op de zitting heeft de accountant dit in de ogen van de AK echter niet goed kunnen onderbouwen. Wijzen op de komst van de businesscontroller in september 2015 en het instrument om de prognoses en managementrapportages op te stellen, is niet voldoende. Het gaat immers ook om de juistheid en volledigheid van de gegevens die door het management in dat model zijn ingevoerd. De accountant heeft niet tegengesproken dat de prognoses die hem werden voorgelegd geregeld werden ingehaald door de realiteit en dikwijls naar beneden moesten worden bijgesteld. Vanuit een professioneel-kritische houding had de accountant:

- voldoende geschikte controle-informatie moeten hebben over de (betrouwbaarheid van de) prognoses;

- moeten beoordelen of de onderliggende aannames van het management over de ontwikkeling van omzet, kosten en resultaat aanvaardbaar waren;
- moeten beoordelen of de kans groter was dan 50 procent dat de geleden verliezen met toekomstige winsten fiscaal (volledig) gecompenseerd zouden kunnen worden;
- moeten bezien of het management bij het maken van de schattingen wellicht te optimistisch wilde zijn (Standaard 540.21).

Uitspraak AK: tijdelijke doorhaling voor drie maanden.

Casus 5. Rug recht, maar wettelijke reserves vergeten, 20/416 Wtra, AK 6 november 2020

Een AA neemt bij samenstellen van de jaarrekening over drie boekjaren geen wettelijke reserves op, maar houdt keurig zijn rug recht als de klant een samenstellingsverklaring wil bij zelf gefabriceerde cijfers met materiële afwijkingen.

Een AA heeft erkend dat in de jaarrekeningen 2015-2017 geen wettelijke reserves zijn aangehouden, terwijl dat wel had gemoeten in verband met activering van immateriële vaste activa. Hij heeft daarom in strijd gehandeld met het fundamentele beginsel van vakbekwaamheid en zorgvuldigheid.

Het kan de AA niet worden verweten dat hij geen balanstest of uitkeringstoets heeft gedaan. Het is de verantwoordelijkheid van directie om deze test uit te voeren en de AA had niet de opdracht dit te doen of de directie daarbij te ondersteunen.

Uitspraak AK: waarschuwing.

Slot

Uit deze kleine bloemlezing van recente zaken bij hoofdzakelijk de AK blijkt dat accountants in hun controlerende of samenstellende rol fouten niet altijd op de radar krijgen. Of ze wel op de radar krijgen, maar door de vingers zien.

De ernst is soms groot en soms klein, maar de fouten zijn vaak zo relatief simpel dat een lid van het team die het vak externe verslaggeving heeft gehad deze fouten al had moeten opmerken.

Dat geeft toch wel te denken. Het is altijd de vraag bij dit soort nogal sequentieel gericht case-onderzoek of deze resultaten opmerkelijk zijn. Zijn deze resultaten te veralgemeniseren? Ik denk het niet. Of daarmee gezegd is

dat de auditkwaliteit en daarmee de kwaliteit van de externe verslaggeving op orde zijn, valt niet te constateren. Hier geldt dat als er niet geklaagd wordt, er geen case is. Het is een empirische vraag of het samenstellen en controleren van jaarrekeningen leidt tot het mitigeren van het aantal fouten. Dat lijkt wel logisch te zijn, daar dit samenstellen en controleren hier mede op gericht zal zijn. Dit kan onderzocht worden indien onderzoekers toegang krijgen tot samenstellings- en controledossiers van accountantskantoren. Wellicht iets voor de Foundation for Auditing Research.

Martin heeft als deskundig en bevlogen docent tientallen jaren een grote bijdrage geleverd aan de kennis van externe verslaggeving van accountancy- en controllingstudenten en praktiserende RA's en AA's via PE-cursussen, onder meer bij de toenmalige VERA, en interne cursussen. Ook heeft hij daarbij de kritische blik van deze accountants en controllers gescherpt en naar verwachting zal dat het aantal fouten hebben doen verminderen.

Ik dank Martin nogmaals voor de vele mooie en voor mij leerzame contacten in het verleden en wens hem en Karin nog vele gezonde jaren toe.

Prof. dr. H.P.A.J. Langendijk (emeritus) was hoogleraar Externe verslaggeving aan Nyenrode Business Universiteit en de Universiteit van Amsterdam.

Noot

1. Het Stramien was een Nederlandse vertaling van het Conceptual Framework voor de fundamentele modernisering in 2018.

Literatuur

- Accountant.nl Tuchtrect Annotaties Lex van Almelo.
- Hoogendoorn MN (1990) *Stelselwijzigingen in de jaarrekening*. Wolters-Noordhoff: Groningen.
- Hoogendoorn MN (1993) *Het belang van de jaarrekening*. Academic Service: Schoonhoven.
- Hoogendoorn MN (1995) Beleidsaspecten inzake de jaarrekening. In: *Externe verslaggeving in theorie en praktijk*, red. M.N. Hoogendoorn, J. Klaassen en F. Krens, Delwel, Den Haag, p. 254-272.
- Hoogendoorn MN (1997) *Voorzieningen in de jaarrekening*. DELWEL Uitgeverij: Den Haag.
- Langendijk HPAJ (2019) Het (niet) getrouwe beeld van de jaarrekening en de positie van de accountant (afscheidsrede Nyenrode Business Universiteit), Breukelen.

Politieke bemoeienis met accountingstandaarden; de zoektocht naar balans en structuur

Ralph ter Hoeven

Introductie

Martin Hoogendoorn was bij mij al bekend ‘van de krant’ voordat ik hem ontmoette op de vakgroep kosten- en winstbepalingsvraagstukken (ja, dat waren nog eens namen...) van de economische faculteit van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Toen ik daar in de zomer van 1991 als jong docent aankwam, was er net een artikel verschenen (ik meen in de *NRC*) over ‘window dressing’ en boekhoudschandalen. Martin had niet lang daarvoor zijn proefschrift over stelselwijzigingen in de jaarrekening (Hoogendoorn 1990) afgerond en werd in de context van het artikel als deskundige aangehaald. Logisch, want een van zijn bevindingen was dat winstverhogende stelselwijzigingen vooral werden doorgevoerd door financieel zwakkere ondernemingen, waarbij het vermoeden dus rijst dat de beïnvloeding van het gerapporteerde resultaat hiervoor een belangrijk achterliggend motief is geweest.¹ Maar niet alleen de ondernemingsleiding kan belang hebben bij het wat fraaier doen voorstellen van de cijfers in de jaarrekening. Ook de politiek kan zich met boekhoudregels bemoeien vanuit een vermeend ‘overstijgend belang’. En op dit vlak hebben zowel Martin als ik het een en ander geschreven. Alle reden om in deze bundel, waarin Martin zo terecht wordt geëerd voor zijn vele verdiensten voor het beroep, onderwijs, de rechtspraak en samenleving, een beschouwing te geven over dit controversiële onderwerp. Want politici die zich bemoeien met boekhoudregels: vinden we dat nu wel een goed idee?

De opinie van Martin op accountant.nl

Martins opinie op accountant.nl (Hoogendoorn 2010) heeft de sprekende titel: *Politieke bemoeienis met boekhoudregels is zo gek nog niet*. En daarmee is al gelijk duidelijk aan welke kant van het spectrum Martin staat. De kern van zijn argumentatie komt erop neer dat boekhoudregels niet (per definitie) neutraal in het economisch systeem uitwerken maar ongewenste economische effecten kunnen veroorzaken. Martin haalt in zijn column een aantal voorbeelden aan (kosten van opsporing bij olie- en gasbedrijven, personeelsopties, pensioenen, waardering tegen marktwaardes) die verstoring zouden kunnen werken in het economisch verkeer. Dat de politiek zich dan vervolgens met de inhoud van de standaarden bemoeit om deze effecten te voorkomen, is logisch. Daarnaast is een boekhoudstelsel geen ideaal systeem volgens Martin. Ik citeer: “Deskundigen

discussiëren al meer dan dertig jaar over wat de juiste boekhoudregels moeten zijn en dat heeft nog steeds niet geleid tot een eenduidig en stabiel systeem.” Hij vervolgt met dat de belangrijkste boekhoudregels nog altijd zijn vastgelegd in EU-richtlijnen en in het Burgerlijk Wetboek, en ook die zijn uiteindelijk door politici vastgesteld. Heldere standpunten van Martin, die vragen om een nadere analyse.

Nadere analyse van de rol van de politiek

Een dergelijke analyse over de politieke bemoeienis kan niet verricht worden zonder eerst na te gaan *waarmee* de politiek zich dan toch eigenlijk bemoeit. En dan is het naar mijn mening zinvol een onderscheid te maken tussen de bestuurlijke inrichting door middel van wetgeving en rechtspraak enerzijds en de (materiële) inhoud van de door een raad van deskundigen ('standard setter') bepaalde standaarden anderzijds. Aan de hand van dit onderscheid wordt deze bijdrage verder gestructureerd.

Bemoeienis met de inrichting van het boekhoudstelsel door middel van wetgeving

Het is bij uitstek een politiek besluit, in het mandaat van de wetgevende macht van de regering en parlement, om boekhoudregels op te nemen in een wet. In Nederland vond dit plaats aan het eind van de jaren '60 bij de totstandkoming van de Wet op de Jaarrekening (WJO) van 1970. Deze wet kwam tegemoet aan het feit dat er tot dan toe nauwelijks boekhoudregels voor ondernemingen waren, en hield verband met een toenemende druk vanuit de maatschappij om van rechtspersonen meer openheid te vragen (Zeff et al. 1992, p 182). En dat sluit naadloos aan bij het openbaar verantwoording afleggen door middel van het publiceren van een jaarrekening en een bestuursverslag. Eenzelfde fenomeen zien we nu bij de totstandkoming van duurzaamheidsregels waaruit overigens ook weer de 'dynamiek van de tijd' blijkt. Het Omnibus-pakket van de Europese Commissie laat immers zien dat politici na het opleggen van het pakket aan regels ook weer een terugtrekkende beweging kunnen maken vanuit (wederom) een overstijgend belang zoals lastenverlichting en de concurrentiepositie met andere werelddelen.

En dat deskundigen fel kunnen discussiëren over de inhoud van de wettelijke regels (zoals Martin aangaf in zijn column) bleek al gelijk bij de totstandkoming van de WJO (eind jaren '60) toen de controverse tussen vervangingswaarde en historische kostprijs (de Amsterdamse versus de Rotterdamse school) weer opspeelde. Want welke grondslag zou nu in de wet moeten worden opgenomen respectievelijk het primaat moeten krijgen? Deze controverse werd door de

wetgever (mede door inbreng van 'neutrale' deskundigen²) elegant opgelost door aan te geven dat de waarderingsgrondslagen volgens *maatschappelijk aanvaardbare normen* moesten worden bepaald. Zo werd er ruimte gecreëerd voor mogelijke veranderingen van opvattingen in de maatschappij en konden beide grondslagen in beginsel worden toegepast.

Het overstijgende belang kan zich ook supranationaal doen gelden zoals bij de totstandkoming van de vierde en zevende EEG-Richtlijn (eind jaren '70, begin jaren '80), die zich specifiek richtten op de jaarrekening/het bestuursverslag van de vennootschappelijke en geconsolideerde jaarrekening. Het verlangen naar harmonisatie van nationale (minimum)regels en een gelijk speelveld op de interne Europese markt speelde hier een belangrijke rol. En ook dat is een alleszins gerechtvaardigd politiek streven.

De door de politiek geaccordeerde codificatie van jaarrekeningnormen ging verder met de invoering van IFRS in Europa, ook aangehaald door Martin in zijn opiniestuk. In de EU gebeurt de politieke inbedding door middel van een goedkeuringsproces (*endorsement*) zoals dat in IAS-Verordening (1606/2002) van het Europees Parlement en de Europese Raad is vastgelegd. De verordening die (kortweg) IFRS verplicht stelt voor beursondernemingen in de EU wordt gemotiveerd vanuit de kostenefficiënte werking van de Europese kapitaalmarkt, de harmonisatie met internationale standaarden en de bescherming van beleggers.³ De koppeling met het Europese vennootschapsrecht komt verder tot stand door het reeds genoemde goedkeuringsproces van de EU, die elke IFRS-standaard beoordeelt op een drietal criteria waaronder het bijdragen aan het *Europese algemene belang* en het geven van een *true and fair view* als het gaat om het inzicht dat de jaarrekening als geheel dient te geven.⁴ En vanuit dit belang zijn niet alle IFRS-standaarden in het verleden onverkort goedgekeurd. Zo is zowel IAS 39 (en later IFRS 9) met betrekking tot hedge-accounting als IFRS 17 met betrekking tot de afbakening van groepen verzekeringscontracten de facto versoepeld ten opzichte van origineel IFRS. Ook mocht volgens de EU het IFRS 10-12-pakket aan standaarden een jaar later worden ingevoerd⁵ en dreigde de EU IFRIC 3 over de verwerking van emissierechten in het geheel niet goed te keuren, waardoor IFRIC 3 alsnog binnen een jaar na publicatie werd ingetrokken door de IASB. Inmiddels 20 jaar later zijn er nog steeds geen regels voor de verwerking van bijvoorbeeld *cap-and-trade* emissierechten.⁶

De politiek heeft verder ook de inrichting geregeld van het toezichts- en rechtspraakstelsel zoals de Wet toezicht financiële verslaggeving (Wtfov) en het kunnen aanspannen van jaarrekeningprocedures bij een speciale kamer van het Amsterdams Gerechtshof (Ondernemingskamer)⁷ alwaar Martin al meer dan 20 jaar fungeert als raad-plaatsvervanger. Vermeldenswaardig zijn verder de

Koninklijke Besluiten die regels geven over de modellen voor de balans en winst-en-verliesrekening en de beperkingen voor het gebruikmaken van actuele waarde als waardingsgrondslag, alsmede de keuzes die gemaakt zijn om inrichtings- en publicatievereenvoudigingen en -vrijstellingen te geven aan het midden-, klein- en microbedrijf. Een bijzonder significante vrijstelling is bijvoorbeeld de geboden mogelijkheid aan het micro- en kleinbedrijf om de jaarrekening op te stellen volgens fiscale grondslagen (art. 2:395a lid 76/396 lid 6 BW).

En ook de al eerdergenoemde duurzaamheidsregels worden door de EU tot (gedelegeerde) wet verheven (door middel van een Richtlijn en gedelegeerde handelingen). In Nederland zullen de specifieke regels (ESRSs) door middel van een algemene maatregel van bestuur kracht van wet krijgen.

Bemoeienis met de inhoud van de ‘nadere’ boekhoudregels; twee ‘war cases’

Het gaat in dit gedeelte niet om de regels die al in ons wetboek zijn opgenomen (bijvoorbeeld Titel 9 Boek 2 BW), maar om de bemoeienis met de *inhoud* van regels die door een verband van deskundigen zoals de RJ⁸ of de IASB zijn vastgesteld. De analyse in de voorgaande paragraaf laat al zien dat de afbakening tussen materieel en formeel niet altijd eenvoudig te maken valt, want alleen al de *dreiging* om IFRIC 3 niet goed te keuren zorgde voor een reactie van de IASB. Het ingrijpen tijdens het *endorsement* proces zelf is overigens een besluit waarin de EU zich nadrukkelijk laat adviseren door een adviesorgaan van deskundigen (EFRAG).⁹

Zoals in de introductie aangegeven, haalt Martin in zijn opinie een aantal voorbeelden aan van politieke bemoeienis met boekhoudregels op een aantal specifieke terreinen. In het volgende gedeelte heb ik twee voorbeelden (waardering tegen marktwaarde en pensioenverslaggeving) geselecteerd waarover ik samen met de andere auteurs heb gepubliceerd. Na de beschrijving van deze cases volgt een nadere evaluatie van de wenselijkheid van deze bemoeienis.

Financiële instrumenten en marktwaarde

Een sterk voorbeeld van rechtstreekse politieke beïnvloeding op de inhoud van de standaarden kan gevonden worden in een korte periode, volgend op het faillissement van Lehman Brothers op 15 september 2008.¹⁰ Dit faillissement wordt gezien als het startpunt of kantelpunt van de wereldwijde financiële crisis die de stabiliteit van het mondiale financiële systeem in gevaar bracht en dus bovenaan de politieke agenda kwam te staan (IMF 2009).

Gedreven door de ernst van deze crisis kwamen politieke (koepel)organen als de G7, G20, het Financial Stability Forum en ECOFIN¹¹ tot diverse aanbevelingen,

inclusief die over de rol van verslaggevingsstandaarden. Deze aanbevelingen op het gebied van verslaggeving hadden over het algemeen te maken met de toepassing van *fair values* in illiquide markten, de kwaliteit van de toelichting op de waardering van financiële instrumenten en de consolidatiebepalingen die van toepassing zijn op zogenoemde ‘special purpose vehicles’ (SPVs).

De IASB nam deze aanbevelingen ter harte door middel van het opstarten van projecten die tot verbetering van de standaarden moesten leiden. Maar voor de EU duurde dit proces te lang; op een bepaald gebied moest standaard IAS 39 ‘Financial Instruments: Recognition and Measurement’ onmiddellijk worden aangepast. En deze aanpassing betrof het mogen herclassificeren van financiële activa – zoals beleggingen – van een fair-value categorie naar een kostprijs categorie. De steen des aanstoots voor de EU was dat Amerikaanse banken onder US GAAP, weliswaar onder voorwaarden, van een dergelijke herclassificatiemogelijkheid gebruik konden maken terwijl dit voor Europese banken – die onder IFRS rapporteerden – niet mogelijk was. In het verslag van de ECOFIN-vergadering van begin oktober 2008 werd deze ‘opdracht’ tot het creëren van een gelijk speelveld onverholven tot uitdrukking gebracht:

“We also consider that the issue of asset reclassification must be resolved quickly. To this end, we urge the IASB and the FASB to work together on this issue and welcome the readiness of the Commission to bring forward appropriate measures as soon as possible. We expect this issue to be solved by the end of the month (RtH: dus oktober 2008), with the objective to implement as of the third quarter, in accordance with the relevant procedures.”

De IASB voelde zich feitelijk genoodzaakt aan deze druk toe te geven. In een ongekend hoog tempo (tussen 3 en 13 oktober 2008) en zonder enige publieke consultatie is IAS 39 op hoofdlijnen in overeenstemming gebracht met US GAAP. Deze aanpassingen werden vervolgens binnen een dag door het Europese Parlement en de Europese Commissie goedgekeurd. Een bijzonder fenomeen als men nagaat dat voor dit proces doorgaans 12 tot 24 maanden staan. Ook de in de ECOFIN gestelde eis dat deze versoepelingen al in het derde kwartaal van 2008 toegepast mochten worden is door de IASB ingewilligd. Ik verwijs verder naar Bout & Ter Hoeven (2010), waarin we ook de mate van gebruik van deze mogelijkheid tot herclassificeren empirisch hebben onderzocht.

Pensioenverslaggeving

In Nederland speelt de standaard over pensioenen (RJ 271) een belangrijke rol als het gaat om politieke beïnvloeding. In 2003 werden – na een zeer moeizaam proces – de belangrijkste bepalingen van IAS 19 in dit hoofdstuk overgenomen.¹² Met een effectieve datum van 1 januari 2005, hetgeen gelijkliep met de invoering van IFRS voor EU-beursondernemingen. Zo ontstond dus een gelijk speelveld tussen beurs- en niet-beursondernemingen voor wat betreft de verwerking van pensioenregelingen. De politieke gevoeligheid lag echter in het zeer stringente onderscheid dat IAS 19 kent tussen *defined benefit* (DB; toegezegd-pensioenregeling) en *defined contribution* (DC; toegezegde-bijdrageregeling). Door de koppeling van de pensioenaanspraak aan de lonen ontstond volgens IAS 19 een actuair risico, waardoor DB-accounting van toepassing was op veruit de meeste Nederlandse regelingen. In Nederland gold en geldt onder onze pensioenwet dat de pensioenuitvoerders zelfstandige lichamen zijn die de belangen van alle betrokkenen evenwichtig moeten behartigen.¹³ DB-accounting is niet op dit systeem toegesneden, omdat de pensioenuitvoerder de facto als een verlengstuk van de werkgever wordt gezien. Politiek gezien lag de gevoeligheid in het feit dat de RJ 271/IAS 19-regels werkgevers aanmoedigden om het pensioencontract *IFRS-proof*¹⁴ te maken waarbij en passant de risico's werden verschoven naar de (ex-)werknemers. En zo grepen de pensioenboekhoudregels dus feitelijk in het arbeidsvoorwaardenbeleid in en in het beleid rond de oudedagsvoorziening in bredere zin (gewenste zekerheid van pensioen in aanvulling op de AOW). Mede door druk vanuit het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid werd hoofdstuk 271.3 volledig herschreven, waarbij afscheid werd genomen van de IAS 19-systematiek. De aangepaste RJ 271.3 werd in februari 2009 als ontwerp-Richtlijn gepubliceerd maar retrospectieve verwerking werd expliciet toegestaan, hetgeen gezien de ontwerp-status uitzonderlijk is te noemen is.

Deze twee 'war cases' tonen opmerkelijke overeenkomsten. Er geldt een overstijgend politiek belang, omdat de standaarden ingrijpen in de maatschappelijke ordening (stabiliteit markten, arbeidsvoorwaarden, zekerheid van pensioen) en vervolgens wordt de overgang naar de aangepaste normen in een snel tempo gefaciliteerd en voorzien van soepele overgangsvoorwaarden. In het laatste gedeelte van deze bijdrage volgt een nabeschuiving over de wenselijkheid van dergelijke ingrepen.

Nabeschuiving en evaluatie van de wenselijkheid van politieke bemoeienis

Uit het voorgaande mag duidelijk zijn dat politieke bemoeienis met boekhoudregels onvermijdelijk is. We praten immers over de wetgevende macht die in beginsel regels op elk gebied tot wet kan verheffen. In het bijzonder gaat het bij politieke bemoeienis uiteraard over het ingrijpen in de 'lagere regels' die door deskundigenorganen worden vastgesteld. De vraag ligt dan voor de hand of de politiek niet zijn hand overspeelt om boven de deskundigen te gaan staan en aanpassingen te eisen van technische standaarden zoals die door de RJ of de IASB worden uitgebracht. En mijn antwoord op deze vraag – en dat is in lijn met de column van Martin – is dat dit niet het geval is. Met andere woorden: vanuit een gerechtvaardigd maatschappelijk belang zou de politiek wel degelijk om aanpassing kunnen vragen.¹⁵ Ik geef hiervoor de volgende redenen.

In de eerste plaats zijn ook de technische standaarden een neerslag van opvattingen van individuen en vaak gebaseerd op een consensus of meerderheid binnen het regelgevend orgaan. Vooral binnen de IASB wordt gewerkt met meerderheidsstandpunten en wordt de 'minderheid' de gelegenheid geboden om met een *'dissenting opinion'* aan te geven waarom ze het niet eens zijn met bepalingen in de standaard. Met een andere samenstelling van deskundigen had er zomaar een andere uitkomst kunnen zijn. We zien dat bijvoorbeeld duidelijk in de regels over leasecontracten die leasees (huurders) moeten toepassen. Waar de IASB het onderscheid tussen *operational* en *financial leasing* ongewenst acht, heeft de RJ daar toch een andere mening over en wordt het 'oude' leasemodel in RJ 292 gehandhaafd. Ook de maatschappelijke inrichting waarbinnen de regels worden ontwikkeld speelt een rol. Zo waren de pensioenverslaggevingsregels van de IASB sterk geënt op de Amerikaanse standaard die tot stand kwam in een samenleving waarin de pensioenuitvoerder eerder een verlengstuk was van de werkgever dan een zelfstandig orgaan.

In de tweede plaats moeten we simpelweg onderkennen dat boekhoudregels kunnen leiden tot (politiek gezien) ongewenste neveneffecten. Zo werkte de *recycling* van verliezen op de omvangrijke Available for Sale (AFS)-portefeuilles bij banken zeer ongelukkig uit tijdens de financiële crisis, probeerden contractpartijen uiteindelijk te komen tot *IFRS-proof* pensioenregelingen en zijn leasecontracten vaak gekalibreerd om precies aan de operationele leasecriteria te voldoen. Vaak worden deze effecten op de koop toe genomen, omdat ze bijvoorbeeld algemeen bekend zijn. Maar soms kan het een maatschappelijk probleem (instabiliteit van het financiële systeem) doen verergeren, dit mede omdat markten (Schiller 1981) en beleggers (Kahneman & Tversky 1979) nu eenmaal niet volkomen efficiënt respectievelijk rationeel zijn.

In de derde plaats kunnen er overige gerechtvaardigde belangen zijn, zoals het creëren van een gelijk speelveld tussen bijvoorbeeld Amerikaanse en Europese banken of verzekeraars, de harmonisatie van regels in een economische unie en de vrees dat contracten worden veranderd in strijd met het overkoepelende beleid van de zittende wetgevende macht (pensioenreglementen), die tot het verzoek tot aanpassing van een specifieke standaard leiden.

Deze onvermijdelijke potentiële 'bemoeienis' ontslaat ons niet van de plicht om vervolgens na te denken hoe deze politieke invloed moet worden gekanaliseerd in de wetgevende infrastructuur. Er moet mijns inziens een structuur zijn waarin de wetgevende macht en een lagere regelgever (zoals de IASB) met elkaar de dialoog kunnen aangaan en procedures ontwikkelen ingeval er twijfels rijzen bij het maatschappelijke effect van de standaarden. Dit impliceert dus een politieke inbedding van een (lager) regelgevend orgaan, en juist dát ontbreekt in Nederland met betrekking tot de regels van de RJ die geen kracht van wet kennen en feitelijk daardoor een particuliere status hebben.

In een recent artikel¹⁶ heb ik ervoor gepleit om de RJ-regels via een algemene maatregel van bestuur te verheffen tot lagere wet, zoals dat (naar inschatting op het moment van dit schrijven) ook gaat gebeuren met de duurzaamheidsverslaggevingsregels van de Europese Unie (ESRSs). Juist door het inkaderen van deze regels kunnen politieke organen in Nederland (zoals het kabinet en het parlement) een formele rol krijgen, zoals ook de Europese Raad en het Europese Parlement via een *comitologie*-procedure¹⁷ politieke macht hebben bij het goedkeuringsproces van IFRS.

Een dergelijke procedure zou ook kunnen worden ingesteld bij het uitkomen van een nieuwe Richtlijn in een Nederlandse RJ-context. En zo kunnen we ervoor zorgen dat de balans niet doorslaat en dat politici niet zomaar rechtstreeks aan de knoppen van de *standard setter* gaan zitten, maar dat er enerzijds een veiligheidsklep wordt ingebouwd (formele delegatie van bevoegdheid aan de RJ) en anderzijds dat de regering en het parlement de mogelijkheid hebben om via een *comitologie*-procedure de Richtlijn te bevragen en zo nodig naar de tekentafel van de RJ terug te sturen.

Balans

Het creëren van een goede en werkbare *balans* tussen wet- en regelgever is toch een mooi uitgangspunt voor ons vakgebied waarin de balans een belangrijke plaats inneemt. Een vakgebied tot slot waaraan Martin via zovele rollen en over een zo lange periode een onschatbare bijdrage heeft geleverd. Dus nu we toch over een balans spreken: deze balans van zijn verdiensten slaat in alle opzichten positief uit!

Prof. dr. R.L. ter Hoeven RA is hoogleraar externe verslaggeving aan de Rijksuniversiteit Groningen en was van oktober 1997 tot juni 2025 werkzaam bij Deloitte Accountants als vaktechnisch partner. Hij is tevens lid van de kernredactie van het Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie.

Noten

1. Zie ook zijn samenvattend artikel in het Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie (Hoogendoorn 1991).
2. Drs S.C. Bakkenist, J. Kraayenhof en Prof. Mr. P. Sanders. Zie Kamerstuk 9595 Ontwerp van wet op de jaarrekening, Memorie van Toelichting nr. 3, Handelingen Tweede Kamer, zitting 1967-1968.
3. Verordening (EG) nr. 1606/2002 van het Europees Parlement en de Europese Raad van 19 juli 2002 betreffende de toepassing van internationale standaarden voor jaarrekeningen (PB L 243 van 11.9.2002, overweging 2 en 4).
4. Deze 'true and fair view' is de kapstokbepaling van de EU-Jaarrekeningrichtlijn (2013/34/EU; artikel 4 lid 3) en geldt als gelijkwaardig aan het inzichtvereiste van artikel 2:362 lid 1 BW.
5. Het IFRS 10, 11, 12 pakket (inclusief amendementen in IAS 27 en 28) werd in mei 2011 gepubliceerd. De IASB bepaalde de effectieve datum op 1 januari 2013. In de EU-verordening (1254/2012, eind 2012 gepubliceerd) is vastgelegd dat dit pakket pas in hoefde te gaan op 1 januari 2014. Eerdere toepassing werd wel toegestaan.
6. Ter Hoeven et al. (2025b).
7. Afdeling 16 Rechtspleging van Titel 9 Boek 2 BW.
8. Raad voor de Jaarverslaggeving; niet onvermeld mag blijven dat Martin veel heeft bijgedragen aan deze Raad zowel als lid van de controleursdelegatie als in de hoedanigheid van voorzitter.
9. Die overigens bij het *endorsement*-advies van IFRS 17 zwaar verdeeld waren; in het *endorsement*-besluit zijn evenwel de twijfels bij de *annual cohort*-benadering overgenomen, waardoor de EU-IFRS op dit punt afwijkt.
10. Dit faillissement wordt gezien als het startpunt of kantelpunt van de wereldwijde financiële crisis die de stabiliteit van het mondiale financiële systeem in gevaar bracht en dus bovenaan de politieke agenda kwam te staan (IMF 2009).
11. ECOFIN staat voor de Raad Economische en Financiële Zaken (in het Engels: *Economic and Financial Affairs Council*). Het is een van de formaties van de Raad van de Europese Unie en bestaat uit de ministers van Financiën en Economie van alle EU-lidstaten.
12. Ter Hoeven & Laning (2010).
13. Artikel 105 Pensioenwet: Eisen ten aanzien van beleid, deskundigheid en betrouwbaarheid.
14. En daarmee dus in aanmerking komend voor DC-accounting, waarmee de werkgever zich op afstand plaatste van het pensioenfonds en niet meer bereid was een deel van het herstel voor zijn rekening te nemen als het pensioenfonds in een tekortsituatie zou komen.
15. Een mening die ook werd gedeeld door Van Hoepen in zijn afscheidsrede van 14 januari 2011. In de hem kenmerkende stijl verwoordde hij zijn mening als volgt: "*Daarom acht ik het met collega Hoogendoorn, in tegenstelling tot wat ik wel eens hoor van sommige vakgenoten, een goede zaak dat politici zich met 'standardsetting' bemoeien, zoals met financiële instrumenten en pensioenvoorzieningen het geval was.*" (Van Hoepen 2011, p 17/18).

16. Ter Hoeven (2025a).
17. De Europese Commissie heeft de uitvoerende bevoegdheid om IFRS te bekrachtigen, maar dit gebeurt via een *comitologieprocedure*. Daarbij hebben Raad en EP *reserve powers*, oftewel een soort vetorecht. Dit betekent dat de Raad en EP een voorgestelde IFRS-standaard kunnen verwerpen als die de bedoeling of bevoegdheden van de richtlijn (IAS-Verordening 1606/2002) overschrijdt, of als deze vinden dat de standaard niet in lijn is met het Europees belang. Raad en EP kunnen dus niet zelf standaarden wijzigen of alternatieven invoeren, maar ze enkel blokkeren.

Literatuur

- Bout B-J, Ter Hoeven R (2010) Herclassificatie van financiële activa. Aanleiding, inhoud en toepassing van een politiek gedreven IAS 39-amendement. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 84(3): 133-142. <https://doi.org/10.5117/mab.84.15759>
- Hoogendoorn M (1990) Stelselwijzigingen in de jaarrekening, Groningen, Wolters-Noordhoff, *Dissertatie*, Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Hoogendoorn M (1991) Theorie en praktijk van stelselwijzigingen in de jaarrekening. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 65(3), 67–76. <https://doi.org/10.5117/mab.65.15589>
- Hoogendoorn M (2010) Politieke bemoeienis met boekhoudregels is zo gek nog niet, opinie Accountant.nl, 22 Februari 2010. Gevonden op: <https://www.accountant.nl/opinie/2010/2/politieke-bemoeienis-met-boekhoudregels-is-zo-gek-nog-niet>.
- IMF (2010) Lessons and Policy Implications from the Global Financial Crisis, *IMF Working Paper* 2010/044. <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2010/044/article-A001-en.xml>
- Kahneman D, Tversky A (1979) Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291. <https://doi.org/10.2307/1914185>
- Shiller R (1981) Do stock prices move too much to be justified by subsequent changes in dividends? *American Economic Review*, 71(3), 421–436.
- Ter Hoeven R (2025a) Naar een wettelijke status voor de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving? *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 99(3): 121-131. <https://doi.org/10.5117/mab.99.161039>
- Ter Hoeven R, Van der Tas L, Brouwer T (2025b) Companies' roads to a net-zero greenhouse gas footprint and related disclosure quality in their corporate reports. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 99(5). <https://doi.org/10.5117/mab.99.171609>
- Ter Hoeven R, Laning A (2010) Het echec van IAS 19 in Nederland verklaard. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 84(12): 649-657. <https://doi.org/10.5117/mab.84.13889>
- Van Hoepen M (2011) Veertig jaar rechtspraak inzake de jaarrekening. *Afscheidsrede*, 14 januari 2011, Erasmus Universiteit Rotterdam.

De kracht van samenwerken en betrokken wetenschap

Antoinette Rijsenbilt

Beste Martin,

Met groot genoegen lever ik een bijdrage aan dit *Liber Amicorum*, als blijk van waardering voor jouw loopbaan als hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Het is mij een eer om terug te kijken op de samenwerking binnen het kenniscentrum NEMACC en jouw betekenisvolle rol daarin.

De periode waarin wij binnen NEMACC samenwerkten, heb ik als zeer waardevol ervaren. Jouw wetenschappelijke benadering – grondig, analytisch en altijd geworteld in de praktijk – vormde telkens een inspiratie voor iedereen in het team. Wat mij vooral opviel, was hoe je theoretische inzichten steeds wist te verbinden met de vragen die leven bij de praktijk van de mkb-accountant. Je zocht niet de academische abstractie omwille van het intellectuele spel, maar de toepasbaarheid en maatschappelijke relevantie van het onderzoek stonden voorop.

Onze samenwerking binnen het kenniscentrum NEMACC was voor mij van grote waarde. In een omgeving waarin wetenschap en praktijk elkaar raken, wist jij steeds de brug te slaan tussen die twee werelden. We hebben samen onderzoeken verricht, waarin jouw kritische blik en open houding steeds het niveau van ons werk hebben verhoogd. Zo denk ik in het bijzonder terug aan het gezamenlijke onderzoek naar vastgoedwaardering. Dit onderzoek, waarin we praktische handvatten ontwikkelden voor mkb-accountants bij het beoordelen van vastgoed, was niet alleen relevant, maar vond ook weerklank in de praktijk. We hebben in het onderzoeksrapport namelijk tien praktische handvatten beschreven die de mkb-accountant kan gebruiken en een stroomschema met de evaluatiestappen inzake de waardering van vastgoed. Jouw bijdrage aan het scherp formuleren van de aandachtspunten was hierbij van onschatbare waarde.

Ook het onderzoek naar de toepassing van materialiteit was een gezamenlijk onderzoeksproject, waarin jouw kennis tot concrete resultaten heeft geleid die hun weg hebben gevonden naar de beroepspraktijk. In dit onderzoek werd ingegaan op kwantitatieve en kwalitatieve materialiteit, de regelgeving ter zake van materialiteit, de wijze waarop accountants in de praktijk materialiteit toepassen en een aantal 'good practices'. Om tegemoet te komen aan de behoefte vanuit de praktijk, ontwikkelde NEMACC een rekentool voor het bepalen van de kwantitatieve materialiteit. Deze rekentool wordt tot

op de dag van vandaag nog gebruikt en staat op de website van de NBA. Mede dankzij jouw visie en inbreng konden we de onderzoeksresultaten vertalen naar een bruikbare leidraad voor accountants in de dagelijkse praktijk.

Wat mij echter het meest blijft, is jouw persoon. Integer, betrouwbaar, en altijd geïnteresseerd in de medemens. Je laat je niet verleiden tot snelle meningen of gemakzuchtige conclusies. Je opereert altijd in een sfeer van wederzijds respect en gedeelde nieuwsgierigheid. Wat mij betreft ben je het prototype van een integere wetenschapper; iemand die zijn werk niet alleen goed doet, maar ook op een wijze die bijdraagt aan het vertrouwen in de wetenschap en de beroepsgroep.

Dank voor jouw collegialiteit, inspiratie en de vele inzichten die je hebt gedeeld. Ik kijk met grote waardering en dankbaarheid terug op onze samenwerking.

Hartelijke groet,

Antoinette Rijsenbilt

Dr. J.A. Rijsenbilt, Directeur Erasmus Centre for Values Measurement & Leadership, Programma Directeur Erasmus Executive 'De Kracht van Invloed; leidinggeven vanuit wetenschappelijk perspectief'.

The European Accounting Association: An achievement of many people

Araceli Mora

The European Accounting Association (EAA) was founded in 1977, and we will soon be celebrating its 50th anniversary. The association was established to internationalise the accounting profession in Europe, and it primarily managed the annual conference. In the 1990s, the internationalisation of the community gained momentum. At the same time, the discipline matured in all areas, including regulation, the accounting and auditing profession, and research and education, occupying an important place in the curricula of universities and business schools. Today, it has become what it is today: an economic, legal, and social discipline in its own right, interdisciplinary and essential in the world of business and public and private institutions, whether governmental or corporate, with Europe capable of leading the way in many areas at the global level.

During these 50 years of existence, the EAA has become a diverse, vibrant and active community. Nevertheless, the association has always been about people, and there are many colleagues who, through their individual actions and their presence, have done so much to make it what it is today. In particular, I would like to acknowledge a specific generation whose role has been crucial in achieving what we have today. They have created a European academic identity, which is now international, as there are not many others like it. That generation of academics, who began to retire a few years ago and will continue to retire in the coming years, is the one who has made it possible. Martin Hoogendoorn. Indeed, our job is to teach, research, and also transfer our knowledge to society. It is not easy to devote oneself fully to everything, and very few, therefore, have that virtue. Martin is one of them. His articles and books demonstrate his dedication to research and teaching. In addition, his constant engagement with the profession and institutions makes Martin an example, not only of ability and dedication, but also of generosity. He has a profile that is difficult to find. His contribution to the EAA has been remarkable over time. He has been a member and regular attendee of EAA conferences, wherever they have been held. I have had the pleasure of working with him as a founding member of the EAA Financial Reporting Committee and as a member of the Editorial Board of Accounting in Europe since its inception. I want to highlight his contributions to this journal as an author, reviewer, and advisor.

In short, as the current president of the EAA, and having known Martin for so many years (decades), I consider it an honour and a privilege to express in

writing my gratitude on behalf of the EAA for all he has done, is doing, and will do for the European accounting community.

Prof. A. Mora is a Full professor of accounting and finance at the University of Valencia (Spain) and the current president of the European Accounting Association.

Martin Hoogendoorn met emeritaat – eminence zeker, doorgaan is beter!

Bert de Groot

Martin Hoogendoorn ken ik twee decennia, en het is altijd weer heel plezierig wanneer ik met hem spreek en deelneem aan zijn steeds actuele presentaties, colleges en debatten. Voor het programma 'The New CFO' weet hij nu alweer 15 jaar de kennis en inzichten van financiële directeuren met een gemiddelde leeftijd van 45 jaar (inmiddels 350 alumni) te verdiepen, te verbreden en sommigen weet hij daarbij zelfs te verbazen. Hij scoort een zeer hoge waardering bij de ervaren CFO's. Zijn inzichten ontwikkelen zich sneller en preciezer dan de CFO's die in de praktijk bij het MKB, familiebedrijf en beursgenoteerde ondernemingen de eindverantwoordelijke financiële functie vervullen – ook al worden zij door de externe accountants ondersteund, die weer door de afdelingen vaktechniek volledig worden getraind op alle mogelijke situaties. Dilemma's, daar gaat het natuurlijk om! De CFO heeft er altijd wel een paar in het jaarverslag. Dilemma's die het handelen van de Raad van Bestuur of Directie blootleggen en waar de Raad van Commissarissen en Toezichthouders iets van moeten vinden. Dilemma's die bij een verkeerde keuze echt impact hebben op de reputatie en waardering van het bedrijf. Martin kent ze allemaal en is wat dat betreft een baken waarop je je kompas kunt richten!

Hulde! Voor zoveel jaren aan de top te hebben gefunctioneerd. Met je vele gewaardeerde voorzitterschappen en publicaties. Je hebt je duidelijk onderscheiden!! Vanuit jouw rol heb je een zeer belangrijke bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van het vakgebied, zowel wetenschappelijk als praktisch, en aan de bedrijven die jouw adviezen ter harte hebben genomen – en daarmee ook aan de maatschappij!

Martin is een prettig mens, diplomatiek in de omgang en duidelijk, positief ingesteld, met grote werklust. Krachtig en secuur als het om nieuwe problematieken gaat, waar hij een oplossing voor moet vinden. Die vindt hij dan ook, waaruit zijn grote bijdragen blijken.

De prachtige titel 'emeritaat' komt als er een AOW-leeftijd wordt bereikt en er een automatisch gegenereerde, niet ondertekende brief in de brievenbus valt. 'U gaat met pensioen en vooral niet tot ziens' lijkt deze brief te willen suggereren. Alsof de overheid met deze brief wil zeggen dat er na deze leeftijd vooral niets meer te ontwikkelen of bij te dragen valt(!). Het lijkt me dat Martin tot een andere categorie behoort. Met zijn eminente kennis, ervaring en positieve instelling kan hij nog wel jaren door.

Martin, moge jouw thoughtleadership nog jaren doorklinken! En moge het afscheidscollege nog lang op zich laten wachten.

Martin, Io Vivat!!

Prof. dr. E.A. de Groot, oud-CFO, lid RvB beursgenoteerde ondernemingen, Rector Magnificus Emeritus.

Spitten in de achtertuin en in de groene projecten van organisaties

Arno Nuijten

Beste Martin,

Met genoeg lever ik een bijdrage aan dit Liber Amicorum ter gelegenheid van jouw emeritaat. Hoewel ik niet het idee heb dat jij achter de geraniums gaat zitten, kies ik ervoor om in mijn bijdrage de fleurigheid van de tuin centraal te zetten. Een tuin om in te vertoeven, te genieten, rond te schoffelen als mogelijke besteding van de vrije tijd die jouw pensioen met zich meebrengt. Vanuit de achtertuin, waarin je kunt werken aan je eigen 'groene' projecten thuis, maak ik in deze bijdrage een stap naar de 'groene' projecten in organisaties. Ik laat de eerste resultaten zien van onderzoek dat wij binnen ESAA hebben uitgevoerd om vervolgens weer terug te keren naar de groene projecten thuis. Gezien jouw publicaties over groene verslaggeving (Hoogendoorn 2021a) en jouw belangstelling om te spelen met academische en vaktechnische materie (Hoogendoorn 2021b), vermoed ik dat deze bijdrage niet alleen past bij jouw aanstaande emeritaat maar ook aansluit bij jouw vaktechnische en wetenschappelijke belangstelling.

Inleiding – groene projecten in de tuin van de hoogleraar

Een tuin wordt niet vanzelf mooi. Een tuin is ook mensenwerk. Een tuin verlangt aandacht, bijhouden en herontwerp, met schaduwplaatsen maar ook met plekken die je graag in het volle zonlicht zet. Een tuin waar je graag, met voldoening, naar kijkt vanuit je woonkamer. Een tuin die ooit bedacht en ontworpen is. Die ook een weerspiegeling is van de mensen die er wonen. Niet gehinderd door feitelijke kennis, veronderstel ik dat de tuin van een hoogleraar Externe Verslaggeving er tamelijk gestructureerd uitziet. Sowieso rechte paden. Achterin in de tuin staan de grote stukken, de vaste planten, de bomen die er al dertig jaar staan en voorlopig nog wel blijven staan. Helemaal vooraan, vlak bij het terras, staan de kleine eenjarige planten in pot, voor in het seizoen. Ik vermoed ook dat de tuin netjes is ingedeeld in duidelijke blokken, de seizoenen volgend, volgens de wetmatigheden die passen bij de balans en resultatenrekening die aan de buitenwereld getoond mag worden. Niet alleen het vaste goed achterin en het variabele spul vooraan. Maar ook zorgvuldig gekozen bloemen en planten die samen op harmonieuze wijze kleuren en het geheel in balans brengen. Met een duidelijke plaats voor de vergeet-me-nietjes. Voortbordurend

op de metafoor van deze doordachte en verzorgde tuin, maak ik graag van de gelegenheid gebruik om de tuin eens vanuit een ander, minder rooskleurig, licht te bezien. Aansluitend op mijn eigen onderzoeksterrein: behavioral governance. De tuin van een hoogleraar behavioral governance ziet er namelijk anders uit. Die is ook ooit ontworpen aan de hand van een tekening. Heeft een stuk gras ergens in het midden waar een verdwaalde voetbal op rondslingert. Een tuin vol 'latente verplichtingen' om het maar even in accountantstaal te verwoorden. Met onkruid dat ondergronds en enthousiast haar weg vindt door de hele tuin en zich vooral niet laat weerhouden door de oorspronkelijk bedachte scheidingen in de tuin. De gele bloemetjes in het gazon die nooit geplant zijn, maar die over zijn komen waaïen van burens of nog verder weg. De 'helikoptertjes' die – met dank aan de bomen van de gemeente – spontaan en massaal de tuin binnen dwarrelen en maanden later met honderden uit de grond schieten als oprukkende esdoorns. De bloempotten die soms omwaaïen. Het gras dat op tijd gemaaid moet worden. Het mos op de stenen. De verrassende klaprozen. Een tuin waar dus leven in zit. Waar de tijd vat op heeft en waar de eigenaar soms wat minder vat op heeft. Want het overwoekeren is er niet ineens, maar begint klein. Wanneer de eerste voorlopers van onkruid zich in de tuin vestigen. Misschien best mooi, vrolijk en kleurig in het prille begin, maar niet meer te stoppen als het uit de tuiniershand gelopen is.

De tuin als metafoor voor groene projecten in organisaties

Wij doen behavioral governance-onderzoek naar biases in organisaties en projecten.

Biases die niet per se als slecht of fout worden beschouwd. Zoals ook onkruid niet per se fout of slecht is: het kan de tuin prachtig kleuren. Cachet geven. En het is een illusie dat het volledig is uit te bannen. De vraag is dus wat het gewenste niveau van biases is, in een specifieke situatie.

Biases kunnen – net als onkruid – aan onze aandacht ontglippen, omdat we er geen acht op slaan, en deze uiteindelijk gaan woekeren tot ongewenste problemen. Biases die het gedrag in de organisatie kunnen kleuren en zichzelf razendsnel vermenigvuldigen en om zich heen grijpen. Biases die – letterlijk – de kiem vormen van risico's die organisaties ongemerkt lopen, waarbij we ons achteraf soms afvragen 'hoe het zover heeft kunnen komen'. Biases die ongemerkt hun gang kunnen gaan als er niemand ingrijpt.

Vanuit het perspectief van biases als de kiem van ons risicogedrag (gewenst of ongewenst, mooi of niet mooi) wil ik graag de stap maken naar een beknopt onderzoek dat we gedaan hebben naar biases bij 'groene' organisatieprojecten. Wij hebben daartoe binnen ESAA een instrument ontwikkeld (B-Ray) om een specifieke set met 16 veel voorkomende biases in de praktijk te meten (van projecten tot bestuurskamer).

Zicht op biases die groene organisatieprojecten kleur geven

In het kader van een breder onderzoek naar biases (als vormen van zelfmisleiding en kleuring) binnen organisaties heeft het ESAA-expertiseteam behavioral risk & governance bij leden van het Instituut van Internal Auditors in Nederland een vragenlijst uitgezet. Op basis van ons meetinstrument is in kaart gebracht welke biases in de praktijk voorkomen bij verschillende soorten projecten. Daarbij is bijvoorbeeld onderscheid gemaakt tussen grote en kleine projecten, kortdurende en langdurende projecten, succesvolle en niet succesvolle projecten, IT- en niet-IT-projecten, ESG- en niet-ESG-projecten. De overkoepelende resultaten van dit bredere onderzoek zijn gerapporteerd en gepresenteerd aan het Instituut van Internal Auditors (Van Twist et al. 2024).

Tussen de 52 projecten die wij belicht hebben, bevonden zich 7 projecten die door de respondenten werden getypeerd als ESG-projecten (Environment, Sustainability en Governance), dus projecten die gericht zijn op de zorg voor de omgeving. Hoewel het aantal ESG-projecten gering is, geven de resultaten voldoende gelegenheid tot een eerste interpretatie van dergelijke 'groene' projecten.

In Tabel 1 tonen we op basis van de B-Ray-metingen voor welke 5 biases de ESG-projecten zich het meest onderscheiden van projecten die door de respondenten niet als ESG-projecten werden beschouwd. De scores in de tabel (schaal 1-7) laten zien of de betreffende bias bij ESG-projecten gemiddeld (mean) hoger/lager was dan bij niet ESG-projecten en tonen tevens de p-waarde bij een t-toets (een p-waarde onder 0.05 achten wij significant).

Tabel 1. Top 5-biases ESG-projecten.

Top 5 biases waarin ESG-projecten zich onderscheiden van niet-ESG-projecten	
#1	Planning Fallacy (-0,93, p=0.02)
#2	Mum Effect (-0,87; p=0.03)
#3	Sunk Cost Effect (-0,72, p=0.03)
#4	Inertia (+0,57, p=0.01)
#5	Affect Heuristic (+0,57, p=0.04)
Alle biases (-0,18, p=0.15)	

De biases die bij groene projecten minder zijn waargenomen

Tabel 1 laat zien dat ESG-projecten significant lager scores (ten opzichte van niet-ESG-projecten) op *Planning Fallacy* (#1). *Planning Fallacy* komt er in simpele bewoordingen op neer dat gedetailleerde en ambitieuze plannen in de praktijk meestal tegenvallen, omdat er geen rekening gehouden is met onverwachte tegenvallers en onderbrekingen. Voor een meer precieze duiding van de *planning fallacy* wordt verwezen naar Kahneman & Lovallo (1993).

Onze resultaten zouden erop kunnen wijzen dat nauwgezette en taakstellende plannings bij ESG-projecten minder dominant aanwezig zijn in de besluitvorming dan bij vergelijkbare (niet-ESG-)projecten. Een interpretatie van deze resultaten kan zijn dat betrokkenen bij aanvang van een ESG-project minder moeite hoeven te doen om hun project te verkopen in de organisatie met nauwgezette en strakke plannings, omdat dergelijke projecten wellicht als een 'must do' worden beschouwd, van nature gericht zijn op de verdere toekomst en dus een langere adem hebben.

De tabel laat tevens zien dat dat ESG-projecten significant lager scoren op de aanwezigheid van het *Mum Effect* (#2) dan niet-ESG-projecten. Het *Mum Effect* is veel onderzocht in de context van grote projecten en komt er in simpele bewoordingen op neer dat mensen geneigd zijn om hun mond te houden en eventuele tegenvallers of problemen te verzwijgen. Voor een meer precieze duiding van het *Mum Effect* verwijzen wij naar Rosen & Tesser (1970) en Smith et al. (2001).

Onze resultaten tonen dat mensen in ESG-projecten (ten opzichte van overige projecten) significant lager scoren op het *Mum Effect* en dus minder geneigd zouden zijn om hun mond te houden of eventuele tegenvallers te verzwijgen. Dit wekt de indruk dat er een meer open communicatiecultuur bestaat in ESG-projecten (dan in niet-ESG-projecten), danwel dat het makkelijker is om tegenvallers in ESG-projecten te rapporteren, omdat het wellicht meer inherent is aan het vernieuwende en langetermijnkarakter van ESG-projecten. Een opener communicatiecultuur binnen ESG-projecten zou wellicht kunnen ontstaan doordat medewerkers en andere betrokkenen worden uitgenodigd om ideeën aan te dragen en een inbreng te leveren en betrokkenheid te tonen bij ESG-projecten. Wellicht maakt dat het ook gemakkelijker om bevindingen en tegenvallers te rapporteren.

Zoals weergegeven in Tabel 1 bleek uit de B-Ray-metingen dat juist de betreffende ESG-projecten zich onderscheiden van niet-ESG-projecten door een significant lager *Sunk Cost Effect* (#3). In simpele bewoordingen komt het *Sunk Cost Effect* erop neer dat de reeds gemaakte kosten van een project (bewust of onbewust) als argument worden gehanteerd om te blijven investeren in een (mogelijk problematisch) project. Voor een meer precieze duiding van het *Sunk Cost Effect* wordt verwezen naar Arkes & Blumer (1985) en Garland (1990).

Onze resultaten lijken erop te wijzen dat reeds gemaakte kosten bij ESG-projecten minder dominant aanwezig zijn in de besluitvorming. Een interpretatie van deze resultaten kan zijn dat betrokkenen bij aanvang van een ESG-project weliswaar starten met hoge kostenramingen, maar dat er bij eventuele tegenvallers en herinvesteringen (bij ESG-projecten) vooral naar

de toekomst wordt gekeken en minder naar het verleden (de reeds gemaakte kosten). Natuurlijk zijn er andere interpretaties mogelijk.

De biases die bij groene projecten meer zijn waargenomen

Waar ESG-projecten op enkele biases lager lijken te scoren dan niet-ESG-projecten, zijn er ook enkele biases waarop juist ESG-projecten hoger scoren.

Allereerst laat Tabel 1 zien dat ESG-projecten (ten opzichte van niet-ESG-projecten) zich onderscheiden door een significant hoger niveau van *Inertia* (#4), hetgeen erop neerkomt dat er sprake is van een 'rijdende trein' en dat de voorwaartse beweging niet makkelijk gestopt wordt. Dus ook bij kritiek en tegenvallers worden het nut en het voortbestaan van het project als geheel niet gemakkelijk ter discussie gesteld.

Wellicht wordt dit gevoed door het gedeelde enthousiasme dat betrokkenen bij ESG-projecten hebben. ESG-projecten scoren namelijk (ten opzichte van niet-ESG-projecten) hoger op *Affect Heuristic* (#5). Dit kan erop wijzen dat mensen binnen de organisatie zich in zeer hoge mate aangetrokken voelen tot (en een positiever beeld hebben van) ESG-projecten. *Affect Heuristic* brengt met zich mee dat deze medewerkers ertoe geneigd zijn om voor zichzelf en anderen de voordelen van het project te overschatten en de nadelen of risico's van het ESG-project te onderschatten. Voor een meer precieze beschrijving en de implicaties van *Affect Heuristic* op ons risicogedrag wordt verwezen naar Finucane et al. (2000) en Mital & Ross (1998).

Conclusies over biases in groene projecten

Ons onderzoek geeft eerste aanwijzingen dat groene (ESG-)projecten binnen organisaties zich onderscheiden van overige (niet-ESG-)projecten doordat sommige biases juist meer of juist minder worden waargenomen. Dit is niet helemaal verrassend, want biases worden aangewakkerd door de beslissingscontext, zoals bijvoorbeeld geïllustreerd in ons eerdere onderzoek onder accountants naar beslissingen door mkb-ondernemers (Nuijten et al. 2020).

ESG-projecten kunnen dus bij uitstek een geschikte voedingsbodem vormen voor specifieke biases en een minder geschikte voedingsbodem voor andere biases. Hoewel ESG-projecten doorgaans een lange tijdshorizon hebben en met hoge kosten gepaard kunnen gaan, lijken typische biases zoals *Planning Fallacy* en het *Sunk Cost Effect* minder op te treden dan bij overige projecten. De lagere score voor een *Mum Effect* bij ESG-projecten suggereert een open communicatie rondom dergelijke projecten. Daarentegen blijken ESG-projecten juist weer hoog te scoren op *inertie* (een rijdende trein die moeilijk te remmen is). Vooral de hogere score voor *Affect Heuristic* bij ESG-projecten kan een belangrijke aanjager

zijn voor biases in ESG-projecten. Een hoge Affect Heuristic bij ESG-projecten duidt erop dat betrokkenen een positief beeld van het project hebben, en dat zij zich ertoe aangetrokken en mee verbonden voelen. Dit is natuurlijk een wenselijke eigenschap, maar dit brengt ook met zich mee dat mensen de positieve kanten van het project overschatten en eventuele risico's of nadelen kunnen onderschatten.

Onze resultaten verdienen dus meer diepgaand onderzoek. Bijvoorbeeld tegen het licht van greenwashing in externe rapportages, maar evenzeer voor organisaties zelf (de kans op projectsucces vergroten). Het is bijvoorbeeld niet duidelijk welke eigenschappen van ESG-projecten precies biases aanwakkeren of juist dempen. Zo is bijvoorbeeld uit ons eerdere onderzoek gebleken dat alleen de naamgeving van een project al invloed kan hebben op beeldvorming over dat project en de aanwezigheid van biases in een dergelijk project. Een positieve, aantrekkelijke naam (zoals veelal van toepassing op een ESG-project) blijkt Affect Heuristic op te roepen en beslissingen te beïnvloeden (Benschop et al. 2023). Ook een eventuele tijdsaanduiding in de naam van een project kan een voedingsbodemp creëren waarop typische biases kunnen gedijen (Benschop et al. 2025). Tevens kan positief woordgebruik bij aanvang van het project van invloed zijn (Benschop et al. 2022). Dus mogelijk is alleen het label van 'groen project' al van invloed op de biases die later in het project gaan optreden. Er is veel ruimte voor interessant en relevant vervolgonderzoek. Niet per se om biases uit te bannen, maar juist om na te gaan in hoeverre zij bijdragen aan projectsucces en om eventuele gewenste en ongewenste kleuring te begrijpen. Organisaties kunnen dergelijke inzichten benutten om hun projecten beter aan te sturen.

Nawoord – terug naar de tuin

In deze bijdrage heb ik beoogd om op een speelse manier een link te leggen tussen de 'groene projecten thuis' en de 'groene projecten in organisaties'. Het startpunt was de gestructureerde tuin die netjes voldoet aan de wetmatigheden van externe verslaggeving. Vervolgens heb ik de tuin belicht als 'groen project' met daarin specifieke aandacht voor het onkruid dat de tuin kleur kan geven, maar dat ook kan gaan woekeren. Ook de groene projecten binnen organisaties beogen bij te dragen aan een mooiere omgeving. Zij zijn ook mensenwerk, ze tonen wat je zaait in je eigen organisatie en in hoeverre je biases (als soorten onkruid – gewenst of niet gewenst) hun gang laat gaan. In het empirische deel van deze bijdrage heb ik laten zien op basis van onze eerste metingen welke biases (als soorten van onkruid) een voedingsbodemp vinden in de groene projecten van organisaties. Het meten en actief monitoren van dergelijke biases maakt het mogelijk om in een vroeg stadium in te grijpen en de kans op projectsucces te verbeteren. Daarbij is het een illusie om biases volledig te uit te

bannen, sterker nog: ons onderzoek laat zien dat biases ook kunnen bijdragen aan het succes van projecten. Bijvoorbeeld de eerder beschreven Affect Heuristic kan positief bijdragen aan projectsucces (in de vorm van enthousiasme en betrokkenheid), mits het wel 'binnen de perken' blijft (dus niet doorschiet en leidt tot blindheid voor risico's en nadelen). Groene projecten in organisaties zijn dus gebaat bij actief onderhoud en oog voor biases, zoals ook de groene projecten in de tuin vragen om actief onderhoud en oog voor kruiden en onkruiden.

Ter afronding van deze bijdrage brengt het vakgebied externe verslaggeving nog een laatste observatie. De analogie tussen de groene projecten in de tuin en de groene organisatieprojecten brengt namelijk nog een belangrijke gelijkenis met zich mee, die raakt aan het vakgebied externe verslaggeving. De groene projecten in de tuin zijn in eerste instantie natuurlijk bedoeld voor het eigen plezier van de bezitter. Maar de tuin is ook zichtbaar voor anderen. Niet alleen de naaste burens maar ook voorbijgangers kunnen ernaar kijken, er een beeld van vormen, ervan genieten. Van de geordende tuin. De spraakmakende begroeiing. Voorbijgangers krijgen een inkijkje, zowel in de tuin als in de eigenaar ervan. En zo kan de begroeiing zelfs een extra betekenis krijgen: de hoge en dichte struiken die de rommelige hoekjes van de tuin aan het zicht onttrekken. De hoge bomen die niet per se bedoeld zijn als blikvanger voor de eigenaar, maar misschien juist zo geplaatst zijn om 'inkijk' door buitenstaanders te voorkomen.

De groene-organisatieprojecten fungeren soms ook als een blikvanger voor de buitenwereld, waarbij sommige delen vol in het zicht komen en andere delen mogelijk bewust of onbewust aan de kritische blik van de buitenstaander worden onttrokken. Wij hebben gemeten dat sommige biases (vormen van begroeiing dan wel onkruid) juist een voedingsbodem hebben in organisatieprojecten die als groen zijn bestempeld.

Dergelijk inzicht kan nuttig zijn voor accountants, als zij zich ook steeds meer gaan richten op groene aspecten van de externe verslaggeving. Ook kan het ons helpen om fenomenen als 'green washing' beter te begrijpen en te herkennen. En misschien biedt deze beschouwing nog voldoende interessante grond voor de emeritus hoogleraar om er met plezier nog eens in te spitten. Maar vooral wens ik jou, Martin, dat je lange tijd van je pensioen mag genieten en dat je met plezier kunt blijven kijken naar de tuin die je met toewijding en zorgvuldig vakmanschap in al die jaren tot wasdom hebt gebracht.

Prof. dr. A. Nuijten is (emeritus) hoogleraar 'behavioral governance en digitalisering' aan de Open Universiteit en buitengewoon hoogleraar 'behavioral governance & auditing' aan de Universiteit Pretoria. In de periode 1999 tot 2025 was hij in diverse rollen werkzaam bij Erasmus School of Accounting and Assurance.

Literatuur

- Arkes HR, Blumer C (1985) The Psychology of Sunk Costs. *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 35(1): 124-140.
- Benschop N, Nuijten ALP, Hilhorst CAR, Keil M (2022) Undesirable framing effects in information systems projects: Analysis of adjective usage in IS project business cases. *Information & Management* 59(3): 103615.
- Benschop N, Nuijten ALP, Keil M, Wilmink K, Commandeur HR (2023) The Effect of Project Names on Escalation of Commitment in Information Systems Projects. *Project Management Journal* 54(4): 349-365.
- Benschop N, Nuijten ALP, Keil M, Commandeur HR (2025) The Effect of Time-related IS Project Names on Project Escalation. *Journal of Information Technology Management* 17(3): 173-196.
- Finucane ML, Alhakami A, Slovic P, Johnson SM (2000) The affect heuristic in judgements of risk and benefits. *Journal of Behavioral Decision Making* 13(1): 1-17.
- Garland H (1990) Throwing Good Money after Bad: The Effect of Sunk Costs on the Decision to Escalate Commitment to an Ongoing Project. *Journal of Applied Psychology* 75(6): 728-731.
- Hoogendoorn M (2021a) Duurzaamheidsverslaggeving leidt tot meer duurzaamheid. *Tijdschrift voor jaarrekeningenrecht* 16 (4): 121-123.
- Hoogendoorn M (2021b) Spelen met jaarcijfers. *Tijdschrift voor jaarrekeningenrecht* 2: 43-51.
- Kahneman D, Lovallo D (1993) Timid choices and bold forecasts: A cognitive perspective on risk taking. *Management Science* 39(1): 17-31.
- Mittal V, Ross WT (1998) The Impact of Positive and Negative Affect and Issue Framing on Issue Interpretation and Risk Taking. *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 76(3): 298-324.
- Nuijten A, Benschop N, Rijsenbilt A, Wilmink K (2020) Cognitive Biases in Critical Decisions Facing SME Entrepreneurs: An External Accountants' Perspective. *Administrative Sciences* 10(89): 1-23.
- Rosen S, Tesser A (1970) On Reluctance to Communicate Undesirable Information: The MUM Effect. *Sociometry* 33(3): 253-263.
- Smith HJ, Keil M, Depledge G (2001) Keeping mum as the project goes under: Toward an explanatory model. *Journal of Management Information Systems* 18(2): 189-228.
- Van Twist M, Roest R, Nuijten A, Benschop N, Yap L, Barre G, Oolgaard M (2024) Waarheidsverbinding – In een wereld vol feiten, ficties en frames. Instituut van Internal Auditors Nederland (IIA Nederland).

Regulating sustainability reporting: Lessons from financial reporting

Begoña Giner

Introduction

Reflecting on Professor Hoogendoorn's academic career, I see some similarities with my own, and more importantly, I feel a great closeness to Martin. We met many years ago, sure in the last century, at one of the EAA conferences, and since then we have had the opportunity to meet, although not very frequently, but always very close. Like him, I have been deeply interested in financial reporting regulation, and the International Accounting Standards Board (IASB) has inspired several of our publications. However, this article delves into the regulation of a newer type of corporate reporting: sustainability reporting.

After these introductory words, in this article I discuss how sustainability reporting has evolved and the current trend from regulating to deregulating, or rather, to slowing down the pace. But first, I analyze whether financial reporting has provided any lessons for regulating sustainability reporting.

Some lessons from financial reporting

Information is important for decision-making, not only investment decisions but others. The IFRS Conceptual Framework for financial reporting (IFRS Foundation 2018) made it clear that, to be useful, information must be relevant and faithfully represent the substance of the phenomena that it purports to represent, which includes neutrality as a key condition. Furthermore, we cannot ignore comparability and verifiability. Although this is an oversimplification, I want to highlight these characteristics because they lead me to argue that if information is not regulated, it is not obvious that it will be provided in a comparable and unbiased manner. It should therefore come as no surprise that they have been included in the sustainability reporting standards issued by both the European Commission and the IFRS Foundation in 2023. This is lesson number 1, accounting characteristics have been shifted from one domain to the other.

As research has shown, when information is provided on a voluntary basis, it is not always provided in the best way, nor for the most respectable motivations. Both, those who propose a cost-benefit analysis to justify the decision to disclose and those who follow the line of argument of the legitimacy theory, agree in pointing out that having mandatory standards will result in greater quantity and quality of information (Hummel & Jobst 2024).

The economic-based literature is based on the idea that in the face of information asymmetry, voluntarily disclosing information is advantageous to the extent that the benefits outweigh the costs, as it will improve companies' market value (Verrechia 1983). Disclosure should increase liquidity and analysts following, reduce cost of capital, and imply better capital allocation. This rationale originally tested in the empirical literature related with financial reporting (Leuz & Wysocki 2016), has also been followed to justify sustainability reporting. Peters & Romi (2013) find that incentives impact compliance with mandatory requirements after considering sanctions.

The related literature based on the legitimacy theory assumes that sustainability disclosure helps to maintain good relationship with society, it is an instrument to legitimate organizations (Schuman 1995). However, as Michelin et al. (2015) summarize, organizations may seek legitimacy in a substantive manner or in a symbolic way. Most of the literature has evidenced it has been fulfilling the second role. Organizations pretend to be socially responsible, but they just look for the appearance of that, even they hide their poor sustainability performance with positive sustainability disclosure (Cho et al. 2012; Hummel & Schlick 2016). This is lesson 2, voluntary information although might reduce information asymmetries is not always reliable.

While the purpose of financial reporting is not to alter management's decisions, it does, and there is evidence about the real effects that are even anticipated by managers and might make them engage in earnings management. Similarly, sustainability information can change corporate behaviour and thus mitigate externalities (Christensen et al. 2021), therefore, it should not be surprising that mandatory sustainability reporting serves a political purpose to achieve such objectives (Wagenhofer 2024).

Providing standards for sustainability reporting

Although some entities began disclosing sustainability information around the 1980s, it was not until the 1990s that some private institutions issued guidelines on the matter (Giner & Luque 2022). Of note is the Global Reporting Initiative (GRI), which since its founding in 1997 has been advocating for the disclosure of information on entities' impacts and negative externalities. Following a more traditional approach, this is focusing on financial materiality, a few years later, guidelines were also set by the Climate Disclosure Standards Board (CDSB), founded in 2007, the International Integrated Reporting Council (IIRC), founded in 2010, and the Sustainability Accounting Standards Board (SASB), founded in 2011.

In this regulatory vortex, the European Commission (EC) also took a stand with the publication of the Non-Financial Reporting Directive (NFRD) in 2014.

Unlike the previous bodies, it does have the power to compel disclosure, but the results achieved with the NFRD were not completely satisfactory. Not only companies, but users and academics criticized the results since comparability was not achieved; soon the EC started to consider the need to go ahead. In 2021 a proposal of Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) was issued.

At the same time, the IFRS Foundation started to think about dealing with the field, and after a public consultation, in 2021 at COP 26 announced the creation of the International Sustainability Standards Board (ISSB). Also in early 2022, EFRAG was restructured to house the Sustainability Reporting Board (SRB), with the mission of developing European sustainability reporting standards, as outlined in the CSRD published at the end of 2022 (Giner & Luque 2022).

Two features of the CSRD are worth highlighting:

- 1) based on its multi-stakeholder's approach, it clearly incorporates the principle of double materiality (financial and impact), which was already implicit in previous EC documents (Baümüller & Sopp 2022); and
- 2) it indicates that environmental, social, and governance (ESG) issues must be addressed simultaneously.

In both aspects, there are differences with respect to the IFRS Foundation's approach: 1) following the mission stated in the IFRS Constitution and in consistency with the IASB's mandate, the ISSB is concerned about investors' needs and only considers financial materiality, i.e., the risks and opportunities that might affect the company value, and 2) so far it has only focused on climate aspects.

Comparing the CSRD with the NFRD, there are several aspects that are worth highlighting:

- 1) The scope of entities affected, from public-interest entities with more than 500 employees to those with more than 250 employees, in addition to all listed companies (except microenterprises), increasing from around 12,000 companies to around 49,000.
- 2) The Sustainability Statement should be included in the Management Report and should be subject to limited assurance, as a preliminary step to reasonable assurance, if so decided by the Commission.
- 3) Reference is made to future sector-specific standards, which would help facilitate comparability;

- 4) The CSRD indicates that European standards will be published as delegated acts, which avoids the need of transposing directives into national legislations, also indicates that they will be drawn up with the technical advice of EFRAG.

These four aspects are not the only relevant ones, but given the regulatory changes that are taking place, it is important to highlight them.

In 2023, the ISSB published two standards, IFRS S1 and S2, on general aspects and climate change, respectively. Also in 2023, following the provisions of the CSRD, the 12 European Sustainability Reporting Standards (ESRS) were published as delegated acts by the EC: 2 cross-cutting, 5 environmental, 4 social, and 1 governance.

In the US, the Securities and Exchange Commission (SEC) took some steps in 2024 to require publicly traded companies to provide certain information on climate risks and greenhouse gas emissions, in accordance with ISSB requirements. However, since early 2025, the new Administration has taken a significant turn toward complete deregulation of these aspects.

The new trend towards deregulating

This deregulatory shift has resonated in the EU, and in February 2025 the EC published the so-called Omnibus proposals, which curb the progress made over the past three years in regulating sustainability reporting. Let's see how the four aspects mentioned above have been modified:

- 1) The scope of obliged entities is limited to those with more than 1,000 employees and exceed € 450 million turnover, which represents at least 80% reduction, and even less companies affected than under the NFRD; regarding third country undertakings the threshold has also been increased to € 450 million turnover.
- 2) While the Sustainability Statement is subject to limited assurance, the reference to reasonable assurance has been removed.
- 3) It has been decided that there will be no sector-specific European standards.
- 4) A simplification of ESRS was proposed, and EFRAG was tasked with it in March 2025. The draft amended ESRS were delivered to the EC by the end of November 2025.

Furthermore, the Omnibus proposals anticipate that 'smaller' companies, those with less than 1,000 employees, will provide information voluntarily, following

a future standard based on the Voluntary Small and Medium Enterprise (VSME) standard. The VSME was developed by EFRAG, at the request of the Commission, as a tool for voluntary use by SMEs in the value chain of reporting companies. It aims at centralizing the collection of all information that can be used for these purposes, including financial institutions' reporting requirements. Thus, it was not designed for reporting to the public and cannot be seen as a substitute of the requirements in ESRS for the so-called mid-cap entities.

The three first proposals have been recently approved, in December, by the EU Parliament, while the amended draft ESRS have to pass the Commission approval, but all have sparked a strong reaction among those who consider them a step backward and those who support them.

Without trying to provide a full picture of the arguments, I mention some indicated by the President of the European Central Bank (ECB) mainly concerned about how the scope reduction will potentially lead to unwanted outcomes. In her letter Ms Christine Lagarde mentions how the lack of data on GHG emissions may "mask climate related financial risk... it can reduce the role played by sustainability information in supporting the Union's priorities". Regarding the requirements of all credit institutions to report on sustainability issues, she refers to the incomplete set of publicly available ESG information from the banking sector due to not having information that "will impede the objective of the Union's sustainable finance framework of guaranteeing comprehensive transparency to the financial markets." She also refers to competitive disadvantages for large undertakings that are headquartered at the Union, due to the increased threshold for third-country undertakings. Regarding the suggestion mentioned about voluntary reporting, the letter is very critical, and refers to the risks that it conveys, not only due to self-selection bias, but potential greenwashing and cherry-picking about the information to be disclosed, which will be aggravated by the lack of assurance. All these aspects will make comparability difficult, and "a lack of sound and comparable data may limit credit institutions' ability to effectively manage sustainability risks, leading to risks to financial stability and to the wider economy".

The 31st of July 2025 EFRAG published for 60-day public consultation the amended ESRS, including the basis for conclusions and a survey to collect comments. As required, the number of datapoints was considerably reduced (about 68%), but those remaining are aligned with the CSRD and other EU legislative statements on the field, such as the neutrality objective for 2050. "However, as stated by Rajabally (2025), rollbacks of the legislation (as part of the Omnibus negotiations) or further cuts in the standards would seriously undermine the EU's credibility and risk compromising these foundational goals."

In order for EFRAG to fulfill its mandate, extensive feedback was received from companies that had already reported under the CSRD, as well as those that were preparing to do so. There were also stakeholder engagements, and a survey was launched that received about 800 responses. The simplification exercise has eliminated duplications, simplified the language, taken out the voluntary requirements, and include the non-mandatory guidance that was in the ESRS in a separate document. The EFRAG's advice is not to include it in a delegated act.

Efforts have been made to enhance the interoperability with ISSB's standards, as required in the Omnibus' proposals. I think relevant to refer to the 'fair presentation' concept; it implies that the mentality when reporting sustainability information should be close to that of financial reporting, so only relevant information should be provided, instead of having a checklist mentality that is aligned with a compliance approach with the risk of excessive information. Although ESRS do not mention it, one can understand that ESRS and CSRD already convey the fair presentation notion, as the SRB Chair explained in a comment in August 2025. However, some disagreed with that view as consider that due to the difficulty of exercising judgement, the fair idea is too complex, mainly for impact materiality. They argued that if fair presentation was finally included in the revised ESRS it might result in increased legal risks and audit costs. After the consultation, the draft amended ESRS 1 includes this concept.

The amended ESRS include some reliefs, such as the 'undue cost and effort' in line with IFRS S1 and S2, although there was a contentious issue regarding the disclosure of anticipated financial effects. While IFRS S1 allows for a specific relief, not to disclose quantitative information, when the effects are not separately identifiable or the uncertainty so high that the information would not be useful (para 38). The revised ESRS 1 ED consulted about keeping that relief or limiting the requirement to qualitative information and allowing to report quantitative information on a voluntary basis. The draft amended ESRS require quantitative information on anticipated financial effects but introduces several reliefs that allow not to disclose in certain circumstances.

Here we have a situation in which financial information that is not included in the financial statements, might be reported only in the sustainability statement. Will that provoke a change in the financial reporting conceptual framework? The future will tell us...

Concluding comments

The argument for the reduction in scope and disclosure requirements has been mainly related to eliminating or reducing the competitive disadvantages that current regulations can generate for European companies, and the significant

cost that their implementation can entail for SMEs. In other words, the focus has been on the potential costs for the affected companies. However, the question is: have the benefits that sustainability information can provide to society, including investors, been adequately considered? Information is key to guiding decision-making, and what cannot be measured cannot be managed. Therefore, companies that conduct an analysis of impacts, risks, and opportunities are the first to benefit when they include these aspects in their business model and their corporate strategy, because this increases their resilience and their ability to survive in the long term.

Ultimately, for companies with less than 1,000 employees it might be difficult to properly manage impacts risks and opportunities, and, not knowing about them, hinders the EU's progress toward sustainability. In fact, the Draghi report (EC 2024), which in some ways drove the change, proposed developing a more simplified regulatory package for mid-cap companies. In contrast, the Omnibus proposals consider that these companies will voluntarily provide sustainability information.

From my perspective, considering voluntary sustainability reporting is a step backwards. As abundant research has shown information is not provided voluntary in the best possible way or for the most respectable reasons. However, deregulation should not be interpreted as irreversible, but rather as a readjustment of the EC to adapt to the new geopolitical context. The sustainability of our planet and economy requires reliable information on impacts, risks, and opportunities.

I conclude this paper by returning to my initial remarks about the lessons. Despite the formal link between financial and sustainability reporting, the qualitative characteristics and the aim – to be a fair presentation –, the structures of financial reporting, based on the double entry system, and sustainability reporting, based on unconnected datapoints – primarily inputs rather than outputs – are very different. As Wagenhofer (2024) states, it would be better if more generally accepted accounting concepts be applied in sustainability reporting. Let's hope that other lessons can be added to the list.

Prof. dr. B. Giner is professor of Accounting and Finance at the University of Valencia, and is a member of the EFRAG SRB.

Notes

1. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52025PC0080>
2. <https://www.ecb.europa.eu/home/html/index.en.html#/search/omnibus/1> OPINION OF THE EUROPEAN CENTRAL BANK of 8 May 2025 on proposals for amendments to corporate sustainability reporting and due diligence requirements (CON/2025/10).
3. Patrick de Cambourg: "ESRS simplification is enhancing, not impairing interoperability": Corporate Disclosures. <https://www.corporatedisclosures.org/content/opinion/patrick-de-cambourg-esrs-simplification-is-enhancing-not-impairing-interoperability.html>

References

- Bäumüller J, Sopp K (2022) Double materiality and the shift from non-financial to European sustainability reporting: review, outlook and implications. *Journal of Applied Accounting Research* 23(1): 8–28. <https://doi.org/10.1108/JAAR-04-2021-0114>
- Cho CH, Guidry RP, Hageman AM, Patten DM (2012) Do actions speak louder than words? An empirical investigation of corporate environmental reputation. *Accounting, Organizations and Society* 37(1): 14–25. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2011.12.001>
- Christensen HB, Hail L, Leuz C (2021) Mandatory CSR and sustainability reporting: Economic analysis and literature review. *Review of Accounting Studies* 26(3): 1176–1248. <https://doi.org/10.1007/s11142-021-09609-5>
- European Commission (2024) The Draghi report on EU competitiveness. https://commission.europa.eu/topics/eu-competitiveness/draghi-report_en
- Giner B, Luque-Vilchez M (2022) A commentary on the 'new' institutional actors in sustainability reporting standard-setting: a European perspective. *Sustainability Accounting Management and Policy Journal* 13(6): 1284–1309. <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-06-2021-0222>
- Hummel K, Jobst D (2024) An Overview of Corporate Sustainability Reporting Legislation in the European Union. *Accounting in Europe* 0(0): 1–36. <https://doi.org/10.1080/17449480.2024.2312145>
- Hummel K, Schlick C (2016) The relationship between sustainability performance and sustainability disclosure – reconciling voluntary disclosure theory and legitimacy theory. *Journal of Accounting and Public Policy* 35(5): 455–476. <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2016.06.001>
- IFRS Foundation (2018) Conceptual Framework for Financial Reporting. IFRS Foundation, London.
- Leuz C, Wysocki PD (2016) The economics of disclosure and financial reporting regulation: Evidence and suggestions for future research. *Journal of Accounting Research* 54(2): 525–622. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2733831>
- Michelon G, Pilonato S, Ricceri F (2015) CSR reporting practices and the quality of disclosure: An empirical analysis. *Critical Perspectives on Accounting* 33: 59–78. <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2014.10.003>
- Peters GF & Romi AM (2013) Discretionary compliance with mandatory environmental disclosures: Evidence from SEC filings. *Journal of Accounting and Public Policy* 32(4): 213–236. <https://doi.org/10.1016/J.JACCPUBPOL.2013.04.004>
- Verrecchia RE (1983) Discretionary disclosure. *Journal of Accounting and Economics* 5: 179–194. [https://doi.org/10.1016/0165-4101\(83\)90011-3](https://doi.org/10.1016/0165-4101(83)90011-3)

- Rajabally H (2025) Our take on EFRAG's proposals for simplified EU Sustainability Reporting Standards. <https://en.frankbold.org/news/our-take-on-efrags-proposals-for-simplified-eu-sustainability-reporting-standards>
- Schuman MC (1995) Managing legitimacy: Strategic and institutional approaches. *The Academy of Management Review* 20(3): 571–611. <https://doi.org/10.2307/258788>
- Wagenhofer A (2024) Sustainability Reporting: A Financial Reporting Perspective. *Accounting in Europe* 21 (1): 1–13. <https://doi.org/10.1080/17449480.2023.2218398>

Van aandeelhouderswaarde naar samenlevingswaarde

Hans Verkruijsse

Wandelend door het grote oeuvre van mijn vriend Martin wordt een duidelijke rode draad zichtbaar. Waar werd gestart met publicaties van jaarrekeningen, ontwikkelde dat al snel naar jaarverslagen en recentelijk via duurzaamheidsverslagen naar het geïntegreerde financieel verslag/ duurzaamheidsverslagen. Letterlijk elk onderdeel van de genoemde verslagen heeft zich mogen verheugen in de aandacht van Martin. Het was niet alleen Martin die zich hiermee bezig heeft gehouden, maar ook al die nationale en internationale commissies en organisaties waar Martin zijn kennis heeft mogen etaleren en discussies heeft kunnen voeren. Door al die nationale en internationale aandacht hebben jaarrekeningen en jaarverslagen een zodanige ontwikkeling doorgemaakt dat deze niet eenvoudig meer leesbaar zijn als verantwoordingsstuk richting het maatschappelijk verkeer. Het zijn vooral de financieel geschoolde *happy few*, die de informatie van de gegevens en hun onderlinge samenhang in de jaarrekening en jaarverslag op hun merites kunnen beoordelen en ook de strekking van de accountantsverklaring die daarbij is afgegeven kunnen interpreteren. Maar de vraag is of we niet aan de vooravond staan van een nieuw waardebegrip dat volgt uit de definitie van een geïntegreerd verslag, zoals dit door de Europese Unie (2022) en de International Integrated Reporting Council (2013) wordt gehanteerd, te weten:

“Een geïntegreerd verslag waarin een onderneming, naast financiële resultaten, systematisch en controleerbaar rapporteert over haar ecologische, sociale en governance-impact. Daarmee krijgen belanghebbenden een volledig beeld van zowel de waardecreatie op lange termijn als de maatschappelijke gevolgen van de bedrijfsvoering” (vgl. Europese Unie (2022); IIRC (2013)).

Is het geïntegreerde financieel/duurzaamheidsverslag nog van deze tijd?

Uit de hierboven gegeven definitie blijkt dat de doelgroep van het geïntegreerde verslag van een onderneming veel groter is dan de hiervoor aangegeven geschoolde *happy few*; het is de samenleving waarvoor de rapportage bestemd is. In jaarrekeningen, jaarverslagen en discussies daarover mis ik een veel meer gestructureerde aandacht voor de samenlevingswaarde van ondernemingen en

organisaties. Waar de aandeelhouderswaarde alleen gericht was op de aandeelhouders, is de samenlevingswaarde gericht op de waarde die een onderneming of organisatie heeft voor de samenleving als geheel. Waar de aandeelhouderswaarde voor het grootste deel weergegeven wordt in geldwaarde, wordt de samenlevingswaarde voor het grootste deel weergegeven in de bijdrage die een onderneming levert aan allerlei soorten maatschappelijke ontwikkelingen.

Bij de ontwikkeling van het huidige in gebruik zijnde geïntegreerde financieel verslag/de duurzaamheidsverslagen is gestart met het vervlechten van duurzaamheidsinformatie in financiële verslagen. Het zo ontstane verslag is dan ook duidelijk gebaseerd op wet- en regelgeving geldend voor de financiële verslagen, en met name op de financiële jaarrekening. Met zo'n geïntegreerd financieel/duurzaamheidsverslag wordt dan ook voornamelijk gekeken naar het verleden door te vragen wat de onderneming heeft gepresteerd in het afgelopen boekjaar, gemeten in financiële eenheden, en wat betreft het aspect duurzaamheid: welke resultaten op het gebied van duurzaamheid zijn gerealiseerd. Het voornamelijk naar het verleden kijken komt niet ten goede aan de vraag wat de bijdrage van de onderneming zal zijn in de nabije jaren en of de samenleving dat wel acceptabel vindt. De noodzaak voor het ontwikkelen van een echt samenlevingsverslag met een transparante samenlevingswaarde is geboren.

Zelftranscendentie – van Maslow naar Greiner

Theory of Human Motivation

Voor de maatschappelijke ontwikkelingen maak ik onderscheid tussen de menselijke ontwikkelingen en de bedrijfsmatige ontwikkelingen. Voor de menselijke ontwikkelingen grijp ik terug op de in 1943 door de klinisch psycholoog Abraham Maslow gepubliceerde *Theory of Human Motivation* (Maslow 1943) waarin hij de behoeften van de mens heeft gerangschikt in (wat we kennen als) de behoeftepiramide van de mens in een vijftal lagen.

Ofschoon empirisch onderzoek geen steun heeft opgeleverd voor deze hiërarchische ordening van behoeften en zijn theorie lastig bleek te toetsen, heeft Maslow toch voor zijn dood in juni 1970 nog een zesde niveau toegevoegd, te weten: zelftranscendentie. Deze toevoeging is het hoogste en meest holistische niveau van het bewustzijn. Het is de behoefte van de mens om betekenis te vinden in iets dat verder reikt dan persoonlijke ontwikkeling, om een diepere betekenis te vinden in het leveren van een bredere bijdrage aan de samenleving als geheel. Alleen van dit laatste niveau is in de literatuur niet heel veel terug te vinden. Wel wordt aangegeven dat het aantal mensen dat zich beweegt op dat niveau relatief gezien nog klein is.

Piramide van Maslow

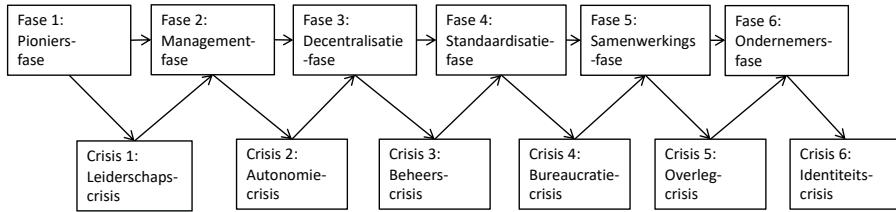
Figuur 1. Behoeftepiramide van de mens volgens Abraham Maslow.

Bron: <https://www.scribbr.nl/modellen/piramide-van-maslow-behoeftepiramide/>

Growth model of organizations

Voor de bedrijfsmatige ontwikkelingen grijp ik terug op het in 1972 door Larry Greiner, professor in management en organisatie, gepubliceerde *Growth model of organizations* (Greiner 1972), waarin de grootte en leeftijd van een onderneming centraal staan. Met behulp van het groeimodel van Greiner krijgt het management zicht op de effectiviteit van verschillende managementstijlen en organisatiestructuren. Het Greiner-model onderscheidt zes verschillende fasen die groeiende ondernemingen doorlopen, te weten:

1. De pioniersfase, kenmerk: groei door creativiteit en aan het eind een leiderschapscrisis.
2. De managementfase, kenmerk: groei door leiderschap en aan het eind een autonomiecrisis.
3. De decentralisatiefase, kenmerk: groei door delegeren en aan het eind een beheerscrisis.
4. De standaardisatiefase, kenmerk: groei door coördinatie en aan het eind een bureaucratiecrisis.
5. De samenwerkingsfase, kenmerk: groei door samenwerking en aan het eind een overlegcrisis.
6. De ondernemersfase, kenmerk: groei door ondernemen in allianties en aan het eind een identiteitscrisis.

Figuur 2. Groeimodel van Greiner.

Bron: <https://managementmodellensite.nl/greiner>

Maar zou zo'n hiërarchische ordening van groeifasen ook kunnen eindigen in een soort van zelftranscendentie voor ondernemingen en organisaties? Vaak worden ondernemingen immers gezien als een *'levend organisme'*, zo genoemd door het meebewegen van een onderneming met de bewegingen in het marktsegment waarin zij actief is. Een vergelijking met de piramide van Maslow, en met name met het hoogste niveau daarin, ligt dan ook voor de hand. Het meebewegen van ondernemingen is het directe gevolg van de tijd-ruimtecompressie, veroorzaakt door technologische ontwikkelingen. Tegenwoordig staan we dankzij internet continu in verbinding met de hele wereld, kunnen we fysiek overal binnen een kort tijdsbestek naartoe en worden we cognitief ondersteund en soms overlopen door artificial intelligence. Zo zijn bijvoorbeeld productieketens waarin ondernemingen werkzaam zijn verspreid over de gehele wereld en al lang niet meer gecentraliseerd rondom de hoofdvestiging van een onderneming.

Mede vanwege het gegeven dat Greiner met de huidige roerige tijd en de invloed daarvan op ondernemingen en organisaties geen rekening kon houden bij de ontwikkeling van zijn groeimodel, zou het mogelijk zijn om een nieuwe fase aan het groeimodel toe te voegen die hieraan tegemoetkomt. Ondernemingen hebben slechts heel kort de tijd om hun strategie en doelstellingen op die ontwikkelingen aan te passen, juist ook omdat allerlei niet geplande gebeurtenissen grote tot zeer grote gevolgen kunnen hebben voor de groei van een onderneming. Denk hierbij alleen al aan de invloed die het uitvaardigen van een importheffingendecreet door president Trump heeft voor alle ondernemingen die ook maar iets exporteren naar Amerika, of de mondiale verstoringen in de productie en handel door afgekondigde EU-maatregelen voor handel met landen die als agressor worden gezien in een oorlog. Zo kan een vertraging door de douane in Amerika direct van invloed zijn op de gehele prestatie van een onderneming, of kan een handelsembargo de doodsteek zijn voor een exporterende onderneming.

In de roerige omgeving van organisaties bestaan diverse bedreigingen die de groei van ondernemingen belemmeren, maar ook opkomende mogelijkheden die de groei versterken (denk aan defensie-industrie).

Samenlevingswaarde; het nieuwe waardebegrip

Zelftranscendentie voor ondernemingen

Een soort van zelftranscendentie specifiek voor ondernemingen en organisaties kan in navolging van Maslow omschreven worden als: de behoefte van een onderneming om diepere betekenis te vinden in iets dat verder reikt dan aandeelhouderswaarde – en ook verder kan bijdragen aan de samenleving als geheel.

De nadere invulling van die verdere bijdrage aan de samenleving als geheel is onder andere af te leiden uit het rapport van de Brundtland-commissie van de Verenigde Naties, uitgebracht in 1987 onder de naam *'Our Common Future'*, die luidt: *"Een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun behoeften te voorzien in gevaar te brengen"*. Waardoor de link is gelegd tussen de bedrijfsmatige ontwikkelingen en de ontwikkelingen in de samenleving.

GroEIFase 7: Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen-fase

Sinds 2002 wordt duurzaamheid uitgedrukt in de drie P's, te weten: *'People, Prosperity, Planet'*, en die drie P's moeten met elkaar in een harmonieus evenwicht zijn. Met het woord *Prosperity* in plaats van het in eerste instantie gebruikte *Profit* wordt tot uitdrukking gebracht dat het niet alleen gaat om de economische winst, maar veel meer om de winst voor de samenleving als geheel. Deze winst moet wel in evenwicht zijn met de andere P's. Deze drie P's moeten de basis zijn voor de strategie, doelstellingen en bedrijfsvoering van een onderneming en zouden in het groeiemodel van Greiner als groEIFase 7 onder de naam Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen-fase kunnen worden opgenomen, met als kenmerk groei door betrokkenheid bij het welzijn van de samenleving als geheel. Aan het eind van de groEIFase 7 ligt de samenlevingscrisis op de loer.

Met het geven van invulling aan deze groEIFase 7 wordt tevens de aan het einde van fase 6 ontstane identiteitscrisis opgelost, doordat ondernemingen zich weer kunnen gaan onderscheiden van elkaar op basis van de waarde voor de samenleving. Wel moet worden opgemerkt dat het voor het op een juiste wijze geven van invulling in het harmonieuze evenwicht van de drie P's van belang is om te kijken naar de gehele productieketen – en dus niet alleen naar de enkelvoudig rapporterende onderneming. Een toename van de samenlevingswaarde van de ene onderneming in de productieketen mag niet ten koste gaan van de

samenlevingswaarde van een andere onderneming, al dan niet in de eigen productieketen. Een moeilijk vraagstuk hierbij is hoever de verantwoordelijkheid van een onderneming zich uitstrekt binnen de productieketen. Het vraagstuk wordt nog lastiger op het moment dat sprake is van een dynamische keten met veel verschillende leveranciers, zakenpartners, kredietverstrekkers en afnemers met korte contracten, waarbij deze partijen elkaar snel afwisselen en met grote regelmaat nieuwe partijen op de markt verschijnen.

Als voorbeeld kan de groeiende productie in de textielindustrie worden genoemd, die resulteert in een groeiende afvalberg van textiel. Door de snel veranderende mode wordt kleding slechts een aantal keer gedragen; naar schatting wordt wereldwijd slechts 12% gerecycled.

Het is dan ook een absolute noodzaak dat de World Trade Organization (WTO) met overheden afspraken maakt om te komen tot een stabiele en coherente set wet- en regelgeving, die van belang is voor ondernemingen in productieketenverbanden. Op die manier wordt het steeds opnieuw moeten bijstellen van strategie en doelstellingen tot een minimum beperkt.

Helemaal moeilijk gaat het worden als overheden autocratische trekken krijgen en overgaan tot het afbreken dan wel het niet opvolgen van moeizaam tot stand gekomen afspraken binnen de WTO. Het moge duidelijk zijn dat de verkiezings slogan van president Trump in november 2024 *'drill, baby, drill'* een groot negatief effect heeft op een onderneming die werkzaam is in de olie-industrie en die zich wil onderscheiden van andere ondernemingen in groeifase 7 *'groei door betrokkenheid bij het welzijn van de samenleving als geheel'*. Zeker als je dit plaatst tegen de achtergrond van de onbeheersbare natuurbranden in de wetlands van de Pantanal in Brazilië, ook wel de 'longen van de aarde' genoemd, die een oppervlakte gelijk aan de helft van België hebben weggevaagd.

Een belemmering voor een doorgroei naar groeifase 7 kan ook gaan gelden voor het op 26 februari 2025 door de Europese Commissie gepubliceerde pakket met aanpassingen, onder de naam Omnibus, gericht op het vereenvoudigen van de regelgeving voor duurzaamheidsrapportages. Bij de presentatie van de Omnibus-voorstellen bevestigde Ursula von der Leyen, als voorzitter van de Europese Commissie, dat wel koers moet worden gehouden met de Green Deal-doelstellingen. Hoe een onderneming in groeifase 7 dit met elkaar moet laten rijmen is een heel grote vraag, zeker wanneer die onderneming al veel investeringen heeft gedaan om alle vereiste gegevens op tijd klaar te hebben. Alleen als in de eerste versie van de regelgeving veel verder is gegaan dan bedoeld in de doelstellingen van de Green Deal en dus is doorgeslagen in duurzaamheidswet- en regelgeving die geen bijdrage levert aan het welzijn van de samenleving als geheel zal het streven van Ursula von der Leyen realiseerbaar

zijn, maar dat zal nog moeten blijken als de aanpassingen uit Omnibus zijn geïmplementeerd.

Medio december 2025 is er een politiek akkoord bereikt over het Omnibus I-akkoord. Na juridische controles en vertalingen van de regelgeving volgt naar verwachting begin 2026 de definitieve stemming over het akkoord.

Van aandeelhouderswaarde naar samenlevingswaarde

Om uiteindelijk van het oude waardebegrip aandeelhouderswaarde te komen bij de samenlevingswaarde, dient de aandeelhouderswaarde te worden uitgebreid met langetermijninformatie van de onderneming. Hierin dient van een groot aantal internationaal vastgestelde datapoints, in meetbare waarden dan wel in beschrijvingen, informatie te worden verschaft. Als voorbeeld kunnen de datapoints gelden zoals beschreven in de in mei 2024 door de European Financial Reporting Advisory Group (EFRAG 2024) uitgebrachte implementatierichtlijn IG 3. Deze datapoints dienen dan niet alleen informatie te geven die gericht is op het verleden, maar ze dienen eveneens inschattingen te geven voor een langjarige periode in de toekomst. De op het verleden gerichte gegevens dienen per datapoint een trendanalyse te omvatten, die geanalyseerd wordt met behulp van de informatie uit de strategie en doelstellingen van de onderneming. Hierdoor wordt het mogelijk dat informatie wordt verschaft over de relatie tussen de ondernemingstrends van de verschillende datapoints en de branchetrends van die datapoints binnen de branche waarin de onderneming actief is. Deze branchetrends per datapoint dienen daarbij door onafhankelijke organisaties te worden vastgesteld en gecontroleerd. Alleen op deze wijze is het mogelijk om de maatschappelijke bijdrage vast te stellen die een onderneming voor de samenleving als geheel heeft.

De samenlevingswaarde wordt door de onderneming berekend met behulp van een door een onafhankelijke instantie ontwikkelde rekenmethode, die specifiek is voor de branche waarin de onderneming actief is. Door een onafhankelijke, door de onderneming ingehuurde deskundige auditor wordt de berekening gecontroleerd en wordt een opinie toegevoegd aan de samenlevingswaarde. Hierna kan worden gerapporteerd over de samenlevingswaarde.

De samenlevingswaarde – een grote uitdaging

Momenteel kennen de meeste ondernemingen nog weinig procedures, processen, informatiesystemen en interne beheersingsmaatregelen voor het verzamelen en op betrouwbaarheid verifiëren van hun datapoints in het verleden en helemaal naar de langjarige toekomst toe, alsook het uiteindelijk berekenen van de samenlevingswaarde. Nieuwe software dient hiervoor ontwikkeld te

worden, maar als dat is gerealiseerd en de systemen zijn geïmplementeerd, kan het inzichtelijk maken van de waarde van een onderneming voor de samenleving eenvoudig plaatsvinden. Regelgevende instanties kunnen die informatie gebruiken voor hun langjarige planning en discussie met onder meer de WTO en branches.

Artificial intelligence-toepassingen kunnen hierbij een belangrijke rol spelen, waaronder bij de verzameling en integratie van data, realtime monitoring en analyse, automatisering van rapportageprocessen, voorspellende analyses, compliance, transparantie en traceerbaarheid, stakeholderbetrokkenheid en communicatie, visualisatietools, automatisering van rapportageprocessen en maatschappelijke en milieuanalyse. Doordat niet alle gegevens en datapoints direct en volledig beschikbaar zijn, kan het beste gewerkt worden met neurale netwerken. Het krachtige van deze op de cognitieve psychologie gebaseerde AI-tools is de mogelijkheid om met hiaten in datastrings en waarschijnlijkheden te werken. Daarnaast zijn neurale netwerken zelflerend en in staat om op basis van de opgebouwde kennis conclusies te trekken, aangevuld met informatie over hoe zij tot die conclusie zijn gekomen. Dit soort neurale netwerken wordt al langere tijd gebruikt in de financiële wereld, bijvoorbeeld bij de afhandeling van transacties met creditcards.

Dat dit soort omwentelingen niet eenvoudig zijn, is mij als IT auditor en registeraccountant absoluut niet onbekend. Laten we hopen dat de verzuchting van Max Planck (1968) die hij vastlegde in zijn wetenschappelijk autobiografie geen werkelijkheid wordt:

“Een nieuwe wetenschappelijke waarheid overwint niet door de tegenstanders te overtuigen en hen het licht te laten zien, maar omdat de tegenstanders ten slotte sterven en er een nieuwe generatie opgroeit die ermee vertrouwd is.”

Een persoonlijke wens en groet

Ik hoop dat al veel eerder ‘een nieuwe Martin’ opstaat, die met eenzelfde gedrevenheid het voortouw neemt in het ontwikkelen van regelgeving die noodzakelijk is om een perfect vervolg te geven aan zijn omvangrijke en zeer belangrijke oeuvre. Ik heb het voorrecht gehad om gedurende 15 jaar met Martin te mogen samenwerken binnen het toenmalige Bureau Vaktechniek van de accountantsmaatschap Ernst & Young. Hij hield zich bezig met de verslaggevingsaspecten en vragen vanuit de maatschap, waar ik mij concentreerde op de wijze waarop de controle van jaarrekeningen van ondernemingen werd uitgevoerd; we vormden dan ook een soort twee-eenheid.

Beste Martin, ik vertrouw erop dat jij samen met je lieve echtgenote Karin nog jaren genietend terug gaat kijken op al het werk dat jij in je publicaties hebt gestopt en dat zo hooglijk door iedereen wordt gewaardeerd. Martin en Karin, het ga jullie goed, en je weet maar nooit wanneer we elkaar weer een keer bij toeval treffen op Curaçao.

Prof. dr. J.P.J. Verkruijsse RE RA is emeritus hoogleraar Internal Control & Accounting Information Systems aan de Tilburg University en oud-partner bij Ernst & Young.

Literatuur

- Europese Unie (2022) Richtlijn (EU) 2022/2464 van het Europees Parlement en de Raad van 14 december 2022 tot wijziging van Verordeningen (EU) nr. 537/2014 en (EU) nr. 537/2014, Richtlijnen 2004/109/EG, 2006/43/EG en 2013/34/EU, wat betreft duurzaamheidsrapportage door ondernemingen (Corporate Sustainability Reporting Directive). Publicatieblad van de Europese Unie, L 322/15.
- Greiner LE (1972) Evolution and Revolution as Organizations Growth. *HBR*, July–August.
- IIRC (International Integrated Reporting Council) (2013) The International <IR> Framework. London: IIRC.
- Maslow AA (1943) Theory of Human Motivation. *Psychological Review*. American Psychological Association. Washington, USA.
- Planck M (1968) Scientific Autobiography and Other Papers, Philosophical.
- United Nations, Brundtland Commission, 1987, Report of the World Commission on Environment and Development – Our Common Future, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
- Wieriks RHY, Verkruijsse JPJ (2025) Duurzaamheid, wet- en regelgeving, Standaarden, Verslaggeving en Assurance, Handboek voor eenieder betrokken bij duurzaamheidsrapportages, onder review bij uitgever.

Is verplichte duurzaamheidsverslaggeving wenselijk?

Jeroen Suijs

Mijn eerste kennismaking met Martins werk dateert van begin jaren '00 toen ik Bachelor-jaar-1-studenten mocht onderwijzen over accounting. Het boek dat we hierbij gebruikten was *Externe verslaggeving* van Klaassen & Hoogendoorn. Beide auteurs kende ik destijds niet, maar het boek heeft wel veel invloed gehad op mijn benadering van het vakgebied. Martin heb ik zelf pas vele jaren later leren kennen en sinds mijn benoeming aan de Erasmus Universiteit Rotterdam in 2017 hebben we ook geregeld contact gehad over de master- en post-masteropleidingen accounting in Rotterdam. Deze samenwerking heb ik altijd als zeer prettig ervaren. Wat betreft de wetenschap, staat mijn expertise eigenlijk haaks op de expertise van Martin. Martin heeft een sterke focus op de praktijk en zijn praktijkervaring speelt een belangrijke factor in zijn (wetenschappelijke) publicaties. Mijn expertise is een micro-economische, theoretische benadering van accounting- en verslaggevingsvraagstukken. In onderstaande bijdrage wil ik Martin graag laten zien hoe deze theoretische benadering tot nieuwe inzichten kan leiden. Hierbij neem ik een column van Martin over verplichte duurzaamheidsverslaggeving als startpunt.

Meer dan verplichte duurzaamheidsverslaggeving

In zijn column in het *Tijdschrift voor jaarrekeningenrecht* ('Duurzaamheidsverslaggeving leidt tot meer duurzaamheid') stelt Martin dat verplichte duurzaamheidsverslaggeving verder gaat dan alleen de verslaggeving over duurzaamheid: het zal ook het duurzaamheidsbeleid van de onderneming gaan beïnvloeden. Als voorbeeld noemt Martin hier het beleid van ondernemingen om hun belastingkosten te minimaliseren. Wanneer dit beleid van een onderneming sterke tekenen van belastingontwijking bevat, en de onderneming ook transparant moet zijn over dit beleid in haar verslaggeving, zal de maatschappelijke kritiek op dit belastingontwijkende gedrag ervoor zorgen dat de onderneming haar beleid aanpast. De cruciale aanname hier is dat de maatschappij belastingontwijkend gedrag niet accepteert en ook in staat is om voldoende druk op de onderneming te zetten om haar belastingbeleid aan te passen. De vraag is in hoeverre dit gebeurt. In zijn column noemt Martin het voorbeeld van Starbucks in het Verenigd Koninkrijk: krantenartikelen in 2012 over de lage belastingbetalingen van Starbucks leidden tot consumentenboycots en negatieve reputatie-effecten.¹ Hoewel dit in de daaropvolgende jaren Starbucks tot meer belastingbetalingen verleidde, is de vraag hoe lang dit effect

heeft geduurd. In 2024 is er nog steeds kritiek op Starbucks met betrekking tot haar belastingkosten.²

Christensen et al. (2021) bespreken ook de relatie tussen verplichte duurzaamheidsverslaggeving en het duurzaamheidsbeleid van ondernemingen en noemen ook de druk die belanghebbenden uitoefenen als belangrijke drijfkracht achter deze relatie. Meer specifiek biedt verplichte duurzaamheidsverslaggeving:

- i. Betere controle en governance op het duurzaamheidsbeleid van de onderneming. Impliciete aanname hierbij is wel dat aandeelhouders en/of vreemd-vermogensverschaffers actie ondernemen wanneer zij van mening zijn dat het duurzaamheidsbeleid van de onderneming hun belangen niet voldoende behartigt.
- ii. Een sterkere relatie tussen duurzaamheidsprestaties en financiële prestaties. Het idee is hier dat verplichte duurzaamheidsverslaggeving een beter beeld gaat geven van de relatie tussen duurzaamheidsprestaties en financiële prestaties. Wanneer deze relatie positief is, bijvoorbeeld omdat dit loyaliteit en vertrouwen creëert bij consumenten en leveranciers, zal dit ondernemingen ertoe bewegen om hun duurzaamheidsprestaties te verbeteren.
- iii. Meer druk vanuit de maatschappij en markt door betere/meer duurzaamheidsinformatie. De redenering hier is vooral gebaseerd op het gegeven dat consumenten en leveranciers negatief reageren op slechte duurzaamheidsprestaties. Dit uit zich bijvoorbeeld in consumentenboycots en/of leveranciers die de samenwerking opzeggen met hun afnemers.
- iv. De mogelijkheid om duurzaamheidsprestaties te vergelijken met concurrenten en te leren van concurrenten. De gedachte hierbij is dat ondernemingen leren van de 'best practices' van andere ondernemingen.

Punt (ii) vereist een positieve relatie tussen duurzaamheidsprestaties en financiële prestaties. De vraag is of deze relatie inderdaad positief zal zijn. En als dat zo is, waarom hebben ondernemingen hun duurzaamheidsbeleid dan nog niet vrijwillig verbeterd? Ondernemingen lijken dan een winstgevende activiteit links te laten liggen, wat duidt op een aanzienlijke inefficiëntie in de markt. Bij punt (iv) noemen de auteurs niet waarom ondernemingen de 'best practices' van andere ondernemingen zouden overnemen. Ook hier zal druk vanuit belanghebbenden (aandeelhouders, vreemd-vermogensverschaffers, consumenten, leveranciers) een cruciale rol spelen. Samenvattend: een belangrijke factor in de relatie tussen verplichte duurzaamheidsverslaggeving en duurzaamheidsprestaties is de druk vanuit de maatschappij.

Christensen et al. (2021) bespreken ook een aantal voorbeelden van empirische onderzoeksprojecten die een effect van duurzaamheidsverslaggeving laten zien op duurzaamheidsprestaties (zie sectie 5.2.2 voor het overzicht). Christensen et al. (2023) laten echter zien dat het effect van druk vanuit consumenten beperkt lijkt te zijn. Voor ondernemingen die slecht in het nieuws komen met betrekking tot duurzaamheid is het negatieve effect op de verkopen zeer beperkt. Alleen voor ondernemingen met een hoge zichtbaarheid in de maatschappij dalen de verkopen in de eerste vier weken na het uitkomen van het slechte nieuws.

Een aspect dat onderbelicht blijft is of verplichte duurzaamheidsverslaggeving vanuit sociaal perspectief wenselijk is, oftewel: wegen de baten van verplichte verslaggeving op tegen de kosten? Daarnaast is duurzaamheidsverslaggeving niet per se noodzakelijk om maatschappelijke druk te realiseren.

In dit artikel wil ik de relatie tussen verplichte duurzaamheidsverslaggeving en duurzaamheidsbeleid vanuit een micro-economisch model beschouwen. Mijn analyse bestaat uit een viertal stappen:

- Stap 1: onderzoek van de kosten-batenafweging voor een onderneming om duurzaamheidsinformatie vrijwillig publiekelijk te rapporteren.
- Stap 2: onderzoek van de kosten-batenafweging om het duurzaamheidsbeleid te verbeteren.
- Stap 3: introductie van verplichte duurzaamheidsverslaggeving.
- Stap 4: onderzoek van de kosten-batenafweging voor het verbeteren van het duurzaamheidsbeleid.

Tot slot: bij de vierde stap worden de situaties met vrijwillige en verplichte duurzaamheidsverslaggeving met elkaar vergeleken en wordt verkend wanneer verplichte verslaggeving wenselijk zou zijn.

Micro-economisch model

In het micro-economische model beschouw ik een versimpelde versie van de werkelijkheid. Het model beschouwt één onderneming, waarbij de financiële prestaties worden weergegeven met de variabele y en de duurzaamheidsprestaties met de variabele x . Omdat ik me uitsluitend wil richten op de duurzaamheidsverslaggeving, veronderstel ik voor de eenvoud dat de financiële prestaties y en duurzaamheidsprestaties ongecorrleerd zijn (cf. Friedman & Heinle 2016), zodat we y buiten beschouwing mogen laten.

De aandeelhouders van de onderneming waarderen duurzaamheidsprestaties x als $v(x)$, waarbij aangenomen wordt dat v toeneemt in x en dat hogere waarden van x overeenkomen met betere duurzaamheidsprestaties.

Veronderstel dat $v(x) = ax$, waarbij $a \geq 0$ de parameter is die weergeeft in hoeverre de aandeelhouders waarde hechten aan de duurzaamheidsprestaties. $a = 0$ is het extreme geval waarbij ze geen waarde hechten aan de duurzaamheidsprestaties. In deze situatie is er voor de onderneming dus geen druk vanuit de aandeelhouders om de duurzaamheidsprestaties te verbeteren.

Voor de analyse van de verslaggevingsbeslissing is informatieasymmetrie tussen de onderneming (haar management) en de aandeelhouders noodzakelijk. Veronderstel daarom dat de onderneming de duurzaamheidsprestaties x weet, maar de aandeelhouders niet. De aandeelhouders weten alleen dat x uniform verdeeld is tussen 0 en 100 (dit zou van toepassing zijn wanneer x een CSR-rating is met bereik $[0,100]$). Veronderstel verder dat de onderneming de prestaties x op een geloofwaardige manier kan rapporteren naar de aandeelhouders en dat deze rapportage niet gemanipuleerd kan worden. De onderneming kan alleen kiezen tussen het wel of niet rapporteren van x aan haar aandeelhouders; en wanneer ze besluit te rapporteren, dan moet ze x waarheidsgetrouw rapporteren.

Tot slot, de doelstelling van de onderneming is het maximaliseren van de waardering door de aandeelhouders. De aandeelhouders zijn rationeel en vormen zich rationele verwachtingen van de duurzaamheidsprestaties van de onderneming wanneer deze besloten heeft de duurzaamheidsprestaties x niet te rapporteren aan de aandeelhouders.

Definitie 1: De rapportagestrategie r van de onderneming geeft voor elke duurzaamheidsprestatie x weer of deze gerapporteerd wordt aan de aandeelhouders, i.e., $r(x) = x$, of dat deze verzwegen wordt, i.e., $r(x) = nd$.

Definitie 2: Een rapportagestrategie r is een evenwichtsstrategie wanneer:

- i. de rapportagebeslissing optimaal is, i.e., voor $r(x) = x$ geldt $v(x) \geq v(nd)$, en voor $v(x) \geq v(nd)$ geldt $v(nd) \geq v(x)$;
- ii. de waardering van de aandeelhouders van een zwiigende onderneming rationeel is, i.e., $v(nd) = \mathbb{E}[x|r(x) = nd]$.

Vrijwillige duurzaamheidsverslaggeving

Wanneer de onderneming zelf kan beslissen of zij x rapporteert aan haar aandeelhouders, dan zijn de volgende resultaten af te leiden. Als $a = 0$, dan heeft verslaggeving geen meerwaarde omdat dit niet door de aandeelhouders gewaardeerd wordt. Deze situatie is dus niet interessant. Als $a > 0$, dan wordt duurzaamheid wel gewaardeerd. Wanneer de onderneming prestaties x vrijwillig rapporteert, is de waardering hiervoor $v(x) = ax$. Wanneer de onderneming besluit x niet te rapporteren, dan noteren we de waardering met $v(nd)$, i.e., de

waarde bij 'non-disclosure'. Het is dan optimaal voor de onderneming om x te rapporteren als rapporteren tot een hogere waardering leidt dan stilzwijgen over x , i.e., wanneer $v(x) > v(nd)$.

In het huidige model zal de onderneming altijd rapporteren, omdat de aandeelhouders stilzwijgen zullen interpreteren als slecht nieuws. Het argument is relatief eenvoudig. Stel voor het gemak even dat $a = 1$ en dat de onderneming de duurzaamheidsprestaties x altijd verzwijgt, dan waarderen de aandeelhouders de duurzaamheidsprestaties op $\mathcal{E}[v(nd)] = \mathcal{E}[x] = 50$. Dit betekent dat de onderneming beter af is om $x > 50$ te rapporteren en $x \leq 50$ te verzwijgen. Dit wetende, zullen de aandeelhouders de duurzaamheidsprestaties van een zwijgende onderneming nog maar waarderen op $\mathcal{E}[v(nd)] = \mathcal{E}[x|x \leq 50] = 25$. Dit betekent dat de onderneming beter af is om $x > 25$ te rapporteren en $x \leq 25$ te verzwijgen. Herhalen van dit argument leidt ertoe dat de onderneming x altijd zal rapporteren en dat $\mathcal{E}[v(nd)] = 0$.

Deze uitkomst komt niet overeen met wat we in de praktijk waarnemen; niet alle ondernemingen rapporteren vrijwillig hun duurzaamheidsprestaties. Een aanpassing van het model is dus noodzakelijk. Een aanpassing die ik hier maak, heeft betrekking op de rapportagekosten; deze aanname is zeer gebruikelijk in de literatuur om stilzwijgen onderdeel te laten zijn van een evenwichtsstrategie (cf. Verrecchia (1983)). Veronderstel dat een onderneming kosten $\hat{k} > 0$ moet maken om haar duurzaamheidsprestaties te rapporteren aan aandeelhouders. Dit kunnen kosten zijn voor het verzamelen van deze informatie en eventueel een externe controle van deze informatie (e.g., assurance); of deze kosten ontstaan doordat de duurzaamheidsinformatie concurrentiegevoelig is (i.e., 'proprietary cost'). In deze situatie zal een onderneming haar duurzaamheidsprestaties x vrijwillig rapporteren wanneer $v(x) - \hat{k} > v(nd)$. Men kan laten zien dat de rapportagestrategie van de onderneming gekarakteriseerd wordt door een kritieke waarde $x_1 = \frac{k}{2a}$, waarbij de onderneming enkel de duurzaamheidsprestaties $x > x_1$ vrijwillig zal rapporteren, i.e., $r(x) = x$ voor $x > x_1$ en $r(x) = nd$ voor $x \leq x_1$. Wanneer de ondernemingen niet rapporteert, wordt deze gewaardeerd op $v(nd) = \hat{k}$. Wanneer $x > x_1$, dan is de meerwaarde van rapporteren hoger dan de kosten van rapporteren, i.e., $v(x) - v(nd) > \hat{k}$. Rapportagekosten leiden tot de volgende twee inzichten:

1. Hogere rapportagekosten \hat{k} leiden tot een hogere waarde van $x_1 = \frac{k}{2a}$ en dus tot minder vrijwillige rapportage.
2. Hogere waardering a van duurzaamheidsprestaties door aandeelhouders leidt tot een lagere waarde van $x_1 = \frac{k}{2a}$ en dus tot meer vrijwillige rapportage van duurzaamheidsinformatie.

Inzicht 2 is niet direct verrassend, maar laat wel zien dat het voor vrijwillige duurzaamheidsverslaggeving essentieel is dat aandeelhouders waarde hechten aan deze informatie.

Investerings in duurzaamheid

Veronderstel nu dat een onderneming extra kan investeren om haar duurzaamheidsprestatie x te verbeteren. Veronderstel ook dat de investeringsbeslissing kan worden geobserveerd door de aandeelhouders; bijvoorbeeld omdat de kosten van deze investering gerapporteerd worden in het financiële jaarverslag. Belangrijk om hier te op te merken is dat enkel de kosten in het financiële jaarverslag worden gerapporteerd en niet het resultaat van deze investering. Deze kunnen vrijwillig in een duurzaamheidsverslag gerapporteerd worden. Hierna volgen twee casussen.

Casus 1

De kosten van de extra investering en de opbrengst zijn onafhankelijk van de duurzaamheidsprestatie x . Noteer de kosten van de extra investering met $c > 0$ en de verbetering in duurzaamheid met $\hat{d} > 0$. Wanneer de onderneming de duurzaamheidsprestatie vrijwillig rapporteert, dan is de waardering gelijk aan $v(x+d) - \hat{k} - c = a(x+d) - \hat{k} - c$. Hierdoor loont de investering enkel en alleen wanneer $a\hat{d} > c$.

Wanneer de onderneming niet aan vrijwillige rapportage doet, zal deze enkel en alleen investeren wanneer aandeelhouders een niet investerende zwijgende onderneming lager waarderen dan een investerende zwijgende onderneming. Dit laatste zal gebeuren enkel en alleen wanneer $a\hat{d} > c$. Kortom, een onderneming zal uitsluitend extra investeren in duurzaamheid wanneer $a\hat{d} > c$, i.e., de opbrengst van de investering is hoger dan de kosten. Deze investeringsbeslissing staat echter los van de rapportagebeslissing van de onderneming. In deze situatie is er dus geen relatie tussen duurzaamheidsverslaggeving en investeringen in duurzaamheid.

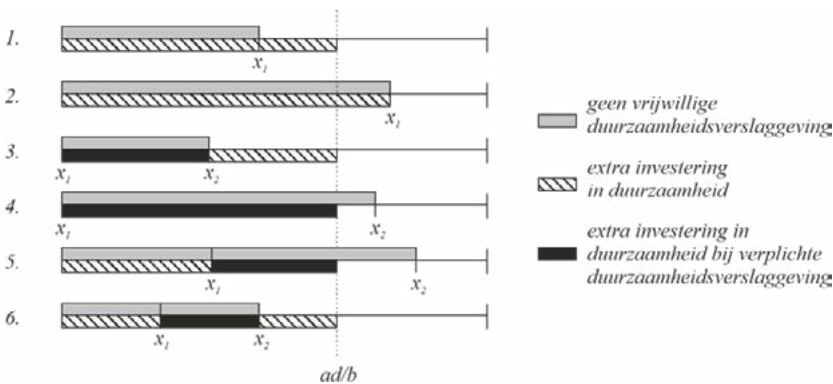
Casus 2

De opbrengst van de extra investering is nog steeds $\hat{d} > 0$ en de kosten van de extra investering zijn hoger naarmate de duurzaamheidsprestaties hoger zijn, i.e., $c(x) = \hat{b}x$ en $0 < \hat{b} < a$. Dit betekent dat wanneer de huidige duurzaamheidsprestaties hoger zijn, het duurder is om eenzelfde verbetering in duurzaamheidsprestatie te bewerkstelligen. Met andere woorden: er is sprake van toenemende marginale kosten voor de duurzaamheidsinvestering.

Voor de rapportagestrategie van de onderneming kan men aantonen dat deze nu wordt gekarakteriseerd door twee kritieke waarden, $x_1 \leq x_2$, waarbij:

- de onderneming duurzaamheidsprestaties $x > x_2$ vrijwillig rapporteert, i.e., $r(x) = x$ en investeert in duurzaamheid als $x_2 < \frac{ad}{b}$;
- de onderneming duurzaamheidsprestaties $x < x_1$ verzwijgt, i.e., $r(x) = nd$, maar wel investeert in duurzaamheid;
- de onderneming duurzaamheidsprestaties $x_1 < x < x_2$ verzwijgt, i.e., $r(x) = nd$, en ook niet investeert in duurzaamheid.

Afhankelijk van de parameters van het model, zijn verschillende evenwichtsrapportagestrategieën mogelijk. Figuur 1 laat de verschillende mogelijke strategieën zien. Bijvoorbeeld, in strategie 1 geldt $x_1 = x_2 < \frac{ad}{b}$ zodat een zwijgende onderneming altijd extra investeert in duurzaamheid en een rapporterende onderneming alleen extra investeert in duurzaamheid wanneer $x_1 < x < \frac{ad}{b}$. In strategie 4 geldt $x_1 = 0$ en $x_2 > \frac{ad}{b}$ zodat zowel een zwijgende onderneming als een rapporterende onderneming niet extra investeert in duurzaamheid. Wat Figuur 1 ook laat zien, is dat onder vrijwillige duurzaamheidsverslaggeving, een onderneming die niet rapporteert over duurzaamheid wel een extra investering in duurzaamheid zou kunnen maken. En omgekeerd doet een onderneming die wel vrijwillig rapporteert over duurzaamheid mogelijk geen extra investering in duurzaamheid (i.e., wanneer $x > \frac{ad}{b}$). De vraag is dus of verplichte duurzaamheidsverslaggeving leidt tot meer extra investeringen in duurzaamheid.

Figuur 1. Evenwichtsrapportagestrategieën.

Verplichte duurzaamheidsverslaggeving

Wat opvalt bij strategie 1 en 2 is dat een zwijgende onderneming altijd de extra investering in duurzaamheid doet. Het verplichten van duurzaamheidsverslaggeving heeft hier dus geen effect op investeringen in duurzaamheid. Sterker nog, in strategie 2 zal verplichte duurzaamheidsverslaggeving tot gevolg hebben dat een onderneming met $\frac{ad}{b} < x < x_1$ de extra investering niet meer doet. Bij verplichte verslaggeving en de extra investering waarderen aandeelhouders de onderneming op $a(x+d) - k - bx$. Zonder extra investering waarderen aandeelhouders de onderneming op $ax - k$, zodat de extra investering alleen gedaan wordt wanneer $x < \frac{ad}{b}$. Bij vrijwillige duurzaamheidsverslaggeving maakt een onderneming met $\frac{ad}{b} < x < x_1$ de extra investering wel, omdat de aandeelhouders een zwijgende onderneming waarderen op $(E[x|x < x_1] + d) - bE[x|x < x_1] = \frac{1}{2}ax_1 + ad - \frac{1}{2}bx_1$. Omdat de aandeelhouders de duurzaamheidsprestatie van een zwijgende onderneming niet exact weten, vormen zij hier een verwachting over. Deze verwachting is $\frac{1}{2}x_1$ zodat de verwachte kosten van de extra investering $\frac{1}{2}bx_1$ bedragen, terwijl zij de opbrengst van deze extra investering nog steeds waarderen op ad . Voor een zwijgende onderneming met $\frac{ad}{b} < x < x_1$ onderschatten de aandeelhouders dus de kosten van de extra investering, waardoor de extra investering alsnog aantrekkelijk wordt.

In een evenwicht is de waarde van x_1 zodanig dat de onderneming indifferent is tussen enerzijds het verzwijgen van x_1 en het maken van de extra investering en anderzijds het rapporteren van x_1 en het niet doen van de investering, i.e., $\frac{1}{2}ax_1 + ad - \frac{1}{2}bx_1 = ax_1 - k$. Dit levert $x_1 = \frac{2(k+ad)}{a+b}$. Omdat $x_1 > \frac{ad}{b}$, volgt hieruit dat $k > \frac{ad(a-b)}{2b}$. Een tweede conditie op k kunnen we afleiden uit het feit dat voor een zwijgende onderneming de extra investering optimaal moet zijn, i.e., $ad - \frac{1}{2}bx_1 \geq 0$. Het invullen van de waarde van x_1 geeft dan $k \leq \frac{a^2d}{b}$. Men kan laten zien dat voor alle parameterwaarden $a > b > 0$ en $d > 0$ geldt dat $\frac{ad(a-b)}{2b} < \frac{a^2d}{b}$. Met een vergelijkbaar argument kan men voor strategie 1 laten zien dat $x_1 = \frac{2k}{a-b}$ en $k < \frac{ad(a-b)}{2b}$.

Observatie 1:

Wanneer $k < \frac{ad(a-b)}{2b}$, bestaat strategie 1 en heeft verplichte duurzaamheidsverslaggeving geen effect op de extra investering in duurzaamheid.

Observatie 2:

Wanneer $\frac{ad(a-b)}{2b} < k < \frac{a^2d}{b}$, bestaat strategie 2 en heeft verplichte duurzaamheidsverslaggeving een negatief effect op de extra investering in duurzaamheid.

Voor de strategieën 3 en 4 doet een zwijgende onderneming niet de extra investering in duurzaamheid. Verplichte duurzaamheidsverslaggeving kan hier wenselijk zijn, omdat een onderneming dan de extra investering doet wanneer $x < \frac{ad}{b}$. Er is hier echter ook een keerzijde. Onder vrijwillige duurzaamheidsverslaggeving is het in strategie 3 voor een onderneming met duurzaamheidsprestaties $x < x_2$ optimaal om niet te rapporteren. Aandeelhouders waarderen een zwijgende onderneming op $\frac{1}{2}ax_2$. Men kan laten zien dat $x_2 = \frac{2(k-ad)}{a-2b}$ en dat $x_2 < \frac{ad}{b}$ impliceert $k < \frac{a^2d}{2b}$. Onder verplichte duurzaamheidsverslaggeving zal een onderneming $x < x_2$ de extra investering in duurzaamheid doen. De gemiddelde waardering van de onderneming door aandeelhouders is dan $\frac{1}{2}ax_2 + ad - k - \frac{1}{2}bx_2$. Men zou kunnen stellen dat deze waardering hoger moet zijn dan onder vrijwillige duurzaamheidsverslaggeving. Als dit niet zo is, dan zijn de kosten van de verplichte duurzaamheidsverslaggeving immers hoger dan de opbrengsten. Dit betekent dat moet gelden $x_2 < \frac{2(ad-k)}{b}$. Gecombineerd met $x_2 = \frac{2(k-ad)}{a-2b}$, kan men afleiden dat $2b < a$.

Observatie 3:

Wanneer $k < \frac{a^2d}{2b}$, bestaat strategie 3 en heeft verplichte duurzaamheidsverslaggeving een positief effect op de extra investering in duurzaamheid. De kosten van verplichte duurzaamheidsverslaggeving kunnen lager zijn dan de opbrengsten. Dit alleen als $2b < a$, i.e., als de kosten van de extra investering voldoende laag zijn ten opzichte van de waarde die aandeelhouders toekennen aan duurzaamheid.

Voor strategie 4 kan men met een vergelijkbaar argument het volgende afleiden. Wanneer $k > \frac{a^2d}{2b}$, dan bestaat strategie 4 en heeft verplichte duurzaamheidsverslaggeving een positief effect op de extra investering in duurzaamheid in de zin dat een onderneming die onder vrijwillige duurzaamheidsverslaggeving niet rapporteerde, en niet de extra investering in duurzaamheid deed, onder verplichte duurzaamheidsverslaggeving de extra investering wel zou doen. Men kan aantonen dat de kosten van verplichte duurzaamheidsverslaggeving lager zijn dan de opbrengsten als $k < \frac{ad}{2b} \sqrt{a(a-b)}$. Deze conditie is echter tegenstrijdig met $k > \frac{a^2d}{2b}$, zodat verplichte duurzaamheidsverslaggeving bij strategie 4 meer kosten met zich meebrengt dan opbrengsten. De verklaring hiervoor is dat bij strategie 4 de kritieke waarde relatief hoog moet zijn, i.e., $x_2 > \frac{ad}{b}$. Dit kan alleen wanneer de rapportagekosten k relatief hoog zijn, wat verplichte duurzaamheidsverslaggeving minder aantrekkelijk maakt.

Observatie 4:

Wanneer $k > \frac{a^2d}{2b}$, dan bestaat strategie 4, maar is de netto-opbrengst van verplichte duurzaamheidsverslaggeving negatief.

Voor de strategieën 5 en 6 kunnen we gebruikmaken van de observaties 3 en 4. Om te beginnen met strategie 5: het effect van verplichte duurzaamheidsverslaggeving is hier minder dan bij strategie 4, omdat een zwijgende onderneming met duurzaamheidsprestaties $x < x_1$ al wel de extra investering in duurzaamheid doet. De opbrengst van verplichte duurzaamheidsverslaggeving is dus minder dan bij strategie 4, terwijl de extra rapportagekosten vergelijkbaar zijn. Bij strategie 5 moet de netto-opbrengst van verplichte duurzaamheidsverslaggeving dus ook negatief zijn.

Voor strategie 6 ligt de situatie iets complexer, omdat het interval (x_1, x_2) waarvoor verplichte duurzaamheidsverslaggeving tot een extra investering in duurzaamheid leidt, groter kan zijn dan het interval $(0, x_2)$ bij strategie 3. De analyse hiervan is complexer en laat ik hier daarom buiten beschouwing. Echter, de afweging of verplichte duurzaamheidsverslaggeving tot netto-opbrengsten leidt, zal hetzelfde zijn en betekenen dat \hat{b} voldoende laag moet zijn.

Samenvatting

De zwarte blokken in Figuur 1 laten zien voor welke waarden van x verplichte duurzaamheidsverslaggeving tot een extra investering in duurzaamheid leidt. Bij strategieën 1 en 2 komt dit niet voor en is er dus geen relatie tussen verplichte duurzaamheidsverslaggeving en duurzaamheidsbeleid. Deze relatie bestaat alleen in de strategieën 3 en 6, maar deze situatie treedt uitsluitend op wanneer de kosten \hat{b} van de extra investering voldoende laag zijn ten opzichte van de waardering a die aandeelhouders in het algemeen aan duurzaamheid toekennen.

Bovenstaande micro-economische benadering laat zien dat een relatie tussen verplichte duurzaamheidsverslaggeving en duurzaamheid kan bestaan, maar dat hier een noodzakelijke voorwaarde aan gekoppeld is. De kosten van het aangepaste duurzaamheidsbeleid moeten namelijk relatief laag zijn én de aandeelhouders moeten voldoende waarde toekennen aan duurzaamheid. Of hier in de praktijk aan voldaan is, blijft een empirische vraag. Daarnaast laten voornoemde resultaten zien dat het effect van verplichte duurzaamheidsverslaggeving beperkt zal blijven tot aanpassingen in het duurzaamheidsbeleid die relatief goedkoop blijven, i.e., waarvoor \hat{b} voldoende laag is. Om ook de meer kostbare investeringen in duurzaamheid te realiseren zal beleid gericht moeten zijn op het verhogen van a , i.e., aandeelhouders moeten meer waarde toekennen aan duurzaamheid.

Prof. dr. J. Suijs is hoogleraar Financial Accounting aan de Erasmus School of Economics, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Noten

1. <https://theweek.com/business/49650/starbucks-suffers-reputation-slump-over-tax-avoidance>
2. <https://www.theguardian.com/business/2024/apr/05/starbucks-paid-7-point-2m-in-uk-corporation-tax-despite-gross-profit-of-149m>

Literatuur

- Christensen HB, Hail L, Leuz C (2021) Mandatory CSR and sustainability reporting: Economic analysis and literature review. *Review of Accounting Studies*, 26(3), 1176-1248.
- Christensen HB, De George ET, Joffre A, Macciocchi D (2023) Consumer responses to the revelation of corporate social irresponsibility. University of Miami Business School Research Paper, (4496599).
- Friedman HL, Heinle MS (2016) Taste, information, and asset prices: Implications for the valuation of CSR. *Review of Accounting Studies*, 21(3), 740-767.
- Hoogendoorn M (2021) Duurzaamheidsverslaggeving leidt tot meer duurzaamheid. *Tijdschrift voor Jaarrekeningenrecht* 2021 (4), 121-123.
- Klaassen J, Hoogendoorn M (2004) *Externe verslaggeving*. Stenfert Kroese (Groningen).
- Verrecchia RE (1983) Discretionary disclosure. *Journal of Accounting and Economics*, 5, 179-194.

Connectiviteit in de jaarverslaggeving

Leo van der Tas

Inleiding

Beste Martin, in de rijke schakering aan functies en rollen die je hebt vervuld op het terrein van de jaarverslaggeving in brede zin heb jij je onder meer beziggehouden met de vraag hoe de verschillende onderdelen van dat jaarverslag het best samenhangen en één geheel kunnen vormen. Dat geldt in jouw rollen als voorzitter van de Raad voor de Jaarverslaggeving, lid van de Ondernemingskamer, adviseur van het Ministerie van Justitie en Veiligheid (en voorgangers), vaktechnisch partner bij EY en rechtsvoorgangers en ook in jouw academische rollen. Ging het daarbij in het verleden vooral om de samenhang tussen de jaarrekening en het bestuursverslag (inclusief corporate governance), meer recent gaat de aandacht vooral uit naar de samenhang tussen jaarrekening en duurzaamheidsverslaggeving, waarbij we aanbeland zijn bij het onderwerp connectiviteit.

Als wij in maart 2026 stilstaan bij jouw afscheid aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, heeft de European Financial Reporting Advisory Group (EFRAG) net een Discussion Paper (DP) gepubliceerd over connectiviteit. Het gaat over de connectiviteit tussen de verschillende onderdelen van het jaarlijks verslag dat ondernemingen publiceren (hierna aangeduid met jaarverslag). Daarbij gaat het met name over de connectiviteit tussen de jaarrekening, het duurzaamheidsverslag als onderdeel van het bestuursverslag en de rest van het jaarverslag. Het EFRAG DP markeert het einde van fase 1 van het project Connectivity van EFRAG. In deze fase was de auteurs van dit DP gevraagd om bij de analyse en de formulering van aanbevelingen binnen de kaders van de huidige regelgeving te blijven, zowel die voor de jaarrekening als die met betrekking tot het duurzaamheidsverslag en het bestuursverslag. Aanvankelijk was het de bedoeling om tijdens fase 2 van dit project te kijken naar de vraag of het wenselijk is om de bestaande uitgangspunten en regelgeving aan te passen, zodat ondernemingen beter in staat zijn om een coherent beeld te geven van de situatie op balansdatum en de prestaties gedurende het jaar en de verwachte effecten in de toekomst. Aangezien inmiddels is besloten dat er geen fase 2 komt van EFRAG's Connectivity Project, maak ik gebruik van dit Liber Amicorum om enkele bespiegelingen te wijden aan het onderwerp en daarbij de vraag aan de orde te stellen of het wenselijk zou zijn de bestaande piketpalen te verschuiven – en zo ja, op welke wijze dit zou kunnen. Met andere woorden, als ik enkele van jouw literaire pareltjes mag citeren, is het de vraag of

‘schuivende panelen’ wegens ‘botsende beginselen’ niet noodzakelijk zijn om de connectiviteit te verbeteren.

Relevantie connectiviteit

Het zal de lezer wellicht in eerste instantie enigszins verbazen dat we het moeten hebben over connectiviteit binnen een jaarverslag. Gaat het hier immers niet om één verslag dat door één instantie (het bestuur van de onderneming) voor één economische eenheid over één rapporteringsperiode wordt opgesteld? Gebruikers van jaarverslagen hebben tijdens de EFRAG Outreach events over connectiviteit echter duidelijk laten weten dat de connectiviteit tussen de verschillende onderdelen van het jaarverslag verbetering behoeft; er is weinig verbetering te zien over de afgelopen jaren. Een veelgehoorde klacht is bijvoorbeeld dat in het duurzaamheidsverslag of het algemene deel van het bestuursverslag veel gesproken wordt over de gevolgen van klimaatverandering en de commitments die het management is aangegaan om hier iets aan te doen, maar dat van de financiële consequenties daarvan weinig of niets blijkt uit de jaarrekening. De European Securities and Markets Authority (ESMA) beschouwde dit in 2024 als een van de European common enforcement priorities. Ook kan het zijn dat in de jaarrekening andere uitgangspunten worden gehanteerd dan de uitgangspunten waarop het management zich baseert bij het bespreken van de vooruitzichten in het bestuursverslag. Er kunnen uiteraard gegronde redenen zijn voor het feit dat er verschillen zijn, maar gebruikers laten merken dat zij in dat geval verwachten dat het management aangeeft waarom deze verschillen bestaan en hoe zij op elkaar aansluiten.

Hoewel de term ‘connectivity’ in dit kader pas recentelijk wordt gehanteerd, is het onderwerp uiteraard niet nieuw. In art. 2:391 lid 4 BW lezen we al sinds jaar en dag dat het bestuursverslag niet in strijd mag zijn met de jaarrekening en dat indien nodig in het bestuursverslag verwijzingen worden opgenomen naar de posten van de jaarrekening. In de IFRS Practice Statement 1: Management Commentary van de International Accounting Standards Board (IASB) staat in par. 10: “The management commentary complements and supplements the financial statements by communicating integrated information ...”. De in 2010 opgerichte en in 2021 in de IFRS Foundation opgegaane International Integrated Reporting Council (IIRC) ijvert voor een geïntegreerd verslag waarin niet alleen de financiële informatie, maar ook de niet-financiële informatie evenwichtig tot zijn recht komt. Om het belang van connectiviteit nog te onderstrepen, moet de accountant volgens internationale controlerichtlijn (ISA) 720 nagaan of er geen inconsistenties met de jaarrekening zitten in de informatie die tezamen met de jaarrekening openbaar wordt gemaakt. Omgekeerd moet op basis van de

internationale richtlijn voor assuranceopdrachten bij duurzaamheidsverslagen (ISSE) 5000 de controleur/reviewer expliciet nagaan of er geen inconsistentie bestaat tussen de informatie in het duurzaamheidsverslag enerzijds en de overige informatie (inclusief de jaarrekening) die tezamen met het duurzaamheidsverslag openbaar wordt gemaakt.

Waarom bestaan er zorgen over connectiviteit?

Het zou te gemakkelijk zijn om hiervoor uitsluitend naar de opstellers van de jaarverslagen te kijken en hun te verwijten dat er onvoldoende inzicht wordt geboden in de relatie tussen de verschillende onderdelen van het jaarverslag. Ik wil hier enkele ontwikkelingen bespreken die mogelijk kunnen verklaren waarom connectiviteit verbetering behoeft en in toenemende mate van belang is.

Ten eerste dient zich aan de gebruikerskant een geheel nieuwe groep van lezers aan die met name geïnteresseerd is in de duurzaamheidsaspecten van de onderneming. Dit is op zichzelf toe te juichen. Echter, deze groep heeft minder basiskennis van het financiële deel van het verslag, met name de jaarrekening, en heeft daarvan kennelijk verwachtingen die niet door de jaarrekening kunnen worden ingelost. Een nieuwe verwachtingskloof ligt op de loer. Een zeer duidelijk voorbeeld daarvan is de vraag die is voorgelegd aan het Interpretations Committee van de IASB of een voorziening moet worden gevormd in de jaarrekening voor de mogelijke financiële gevolgen van de belofte van een onderneming om eventuele netto CO₂-emissies in de toekomst te compenseren met gekochte CO₂-rechten. Bij de meeste accountants onder ons zal deze vraag niet eens opkomen. Immers, het gaat hier om de mogelijke financiële gevolgen van een toekomstige gebeurtenis waardoor er geen sprake is van een huidige verplichting en het dus zelfs niet toegestaan is om een voorziening op te nemen. Echter, voor lezers van het jaarverslag met een andere achtergrond is het onverklaarbaar dat niet nu reeds financiële middelen opzij moeten worden gezet voor de financiële gevolgen van schade aan het klimaat die door de onderneming mogelijk wordt veroorzaakt in de toekomst (en door deze lezers vaak als onvermijdelijk wordt gezien).

Een ander voorbeeld is de investering in eigen personeel. Voor iemand met een accountingachtergrond is het vanzelfsprekend dat de kosten van investeringen in eigen personeel zoals opleiding en training niet mogen worden geactiveerd, in tegenstelling tot investeringen in machines, gebouwen en zelfs software. Immers, er is bij het eigen personeel geen sprake van een actief waarover de onderneming 'control' heeft. Voor iemand zonder accountingachtergrond is het raar dat investeringen dermate inconsistent worden behandeld en wordt dit zelfs gezien als het onaantrekkelijk maken van het investeren in eigen personeel

of als het als minderwaardig beschouwen van personeel als kapitaal van de onderneming in vergelijking met financieel of fysiek kapitaal, zoals beleggingen of machines. Het is dus van groot belang dat gebruikers het essentiële verschil tussen de jaarrekening en het financieel verslag zien. De informatiebehoefte van de hier bedoelde gebruikers zijn legitiem, maar deze informatie moet niet worden gezocht in de jaarrekening, doch in het financiële verslag in den brede. Met andere woorden: in het duurzaamheidsverslag dan wel in de rest van het bestuursverslag. Ervan uitgaande dat de kasstromen uit hoofde van de toekomstige aankoop van CO₂-rechten bij gebleken netto-emissies materieel zijn, zal niemand bestrijden dat deze informatie een plaats moet vinden in het financieel verslag. Echter, de jaarrekening is daar in elk geval op basis van de huidige conventies niet de juiste plaats voor. Wel vestigt het de aandacht weer op een oude vraag of het nettoresultaat van een onderneming kan worden uitgekeerd zonder de toekomstige bedrijfsvoering in gevaar te brengen. Daarover lopen de meningen sterk uiteen en dat roept weer vragen op over de instandhoudingsdoelstelling van het gekozen stelsel van waardering en winstbepaling. Nu echter gaat deze verder, en beperkt zich niet alleen tot de vraag in hoeverre prijsstijging het kapitaal van de onderneming kan uithollen, maar ook over de vraag of bij de resultaatbepaling rekening moet worden gehouden met de volledige kosten van de bedrijfsvoering inclusief 'gratis' natuurlijke resources (zie hierna). Hetzelfde geldt voor de investeringen in eigen personeel. Dit kan zeker financieel materieel zijn en dus hetzij een toelichting vereisen in de jaarrekening, hetzij in het bestuursverslag, maar het kan in elk geval op basis van de huidige conventies niet leiden tot een actiefpost. Het EFRAG DP poogt op dit punt een educatieve functie te vervullen en gebruikers te wijzen op de rol van de jaarrekening binnen het geheel van het financiële verslag. Hopelijk zal dit gebruikers helpen bij het vinden van de informatie, maar ook verschafters doen beseffen dat zij hun lezers helpen bij het navigeren door het verslag en daarmee het vinden van de juiste informatie.

Ten tweede is door de Europese Unie gekozen voor de dubbele materialiteit en de multi-stakeholderbenadering in het duurzaamheidsverslag. Dit betekent dat niet alleen moet worden gerapporteerd over de mogelijke gevolgen van duurzaamheidsrisico's en -mogelijkheden voor de onderneming (*financiële* materialiteit), maar ook over de gevolgen voor de omgeving (zoals klimaat, biodiversiteit, waterkwaliteit) van het optreden van de onderneming (*impact* materialiteit). Het laatste brengt met zich dat ook gerapporteerd moet worden over aspecten die de onderneming niet – of in elk geval nog niet financieel – raken. Aangezien bij het opstellen van de jaarrekening uitsluitend gekeken mag worden naar de *financiële* materialiteit (en dan nog binnen grenzen

zoals hiervoor aangegeven), kunnen deze laatste dus onmogelijk een plaats vinden in de jaarrekening. Ook hier geldt dat het EFRAG DP de gebruikers wijst op dit potentiële misverstand en helpt bij het vinden van de juiste informatie. Terloops merk ik op dat de IFRS Foundation en de IIRC niet kampen met dit probleem, aangezien bij het opstellen van de frameworks en standaarden gekozen is voor een investorbenedering, waarbij uitsluitend gekeken wordt naar financiële materialiteit, niet naar impactmaterialiteit.

In de derde plaats bestaan er talloze (technische) verschillen tussen de standaarden voor duurzaamheidsverslaggeving en die voor de jaarrekening. Dit zijn er te veel om ze hier volledig op te sommen, maar ik kan wel enkele voorbeelden noemen. Zo moet in het duurzaamheidsverslag mede informatie worden gegeven over de waardeketen van de onderneming, terwijl in de (geconsolideerde) jaarrekening uitsluitend informatie wordt opgenomen over de moederonderneming en haar groepsmaatschappijen.

De eerstgenoemde twee fenomenen zijn in essentie verschillend. Bij de eerste blijven we binnen de financiële materialiteit, terwijl we bij de tweede daarbuiten treden. Bij de eerste blijven we dus binnen de grenzen van de financiële verslaggeving (financial reporting), hoewel buiten de jaarrekening. Bij de tweede gaan we buiten de grenzen van de financiële verslaggeving. De verwarring is, zeker in het kader van de Europese wetgeving, begrijpelijk. Als we kijken naar de gehanteerde terminologie in de gewijzigde EU Jaarrekeningrichtlijn (art. 19a lid 1), dan zien we dat het duurzaamheidsverslag als onderdeel moet worden gepresenteerd van het bestuursverslag. Dit betekent dat in het bestuursverslag informatie moet worden opgenomen die niet noodzakelijkerwijs financieel materieel is indien er slechts sprake is van impactmaterialiteit zonder financiële materialiteit. Dit is op zichzelf geen probleem; er zijn meer onderdelen van het bestuursverslag waarvan het de vraag is of deze noodzakelijkerwijs financieel materieel zijn. Het betekent echter wel dat het geheel, dus het jaarverslag, niet gelijk kan worden gesteld met het financiële verslag.

Hoe nu verder?

In Phase 1 van het Connectivity Project wordt dus vastgehouden aan de bestaande wet- en regelgeving. Het gaat dan dus bij de jaarrekening om de huidige International Financial Reporting Standards (IFRS Accounting Standards) en de verschillende nationale regels voor de jaarrekening, zoals die in elk van de EU-lidstaten gelden. Voor het duurzaamheidsverslag gaat het om de bestaande European Sustainability Reporting Standards (ESRS) van de EU binnen het kader van de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD). Het DP heeft daarmee als doel:

- De gebruikers van jaarverslagen duidelijk te maken waar de grenzen van connectiviteit liggen. Met andere woorden: verduidelijken dat bepaalde informatie geen plaats heeft in de jaarrekening en dat deze dus in het duurzaamheidsverslag of elders in het bestuursverslag moet worden opgenomen. Het is bijvoorbeeld al verhelderend indien gebruikers het onderscheid tussen de jaarrekening en het financieel verslag begrijpen. De jaarrekening beperkt zich tot informatie die relevant is voor de op balansdatum bestaande activa en verplichtingen en prestaties gedurende de verslagperiode. Het kijkt slechts vooruit voor zover dat relevant is voor de bestaande activa. Daarmee is het geen voorspelling, maar het ankerpunt van waaruit gebruikers hun eigen voorspelling kunnen maken.
- Opstellers te helpen door daar waar relaties bestaan (of redelijkerwijs verwacht kunnen worden) tussen de jaarrekening en het duurzaamheidsverslag door middel van illustraties aan te geven hoe de gebruikers kunnen worden geholpen. Dit kan door middel van een simpele verwijzing tussen duurzaamheidsverslag en jaarrekening, of door een reconciliatie tussen bedragen in de jaarrekening en die in het duurzaamheidsverslag, of door middel van een toelichting op de gehanteerde veronderstellingen en door aan te geven waar en waarom deze eventueel afwijken van die, gehanteerd in de jaarrekening.

Wat als we de bestaande grenzen ter discussie stellen?

Indien we uit de comfortzone treden en nadenken over alternatieven, kunnen we allereerst kijken naar ideeën die de afgelopen decennia zijn geopperd om de relatie tussen de financiële en niet-financiële positie en prestaties duidelijker in beeld te brengen. Ik wil er hier enkele noemen.

Oprekken van de definitie en opnamecriteria van activa

Diverse initiatieven pleiten voor het oprekken van de definitie en opnamecriteria van immateriële activa. Dit zou als voordeel hebben dat de jaarrekening een beter inzicht geeft in de waardecreatie, rechten, risico's en kansen van de onderneming. Bijvoorbeeld, in het EFRAG Discussion Paper over Intangibles wordt als alternatief genoemd het loslaten van de 'probability' test alvorens een immaterieel actief kan worden geactiveerd. De IASB heeft de herziening van de standaard IAS 38 Intangible assets op de agenda, maar wordt geconfronteerd met zeer verschillende feedback op de richting van dit project, waardoor op dit punt nog weinig vorderingen zijn gemaakt. Het oprekken van de definitie of de opnamecriteria van activa kan op zichzelf de connectiviteit met het duurzaamheidsverslag verbeteren, bijvoorbeeld waar het investeringen betreft in personeel en investeringen in duurzame activa

en activiteiten. Het zal echter nog steeds connectiviteit vergen, aangezien de scope en de uitgangspunten in de jaarrekening en het duurzaamheidsverslag nog steeds niet identiek zullen zijn.

Oprekken van de definitie en opnamecriteria van verplichtingen

Anderen pleiten voor het aanpassen van de definitie en de opnamecriteria van verplichtingen, zodanig dat de consequenties van duurzaamheidsbeloftes eerder tot uitdrukking komen in de financiële positie en prestaties van de onderneming. Op het gebied van voorzieningen heeft de IASB eveneens een project op de agenda, maar dit ziet slechts op enkele kleinere verbeteringen van de standaard IAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets. Het oprekken van de definitie van verplichtingen heeft belangrijke bezwaren. Immers, zodra in de jaarrekening toekomstige verplichtingen moeten worden opgenomen of verwachte lasten die het gevolg zijn van toekomstige activiteiten, moet tevens worden nagedacht over het opnemen van een actief voor de baten die daar in de toekomst tegenover staan. Denk bijvoorbeeld aan de toekomstige uitgaven voor het kopen van CO₂-rechten als gevolg van mogelijke emissies in latere jaren, waaraan de onderneming zich reeds heeft gecommitteerd. Die emissies vinden plaats als gevolg van toekomstige bedrijfsactiviteiten die op zichzelf weer kasstromen zullen genereren. Het opnemen van een last en verplichting nu, zonder rekening te houden met deze baten, zou leiden tot een vertekend beeld; zowel nu (te hoge lasten) als in de toekomst (te hoge baten als gevolg van baten waartegenover geen lasten staan). Het schuiven met deze panelen lijkt dus meer nadelen dan voordelen in zich te bergen.

In geld uitdrukken van duurzaamheidsaspecten

Een verdergaand alternatief zou zijn om zoveel mogelijk van de duurzaamheidsaspecten in financiële termen te vertalen en een maatschappelijke of sociale balans en winst-en-verliesrekening op te stellen. Bijvoorbeeld, veel ondernemingen gebruiken nu reeds een interne CO₂-prijs bij het beoordelen van investeringsprojecten en prestaties van onderdelen van de onderneming. Deze representeert, voor zover er al niet extern een CO₂-heffing moet worden betaald, de kosten van de impact van de onderneming op de omgeving.

In de jaarrekening 2017 publiceerde Philips Electronics voor het eerst een Environmental Profit and Loss Account waarin de impact van Philips (inclusief de waardeketen) op de omgeving werd gemeten als € 7,2 miljard. Dit is de negatieve impact als gevolg van bijvoorbeeld uitstoot, afval, vervuiling. Philips geeft zelf aan dat daarin de positieve impact op de omgeving niet is meegenomen, en rapporteert daarvoor een niet-financiële metric, namelijk het aantal levens

dat in positieve zin is beïnvloed. Initiatieven zoals die van Philips zijn van groot belang om inzichtelijk te krijgen wat de totale kosten en opbrengsten zijn van de onderneming; niet alleen de kosten die in geld worden afgewikkeld. Zij tonen echter tevens aan dat dit gepaard gaat met vele praktische problemen tot zelfs ethische kwesties als de waarde in geld van een mensen- of dierenleven. In theorie zou het internaliseren van alle externaliteiten een groot deel van de behoefte aan connectiviteit wegnemen. Immers, dit zou de verschillen tussen beide verslagen aanzienlijk verminderen. Echter, hoewel steeds meer externaliteiten worden geïnternaliseerd, zoals het beprijzen van CO₂-uitstoot en het beboeten van water- en luchtverontreiniging, lijkt het volledig in geld uitdrukken van de impact van de onderneming toch een utopie. Dit betekent dat het inzicht in de impact van de onderneming vooral moet worden gezocht in kwantitatieve en kwalitatieve toelichting. Er zal behoefte blijven bestaan aan een jaarrekening die grotendeels is zoals we die nu kennen, gecombineerd met nadere informatie om de impact van de omgeving op de onderneming (en de impact van de onderneming op de omgeving) te duiden.

Geïntegreerde verslaggeving

Connectiviteit en geïntegreerde verslaggeving kunnen in één adem worden genoemd. Dat blijkt wel uit het feit dat de IFRS Foundation een Integrated Reporting and Connectivity Council (IRCC) in het leven riep. Dit gebeurde in 2022, toen de IIRC onder de paraplu van de IFRS Foundation werd opgenomen. De IRCC is een adviesorgaan van de IASB en ISSB op het terrein van de integratie van de rapportage onder de standaarden van de IASB en de ISSB. Ook adviseert de IRCC hoe de concepten van het Integrated Reporting Framework in de projecten van de beide standard setters kunnen worden geïncorporeerd.

Bij het IR Framework staat dus de term 'waarde' centraal en wordt inzicht gegeven in de waarde die wordt gecreëerd, behouden en vernietigd, zowel voor de onderneming als voor anderen. Daarbij bedient de onderneming zich van zes 'capitals', zijnde financial, manufactured, intellectual, human, social en relationship en natural. De wijze waarop waarde wordt gecreëerd, behouden of vernietigd met behulp van deze capitals wordt beïnvloed door acht factoren, namelijk: de externe omgeving, het doel van de organisatie, het bedrijfsmodel, de governance, de risico's en kansen, de strategie en allocatie van middelen, de prestaties en de vooruitzichten. Het doel van integrated reporting is inzicht te geven in de wijze waarop factoren de waarde hebben beïnvloed en naar verwachting zullen beïnvloeden. De IFRS Foundation heeft ook aangegeven hoe de data-elementen uit dit framework kunnen worden teruggevonden in de twee standaarden van de ISSB. Opvallend is dat het IR Framework is geschreven vanuit

een investor focus. Het gaat dus uitsluitend uit van financiële materialiteit, en niet van impactmaterialiteit zoals je zou verwachten door de referentie aan 'waarde voor anderen'. Ook opvallend is het feit dat de IFRS Foundation wel een 'mapping tool' heeft ontwikkeld tussen het IR Framework en de sustainability standards, maar niet met de accounting standards, ondanks het feit dat een van de zes 'capitals' financieel kapitaal is.

Hierbij dient echter te worden bedacht dat de term 'connectivity' in het IR Framework een andere betekenis heeft dan de betekenis die we er tot op heden aan hebben toegekend. Connectiviteit in Guiding Principle 3.3 van het IR Framework slaat op het feit dat de onderneming een holistisch beeld moet geven van de combinatie, onderlinge relaties en afhankelijkheden van de factoren die van invloed zijn op de mogelijkheden voor de onderneming om over tijd waarde te creëren. Het gaat dus niet om connectiviteit tussen onderdelen van het jaarlijks verslag. Het IR Framework spreekt zich ook niet uit over de vraag waar informatie wordt opgenomen en hoe de verschillende onderdelen van het verslag met elkaar te verbinden. We kunnen dan ook stellen dat het IR Framework geen antwoord geeft op de vraag die we in dit artikel stellen. Uiteraard kunnen andere vormen van geïntegreerde verslaggeving, of 'integration of reporting' zoals de term luidt die de IFRS Foundation wel gebruikt, wellicht wel ingaan op deze vraag.

Concluderende opmerkingen

Martin, ik sluit af met enkele conclusies en beschouwingen. De zorgwekkende toestand van onze planeet en de daarop levende natuur inclusief de mensheid onderstreept de noodzaak van duurzaamheidsrapportage. Meten is weten en alleen dan kun je nadenken over de risico's en kansen en alternatieve oplossingen. Het is een goede zaak dat de belangstelling voor duurzaamheid en de rol van het bedrijfsleven heeft geleid tot een toenemende interesse in jaarverslaggeving. Nieuwe gebruikers met eigen informatiebehoefte dienen zich aan. De jaarverslaggeving zal zich hierop moeten aanpassen. Tegelijkertijd dienen de gebruikers zich te realiseren dat het jaarverslag en de onderdelen daarvan hun eigen functie hebben. Ik heb in het bijzonder stilgestaan bij de rol van de jaarrekening als onderdeel van het jaarverslag. Om te voorkomen dat een nieuwe verwachtingskloof ontstaat, is het van belang gebruikers te informeren over de rol die de jaarrekening heeft. Het is geen voorspelling en geeft niet de waarde van de onderneming weer, maar is een ankerpunt met informatie over het heden op grond waarvan iedere gebruiker zelf moet beoordelen wat de waarde van de onderneming is of wat de verwachtingen omtrent de onderneming zijn. Ook geeft de jaarrekening slechts inzicht in één facet van

de onderneming en is deze volgens bepaalde conventies opgesteld, terwijl het duurzaamheidsverslag meer facetten bevat en volgens andere conventies wordt opgesteld. Dit alles vraagt om een toelichting omtrent de connectiviteit tussen jaarrekening, duurzaamheidsverslag en de rest van het jaarverslag. Het EFRAG Discussion Paper geeft handvatten aan ondernemingen om deze connectiviteit in de praktijk om te zetten, alles gebaseerd op de huidige regelgeving.

In deze bijdrage heb ik getracht een blik vooruit te werpen en na te gaan of het aanpassen van de huidige grenzen tussen de jaarrekening enerzijds en de rest van het jaarverslag anderzijds zou helpen om de connectiviteit te verbeteren, mij daarbij beperkend tot suggesties die de meest recente decennia zijn gedaan. Ik kom echter tot de conclusie dat geen van deze suggesties de behoefte aan connectiviteit zou wegnemen en dat sommige suggesties de behoefte aan connectiviteit iets zouden verminderen, maar dan gepaard gaan met belangrijke nadelen. Enigszins teleurstellend – maar aan andere kant ook geruststellend – lijkt er geen reden te zijn om puur ten behoeve van connectiviteit de conventies los te laten waarop de jaarrekening is gebaseerd. Met andere woorden: ondanks bepaalde botsende beginselen tussen de jaarrekening en het duurzaamheidsverslag is er geen reden voor ‘schuivende panelen’.

Martin, dank voor jouw enorme bijdrage aan het vakgebied. Jij behoort tot de weinigen die de kwaliteit van jaarverslaggeving vooruit hebben geholpen vanuit zowel een regelgevende, rechtsprekende, academische als praktijkrol. Jij weet dat te combineren met een zeer open en vriendelijke, persoonlijke benadering van iedereen die daarbij op je pad komt. Dat verdient veel respect.

Prof. dr. L.G. van der Tas RA, hoogleraar Corporate Reporting aan de Tilburg University en als contractor verbonden aan EY.

Noten

1. European Securities and Markets Authority, European common enforcement priorities for 2024 corporate reporting, Paris 24 October 2024, ESMA32-193237008-8369, ESMA32-193237008-8369 European common enforcement priorities for 2024 corporate reporting
2. EFRAG, Discussion Paper Better Information on Intangibles: which is the best way to go? Brussel, Augustus 2021. <https://www.efrag.org/sites/default/files/sites/webpublishing/SiteAssets/Better%20information%20on%20intangibles%20-%20which%20is%20the%20best%20way%20to%20go.pdf>
3. IFRS – IR mappingtool: <https://www.ifrs.org/issued-standards/integrated-reporting/ir-mapping-tool>

Waarom komt duurzaamheidsverslaggeving zo moeizaam van de grond?

Nancy Kamp-Roelands

Beste Martin,

Onze historie gaat heel lang terug. Op de Erasmus Universiteit Rotterdam was jij student-assistent en gaf je al colleges. Ik was een jaar later dan jij begonnen en kreeg college van een superjonge Martin, zeer enthousiast. Ik koos voor de richting verslaggeving en later accountancy. Bij EY kruisten onze wegen zich in 2000 weer; we waren allebei werkzaam op bureau vaktechniek. Jij was werkzaam in de financiële verslaggeving en ik probeerde duurzaamheidsverslaggeving van de grond te krijgen. Jouw vakgebied stond garant voor veel omzet voor EY en werd zeer gewaardeerd, in mijn vakgebied moest ik steeds maar weer motiveren waarom het belangrijk was om ook daarvoor vaktechniek te ontwikkelen. Dan was het fijn om steeds weer mensen om me heen te hebben die daar ook in geloofden, zoals jij en Hans Verkruisje. Ik heb altijd vol bewondering gekeken hoe jij de meest saaie vraagstukken tot iets heel interessants kunt ontwikkelen en de zaal vol spanning kunt laten luisteren. Het was heel fijn om later bij de Erasmus Universiteit Rotterdam weer werkzaam te zijn met jou, Hans Gortemaker en de andere collega's van de vakgroep. Ik zal de steun van jou en Hans nooit vergeten om daar indertijd de opleiding CSR Management & Reporting op te zetten. Ook jouw niet aflatende steun bij EY is geweldig geweest.

In het navolgende schets ik eerst kort enkele belangrijke ontwikkelingen in duurzaamheidsverslaggeving. Dit doe ik uitsluitend vanuit het wetgevende kader en de Raad voor de Jaarverslaggeving. Bij dat laatste is het interessant om te vermelden dat jij de voorzitter was van de Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ) op dat moment en ik de secretaris en penvoerder van de werkgroep Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen van de Raad voor de Jaarverslaggeving. Daarna geef ik kort wat reflecties over waarom duurzaamheidsverslaggeving toch zo moeizaam van de grond komt. Ik sluit af met wat aanbevelingen.

Ontwikkeling in duurzaamheidsverslaggeving

Raad voor de Jaarverslaggeving

In 2000 heeft de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling) de Richtlijnen voor Multinationale ondernemingen (OESO 2000) ondertekend. Daarin staat met betrekking tot verslaggeving een inspannings-

verplichting voor landen om bedrijven aanvullende informatie te laten publiceren over sociale, ethische en milieuaspecten, risicomangement en stakeholder-engagement. Tegelijkertijd had de Sociaal Economische Raad (SER) het advies-rapport over maatschappelijk verantwoord ondernemen gepubliceerd ("De winst van waarden"), waarin het advies stond dat de Nederlandse overheid de Raad voor de Jaarverslaggeving zou vragen voorstellen te doen om meer en betere informatie op het nemen in de jaarverslaggeving van ondernemingen. Gegeven de principes waarmee rekening moest worden gehouden is indertijd besloten om de aanbevelingen van de RJ op dit gebied op te splitsen in twee documenten:

- a. De Richtlijn, zijnde een aangepaste versie van RJ 400 Het bestuursverslag, om op die manier informatie over MVO op te nemen in het bestuursverslag.
- b. De Handreiking Maatschappelijke Verslaggeving (dit is nu RJ 920), die een raamwerk voor afzonderlijke maatschappelijke verslaggeving bevat, waarbij ondernemingen meer details konden geven dan in het bestuursverslag.

Deze documenten zijn in 2003 gepubliceerd, tevens in het Engels vertaald en als gebundeld exemplaar gratis ter beschikking gesteld, zodat ondernemingen dit zoveel mogelijk zouden gaan toepassen (RJ 2003).

Bij het rapporteren over de strategie en de milieu-, sociale en economische aspecten werd aanbevolen rekening te houden met de dialoog met stakeholders, het beleid ten aanzien van de individuele aspecten, de organisatie ervan (inclusief governancestructuur en inrichting managementinformatiesysteem), de implementatie van het beleid en de uitkomsten ervan en de verwachtingen voor de toekomst.

De contouren uit de CSRD stonden dus al in de RJ-Richtlijnen en zijn voor ondernemingen al ruim 20 jaar beschikbaar. Het nadeel van de RJ-Richtlijnen is dat zij geen kracht van wet hebben. Bovendien zijn de paragrafen over MVO lichtgedrukt. De vetgedrukte paragrafen hebben een meer bindend karakter dan de lichtgedrukte paragrafen, die meer de vorm van aanbevelingen hebben.

Wat goed is van de RJ-Richtlijnen is dat er, in tegenstelling tot de CSRD, wel bewust is gekozen voor het opnemen van economische aspecten. Zo wordt de verdeling van de toegevoegde waarde naar stakeholders expliciet genoemd (het toegevoegde waarde-overzicht), de betaalde belasting en de investering in innovatie en ontwikkeling.

In 2009 zijn er met name in de Handreiking Maatschappelijke Verslaggeving wat aanpassingen gedaan om nog meer aandacht te besteden aan ketenverantwoordelijkheid naar aanleiding van het SER-advies over internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Wettelijke ontwikkelingen

Net voor de publicaties van de RJ publiceerde de Europese Commissie de Moderniseringsrichtlijn (Europese Commissie 2003). Daarin werd onder meer aangegeven dat voor een getrouw beeld niet alleen gepubliceerd kan worden over financiële indicatoren, maar dat ook niet-financiële indicatoren daarbij een belangrijke rol spelen. In Nederland werd medio 2005 het Burgerlijk Wetboek deel 2 Titel 9 aangepast en de bepalingen traden in werking vanaf verslagjaar 2005. Dat leidde ertoe dat informatie over maatschappelijk verantwoord ondernemen niet geheel vrijblijvend meer was (Kamp-Roelands 2005).

Artikel 391 werd in 2005 als volgt gewijzigd:

1. Lid 1 komt te luiden:

Het jaarverslag geeft een getrouw beeld van de toestand op de balansdatum, de ontwikkeling gedurende het boekjaar en de resultaten van de rechtspersoon en van de groepsmaatschappijen waarvan de financiële gegevens in zijn jaarrekening zijn opgenomen.

Het overzicht bevat, in overeenstemming met de omvang en de complexiteit van de rechtspersoon en groepsmaatschappijen, een evenwichtige en volledige analyse van de toestand op de balansdatum, de ontwikkeling gedurende het boekjaar en de resultaten. Indien noodzakelijk voor een goed begrip van de ontwikkeling, de resultaten of de positie van de rechtspersoon en groepsmaatschappijen, omvat de analyse zowel financiële als niet-financiële prestatie-indicatoren, met inbegrip van milieu- en personeelsaangelegenheden.

Het jaarverslag geeft tevens een beschrijving van de voornaamste risico's en onzekerheden waarmee de rechtspersoon wordt geconfronteerd.

Het jaarverslag wordt in de Nederlandse taal gesteld, tenzij de algemene vergadering tot het gebruik van een andere taal heeft besloten.

Voor Nederland betekende dit dat hetgeen reeds in RJ-Richtlijn 400 werd gevraagd, nu formeel werd vastgelegd in het Burgerlijk Wetboek. De voorschriften waren van toepassing op alle rechtspersonen. Een uitzondering werd gemaakt voor niet-beursgenoteerde middelgrote rechtspersonen en kleine rechtspersonen; zij hoeven geen bestuursverslag op te maken.

Deze bepaling staat tot op de dag van vandaag in het Burgerlijk Wetboek. Voor ondernemingen van openbaar belang met meer dan 500 werknemers is

dit vanaf verslagjaar 2017 bovendien nog aangevuld met extra bepalingen op basis van de Europese Non-Financial Reporting Directive (Europees Parlement en de Raad 2015). De nieuwe bepalingen uit de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) gaan nog een stap verder qua diepgang van de verslaggeving en toepassingsgebied (Europees Parlement en de Raad 2022). Gegeven de wijzigingen in de CSRD die al snel na de invoering ervan werden doorgevoerd, is het nog onzeker tot welke aanpassingen dit gaat leiden in het Burgerlijk Wetboek.

De ontwikkelingen laten zien dat ondernemingen vanuit het wetgevende en semi-wetgevende kader van de Raad voor de Jaarverslaggeving al vanaf 2003 sterk gestimuleerd worden om te rapporteren over de milieu-, sociale en economische aspecten van hun bedrijfsvoering.

Deze ontwikkelingen sloten ook aan bij de eerdergenoemde OESO-inspanningsverplichting om verslaggeving over economische, milieu- en sociale aspecten te stimuleren (OECD 2000). In dat kader heeft de Nederlandse overheid ook steeds in de periode tussen 2004-2023 de voortgang onderzocht via het instrument de Transparantiebenchmark (TB) (RVO 2023). En ook hier overlappen onze werkzaamheden weer, Martin. Ik was jaren voorzitter en lid van het panel van deskundigen, en jij werd later lid van de jury. De gedetailleerde vragen uit de TB waren gebaseerd op de RJ-MVO-richtlijnen. Hoewel de TB er de eerste jaren toe leidde dat steeds meer ondernemingen betere informatie gingen publiceren, ontstond vooral in de latere jaren wat stilstand. Er bleef een relatief grote groep ondernemingen die niets publiceerde (RVO 2023). Met de komst van de CSRD is de TB als overheidsinstrument komen te vervallen. Echter, de Omnibus-ontwikkelingen zorgen ervoor dat er opnieuw een grote groep ondernemingen geen wettelijke verplichting meer heeft om te rapporteren (RVO 2025).

Waarom komt duurzaamheidsverslaggeving zo moeizaam van de grond?

Ik heb me de afgelopen jaren steeds afgevraagd waarom verslaggeving over milieu-, sociale en economische aspecten door ondernemingen zo moeizaam van de grond komt. Het is ondernemen met een langetermijnvisie vanuit een 'stewardship'-gedachte. Om hierop te sturen is informatie nodig. Sturen ondernemingen hier niet op of zijn ondernemingen – en dus de personen die de onderneming besturen – zo gefocust op omzet en winst? Zelfs als dit ten koste van de natuur of mensen gaat? Komt dit doordat de effecten niet direct zichtbaar zijn? Komt dit door externe druk? Zijn er ondernemingen die bewust onverantwoord ondernemen? Of heeft dit te maken met het gegeven dat we zo

in onze ratio van economische groei zitten dat we de connectie met onszelf en de omgeving verloren zijn?

Ik zie drie belangrijke oorzaken:

1. We denken nog te veel vanuit één kapitaal, namelijk het financiële kapitaal.
2. We denken nog te veel in de vorm van economische groei.
3. We zijn te weinig verbonden met de natuur, andere mensen en onszelf.

Hierna ga ik verder in op deze drie oorzaken.

Te veel denken vanuit het financiële kapitaal

We drukken alles uit in geld, proberen voor alles een financiële waarde te verzinnen, omdat besluitvorming inherent gekoppeld is aan deze financiële waarde. Het gaat al mis op de universiteit. Daar waar we op de middelbare school nog leren dat de onderneming afhankelijk is van het financiële kapitaal, de natuur, het menselijk kapitaal en de ondernemersspirit, gaan we op de universiteit uitsluitend door met het financiële kapitaal. De laatste jaren komt er wat meer aandacht voor duurzaamheid, in de zin van economische, sociale en milieuaspecten van de bedrijfsvoering, maar hele generaties zijn uitsluitend opgegroeid met de centrale rol van het financiële kapitaal. Daarover wordt jaarlijks verslag gedaan. De financiële verslaggeving is steeds complexer geworden, en lijkt steeds meer een specialisme te worden waarbij de brede context van ondernemen vergeten wordt. Ondernemingen die veel winst maken zijn aantrekkelijk voor investeerders. Maar ten koste van wat is deze winst gerealiseerd? Dat lijkt jarenlang op een tweede plaats gekomen te zijn. De financiële consequenties van een negatieve milieu- of sociale impact zijn jarenlang afgewenteld op de maatschappij en hadden daarom geen impact op de jaarrekening. Het kunnen afwentelen op de maatschappij is daarom geen stimulans om milieu- of sociale maatregelen te treffen. Dat leidt tot een tunnelvisie waarin duurzaamheid alleen maar geld kost. Bovendien leidt de focus op het maken van winst tot onrealistische druk met risico op fraude en het niet naleven van wet- en regelgeving. De keuze voor wetgeving was daarom een logische ontwikkeling. Hoewel dit voor veel ondernemingen als een verrassing kwam, was dit het resultaat van een lange ontwikkeling van vrijwilligheid. Deze ontwikkeling is al 50 jaar geleden ingezet (Kamp-Roelands 2024), heeft 30 jaar een wetgevend kader en kreeg met de CSRD eindelijk meer inhoud en een breed wettelijk toepassingsgebied (Europees Parlement en de Raad 2022). Echter, opnieuw vanwege financieel-economische aspecten als groei en concurrentiepositie wordt de reikwijdte van de wetgeving

flink ingedamd. De vraag is of het 'stewardship', waarbij ondernemingen ook zonder wet- en regelgeving zorgdragen voor de economische, milieu- en sociale impact van hun bedrijfsactiviteiten, ervoor gaat zorgen dat ondernemingen door blijven gaan met het integreren van duurzaamheid in hun strategie en daarover verantwoording afleggen. De oplossing is de geïntegreerde benadering van langetermijnwaardecreatie. Daarbij denken we niet meer vanuit het financiële kapitaal, maar vanuit de zes kapitalen: financieel kapitaal, menselijk kapitaal, natuurlijk kapitaal, intellectueel kapitaal, geproduceerd/infrastructuurkapitaal en sociaal/relatiekapitaal. Deze kapitalen worden beschouwd in de gehele keten van de onderneming. In hoeverre zijn er risico's en kansen met betrekking tot deze kapitalen, wat is de impact van activiteiten op deze kapitalen en wat zijn de onderlinge relaties? Toegevoegde waarde op deze kapitalen (inclusief het verminderen van de negatieve impact) is goed voor zowel de stakeholders als de onderneming, in de zin dat dit bijdraagt aan de instandhouding en toegevoegde waarde van de onderneming. Langetermijnwaardecreatie is in Nederland inmiddels verankerd in de Corporate Governance Code en we gaan hopelijk door met het gedachtegoed.

Economische groei versus grenzen aan de groei

Veel generaties zijn opgegroeid met het denken dat economische groei nodig is voor onze welvaart. Dit zit zó in het denken, dat opnieuw het geld de centrale rol inneemt van de economische groei. Intussen worden de consequenties voor onze planeet en de mensen op onze planeet steeds zichtbaarder. We leven immers op een planeet die begrensd is. Ongebreidelde groei is niet mogelijk. In 1973 publiceerde de Club van Rome het rapport '*Grenzen aan de groei*' (Meadows et. al 1973). Met steeds meer mensen op onze aarde zou er in de toekomst een tekort aan grondstoffen ontstaan om deze mensen te voeden. Door de Verenigde Naties werd een actieplan opgesteld, Actieplan 21 (United Nations 1992). De basis hiervan waren de eerdere toezeggingen van landen wereldwijd tijdens de beroemde vergadering in Rio de Janeiro over onze gezamenlijke toekomst (Commissie Brundtland 1987). Door de Commissie Brundtland werd duurzame ontwikkeling omschreven als "de ontwikkeling die tegemoetkomt aan de behoeften van het heden zonder de mogelijkheden van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen." Van de acties richting duurzame ontwikkeling is onvoldoende terechtgekomen, omdat de belangrijkste besluitvorming nog steeds plaatsvindt vanuit de relevantie voor economische groei. Duurzaamheid wordt gezien als een randvoorwaarde. Toch hoeven er geen tegenstellingen te zijn. Het kan worden opgelost door vanuit het ondernemerschap kiezen voor duurzame oplossingen:

- 1) duurzame innovaties;
- 2) langetermijnstrategie met aandacht voor risico's en kansen van duurzaamheid;
- 3) interacties met stakeholders over hun behoeften en de impact van de onderneming op de stakeholders of vice versa.

Dit sluit aan op het hiervoor genoemde geïntegreerde gedachtegoed en dan is groei de groei op de meerdere kapitalen.

Een mooie publicatie in dit kader is: *'Prosperity without growth'* (Sustainable Development Commission 2009). Daarin staat een visie omschreven om te komen tot een duurzame economische samenleving binnen de grenzen van de groei. Eén van de hoofdstukken gaat over de 'green new deal', een terminologie die we in dit kader ook later terug zien komen bij de Europese Commissie. Ook macro-economisch zien we een geïntegreerde benadering ontstaan en spreken we in plaats van het bruto-nationaal product steeds meer over de brede welvaart. Daarbij gaat het naast materiële welvaart ook om zaken als gezondheid, onderwijs, milieu en leefomgeving, sociale cohesie, persoonlijke ontplooiing en (on)veiligheid. Het gaat zowel om de kwaliteit van leven in het 'hier en nu', als om de effecten van onze manier van leven op het welzijn van mensen op andere plekken en voor toekomstige generaties (Planbureau voor de Leefomgeving 2025).

Veel artikelen over waarom duurzaamheid en duurzaamheidsverslaggeving zo moeilijk van de grond komen, gaan over de bovenste twee oorzaken. Dat past bij ons denken vanuit de ratio. Er is echter naar mijn mening nog een andere oorzaak, die veel fundamenteeler is en die we al vanaf het begin van ons leven mee zouden moeten krijgen. Dat is de verbondenheid met de natuur, de mensen om ons heen en onszelf. Als we die verbondenheid niet voelen, maken we fundamenteel verkeerde keuzes.

Verbondenheid met de natuur, mensen en onszelf

Om te beginnen kijk ik naar de westerse filosofen die vanuit de ratio op zoek zijn naar die verbinding. Ik start daarbij met de filosoof Aristoteles, omdat ik vind dat onderstaande quote van hem goed bij jou past.

Aristoteles: "Een deugzaam mens is iemand die verstandig en rechtvaardig handelt en bepaalde karakterdeugden ontwikkelt, zoals dapperheid, vrijgevigheid en vriendelijkheid."

Aristoteles is ervan overtuigd dat iedereen streeft naar geluk, eudaimonia. Geluk is datgene doen waarvoor je gemaakt bent, zo stelt hij. Om geluk te bereiken

moet je werken aan de vier belangrijkste deugden: wijsheid, rechtvaardigheid, moed en zelfbeheersing. Gelukkig zijn gaat hierdoor gepaard met hard aan jezelf werken. Mensen leven ongeordend, te veel in uitersten, vindt Aristoteles. Maar dankzij onze rede zijn wij in staat deugden te ontwikkelen. Elke deugd is het midden tussen twee uitersten. Zo is moed de balans tussen lafheid en waaghalzerij. Maar hoe vind je het juiste midden? Er bestaan geen vaste regels; het juiste midden verschilt per persoon en situatie. Je moet in staat zijn in elke situatie de perfecte keuze te maken. Hij noemt dit *phronesis*: praktische wijsheid. Het vraagt veel ervaring, reflectie en training. Zo moet je leren om mensen te lezen, om verschillende soorten problemen te herkennen en aanwijzingen uit de omgeving op te pikken. Een moreel wijs persoon worden kost dus tijd en moeite.

Vanuit de moraliteit komen we bij de plichtsethiek en daar heeft Immanuel Kant veel over geschreven. Plichtsethiek of deontologie kijkt naar wat iemands bedoeling of intentie is van een bepaalde actie. "Handel op een manier zoals jij zelf ook behandeld zou willen worden" is een bekend gezegde. De volgende stap is dus ook het kijken naar de gevolgen van de acties. Als we dan teruggrijpen op geluk, dan zouden we moeten streven naar het grootste geluk voor het grootste aantal mensen. Dat is het utilitarisme, ontwikkeld door David Hume en Jeremy Bentham. Bentham introduceerde het idee dat alle handelingen moeten worden beoordeeld op basis van hun bijdrage aan het 'grootste geluk voor het grootste aantal'. Hij geloofde dat morele en ethische beslissingen moeten worden genomen met als doel het welzijn van de samenleving als geheel te vergroten. John Stuart Mill verfijnde het utilitarisme en benadrukte het belang van kwalitatieve verschillen in genot. Hij beweerde dat niet alle vormen van genot gelijk waren en dat sommige moreel superieur waren aan andere. De morele juistheid van een handeling wordt dan bepaald door de gevolgen ervan. Utilitaristen proberen de positieve en negatieve effecten van handelingen te kwantificeren om te bepalen welke handelingen de grootste positieve impact hebben op het welzijn van mensen. Het nadeel van het utilitarisme is dat de focus ligt op de meerderheid en dat dit het risico met zich meebrengt dat minderheidsbelangen worden verwaarloosd. Ook zijn de exacte gevolgen van een actie vaak moeilijk te voorspellen, zeker in de complexe wereld waarin wij leven.

Oosterse filosofen

Toch zoeken we hierbij steeds vanuit de ratio naar verbinding, terwijl we nog een stap dieper moeten en de ratio daarvoor los moeten laten. De meer oosterse filosofen zijn in tegenstelling tot de westerse filosofen veel meer gericht op het eerst zoeken van de verbinding met jezelf. Van daaruit kun je veel meer verbinding zoeken met andere mensen en de natuur. Bij de oosterse filosofen is

een belangrijk uitgangspunt dat alles met elkaar verbonden is. Dat betekent dat zelfverrijking leidt tot onbalans en altijd ergens een effect heeft. Boeddhisten geloven dat we gevangen zitten in gewoontepatronen, de waan van de dag, en dat we, als we dat kunnen doorbreken, weer op de middenweg terechtkomen. Het doel is om vanuit de 'verwarde' geest van alledag weer een zuivere geest te ontwikkelen. De 'verwarde' geest is gericht op overleven, individualisme, bezit en korte termijn. De zuivere geest is in zijn kern altruïstisch en ervaart dat alles onderling met elkaar verbonden is en voortdurend in verandering is. Welbekende technieken zijn bijvoorbeeld yoga en meditatie. Als we de onderlinge verbondenheid ervaren, zijn we in staat dit respect te schenken aan alle mensen, dieren en de natuur.

Een andere oosterse filosofie is het taoïsme. In het taoïsme gaat het over de weg (Tao) van de mens, in balans met de natuur, daarbij vertrouwend op de oerkracht in jezelf. Zonder verzet (wu wei) meegaan met de stroom van yin en yang. Dat leidt tot innerlijke harmonie. Het taoïstische denken is cyclisch, niet lineair en steeds in beweging. Het taoïsme maakt onderscheid tussen de menselijke geest en de 'Tao-geest'. De menselijke geest zit vol emoties, zorgen, verlangens en oordelen. De Tao-geest is leeg, kan al deze mechanismen loslaten en vanuit volledige openheid naar zijn omgeving kijken. Even afstand nemen, rustig van afstand naar de dingen kijken. Om dit te kunnen, mediteert een taoïst, doet hij/zij tai chi-oefeningen en richt hij/zij zich op het ontwikkelen van zijn of haar innerlijke kracht. De sleutel tot de Tao is het natuurlijk handelen, zonder inspanning, zonder geweld, zonder streven; zijn als water, meegaan met de stroom.

Voor veel mensen klinkt dit wellicht wat vager, maar we zitten zoveel in onze ratio, dat we meer moeite moeten doen om de balans tussen ratio en gevoel terug te krijgen. Uiteindelijk is dit ook naar mijn mening een fundamentele bottleneck bij het concreet implementeren van duurzaamheid.

Slot

We hebben de afgelopen jaren mooie richtlijnen en standaarden ontwikkeld op het gebied van duurzaamheid. Toch blijft de toepassing al jaren achter en gaat de ontwikkeling niet zo snel als we willen en nodig hebben voor de ontwikkeling naar een meer duurzame wereld. Ik heb geprobeerd wat hinderpalen te beschrijven en vanuit mijn visie kort aan te geven wat mogelijke oplossingen kunnen zijn. Ik heb daarbij niet alleen economische oplossingen opgezocht, maar ook filosofische oplossingen.

De waarde van verbinding

Ooit hebben we bij EY boeken met elkaar geruild. Ik had jou een boek gegeven over een pelgrim die op zijn reis door verschillende landen in aanraking kwam met het jodendom, het christendom en de islam. In dat boek werden de vele overeenkomsten geschetst. Het gaat om compassie en altruïsme. Ook in het taoïsme en boeddhisme gaat het om deze twee aspecten, maar bovendien ook om het steeds herijken van onze 'warrige' geest. Om naar een duurzame wereld te gaan, moeten we naar mijn mening gaan denken in meerdere kapitalen, moeten we beseffen dat er grenzen zijn aan de (economische) groei en zullen we ons meer bewust moeten zijn van het feit dat alles met elkaar verbonden is. Dat komt niet vanzelf en daar zullen we constant aan moeten werken. Onbewust kruipen we namelijk steeds weer in de 'oude' mindset van 'control', van maximalisatie. We moeten dus regelmatig onze mindset herijken, om steeds weer vanuit de volledige rust te kijken naar de situatie, om op die manier beslissingen te nemen. Dan gaan we vanzelf naar een meer duurzame toekomst.

We kunnen leren van de manier waarop jij wel alles met elkaar verbindt. Het ga je goed, Martin.

Prof. dr. A.E.M. Kamp-Roelands RA is bijzonder hoogleraar non-financial information, integrated reporting and assurance aan de Rijksuniversiteit Groningen

Noten

1. Ik had indertijd bewust gekozen voor maatschappelijke verslaggeving, omdat duurzaamheidsverslaggeving te veel werd verward met uitsluitend verslaggeving over milieuaspecten.
2. Alle voorbeelden van wat die aspecten zouden kunnen zijn worden al in RJ 400 genoemd, alsmede in de afzonderlijke Handreiking Maatschappelijke Verslaggeving (nu RJ 920).

Literatuur

- Commissie Brundtland (1987) Rapport van de Wereldcommissie voor Milieu en Ontwikkeling: Onze Gemeenschappelijke Toekomst. Document A/42/427 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties
- European Commission (2025) Omnibus 1, 26 Februari 2025. https://commission.europa.eu/publications/omnibus-i_en
- European Parliament and the Council (2014) Directive 2014/95/EU on disclosure of non-financial and diversity information. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1615912441630&uri=CELEX%3A32013L0034>
- Europees Parlement en de Raad (2003) Richtlijn 2003/51/EG van het Europees Parlement en de Raad van 18 juni 2003 tot wijziging van de Richtlijnen 78/660/EEG, 83/349/EEG, 86/635/EEG en 91/674/EEG van de Raad betreffende de jaarrekening en de geconsolideerde jaarrekening van bepaalde vennootschapsvormen, banken en andere

financiële instellingen, en verzekeringsondernemingen. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX:32003L0051>

- Europees Parlement en de Raad (2022) Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and the Council of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022L2464>
- Heilbronner RL (1987) *Filosofen van het dagelijks brood*. Muusses. Groningen.
- Kamp-Roelands AEM (2003) Ontwikkelingen in Maatschappelijke Verslaggeving. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 77(11), 482-488. <https://doi.org/10.5117/mab.77.12758>
- Kamp-Roelands AEM (2005) Verslaggeving over MVO niet geheel vrijwillig meer. Website Duurzaam Ondernemen, november 2005. <https://www.duurzaam-ondernemen.nl/verslaggeving-over-mvo-niet-geheel-vrijwillig-meer/>
- Kamp-Roelands N (2024) 100 jaar MAB: De ontwikkelingen in meervoudige waardecreatie door ondernemingen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 98(5), 229-246. <https://doi.org/10.5117/mab.98.127795>
- Meadows D, Randers J (1972) Limits to growth. <https://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf>
- Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) (2000) The OECD Guidelines for Multinational Enterprises. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2003/10/oecd-guidelines-for-multinational-enterprises_g1gh3b38/9789264033979-en.pdf
- Planbureau voor de Leefomgeving (2025) Overzichtspagina brede welvaart. <https://www.pbl.nl/onderwerpen/brede-welvaart>
- RJ (Raad voor de Jaarverslaggeving) (2003) Annual Report Guideline 400 (2003) and Guide to sustainability reporting (version 2003), published under the auspices of the Council for Annual Reporting by order of the Ministry of Economic Affairs. Kluwer.
- RVO (Rijksdienst voor Ondernemend Nederland) (2023) Over de Transparantiebenchmark. <https://www.rvo.nl/onderwerpen/maatschappelijk-verantwoord-ondernemen/kristalprijs-transparantiebenchmark/over>
- RVO (Rijksdienst voor Ondernemend Nederland) (2025) Overzicht Omnibus I: voorstel voor vereenvoudiging van Europese duurzaamheidswetgeving. <https://www.rvo.nl/onderwerpen/omnibusvoorstel>
- Sociaal Economische Raad (SER) (2000) De winst van waarden. Advies over maatschappelijk ondernemen Uitgebracht aan de Staatssecretaris van Economische Zaken, Publicatienummer 11, 15 december 2000. <https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/adviezen/2000/maatschappelijk-ondernemen.pdf>
- Sustainable Development Commission (2009) Prosperity without growth. www.sd-commission.org.uk
- Lao-Tse (1996) *Tao Te Tjing, de weg van verandering en groei*. Omega Media Publishers.
- United Nations (1992) Earth Summit Actieplan 21. United Nations. New York. <https://www.un.org/esa/dsd/agenda21/Agenda%2021.pdf>

Het belang van Martin Hoogendoorn en het gezag van de RJ

Cees van Geffen

Net als vermoedelijke alle anderen die een bijdrage leveren aan deze uitgave ter ere van het emeritaat van Martin Hoogendoorn, wil ik hem allereerst hartelijk bedanken voor onze uiterst prettige samenwerking en mijn grote bewondering uitspreken. Daarbij moet me een ding van het hart. Ik heb van velen gehoord dat Martin eigenlijk op zijn best is als docent, dit vanwege zijn ongeëvenaarde zeer enthousiaste wijze van doceren die menigeen heeft geïnspireerd. Maar ik heb mijn studie gevolgd (en nadien ook mijn promotieonderzoek verricht) bij de VU, dus ik heb niet persoonlijk bij Martin in de collegebanken gezeten (bij UvA of EUR), en dat betreurt ik: dat had ik toch wel heel graag als student willen meemaken.

Bij mijn zoektocht naar wat vermoedelijk mijn eerste inhoudelijke kennismaking met de toen al (1992) prof. Hoogendoorn was, denk ik dat dit zijn (ook voor mij) uiterst inzichtelijke publicatie *'Het belang van de jaarrekening'*¹ moet zijn geweest. In dit compacte boekwerk staat eigenlijk alles wat ook nu nog relevant is voor eenieder die met jaarverslaggeving te maken krijgt. Dat 'eenieder' betreft een heel brede doelgroep. Kenmerkend voor Martin is dat het een zeer duidelijke en handzame uitgave is. Misschien geeft dat alleen al het enorme *belang* weer van Martin voor de (educatie over en ontwikkeling van) jaarverslaggeving in Nederland.

De neiging was aanwezig om te beginnen met zijn ook uit die periode stammende oratie *'Botsende beginselen in de externe verslaggeving'*² dat eveneens (net als alle in dit stukje genoemde uitgaven) thuis in mijn boekenkast staat. Ik meen te weten dat deze oratie terecht veel is geprezen, maar het woord 'botsende' in de titel daarvan past naar mijn idee simpelweg niet goed bij Martin, omdat hij juist in alle opzichten een 'verbinder' is. Dat kan iedereen beamen die net zoals ik – bij EY en EUR – nauw met hem heeft mogen samenwerken en hem bijvoorbeeld heeft meegemaakt in zijn rol bij de Ondernemingskamer (OK), als raadsadviseur bij het Ministerie van Justitie of (achtereenvolgens) als delegatiemedewerker, lid en voorzitter van de Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ).

Ik denk dat ons eerste persoonlijke contact ook rond die tijd moet zijn geweest. Om de een of andere reden had ik mijn eerste 'echte' baan gevonden bij TRN Groep/Touch Ross Nederland (even later hernoemd: Deloitte) in Amsterdam, bij wat toen nog zo mooi het 'vaktechnisch bureau' heette. Daar raakte ik al snel betrokken bij een aantal TRN/Deloitte-uitgaven, waaronder ook een Engelstalige

publicatie. Vervolgens bleek dat er ook elders werd gewerkt aan een Engelstalige publicatie en een van de auteurs daarvan benaderde mij daar rechtstreeks over.³ Geen idee meer waarover het toen ging, maar ik weet nog wel dat het een uiterst aangenaam persoonlijk contact was en sindsdien ook altijd gebleven is. Uiteraard heb ik ook even nagedacht welke publicaties van Martin voor mij het meest tot de verbeelding spraken. De neiging om te kiezen voor zijn welbekende stukken over belangrijke praktijkonderwerpen als *'stelselwijzigingen'* en *'foutenherstel'* zal ik hier onderdrukken. Ik denk dat zijn publicaties over *'shareholder value accounting'*⁴ of *'fair value accounting'*⁵ mij persoonlijk het meest aan het denken hebben gezet. Dat heeft op mij veel indruk gemaakt en enorm geholpen bij mijn gedachtevorming en (wetenschappelijke) activiteiten. Maar eigenlijk wil ik hier toch vooral ook iets anders benadrukken dat voor de verslaggevingspraktijk in Nederland bijzonder belangrijk is geweest.

Zoals bekend is Martin vele jaren voorzitter geweest van de Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ). Persoonlijk ben ik sinds 2013 werkzaam bij de RJ als vaktechnisch secretaris. Maar daardoor ben ik dus pas nadat het RJ-voorzitterschap van Martin was geëindigd echt nauw bij de RJ betrokken geraakt als verantwoordelijke voor het RJ-secretariaat. Daardoor heb ik niet zelf als RJ-secretaris zijn RJ-voorzitterschap van nabij kunnen meemaken. Maar het is mij bekend, zowel op basis van gesprekken met (toenmalige) RJ-leden en RJ-stafleden als vanuit de beschikbare informatie in ons RJ-archief, dat dit een uiterst succesvol RJ-voorzitterschap is geweest.

Het moge duidelijk zijn dat de positie van de RJ grotendeels afhankelijk is van de (totstandkoming van de) inhoud van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving. Daarbij is de rol van de RJ-voorzitter, als *'primus inter pares'*, in ons Nederlandse *'poldermodel'* zeer belangrijk en het vormen van consensus een voorwaarde voor succes. Binnen de in dit opzicht ook *'typisch Nederlands'* samengestelde Raad voor de Jaarverslaggeving, in de vorm van een *'tripartiet model'* met leden die specifieke kennis, ervaring en achtergrond inbrengen als (i) verschafters, (ii) controleurs of (iii) gebruikers van jaarverslaggeving, is een onafhankelijke en deskundige voorzitter met gevoel voor verhoudingen en consensus essentieel. Ik weet dat Martin die rol voortreffelijk heeft vervuld en wil hem daar, mede namens mijn RJ-collega's, langs deze weg nogmaals hartelijk voor bedanken.

Kenmerkend is vermoedelijk ook dat Martin in zijn eerste betrokkenheid bij de RJ allereerst de zogeheten *'gebruikersdelegatie'* ondersteunde met zijn kennis en kunde. Dit vanwege de unieke situatie bij de RJ, die door soortgelijke *'standard setters'* uit andere landen vaak met bewondering of soms zelfs een zekere afgunst wordt bekeken, omdat juist ook de gebruikers (users) van

verslaggeving direct participeren in de RJ. Dit ‘tripartiete overleg’ past volledig in ons Nederlandse ‘consensus’- of ‘poldermodel’. Niet alleen de verschaffers (ondernemingen), controleurs (accountants) maar ook de gebruikers (inderdaad: brede doelgroep) van verslaggeving praten – en vooral ook: beslissen – bij de RJ volledig en direct mee.

Daarmee komen we bij het *gezag* van de RJ. Dat gezag is, zo denk ik, voor een groot deel mede te danken aan het gezag van de RJ-voorzitter. Ook daarom kan het belang van Martin nauwelijks worden onderschat. Hij zal waarschijnlijk zijn eigen rol bij de RJ willen bagatelliseren, maar dat is onterecht. Eigenlijk gaf hij in zijn oratie ‘*Regels over regels*’⁶ expliciet aan hoe het bij de totstandkoming van regelgeving (standaarden) bij de IASB een stuk beter had gekund. De goede lezer hiervan zal signaleren dat Martin daarin voor de IASB een aantal aandachts- of verbeterpunten noemt, die door hemzelf bij de RJ uitdrukkelijk wél in acht zijn genomen. Vergeet niet dat juist ook in die periode (2004) in het Europese en Nederlandse jaarrekeningenrecht deze IASB-standaarden (IFRS) in de communautaire en nationale wetgeving werden geïntroduceerd. Het was voor de toenmalige RJ-voorzitter een belangrijke taak om dit proces binnen het Nederlandse ‘stakeholder-’ en ‘stewardship-model’ (in plaats vanuit ‘shareholder dominance’ of ‘investor perspective’) en daarmee binnen het RJ-consensusmodel te begeleiden en sturen. Dat is Martin voortreffelijk gelukt. Kortom, de RJ ontleent zijn gezag en status aan de ‘maatschappelijke consensus’ omtrent (maatschappelijke aanvaardbaarheid van) de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving. Dat is wellicht verklaarbaar. Bij ‘van boven’ opgelegde wetgeving is (gedwongen) naleving toch bepaald iets anders dan bij regelgeving waarbij betrokkenen en deskundigen hun gewaardeerde bijdragen hebben kunnen leveren. Hierdoor zal de (intrinsieke) motivatie om dergelijke consensus-regelgeving te volgen vermoedelijk ook aanmerkelijk hoger zijn.

Nu moet ik daar misschien een kritische kanttekening bij plaatsen, want alles valt of staat immers bij de wil van ondernemingen en verantwoordelijken om (ten minste) jaarlijks fatsoenlijke verslaggeving op te stellen en openbaar te maken. Men zou kunnen beweren dat alleen met formele wetgeving of zogenoemde ‘hard-law’ daadwerkelijke toepassing afdwingbaar en handhaafbaar is. Dat is bij zogeheten ‘soft-law’, zoals bijvoorbeeld de Corporate Governance Code of de Richtlijnen van de RJ, uiteraard juridisch gezien wel anders. Maar daar staat tegenover dat het niet al te best gesteld is met de ‘handhaving’ in Nederland als het gaat om naleving van jaarverslaggevingswetgeving. Met enige schroom wijs ik op de aloude constatering dat er in ons land nog steeds vele ondernemingen zijn die kennelijk klakkeloos (jaar in, jaar uit) de wettelijke verplichting tot (tijdige) openbaarmaking van (onderdelen van

de) jaarverslaggeving menen te mogen negeren. Er zijn al vaker pleidooien gehouden om daar eens wat aan te gaan doen, maar dat pleidooi is tot op heden vruchteloos gebleken.

In dat verband en ter afsluiting van deze bijdrage nog het volgende. We hebben gemerkt dat er dit jaar (2025) ook een pleidooi is gehouden voor een 'wettelijke verankering' van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving.⁷ Het is mij bekend dat Martin daar een andere en genuanceerde visie over heeft, omdat hij ernstig betwijfelt of een dergelijke wettelijke verankering van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving wel de juiste weg is.⁸ Ik wil persoonlijk om verschillende redenen geen standpunt innemen in deze op zichzelf uiterst interessante en nuttige discussie. Wat ik wel weet, is dat met een (voormalige) RJ-voorzitter als Martin een wettelijke verankering niet nodig bleek: zijn gezag is namelijk als vanzelfsprekend en straalt daarmee ook af op de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving.

Beste Martin, jij bent een van mijn leermeesters. Ook ben je voor mij een grote steun geweest bij diverse professionele activiteiten. Ik heb enorm veel van je opgestoken en ik weet zeker dat het voor de (beoogde) opvolgers van je vele activiteiten, zeker ook bij de EUR, nagenoeg onmogelijk zal zijn om in je voetsporen te treden, gelet op je unieke persoonlijkheid, kennis en vaardigheden. Daarom ten slotte nog een verzoek. Als voorzitter van de redactie van het *Tijdschrift voor Jaarrekeningenrecht* wil ik benadrukken dat we ons al diverse jaren bijzonder gelukkig prijzen met jouw bijdrage(n) als lid van onze redactie. Nu denk ik dat van je voornemen, na je eerdere afscheid bij EY, om meer tijd te maken voor andere dingen (zoals bijvoorbeeld reizen) misschien niet altijd voldoende terecht is gekomen. Ik hoop dat je dit na je aankomende afscheid bij de EUR deels kunt gaan inhalen. Maar hierbij toch ook een vriendelijk verzoek of je ons als redactie voorlopig nog even zou willen blijven ondersteunen. Ik hoop namelijk dat we nog heel lang van je wijsheid mogen genieten.

Mr. dr. C.J.A. van Geffen is werkzaam bij de Raad voor de Jaarverslaggeving en EY accountants BV, docent jaarrekeningenrecht bij de post-master accountants-opleidingen Erasmus Universiteit Rotterdam en Tilburg University, voorzitter redactie Tijdschrift voor Jaarrekeningenrecht en lid van de AFM-commissie Verslaggeving en Accountancy.

Noten

1. Hoogendoorn MN (1993) Het belang van de jaarrekening; interactie tussen gebruikers, verschaffers en controleurs. Schoonhoven: Academic Services.

2. Hoogendoorn MN (1993) *Botsende beginselen in de externe verslaggeving*. Amsterdam University Press.
3. Dijkma J, Hoogendoorn M (1993) *European Financial Reporting*. The Netherlands, Routledge, London.
4. Hoogendoorn MN (1999) Een modeljaarrekening op basis van aandeelhouderswaarde. In: Bericht gegeven. Kluwer 1999 (p. 195 – 212).
5. Hoogendoorn MN (2003) Tweeledig monisme en fair value accounting: een analyse van de opvattingen van Bindenga. In: *Maatschappelijk aanvaardbaar*, Kluwer (p. 81 – 95).
6. Hoogendoorn MN (2004) *Regels over regels; Hoe effectief is de Internationale Accounting Standards Board*. Kluwer.
7. Ter Hoeven RL (2025) Naar een wettelijke status voor de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving? *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 99(3), p 121-131. <https://doi.org/10.5117/mab.99.161039>.
8. Dit heeft Martin ook uiteengezet aan de RJ-leden in een RJ-vergadering op 10 december 2025, waarbij hij als (zeer gewaardeerde) gast uitgenodigd was en hij heeft hier ook al over geschreven, hetgeen recent in het *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* gepubliceerd is. <https://doi.org/10.5117/mab.100.180376>

Meneer Martin

Dick de Waard

Opmaat

Dit verhaal gaat over meneer Martin. Hij is als leerkracht verbonden aan een school in het voortgezet onderwijs in Rotterdam. Zijn vak is bedrijfseconomie. Dat is een breed vakgebied, maar meneer Martin is vooral geïnteresseerd in het onderdeel verslaggeving. Vandaag is het 13 maart 2026 en meneer Martin geeft voor het laatst les. Hij heeft de pensioengerechtigde leeftijd bereikt. Wie meneer Martin kent, weet dat hij ook zijn laatste les zal doen met dezelfde geestdrift en bevlogenheid als zijn eerste. Hij is alleen niet meer zenuwachtig. Al is een gezonde spanning ook hem niet vreemd.

Misschien kent u ook iemand die Martin heet en vraagt u zich af of dit verhaal over hem gaat. Dat zou wel heel toevallig zijn. De hoofdpersoon in dit verhaal bestaat namelijk niet. Maar het is wel zo dat dit verhaal is geschreven voor iemand die Martin heet en die zich al vele jaren heeft bekwaamd in het doceren van thema's uit de bedrijfseconomie. Maar goed, dit zijn de mijmeringen vooraf. Het is vandaag 13 maart 2026 en we gaan door de lange gangen van het grote scholencomplex waar meneer Martin (nog) werkzaam is.

13 maart 2026

Nog één keer kijkt meneer Martin om. De docentenkamer is zakelijk ingericht. Aan de muur hangt een mededelingenbord vol punaises en vergeelde papieren met mededelingen, daarnaast de vakantieplanning en een oud exemplaar van het personeelsblad met op de voorpagina een foto van de rector, waarop een jolige collega met viltstift een snorretje heeft getekend. In de hoek op het kleine aanrecht staat de koffiemachine, gebruikte bekers in de wasbak. De tafels met wit formica blad staan slordig tegen elkaar aangeschoven; de houten stoelen na gebruik achteloos verspreid achtergelaten. Snel maakt hij een selfie. Hij ziet zichzelf in de spiegel aan de deur, haalt zijn hand door zijn uitgedunde haardos en draait als besluiteloos. Hij haalt nog een keer diep adem, opent de deur, slaat linksaf de gang in en is op weg naar zijn klaslokaal. Vandaag geeft hij zijn laatste les.

Meneer Martin is al heel lang actief in het onderwijs. Ooit is hij begonnen als een heel jonge leerkracht. De jongste leerkracht die de school ooit heeft gehad. Hij was nauwelijks ouder dan de leerlingen in het vijfde en zesde jaar. Zijn jeugdige leeftijd en uitstraling hebben hem nooit in de weg gezeten. Ook de tand des tijds lijkt daarop geen vat te hebben gehad. Door zijn natuurlijke

openheid en vrolijkheid heeft hij nimmer problemen met gezag. Zijn lessen zijn populair onder de leerlingen.

De gang is lang. De voetstap van meneer Martin klinkt op de granieten vloer. Aan de haken die aan weerszijde van de gang aan de muren zijn bevestigd, hangen jassen in kleuren en maten. Het is nog net geen voorjaar, dus is de buitentemperatuur nog best fris. Op hun fatbikes, elektrische fietsen, scooters en elektrische steps moeten

Met de invoering op 25 juli 1978 van de Vierde Richtlijn 78/660/EEG heeft de Europese Unie de harmonisering van jaarverslaggeving en de publicatie daarvan in gang gezet. Er kwamen duidelijke richtlijnen voor de inrichting van een jaarrekening en criteria voor publicatieplichtige ondernemingen.

de leerlingen nog wel een jas aan. Hij bedenkt dat hij het altijd nog prettig vindt om de relatief korte afstand van zijn huis in Capelle aan den IJssel naar de school gewoon op de fiets te doen. Zo scoort hij zijn dagelijkse portie lichaamsbeweging.

Hij passeert links en rechts gesloten deuren van genummerde klaslokalen. Door de ramen in de gang kijkt hij naar binnen en ziet zijn collega's geluidloos acteren. Sommigen staan stil. Anderen spreken met weidse armgebaren, of wijzen naar afbeeldingen op het digibord. Leerlingen luisteren afwisselend verveeld en aandachtig of buigen zich over hun lessenaar met schrift, boek of tablet. Sommigen gluren op de achterste rij stiekem op hun smartphone, typen WhatsAppberichten of kijken een filmpje op hun tablet. 'Het is vandaag vrijdag de dertiende', bedenkt hij met een glimlach, 'een mooie dag om af te sluiten.'

Gedurende de loopbaan van meneer Martin is er veel veranderd in de wereld van jaarverslaggeving. Enkele jaren voordat hij begon met lesgeven, werd binnen de Europese Unie (toen nog de Europese Economische Gemeenschap) de Vierde Richtlijn 78/660/EEG aangenomen. In Nederland werden de bepalingen uit deze richtlijn opgenomen in het Burgerlijk Wetboek 2. Meneer Martin is kwijt in welke Titel dit oorspronkelijk werd uitgewerkt, maar hij weet als geen ander dat het nu Titel 9 is. Deze regelgeving was voor meneer Martin een van de belangrijkste uitgangspunten voor alles wat hij in zijn studie leerde. Daarna kwam de Zevende Richtlijn. Er kwamen regels bij en er werden

frequent aanpassingen in de wetteksten aangebracht, waaronder de voorschriften voor consolidatie. Consolideren is onderdeel van de examenstof en de meeste leerlingen vinden de consolidatievraagstukken zeer complex. De meesten van hen hebben in veel gevallen grote moeite met het sluitend krijgen van de geconsolideerde balans. Meneer Martin besteedt gelukkig altijd veel aandacht aan onderwerpen die als moeilijk worden ervaren.

De treden van de trap zijn in het midden uitgesleten. De school bestaat al heel lang en is gehuisvest in een groot complex, waaronder het oorspronkelijke oude schoolgebouw. Door de jaren heen zijn diverse moderne vleugels bijgebouwd. Voor op de gevel staat boven de hoofdingang nog in betonnen letters 'Hogere Burgerschool'. Het trappenhuis heeft glas-in-loodramen met onderwijstaferelen. 'Hoeveel voetstappen zouden al op deze trap zijn gezet?', vraagt meneer Martin zich in stilte af. Zijn tred is rustig. Niet meer zoals vroeger – met twee treden tegelijk – zoekt hij nu steun bij de trapeuning.

In de *accrual* boekhouding wordt gewerkt met een balans en een resultatenrekening. Transacties en mutaties worden definitief verwerkt als zij zijn gerealiseerd. Het moment waarop een transactie is gerealiseerd en het moment dat dit concreet uitmondt in geld kan verschillen en de balans is de plek waar dit zichtbaar wordt gemaakt in de vorm van activa en passiva. Met de introductie van de activa en passiva zijn de waarderingsvraagstukken ontstaan, en waarderingsvraagstukken bieden mogelijkheden tot manipulatie.

Meneer Martin is vooral gespecialiseerd in de vraagstukken van de balans; de waarderingsvraagstukken. Met de introductie van de balans – ver voor zijn tijd – is ook de discussie over het financiële resultaat bij ondernemingen omvangrijker geworden. Een ontwikkeling die doorgaat tot op de dag van vandaag. Zijn leerlingen denken met hun weekendbaantjes in ontvangsten en uitgaven en moeten in de bedrijfseconomie leren te denken in opbrengsten en kosten.

Door de veranderlijkheid van regelgeving heeft meneer Martin gedurende zijn hele loopbaan moeten bijleren, een leven lang leren. En van alles wat hij zelf leerde, bepaalde hij wat nuttige kennis was voor zijn leerlingen en

Met ingang van 1 januari 2005 zijn beursgenoteerde ondernemingen in de EU verplicht om hun jaarrekening op te stellen op basis van de International Financial Reporting Standards.

wat minimaal nodig was om de leerdoelen van zijn leerlingen te realiseren. Zeker toen de vraagstukken omtrent actuele waarde de arena betraden, met in hun gevolg de waarderingsvraagstukken rond financiële instrumenten, nam de complexiteit van de materie toe. Deze ontwikkeling werd verder aangewakkerd door de komst van de International Financial Reporting Standards (IFRS). Ondertussen blijken rekenaars en adviseurs die werkzaam zijn voor financiële instellingen vindingrijk. Zij bedenken telkens iets nieuws op het gebied van financiering, waardoor bij voortdurend verslaggevingsregels moeten worden aangepast aan de actualiteit. Meneer Martin geniet hiervan en hij ontwikkelde zich tot een absolute expert in deze uithoek van het vakgebied.

Terwijl meneer Martin linksaf de lange gang naar de nieuwe vleugel in stapt, overweegt hij de les die aanstaande is. Hij wil vandaag spreken over actuele invloeden op de jaarrekening. Over crowdfunding, over true pricing en over de uitstoot van CO₂. 'De jaarrekening is sinds 25 juli 1978 sterk veranderd; het is een reis', overdenkt meneer Martin. Een reis waarbij hij een van de reisgenoten is geweest. Een reis die het verloop van zijn carrière, en daarmee zijn leven, heeft bepaald. Nu moet hij het loslaten. Hij weet het. Maar – zo neemt hij zich voor – hij zal de ontwikkelingen blijven volgen.

Meneer Martin geniet bekendheid in zijn professionele wereld. Zijn voortdurende interesse voor het vak heeft hem ertoe gebracht dat hij interessante artikelen over bedrijfseconomie is gaan schrijven. Artikelen die zijn gepubliceerd in vakbladen. Ook heeft hij meegewerkt aan het schrijven van boeken. Hij wordt veel gevraagd door zijn collega's en door onderwijsinstellingen om met hen in gesprek te gaan en zijn kennis en inzichten te delen in lezingen, workshops en gastlessen. Zijn inspanningen voor het vakgebied zijn anderen niet ontgaan en in 2023 werd in het openbaar de loftrompet over zijn bijdragen gestoken en heeft hij een oorkonde ontvangen.

Terwijl hij voortstapt, denkt meneer Martin aan de quiz waarmee hij vandaag zijn les zal afsluiten. Hij maakt daarbij gebruik van een digitale quiz-app waarbij de leerlingen met hun tablet kunnen deelnemen aan de quiz. Op dat moment realiseert hij zich, dat hij de prijs voor de winnaar in de lerarenkamer heeft laten staan. Als hij een quiz organiseert, krijgt de winnaar standaard een grote magnum, gevuld met zoetwaren, die is bedoeld om te delen met de klasgenoten. Hij draait zich om en loopt terug naar de lerarenkamer. Gelukkig heeft hij nog tijd genoeg om toch op tijd in het lokaal te zijn. Terwijl hij de trap met de uitgesleten treden afdaald, ziet hij aan de muur boven de trap de reproductie hangen van een schilderij met een

tropische baai: wit zand, turquoise zee en statige palmbomen. Even bekruipt hem een gevoel van heimwee naar de stranden van Curaçao. Het is altijd een plezier om daarnaartoe te gaan.

De roem van meneer Martin reikt inmiddels tot over de landsgrenzen. Met regelmaat wordt hij ook gevraagd om les te geven bij scholen in Curaçao. En dan wordt de inhoud van zijn lessen toch anders. Dan heeft hij meer oog voor het internationale karakter van het vakgebied. In Curaçao zijn ondernemingen gevestigd met moederbedrijven in andere delen van

In de Verenigde Staten van Amerika worden de zogenaamde US Generally Accepted Accounting Principles al sinds vele jaren toegepast. Ook deze verslaggevingsnorm is aan veranderingen onderhevig. Met de verdergaande globalisering ook binnen ondernemingen is de invloed van de US GAAP op de ontwikkeling van internationale verslaggevingsstelsels en op jaarverslaggeving door ondernemingen toegenomen.

de wereld. Ondernemingen die hun hoofdkantoor hebben in Europa, Zuid-Amerika, Noord-Amerika. Dan wordt gewerkt met het verslaggevingsstelsel van Curaçao zelf, dat nog sterk geënt is op het Nederlandse stelsel. Maar ook Dutch GAAP, IFRS en US GAAP zijn daar relevant. Dan krijgen zijn lessen een conceptueel karakter. Hij geniet van deze bezoeken, de studenten, het land en ter afsluiting van de dag een koel glas bier op een van de terrassen op de Handelskade in Willemstad.

De lerarenkamer is nog leeg als hij hem weer betreedt. De grote boodschappentas in de kleuren van een supermarktketen met daarin de hoofdprijs staat naast het kleine aanrecht. Hij zwaait zijn rechterarm door de hengsels, draait zich om naar de deur en botst tegen de leraar Duits aan die naar binnen stapt. Ze moeten beiden lachen, zijn collega stapt opzij en Martin vervolgt zijn weg. Terug de lange granieten gang in en de trap met de uitgesleten treden op. Hij kijkt nog even om naar de afbeelding met het tropische strand en mijmert over de reis die hij binnenkort gaat maken. Zijn partner is aan de beurt om een verrassingsreis te boeken. Wat zou ze nu voor hem in petto hebben? Hij wordt wreed in zijn gedachten gestoord door het schelle geluid van de schoolbel die het einde van het lesuur aankondigt. Hij heeft nog tien minuten om klaar te zijn voor zijn laatste les en versnelt zijn pas.

Ook in het klaslokaal heeft meneer Martin veel zien veranderen. Aan het begin van zijn loopbaan maakte hij veel gebruik van het grote, groene krijtbord dat centraal voorin het klaslokaal aan de muur hing. Eindeloos heeft hij er

berekeningen en journaalposten op uitgeschreven. Het krijtstof kleurde zijn vingers – en regelmatig de mouwen van zijn colbert – wit en er ging zo nu en dan een kreun van afgrijzen door de klas als hij met een vingernagel over het bord kraste. In lesruimtes zonder krijtbord deed de *flipover* zijn intrede. De grote witte vellen papier met de sterk naar alcohol geurende *markers* zorgden toch wel voor veel afval. De *plastic sheets* die werden gebruikt na de introductie van de *overheadprojector* bleken – mits goed opgezet – herbruikbaar. Dat was een vooruitgang. Zo kon hij tijdens de voorbereiding en de uitvoering van de lessen de structuur daarvan duidelijker zichtbaar maken. Het *whiteboard* deed zijn intrede en het krijt werd vervangen door markers. De bordenwisser van vilt werd een bordenwisser van kunststof, aangevuld met spuitbussen met reinigingsvloeistof. En toen kwam de *beamer*. De toepassingen van PowerPoint werden door hem als een geschenk omarmd. En nu deelt hij zijn beeldscherm via het digibord en surft met zijn leerlingen over het *worldwide web*. Zo bekijken zij jaarrekeningen en jaarverslagen van grote ondernemingen. Steeds vaker staat meneer Martin daarbij stil bij het fenomeen van duurzaamheidsverslaggeving. Hij ziet de connectie daarvan met financiële verslaggeving – zeker waar het gaat over de effecten van klimaatverandering op de economie en de samenleving – en mede daarom heeft ook dit thema zijn brede aandacht.

Met de komst van de *Non-Financial Reporting Directive (NFRD)* en de *Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD)* worden in de Europese Unie sinds 2017 ook voorschriften uitgewerkt voor duurzaamheidsverslaggeving.

Weer slaat meneer Martin linksaf de nieuwe vleugel van het grote schoolgebouw in. In dit deel van het gebouw zijn de ramen groter en is er meer licht. Het stemt hem vrolijk. En weer overweegt hij de les die gaat komen. De laatste les. Het voelt toch een beetje raar. Een les over crowdfunding, over true pricing en over CO₂-uitstoot. Allemaal moderne ontwikkelingen die doorgaan, ook als hij er niet meer bij is.

Hij bereidt alle lessen altijd grondig voor en probeert er zoveel mogelijk positieve energie in te brengen, maar toch heeft hij nu er nog meer aandacht aan besteed. Meneer Martin hoopt dat het een leuke les gaat worden. Het was niet eenvoudig om een onderwerp te vinden voor een laatste les. 'Wat is (van) waarde – eigenlijk een

ongrijpbaar begrip', bedenkt hij, terwijl hij de boodschappentas overhevelt naar zijn linkerarm. Hij stelt voor zichzelf in gedachten nog even vast dat hij de presentatie en de quiz heeft klaargezet in het digitale systeem.

Al vroeg is hij begonnen met het periodiek aanbieden van een quiz. Eerst met gekleurde kaartjes: juist of onjuist. Later was de schoolleiding bereid stemkastjes aan te schaffen. Dat was wel even een proces, want hij was destijds de enige docent die daar gebruik van wilde maken. Nu leidt hij zijn leerlingen met een *quiz-app*, *tablets* en *smartphones* door zijn vragenvuur. Met de prijs voor de winnaar geeft hij dit deel van de les een competitief karakter en dat wordt door het grootste deel van de leerlingen zeer gewaardeerd. Ze gaan voor de hoofdprijs, maar vooral ook voor de eer. Hij geniet van de momenten waarop de leerlingen het met oprechte verontwaardiging oneens zijn met de uitkomst van een quizvraag; de discussie die dit teweegbrengt verhoogt het leereffect dat hij met de quiz nastreeft.

Op het bordje naast de deur staat 'B-25'. De deur naar het klaslokaal staat op een kier en het geroezemoes van de leerlingen is op de gang te horen. Het is een van de groepen vijfdejaars leerlingen. Op de drempel blijft hij staan en kijkt het klaslokaal rond. Op de achterste rij ziet hij zijn partner. Ze zijn al vele jaren samen. Lief en leed gedeeld. Haar aanwezigheid is vreemd voor de leerlingen. Ze zijn onrustig. Ook zij weten dat het zijn laatste les is. Zijn opvolger zit naast zijn partner. Een jonge vrouw die al een aantal jaren heeft gewerkt voor het vaktechnisch bureau van een grote accountantsorganisatie. Als hij rondkijkt, ziet hij ook de rector en een aantal collega's die waarschijnlijk zelf geen lesverplichtingen hebben. Er zijn zelfs enkele docenten van andere onderwijsinstellingen die hij periodiek ontmoet tijdens vaktechnisch overleg. "Goedemiddag", zegt hij en stapt het klaslokaal in. Onderwijl spreekt hij zijn blijdschap uit over de vele aanwezige gasten. Hij zet de boodschappentas met trofee tegen de lessenaar, pakt de klikker uit zijn broekzak, start het digitale systeem, toetst op routine zijn login en password in en zoekt zijn presentatie en de link naar de quiz. De les is begonnen.

Slotakkoord

Anders dan bij meneer Martin, geeft Martin zijn slotcollege in een aula vol met familie, vrienden, collega's en oud-collega's. En hij doet dit op zijn eigen

onnavolgbaar deskundige, ervaren, enthousiaste en vrolijke wijze, zoals hij dat al vele jaren heeft gedaan. Een echt slotakkoord. Of toch weer een opmaat naar de volgende stap? Het zal bij Martin net zo gaan als bij meneer Martin. De interesse voor het vak blijft. En de dag die wordt aangemerkt als 'pensioendatum' is niet meer dan een moment in de tijd. Die is morgen weer voorbij, want dan is vandaag gisteren en zal blijken dat er weinig is veranderd.

Verantwoording

Mijn geheugen is nog ouder dan dat van meneer Martin, dus heb ik Google, Wikipedia en enkele vormen van AI ingezet om korte informatie over verslaggevingsstelsels, enkele cruciale data en de definitie van 'emeritaat' te achterhalen. Niet om de woorden te vinden voor dit verhaal. Die heb ik in mijn eigen taalgeheugen gevonden en zelf opgeschreven. Ik heb op internet een overzicht gevonden van de publicaties van Martin. Ik heb een enkele collega van hem om beperkte input gevraagd.

Sinds 1 januari 1995 maak ik net als Martin deel uit van jaarlaag 1995 van EY Accountants. Het jaar van onze benoeming tot partner. Vanaf 13 maart 2026 zijn wij beiden met emeritaat (ik al iets eerder). Emeritaat is een Latijns woord dat 'uitgediend' betekent, 'in ruste' klinkt iets vriendelijker, maar hoe dan ook: zowel Martin als ik vullen dat – ieder op eigen wijze – zo een beetje identiek in.

Prof. dr. D.A. de Waard is hoogleraar (em.) Auditing aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij was tot en met 2023 hoogleraar CSR aan de University of Curaçao dr. Moises da Costa Gomez, en tot 2013 partner bij EY Accountants.

Martin Hoogendoorn – Decades of support and friendship

Donna Street

Professor dr. Martin Hoogendoorn's career includes numerous achievements in accounting education and research, accounting and assurance practice and standard setting. My interactions with Martin have been primarily associated with our leadership roles in the International Association for Accounting Education and Research (IAAER).

Martin and I met at a European Accounting Association (EAA) Conference where he introduced himself following a presentation I had made on segmental reporting. He noted his appreciation for academic research aimed at informing accounting and assurance standard setting. Over the next several years, Martin and I had the opportunity to support various academic research endeavors of this nature through our service and leadership roles in IAAER. I recall our IAAER ACCA Research Grant Program to inform the IAASB. Martin served on the Program Advisory Committee and provided excellent guidance and feedback to the academic research teams participating in the grant program.

For several years, Martin served as the IAAER VP Practice. I recall our interactions at IAAER events in Venice, Istanbul, etc. I especially remember an excellent NBA conference that Martin coordinated in collaboration with IAAER. The conference was outstanding, as is everything that Martin does, and provided an opportunity for members of the IAAER academic community to interact with NBA practitioners and international standard setters.

For years, Martin and I, along with other members of the IAAER leadership, served on the ICAEW Better Markets Conference planning committee. Given his multifaced roles in accounting education and research, audit practice, and accounting standard setting, Martin's contributions to the planning committee were substantial and greatly valued by the conference organizers. Our IAAER group for several years looked forward to attending the annual Better Markets Conference in London in late December. At one of the conference receptions, Martin and I, along with another IAAER colleague, realized that all three of us were born in the same year. I will never forget Martin quickly deeming this to be a good 'vintage year' for accountants.

Martin continues to make valuable contributions to accounting education and research in, *inter alia*, his present role as a member of the IAAER Advisory Committee. Martin has for example assisted IAAER in identifying qualified, informed academics and practitioners to support international standard setting

by, for example, participating in Roundtables to inform IAASB projects including the LCE standard.

For decades, I have reached out to Martin in my various roles with IAAER including VP Research, President and now DREA. Martin has always been willing to help and demonstrate his ongoing commitment to IAAER's mission to *"promote excellence in accounting education and research on a worldwide basis and to facilitate the contribution of accounting academics to the development and maintenance of high quality, globally recognized standards of accounting practice."*

Martin, many thanks for your decades of support and friendship. I wish you all the best in your retirement and hope to see you soon at an IAAER or other international conference.

Dr. D.L. Street, Professor Emerita University of Dayton, IAAER Director of Research and Educational Activities.

Bruggenbouwer

Edith Leung

Martins bijdrage aan de academische gemeenschap wordt voor mij gekenmerkt door één term: bruggenbouwer. Tijdens onze samenwerking aan de Erasmus School of Economics heb ik mogen ervaren hoe Martin zich inzet voor verbinding: binnen de academische wereld, tussen wetenschap en praktijk, en met de volgende generatie accountants. En dat alles met een aanstekelijk enthousiasme, dat ongetwijfeld ook in andere bijdragen aan dit *Liber Amicorum* zal worden genoemd.

Martin heeft zich jarenlang ingezet voor een nauwere samenwerking tussen de twee accounting-vakgroepen en -opleidingen binnen de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hoewel deze vakgroepen formeel gescheiden zijn, is de samenwerking in mijn jaren aan de EUR aanzienlijk geïntensiveerd. Dit heeft geleid tot een sterke gezamenlijke onderzoeksgroep, de Erasmus Accounting Research Group, die zich kan meten met de top in Europa. Martin heeft hierin een belangrijke rol gespeeld, onder andere door zijn steun aan de Erasmus Accounting Workshop, waarmee we de kwaliteit van ons onderzoek ook buiten de universiteit zichtbaar konden maken.

Zijn inzet reikt verder dan de EUR. Martin speelde ook een prominente rol binnen de bredere Nederlandse academische gemeenschap. Hiervoor is hij onderscheiden met de Limperg Penning, met name vanwege zijn bijdrage aan het versterken van de relatie tussen wetenschap en praktijk. Deze inzet heb ik ook persoonlijk mogen ervaren: ik ben dankbaar voor zijn betrokkenheid bij een roundtable met experts uit de praktijk rondom mijn Veni-onderzoek over non-GAAP-rapportering. Dit getuigt van zijn overtuiging dat wetenschap een cruciale rol speelt in het waarborgen van de kwaliteit van het accountantsberoep.

Tot slot verdient zijn enthousiasme voor onderwijs en talentontwikkeling bijzondere aandacht. Martin sprak met passie over het accountantsberoep en was namens de ESE betrokken bij de *Auditing the Future*-competitie van de NBA, een initiatief om de diversiteit van het vak onder de aandacht te brengen bij bachelorstudenten.¹ Met succes: zijn team wist in 2024 de titel te bemachtigen! In een tijd waarin het behoud van talent binnen de accountancysector een grote uitdaging vormt, is Martins inzet op dit vlak van onschatbare waarde.

Martin, mijn oprechte dank voor al deze bijdragen en de fijne samenwerking tijdens mijn tijd aan de ESE. Ik wens je het allerbeste voor de toekomst!

Prof. dr. E. Leung is hoogleraar financial accounting aan Tilburg University.

Noot

1. Overigens heb ik ook aan een paar studenten moeten uitleggen dat het niet ging om de Amerikaanse basketbalcompetitie, met milde teleurstelling als gevolg.

Innovatie in de verslaggeving

Arjan Brouwer

Introductie

Martin Hoogendoorn heeft in zijn lange carrière in de accountancy en verslaggeving veel veranderingen meegemaakt en ze mede vormgegeven of beïnvloed. Aanpassingen in BW2 Titel 9, de ontwikkeling en herziening van Richtlijnen voor de jaarverslaggeving, de invoering van IFRS, invoering van belangrijke nieuwe standaarden, duurzaamheidsverslaggeving. Via diverse beleidsmatige rollen, als wetenschapper, opleider en vaktechnisch geweten heeft hij een grote bijdrage geleverd aan de totstandkoming en de goede toepassing hiervan.

In 2013 kreeg ik van Martin en Henk Langendijk het boek *Art & Accounting* (Yamey 1989), een boek met kunstwerken door de eeuwen heen, waarin de boekhouding een rol speelt. Hierin kon het schilderij met daarop Luca Pacioli uiteraard niet ontbreken. Het schilderij van rond 1500 wordt toegeschreven aan Jacopo de' Barbari, maar Leonardo da Vinci, met wie Pacioli samenwerkte, zou er ook aan meegewerkt hebben.

Luca Pacioli publiceerde in 1494 zijn boek *Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita* waarin hij als eerste het dubbel boekhouden beschreef. Hoewel het dubbel boekhouden al eerder lijkt te zijn toegepast, en Pacioli zelfs van plagiaat wordt beschuldigd, wordt Luca Pacioli met zijn werk gezien als *de father of accounting*. Meer dan vijf eeuwen later is het dubbel boekhouden misschien nog steeds de grootste en meest impactvolle innovatie op verslaggevingsgebied.

Technologische innovatie in accounting en verslaggeving

Sinds Pacioli hebben accounting en verslaggeving zich doorontwikkeld. Diverse technische en technologische vernieuwingen hebben door de eeuwen heen hun impact gehad op dit vakgebied. Denk bijvoorbeeld aan de rol van de drukpers op het vermenigvuldigen en verspreiden van informatie of de uitvinding (in 1623 door Wilhelm Schickard) en doorontwikkeling van de rekenmachine.

Het 14-kolommenpapier werd eind jaren negentig nog door een van mijn controlecliënten gebruikt en is tot mijn verbazing nog steeds te koop op bol.com, maar de boekhouding is sinds de jaren tachtig verregaand geautomatiseerd. Van de veredelde 'spreadsheet-boekhoudpakketten' van Lotus 1-2-3 in de jaren tachtig, de Exact DOS-boekhoudingen van begin deze eeuw waar alle informatie nog handmatig ingevoerd werd tot de online (ERP-)boekhoudsystemen met papierloze facturatiestromen, functionaliteit om facturen in te scannen en via

automatische herkenning te laten verwerken in de administratie, bankkoppelingen, geautomatiseerde btw-aangifte en uitgebreide dashboarding ten behoeve van dagelijks actuele financiële inzichten.

Vele partijen voorspellen dat technologische vernieuwing, zoals Robotic Process Automation (RPA) en artificial intelligence (AI), een ingrijpende impact zal hebben op accounting en verslaggeving (Mohammad et al. 2020). Ze kunnen routinematige processen automatiseren en versnellen, data samenvoegen en verwerken, ondersteunen bij het maken van trendanalyses, scenarioanalyses, conceptrapportages en presentaties en uiteindelijk min of meer zelfstandig grote delen van processen overnemen. De snelle ontwikkelingen op dit vlak vereisen actie van alle actoren, waaronder professionals, opleiders, regelgevers en toezichhouders (Hasan 2022).

Het World Economic Forum voorspelt in haar rapport 'Future of Jobs 2025' een (netto)daling van het aantal banen voor *'Accounting, Bookkeeping and Payroll Clerks'* tussen 2025 en 2030 van 18% wereldwijd en 26% in Nederland (World Economic Forum 2025). Felten et al. (2021) hebben een methodiek ontwikkeld om een AI Occupational Exposure (AIOE) en een AI Industry Exposure (AIIE) te bepalen. Zij stellen dat zintuiglijke vermogens (sensory abilities, waarneming) en cognitieve vaardigheden (vaardigheden om informatie te verwerken, te begrijpen en op te slaan) belangrijk zijn in het werk van accountants/bookkeepers en auditors en dat hun werk en rol daarom sterk beïnvloed zullen worden doordat AI hiervan veel kan overnemen. Accountants en accountingprofessionals zullen in toenemende mate moeten beschikken over technologische, programmeer- en data-analysevaardigheden (Zhang et al. 2020).

Gezien de mogelijkheden van RPA en AI ligt het voor hand dat financieel-administratieve, controlling- en rapportagefuncties ingrijpend zullen veranderen. Sommigen beweren dat ze grotendeels zullen verdwijnen. Echter, als een aantal decennia geleden vergelijkbare analyses en rapporten zouden zijn gemaakt, vooruitkijkend van de ontwikkeling van het 14-kolommenpapier naar de huidige ERP-oplossingen, dan zou daarin ook zomaar een conclusie hebben kunnen staan dat de accountant en auditor in 2025 nagenoeg overbodig zouden zijn. Ondanks de significante productiviteitstoename en verwerkingskracht dankzij alle technologische vernieuwingen is echter niets minder waar.

De studies en rapporten gaan in veel gevallen uit van de rol van accounting en verslaggeving zoals we die nu kennen. Uitgaande van de huidige functie en invulling is een grote efficiencyslag denkbaar door vervanging van handmatige en door de mens uitgevoerde activiteiten door technologische oplossingen, zowel bij het vervaardigen van informatie als bij het interpreteren ervan. Het is echter ook denkbaar dat de technologische ontwikkeling meer dan dat leidt

tot een transformatie en verdere toename van de toegevoegde waarde van accounting, verslaggeving en de mensen die zich daarmee bezighouden.

Betere antwoorden, maar wie stelt de juiste vragen?

Gericht op externe verslaggeving zie ik naast de automatisering van standaardwerkzaamheden via RPA in recente jaren ontwikkelingen in het toepassen van Large Language Models ten behoeve van het verbeteren van expertsystemen. Volgens Hasan (2022) zijn expertsystemen op dit moment de meest ontwikkelde toepassing van AI op het gebied van accounting, en Large Language Models kunnen deze naar een hoger niveau tillen. Op juridisch gebied is deze ontwikkeling al langer gaande. Lai et al. (2024) beschrijven de voordelen van het gebruik van dergelijke modellen bij het doorgronden en interpreteren van grote volumes juridische literatuur, maar wijzen ook op de nadelen en risico's. Zo is het mogelijk dat het model keuzes maakt en selectief is bij het doorgronden van grote volumes aan literatuur. Ook bestaat het risico van 'hallucinatie': het produceren van een zeer overtuigend en aannemelijk antwoord, dat niet is gebaseerd op de feiten en geheel of gedeeltelijk is verzonnen door de technologie. Zo zijn er meerdere berichten in het nieuws verschenen over advocaten die niet bestaande, door AI gegenereerde, jurisprudentie hebben ingebracht in een procedure. Het is derhalve van belang dat de gebruiker van het model niet ten prooi valt aan automation bias en de door het model gegeven antwoorden kritisch verifieert op basis van de broninformatie. Ontwikkelaars van dergelijke modellen kunnen dit ook faciliteren, bijvoorbeeld door het zoekgebied van het model in te perken tot specifiek gedefinieerde bronnen en door van het model specifieke referenties te vragen naar de vindplaats van het gegeven antwoord, zodat de gebruiker goed in staat is om het antwoord te verifiëren.

Om de kracht (bij goed gebruik) en risico's (bij verkeerd gebruik) van dergelijke modellen te illustreren laat ik hierna twee praktijkvoorbeelden zien van het gebruik van GenAI/LLM. In het eerste voorbeeld (Figuur 1) is een vraag gesteld aan een algemeen model inzake de verplichting voor een kleine rechtspersoon om een kasstroomoverzicht op te (blijven) stellen.

Het antwoord uit dit algemene model klinkt plausibel en bevat een overtuigende referentie naar de relevante alinea in RJ 360. Wie deze alinea vervolgens opzoekt, zal er echter achterkomen dat Richtlijn 360 helemaal geen alinea 403 bevat. Het model is in openbare bronnen gaan zoeken en heeft bij gebrek aan een specifiek antwoord zelf een plausibel antwoord geconstrueerd. Dit voorbeeld laat zien hoe belangrijk het is dat de gebruiker de technologie als hulpmiddel gebruikt, maar nog wel zelf een controle uitvoert op het ontvangen antwoord.

Figuur 1. Vraag en antwoord aan een algemeen GenAI/LLM model.

Vraag	Antwoord
De onderneming is een kleine rechtspersoon en stelt een kasstroomoverzicht op. Kan de onderneming ervoor kiezen om dit vanaf nu achterwege te laten?	In de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving van de Dutch GAAP wordt specifiek vermeld dat een klein bedrijf niet zomaar mag stoppen met het opstellen van een kasstroomoverzicht. Dit is vastgelegd in RJ360.403. RJ360.403 stelt dat een klein bedrijf in principe vrijgesteld is van de verplichting om een kasstroomoverzicht op te stellen. Echter, als een klein bedrijf ervoor kiest om eenmaal een kasstroomoverzicht op te stellen, dan moet het bedrijf dat blijven doen in de daaropvolgende jaren.

In het tweede voorbeeld (Figuur 2) wordt een vraag gesteld aan een specifiek getraind model waarvan het zoekgebied is afgebakend en het model geïnstrueerd is om een link op te nemen naar de vindplaats van het antwoord, zodat de gebruiker dit gemakkelijk kan controleren.

Figuur 2. Vraag en antwoord aan een specifiek GenAI/LLM model.

Vraag	Antwoord
Under IFRS, what is the impact of a bad leaver clause in a shareholder's agreement?	<p>You are inquiring about the impact of a bad leaver clause in a shareholder agreement under IFRS. In the context of share-based payment arrangements, bad leaver provisions are significant in determining the accounting treatment.</p> <p>According to the 'IFRS Manual 13. Share based payments: EX 13.10.7 - Leaver provisions', a bad leaver is typically defined as anyone who leaves the entity for reasons other than those qualifying as a 'good leaver' (such as injury, disability, death, redundancy, or retirement). In the case of a bad leaver, the individual may receive cash equal to the lower of the amount paid and the market value of the share at that time. This creates a liability for the entity, as it has an obligation to make a cash payment.</p> <p>IFRS Manual 13. Share based payments: EX 13.10.7 - Leaver provisions</p>

De gebruiker ziet in een aandeelhoudersovereenkomst een specifieke clause staan op grond waarvan de aandeelhouder verplicht wordt om zijn of haar aandelen te verkopen tegen nominale waarde, indien deze kwalificeert als 'bad leaver'. Mijn ervaring is dat velen niet direct zullen denken aan een share based payment, maar het model legt die relatie – terecht – wel, en geeft een antwoord met verwijzing naar relevante guidance. In die guidance wordt vervolgens in detail uitgelegd hoe de regeling verwerkt wordt in de jaarrekening. Op deze wijze kan een model als dit bijdragen aan betere verslaggeving doordat professionals

niet alleen sneller antwoord vinden op hun vragen, maar mogelijk ook worden gewezen op relevante bepalingen waar ze zich niet van bewust waren.

Voorwaarde voor de effectieve toepassing van expertsystemen is echter wel dat de professional de (juiste) vraag stelt. Als de professional een mogelijke complexiteit niet identificeert of de vraag niet juist formuleert, dan zal het model dat probleem niet oplossen. Wel is het mogelijk dat AI-oplossingen worden ingezet om bijvoorbeeld datasets of contracten te analyseren en op basis daarvan zelf issues te identificeren en de gebruiker hierop te wijzen.

Li & Zheng (2018) beschrijven hoe de toepassing van AI het risico op verslaggevingsfraude kan verlagen en de kwaliteit van verslaggeving kan verbeteren. Bijvoorbeeld doordat functiescheidingen die vanwege de omvang van de rechtspersoon niet volledig gerealiseerd kunnen worden, wél in het systeem kunnen worden gerealiseerd. Dit vanwege het feit dat werk kan verschuiven van uitvoering naar analyse en controle en doordat er meer aandacht kan worden besteed aan complexe oordeelsvorming en schattingen. Yi et al. (2023) beschrijven hoe het gebruik van AI kan bijdragen aan objectiviteit in het maken van verslaggevingskeuzes of hoe AI gebruikt kan worden voor fraudedetectie, identificatie van continuïteitsrisico's of kan helpen bij sentiment-/toonanalyse in de steeds omvangrijkere tekstuele onderdelen van de verslaggeving.

To inform or to mislead

AI kan in de verslaggeving worden ingezet om positieve doelen te realiseren en de kwaliteit van de verslaggeving te verbeteren, maar AI kan ook worden toegepast voor minder ethische doelen en voor steeds geraffineerdere vormen van fraude. Op verslaggevingsgebied kan voor de inzet van AI worden gekozen om gebruikers van informatie te beïnvloeden en/of te misleiden. Om dit te illustreren heb ik het halfjaarbericht van een beursgenoteerde onderneming geüpload in een GenAI tool en deze gevraagd om op basis hiervan een persbericht te maken, waarin een samenvatting van de resultaten wordt gegeven. Hierbij heb ik het model eerst gevraagd om een neutrale analyse te geven en daarna om een negatieve respectievelijk positieve versie te schrijven. In Figuur 3 wordt de eerste alinea van het bericht getoond.

Na de in Figuur 3 getoonde eerste alinea van het bericht volgt een samenvatting van informatie uit het halfjaarbericht waarin de focus op specifieke aspecten van het halfjaarbericht daadwerkelijk wijzigt, afhankelijk van de door mij gevraagde toon. Met behulp van AI-technologie zal het ook mogelijk zijn om dergelijke berichten te analyseren en hier doorheen te prikken, maar tegelijkertijd kan de AI-technologie ook weer worden gevraagd om daar

rekening mee te houden en het sentiment meer subtiel te beïnvloeden. Zo was de AI-oplossing ook bereid om een voorstel te doen naar aanleiding van mijn vraag om het negatieve nieuws wel op te nemen, maar zoveel mogelijk te verstoppen en te ‘downplayen’: “Certainly! Here’s a revised article that emphasizes the positive aspects while subtly incorporating some of the challenges”.

Figuur 3. Door AI gegenereerd persbericht op basis van het halfjaarbericht van een beursgenoteerde onderneming.

Neutraal	Negatief	Positief
	Certainly! Here’s a revised article focusing on the challenges and negative aspects as highlighted in the document	Certainly! Here’s a revised article emphasizing the positive aspects
<p>XXX Faces Uncertainty in Q2 2025 Amid Economic Challenges</p> <p>In the midst of a turbulent economic landscape and uncertain market conditions, XXX has released its Interim Report for Q2 2025, providing crucial insights for investors eager to understand the company’s current position and future outlook.</p>	<p>XXX Confronts Economic Headwinds and Market Stagnation in Q2 2025</p> <p>As the latest interim report reveals, XXX is grappling with a robust mix of economic challenges and stagnating market conditions that pose significant concerns for investors.</p>	<p>XXX Powers Forward with Growth Opportunities in Q2 2025</p> <p>In a testament to its strategic adaptability and innovative offerings, XXX navigates through Q2 2025 with promising advancements that provide encouraging prospects for investors.</p>

Het ligt voor de hand dat ondernemingen in de toekomst AI inzetten om hun berichtgeving zodanig te schrijven dat het oordeel van gebruikers hierdoor positief wordt beïnvloed, net zoals dit in het verleden is gebeurd via bijvoorbeeld earnings management, het gebruik van alternatieve prestatiemaatstaven en andere vormen van impression management (zie ook Brouwer (2013)).

In die zin leiden de genoemde innovaties vooral tot nieuwe mogelijkheden om op een efficiëntere, effectievere, slimmere of sluwere manier min of meer tot hetzelfde eindproduct te komen. Relevante verslaggevingsstandaarden en kritische, integere professionals die de goede toepassing hiervan borgen blijven daarom van groot belang voor de kwaliteit en betrouwbaarheid van de externe verslaggeving. Op beide gebieden heeft Martin de afgelopen decennia consistent een belangrijke rol vervuld.

Innovatie in verslaggevingsstandaarden

Waar het dubbel boekhouden sinds Pacioli’s publicatie hierover in 1494 een belangrijke rol heeft gespeeld bij het gestructureerd registreren van transacties,

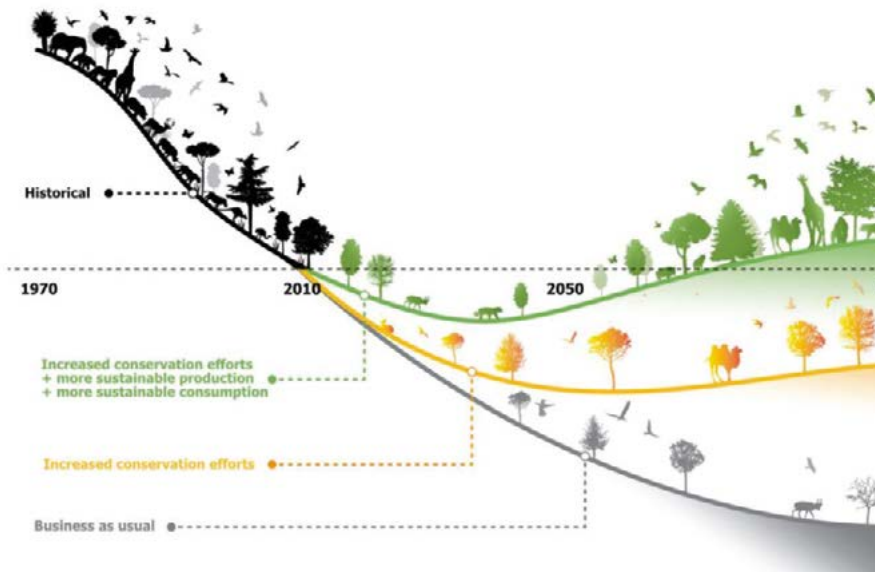
heeft in de 20^e en 21^e eeuw een belangrijke ontwikkeling plaatsgevonden in de ontwikkeling van wetgeving, principes en standaarden, gericht op de verwerking en waardering van – en de rapportage over – transacties en posities in de jaarverslaggeving. Martin heeft hier onder andere als voorzitter van de Raad voor de Jaarverslaggeving een belangrijke bijdrage aan geleverd. Internationaal heeft de invoering van IFRS in veel landen, naast US GAAP in de Verenigde Staten, gezorgd voor een toename in de consistentie van verwerking en transparante toelichting in de jaarrekening.

Nieuwe standaarden zijn ontwikkeld voor de verwerking van nieuwe fenomenen en ontwikkelingen, of zijn later aangepast om beter tegemoet te komen aan informatiebehoeften van gebruikers. Denk hierbij aan de verwerking van op aandelen gebaseerde beloningen, leases en steeds complexer wordende financiële instrumenten. Ook zijn stappen gezet op het gebied van digitale rapportage (SBR, ESEF) om de ontsluiting van informatie te verbeteren.

Maar de ontwikkeling van verslaggevingsstandaarden laat ook zien dat vernieuwing van verslaggeving weerbarstig is en dat de verslaggevingsregels vaak achterlopen op de snel ontwikkelende werkelijkheid. De totstandkoming van IFRS 9 (financiële instrumenten), IFRS 15 (revenue recognition) en IFRS 16 (leases) heeft vele jaren en iteraties gekost. Om van de standaard voor rate regulated activiteiten nog maar te zwijgen.

Innovatie door ondernemingen vindt ook zijn weg naar de jaarrekening. IAS 38 (immateriële activa) speelt hierbij een belangrijke rol. Over mogelijke aanpassingen van deze standaard wordt al lange tijd gesproken (EFRAG 2021; IASB 2025a; IASB 2025b). Sinds de invoering van de huidige standaard is het belang van immateriële activa voor de waardecreatie door – en waarde van – ondernemingen toegenomen, terwijl de standaard relatief conservatief is. Hierdoor worden deze vaak niet geactiveerd en komen ze dus niet op de balans tot uitdrukking. Daarnaast zijn nieuwe vraagstukken ontstaan, zoals ten aanzien van cryptocurrencies en kosten die worden gemaakt bij de implementatie van SaaS-oplossingen. Ook sluiten de criteria voor de activering van onderzoeks- en ontwikkelingskosten niet aan bij de wijze waarop de ontwikkeling van software en andere immateriële activa tegenwoordig plaatsvindt. Het aantonen van de in IAS 38 genoemde aspecten (technische uitvoerbaarheid en intentie om het actief te voltooien, vermogen om het actief te gebruiken of te verkopen, waarschijnlijkheid van toekomstige economische voordelen, beschikbaarheid van adequate technische, financiële en andere middelen om de ontwikkeling te voltooien en het immaterieel vast actief te gebruiken of te verkopen) in een vroege fase van een ontwikkelproject paste wellicht bij de in de jaren tachtig en negentig gebruikte SDM-methodologie, maar dit past niet bij de tegenwoordig gebruikte meer iteratieve agile methodieken.

Nieuwe ontwikkelingen en innovaties die zijn ingegeven door duurzaamheidsvraagstukken vragen om nieuwe oplossingen in de verslaggeving. Hierbij kan worden gedacht aan (virtual) power purchase agreements en green bonds die voor nieuwe uitdagingen in de verslaggeving zorg(d)en met een roep om aanpassingen tot gevolg. Daarnaast komen uitputting van natuurlijke hulpbronnen en investeringen in duurzaamheid niet altijd tot uitdrukking in de jaarrekening, zelfs niet als die (kunnen) bijdragen aan toekomstige winstgevendheid. Leclère et al. (2020) beschrijven de te verwachten negatieve effecten op biodiversiteit als de huidige wijze van grondgebruik niet drastisch wijzigt en de ambitieuze geïntegreerde inspanningen die nodig zijn om de degradatie van biodiversiteit om te buigen.

Figuur 1. Illustratie uitkomsten biodiversiteitsonderzoek IIASA/Leclère et al. (2020). (Bron: IIASA)

De huidige verslaggevingsstandaarden verbinden echter in veel gevallen geen zichtbare negatieve consequenties aan het ‘verbruiken’ van de grond op een wijze die de biodiversiteit aantast, waardoor het potentieel afneemt (tenzij die leidt tot een afwaardering onder de kostprijs). Evenmin verbinden ze positieve consequenties aan het gebruik van de grond op zodanige wijze dat het potentieel in stand blijft. Ook leiden investeringen met een publiek/maatschappelijk nut in veel gevallen niet tot activa die voldoen aan de activeringscriteria van IFRS of NL GAAP. Dit geldt niet alleen voor impact op biodiversiteit, maar breder voor activiteiten die impact hebben op klimaat en milieu.

Goede, relevante duurzaamheidsverslaggeving kan een bijdrage leveren aan transparantie en verantwoording over de positieve en negatieve impacts die ondernemingen met hun activiteiten hebben op de samenleving. Ook deze vernieuwing komt echter met horten en stoten van de grond. Na de invoering van zeer verregaande duurzaamheidsrapportagevereisten in de Europese Unie is een groot deel daarvan in 2025 weer teruggedraaid. Hoe dit zich de komende jaren en decennia gaat ontwikkelen is onzeker.

De komende jaren en decennia zullen er derhalve nog vele uitdagingen zijn voor standaardsetters om ervoor te zorgen dat de standaarden toekomstbestendig blijven en meegaan met hun tijd. Die noodzaak blijft bestaan. Ondanks, of misschien wel juist dankzij, de vele technologische en andere veranderingen die ondernemingen en hun verslaggeving beïnvloeden.

Innovatie verlangt inspiratie

Een belangrijke voorwaarde voor innovatie is inspiratie. Mensen moeten worden geïnspireerd om verder te denken dan de huidige situatie en ze moeten de status quo durven uitdagen. Daarvoor is ook steun en vertrouwen nodig.

Martin, ik wil je bedanken voor bijna 30 jaar inspiratie. Voor het enthousiasme waarmee jij mij als hoogleraar externe verslaggeving op de UvA de beginselen van het vak externe verslaggeving hebt bijgebracht en het vuurtje hebt aangewakkerd. Voor de wijze waarop je me hebt uitgedaagd om een proefschrift te gaan schrijven en de ondersteuning en het vertrouwen die je me in dat proces hebt gegeven. Voor het vertrouwen dat je mij gaf toen ik als jong broekie bij de Raad voor de Jaarverslaggeving kwam. Ik heb in veel verschillende omgevingen heel fijn met je samengewerkt en dat zal ik missen.

Prof. dr. A.J. Brouwer RA is hoogleraar externe verslaggeving aan de Vrije Universiteit Amsterdam en partner bij PwC.

Noot

1. Zie <https://iiasa.ac.at/news/sep-2020/bending-curve-of-biodiversity-loss>

Literatuur

- Bamey BS (1989) *Art & Accounting*. Yale University Press. New Haven & London.
- Brouwer, AJ (2013). 'Profit, performance, perception' - A research into the use of alternative performance measures in the European Union. *Proefschrift*. Universiteit van Amsterdam. Promotor: prof. dr. H.P.A.J. Langendijk and prof. dr. M.N. Hoogendoorn RA.

- EFRAG (European Financial Reporting Advisory Group) (2021) Discussion Paper – Better Information on Intangibles. Which is the best way to go? Brussel.
- Felten E, Raj M, Seamans E (2021) Occupational, industry, and geographic exposure to artificial intelligence: A novel dataset and its potential uses. *Strategic Management Journal* 42(12): 2192-2217.
- Hasan AR (2022) Artificial Intelligence (AI) in Accounting & Auditing: A Literature Review. *Open Journal of Business and Management* 10, 440-465. <https://www.scirp.org/journal/ojbm>
- IASB (International Accounting Standards Board) (2025a) Staff paper Intangible Assets – Cover Paper. February 2025. London.
- IASB (International Accounting Standards Board) (2025b) Staff paper Intangible Assets – Updated summary of feedback on the project objective, scope and approach. February 2025. London.
- Lai J, Gan W, Wu J, Qi Z, Yu PS (2024) Large language models in law: A survey, *AI Open* 5, 181-196. <https://doi.org/10.1016/j.aiopen.2024.09.002>.
- Leclère D, Obersteiner M, Barrett M et al. (2020) Bending the curve of terrestrial biodiversity needs an integrated strategy. *Nature* 585, 551–556. <https://doi-org.vu-nl.idm.oclc.org/10.1038/s41586-020-2705-y>
- Li Z, Zheng L (2018) The Impact of Artificial Intelligence on Accounting. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR)* 181, 813-816.
- Mohammad SJ, Hamad AK, Borgi H, Thu PA, Sial MS, Alhadidi AA (2020) How Artificial Intelligence Changes the Future of Accounting Industry, *International Journal of Economics and Business Administration* 8(3): 478-488.
- World Economic Forum (2025) Future of Jobs Report 2025. January 2025. Geneve.
- Yi Z, Cao X, Chen Z, Li S (2023) Artificial Intelligence in Accounting and Finance: Challenges and Opportunities. *IEEE Access* 11: 129100-129123. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2023.3333389>.
- Zhang Y, Xiong F, Xie Y, Fan X, Gu H (2020) Impact of AI and Blockchain on the Accounting Profession. *IEEE Access* 8: 110461-110477. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3000505>.

The future of financial reporting: A history

Kees Camfferman

Inleiding

Martin Hoogendoorn heeft zich gedurende zijn hele loopbaan ingezet voor de verbetering van financiële verslaggeving. Aan de waardering die hij daarvoor verdient, doet niets af dat hij niet de enige is geweest.

In deze bijdrage richt ik mij op een episode uit het recente verleden, waarin grondig werd nagedacht over de vraag hoe de financiële verslaggeving zich in de toekomst zou moeten ontwikkelen om van blijvende betekenis te zijn. Het betreft een aantal onderling samenhangende rapporten, rond 1990 verschenen in het Verenigd Koninkrijk. Zij maakten daar discussie los en bleven ook in Nederland niet onopgemerkt. Dit speelde in de tijd dat Martin zijn proefschrift afrondde (Hoogendoorn 1990), dus in zijn formatieve periode. Ik ben er zeker van dat hij er destijds met belangstelling kennis van heeft genomen¹ en het is wel aardig om zo'n 35 jaar later, aan het einde van Martins officiële loopbaan, nog eens na te gaan wat er van de aanbevelingen en toekomstverwachtingen van destijds terecht is gekomen.

Een cluster rapporten

In 1988 verscheen *Making corporate reports valuable* (ICAS 1988, hierna 'MCRV'), een discussiestuk uitgegeven door het Institute of Chartered Accountants of Scotland (ICAS). Dit rapport stelde dat de actuele verslaggevingspraktijk 'unsatisfactory' was, en schetste een langetermijnperspectief van fundamentele verbetering. Het idee was om dit op een 'clean sheet' te doen, los van bestaande wet- en regelgeving.

Kort daarop, in 1989, verscheen een rapport namens het Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW). Waar MCRV werd geschreven door een werkgroep was dit rapport, *Guidelines for Financial Reporting Standards*, het werk van één auteur, David Solomons (ICAEW 1989, hierna 'Solomons report'). Solomons was een Britse academicus die een deel van zijn loopbaan in de Verenigde Staten doorbracht en daar onder andere nauw betrokken was bij het Conceptual Framework-project van de Financial Accounting Standards Board (FASB). Het Solomons report verscheen tegen de achtergrond van hervorming van de Britse accounting standard setter. In 1988 was het Dearing Committee Report verschenen (ICAEW 1998) met voorstellen om de standard setter, het Accounting Standards Committee (ASC), krachtiger te maken, en onafhankelijk van de Britse beroepsorganisaties van accountants.

Dit zou in 1990 daadwerkelijk gebeuren met de oprichting van de Accounting Standards Board (ASB). Het Solomons report gaf een blauwdruk van een conceptueel raamwerk waarmee het werk van de standard setter inhoudelijk zou kunnen verschuiven van ad-hoc oplossingen ('fire fighting') naar de ontwikkeling van een consistent geheel van standaarden. Ook dit rapport gaf een normatieve visie van de op lange termijn gewenste verslaggeving.

De twee rapporten waren formeel onafhankelijk van elkaar, maar inhoudelijk verbonden. Solomons schreef niet in isolement: hij leverde commentaar op eerdere versies van MCRV en had een adviescommissie die deels overlapte met de groep rond MCRV. Dat de twee rapporten in combinatie gezien moesten worden blijkt ook uit een in 1989 door ICAS en ICAEW gezamenlijk georganiseerde conferentie rond beide rapporten, waarvan verslag werd gedaan in *Financial reporting: The way forward* (ICAS/ICAEW 1989, hierna *The way forward*). Dit leidde tot een gezamenlijk rapport *The future shape of financial reports* (ICAS/ICAEW, 1991, hierna *The future shape*) waarin een 'action group' aanbevelingen deed voor concrete stappen om de inzichten uit de eerdere rapporten en de conferentie tot uitvoering te brengen.

Wanneer we het kader wat breder trekken zien we dat het cluster van Britse rapporten past in een bredere context van nadenken over de toekomst van verslaggeving. Dit kader bestaat dan onder andere uit het Amerikaanse Trueblood report (AICPA 1973), *The Corporate Report* (ASSC, 1975), een Canadese studie *Corporate reporting: Its future evolution* (CICA 1980), het rapport *Financial reporting in the 1990s and beyond* (AIMR 1993) en het Jenkins report (AICPA 1994). Toch is er reden om het hier bedoelde cluster van rapporten op zichzelf te beschouwen, al was het maar omdat verschillende personen die bij het opstellen betrokken waren, dan wel zich in de inhoud herkenden, daadwerkelijk actief waren in de ontwikkeling van standaarden in de daaropvolgende decennia. De meest prominente onder hen is David Tweedie: hij maakte deel uit van het Research Committee van het ICAS die MCRV opstelde, was lid van Solomons' begeleidingsgroep en van de ICAS/ICAEW action group die *The future shape* opstelde. Hij was tevens van 1990 tot 2000 voorzitter van de ASB, van 1995 tot 2000 lid van het International Accounting Standards Committee (IASC) en vanaf 2001 voorzitter van de International Accounting Standards Board (IASB). Dat Tweedie achter het gedachtegoed in de rapporten stond blijkt onder andere uit Tweedie & Whittington (1990), en vooral uit zijn optreden als standard setter. Maar ook anderen die betrokken waren bij de rapporten speelden in het vervolg een rol in en rond de standard setting in het Verenigd Koninkrijk en bij de IASC/IASB: Paul Boyle, Bryan Carsberg, Allan Cook, David Damant, Christopher Nobes, Michael Renshall, Geoffrey Whittington en Ken Wild. Deze verbinding

met de praktijk van regelgeving maakt dat deze rapporten meer waren dan studeerkamerexercities. Het heeft zin om nog eens te kijken wat er van de aanbevelingen terecht is gekomen. De ASB bestaat niet meer, en de standaarden die de ASB in de jaren '90 publiceerde zijn geschiedenis geworden. Maar de IASB bestaat nog wel, en een deel van het gedachtegoed van de rapporten is, al dan niet via de ASB, herkenbaar in de huidige International Financial Reporting Standards (IFRS).

Wat is gerealiseerd, wat niet?

Hoewel de rapporten zeker niet op alle punten eenstemmig zijn, zijn er wel een paar grote lijnen te onderkennen:

- een economische focus (gemotiveerd vanuit gebruikersbehoeften), met een toekomstgerichte conceptie van 'economic performance' en een nadruk op 'substance over form';
- een 'asset and liability' benadering waarbij de definities van activa en verplichtingen fundamenteel zijn en opbrengsten/kosten hiervan zijn afgeleid;
- het gebruik van zoveel mogelijk actuele waarden voor de waardering van activa en verplichtingen;
- het transparant rapporteren van waardeveranderingen in een tweede resultaatoverzicht met gelijke status als de winst-en-verliesrekening;
- het belang van kasstroominformatie naast informatie uit de balans en winst-en-verliesrekening;
- meer toekomstgerichte informatie, zowel over strategie als over verwachte uitkomsten;
- minder nadruk op de 'bottom line', meer oog voor informatie over verschillende aspecten van performance waaronder betere segmentinformatie.

In vogelvlucht bekeken herkennen we snel enkele grote thema's uit de geschiedenis van de regelgeving van de afgelopen 35 jaar. Op het niveau van conceptual frameworks is de toekomst die men destijds voorzag in belangrijke mate werkelijkheid geworden. De balansbenadering is het uitgangspunt van het IASB Conceptual Framework (zoals al het geval was in de frameworks van ASB en IASC), en speelt ook in veel standaarden een belangrijke, hoewel niet altijd doorslaggevende rol. Dat beleggers de primaire gebruikers van de jaarrekening zijn was niet zo zichtbaar in MCRV en het Solomons report, maar komt duidelijker naar voren in *The future shape*. De fundamentele betekenis van de jaarrekening als uitgangspunt voor het beoordelen van financiële toekomstverwachtingen staat centraal in alle rapporten. De verminderde nadruk op voorzichtigheid in

het IASB Conceptual Framework gaat minder ver dan de stellige afwijzing in het Solomons report, maar dat de positie van voorzichtigheid in de afgelopen 35 jaar is verzwakt, zowel in het Conceptual Framework als in de standaarden, past goed in de lijn van de rapporten. Verder is in de standaarden zelf de betekenis van 'substance over form' sterk toegenomen. Het toenemend gebruik van fair value past bij de sterke nadruk op actuele waarden in deze rapporten, en hetzelfde geldt voor de opkomst van het begrip other comprehensive income en de prominente rapportage daarvan. Dat deze punten allemaal op de IASC/IASB-agenda terechtkwamen was natuurlijk niet uitsluitend het gevolg van de Britse rapporten. Veel van deze ideeën waren al terug te vinden in de Amerikaanse literatuur, waaronder het FASB Conceptual Framework. Maar het lijkt niet ongerijmd om de verwerking in IFRS voor een wezenlijk deel eraan toe te schrijven dat Tweedie c.s. via de Britse rapporten zich dit gedachtegoed eigen hadden gemaakt.

Toch is het te simpel om te zeggen dat de toekomst zoals beschreven in de Britse rapporten werkelijkheid is geworden in IFRS zoals we dat vandaag kennen. Sommige aspecten van de toekomst zoals rond 1990 voorzien zijn niet gerealiseerd, en omgekeerd zijn er vragen opgekomen die niet of slechts beperkt in de rapporten werden gesignaleerd.

Fair value is daarvan een voorbeeld. Zowel MCRV als het Solomons report namen zeer duidelijk stelling tegen historische kosten en vóór actuele waarde, in principe voor alle activa en verplichtingen. Zij deden dit wel verschillend: MCRV pleitte voor net realisable value (NRV) als algemene waarderingsgrondslag. Solomons was een voorstander van value to the business (deprival value), dus situatieafhankelijke waardering tegen directe of indirecte opbrengstwaarde dan wel vervangingswaarde. Het was al snel duidelijk dat geen van beide benaderingen op veel steun kon rekenen, dus *The future shape* koos voor een 'eclectic approach' waarbij verschillende typen activa tegen verschillende vormen van actuele waarde worden gewaardeerd en kostprijs (gecorrigeerd voor inflatie, dat wel) mogelijk blijft voor sommige materiële en immateriële activa. Dat het begrip fair value een hoofdrol zou gaan spelen werd in deze rapporten niet voorzien (het komt in het Solomons report één keer terloops aan de orde, en niet in MCRV). Maar dat IASC en IASB zich rond 2000 bewogen in de richting van steeds verdergaande toepassing van fair value was geheel in lijn met de rapporten, en concreet genoeg om actief verzet hiertegen op te roepen. Pas rond 2010 was voor iedereen, ook voor de IASB, duidelijk dat de jaarrekening in de voorzienbare toekomst gekenmerkt zou blijven door 'mixed measurement' inclusief een belangrijke rol voor de historische kostprijs.

Een ander voorbeeld van beperkte realisatie is other comprehensive income. Zowel MCRV als *The future shape* stelden een afzonderlijk systematisch

overzicht van waardeveranderingen voor (statement of gains/statement of changes in financial wealth), naast de winst-en-verliesrekening. Vergeleken daarmee steekt het huidige statement of other comprehensive income wat pover af, als verzameling van posten waarvan op ad-hocbasis is besloten dat zij niet als winst of verlies verwerkt worden.

Aan het belang van cashflow-informatie werd snel recht gedaan door modernisering van bestaande standaarden over de staat van herkomst en besteding van middelen in de vorm van FRS 1 *Cash flow statements* (ASB 1991) en een herziening van IAS 7 *Cash flow statements* (IASC 1992), in beide gevallen in lijn met FAS 95 *Statement of cash flows* (FASB 1987). Maar daar bleef het dan ook voor lange tijd bij, en veel belangstelling voor het kasstroomoverzicht was er tot voor kort bij de IASB niet te bespeuren. Meer radicale ideeën over publicatie van cash flow prognoses (ten minste één jaar vooruit, MCRV, p. 80) vonden helemaal geen weerklank.

Het idee dat de jaarrekening moet worden aangevuld met een 'statement of objectives' en de hoofdlijnen van het strategisch plan van de onderneming heeft nader vorm gekregen, maar niet als onderdeel van de jaarrekening. Bij de IASB zien we hier iets van terug in het niet verplichte 'practice statement' over 'management commentary'. Fundamentele zijn de concepten van integrated reporting en duurzame waardecreatie die tot nu toe vooral buiten de IASB om aan de orde zijn gesteld. Sinds een aantal jaren wordt uiteraard ook in de context van duurzaamheid nagedacht over de vraag hoe de informatie in de jaarrekening een plaats kan krijgen in een breder verhaal over de strategie en de factoren die in de toekomst de economische prestaties van de onderneming kunnen beïnvloeden. In de hier besproken rapporten komt het thema 'duurzaamheid' nog nauwelijks aan de orde: alleen in het Solomons report (p. 10) wordt slechts heel even aangestipt dat het sociale gedrag van de onderneming een belangrijke factor is in de economische levensvatbaarheid ('viability'), die centraal staat in de informatiebehoeften van gebruikers van informatie.

Een thema dat ook slechts terloops werd aangestipt in deze tijd waarin de doorbraak van het internet nog moest plaatsvinden is de invloed van informatietechnologie. Solomons (*The way forward*, p. 34-35) wijst op het initiatief van de Securities and Exchange Commission (SEC) om het digitale rapportageplatform EDGAR op te zetten en signaleert de potentieel fundamentele gevolgen voor de verslaggeving: zal dit leiden tot publicatie van gedisaggregeerde informatie waaruit gebruikers zelf eigen overzichten opstellen? Zijn accounting standards dan nog nodig? Of gaat het vooral om regels over welke data-elementen gepubliceerd moeten worden? Solomons onderstreept de noodzaak om de vele vragen op dit terrein onder ogen te zien: "We do

not have as much time as may be thought to come up with answers" (p. 35). Dat laatste is tot nu toe meegevallen: vooralsnog heeft digitalisering vooral geleid tot het vervangen van papier door pdf zonder de structuur en de inhoud van de jaarrekening wezenlijk te veranderen.

Zijn we er nu? Kan Martin met pensioen?

Er zou in detail nog veel meer te zeggen zijn over hoe men rond 1990 de toekomst van de financiële verslaggeving zag, en over wat daarvan terecht is gekomen. Maar voor nu is het tijd voor afrondende opmerkingen.

Voor zover er vandaag sprake is van fundamentele gedachtevorming rond ondernemingsverslaggeving gaat het vooral om punten die in de Britse rapporten marginaal of schetsmatig aan de orde kwamen. Discussies rond integrated reporting, connectiviteit tussen financiële en niet-financiële informatie, informatie over toekomstige financiële effecten van duurzaamheidsrisico's zijn op een hoog abstractieniveau wel te verbinden met de voorstellen voor toekomstgerichte en strategische informatie in de rapporten, maar praktisch gaat het om nieuwe discussies die rond 1990 nog slechts globaal werden voorzien. Rond de jaarrekening in eigenlijke zin lijkt er vandaag eerder sprake te zijn van een defensieve houding, in de zin dat alles wat er mag gebeuren met niet-financiële informatie de jaarrekening in de kern ongemoeid moet laten.

Zo'n houding kan weerspiegelen dat belangrijke delen van de toenmalige voorstellen gerealiseerd zijn in standaarden en gemeengoed zijn geworden in het denken over verslaggeving. Tegelijk is in het voorgaande ook aangegeven dat de veranderingen in de jaarrekening zijn achtergebleven bij de ambities van de voorstellen. De blijvende prominente rol voor de historische kostprijs is het meest in het oog lopend. Maar ook dat de IASB verschillende keren is vastgelopen in het heroverwegen van de presentie van winst en other comprehensive income geeft aan dat het draagvlak voor grote veranderingen minder sterk was dan gedacht. Misschien was dat draagvlak er destijds in het Verenigd Koninkrijk wel: *The future shape* (p. 3) citeert oproepen uit het Britse bedrijfsleven om de verslaggeving fundamenteel te herzien en de verslaggeving meer in lijn te brengen met 'business realities'. Maar wereldwijd bleek de behoefte aan herziening toch vaak niet zo groot.

Ondanks dat het glas wat betreft de jaarrekening dus slechts halfvol of halfleeg is, vergeleken met de ambities rond 1990, is het gevoel van urgentie verdwenen. Het is een algemeen aanvaard standpunt dat IFRS zo ongeveer 'af' is. Niemand meent dat het perfect is, en er zijn nog wel een paar lastige punten, zoals immateriële activa. Maar er lijkt geen verwachting te zijn dat er meer dan incrementele verbeteringen mogelijk zijn.

Zo bekeken is het moment van Martins emeritaat ook goed gekozen. We mogen daarbij gerust zeggen dat hij in zijn verschillende rollen het nodige heeft bijgedragen aan vernieuwing van de verslaggeving. Hij mag dus met een tevreden gevoel nu ook zijn toga aan de kapstok hangen. En toch, zou het kunnen dat we ons iets te makkelijk schikken in het comfort van een redelijk complete en vertrouwde set regels? Zou het niet toch een goed idee zijn om weer eens, bijvoorbeeld in het verband van de Europese Unie, vanaf een leeg vel papier een nieuw ontwerp te maken van ondernemingsverslaggeving zoals die over twintig of dertig jaar zou kunnen zijn? De bekende stip aan de horizon? De ontwikkelingen rond niet-financiële informatie en informatietechnologie geven genoeg aanleiding, zou ik zeggen, nog afgezien van bredere discussies over de plaats van de onderneming in de samenleving. Martin heeft het punt bereikt dat hij deze bal niet meer hoeft op te pakken, maar als hij met zijn gezag de bal een zetje kan geven, zou dat niet verkeerd zijn.

Prof. dr. C. Camfferman RA is hoogleraar financial accounting aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

Noot

1. Deze rapporten kregen onder andere aandacht tijdens een door de Stichting voor de Jaarverslaggeving in 1991 georganiseerde conferentie over 'financial reporting in the nineties' waarbij ook Martin aanwezig was. Zie verder de verwijzingen in Knoops & Hoogendoorn (1994) en Hoogendoorn (1996).

Literatuur

- AICPA [American Institute of Certified Public Accountants] (1973) Objectives of financial statements: Report of the study group on the objectives of financial statements. AICPA (New York).
- AICPA [American Institute of Certified Public Accountants] (1994) Improving business reporting – a customer focus: Meeting the information needs of investors and creditors. AICPA (New York).
- AIMR [Association for Investment Management and Research] (1993) Financial reporting in the 1990s and beyond: A position paper prepared by Peter H. Knudson. AIMR (Charlottesville VA).
- ASSC [Accounting Standards Steering Committee] (1975) The corporate report: A discussion paper published for comment by the Accounting Standards Steering Committee. ASSC (London).
- CICA [Canadian Institute of Chartered Accountants] (1980) Corporate reporting: Its future evolution, a research study. CICA (Toronto).
- Hoogendoorn MN (1990) Stelselwijzigingen in de jaarrekening. *Proefschrift* Erasmus Universiteit Rotterdam. Wolters-Noordhoff (Groningen).

- Hoogendoorn MN (1996) Dynamics in financial accounting: De ontwikkeling van retrospectieve naar prospectieve financiële verslaggeving. In: Boneco CMT, De Bos A, Knoops CD (Eds) *fMA-kroniek* 1996. Samson (z.p.).
- ICAEW [Institute of Chartered Accountants in England and Wales] (1988) The making of accounting standards: Report of the review committee under the chairmanship of Sir Ron Dearing. ICAEW (London).
- ICAEW [Institute of Chartered Accountants in England and Wales] (1989) Guidelines for financial reporting standards: A paper prepared for The Research Board of the Institute of Chartered Accountants in England and Wales and addressed to the Accounting Standards Committee. ICAEW (London).
- ICAS [Institute of Chartered Accountants of Scotland] (1988) Making corporate reports valuable: A discussion document by the Research Committee of The Institute of Chartered Accountants of Scotland and edited by Peter McMonnies. Kogan Page/ICAS (London/Edinburgh).
- Knoops CD, Hoogendoorn MN (1994) Conceptual frameworks voor de financiële verslaggeving. *Accountant-Adviseur* 28(7/8): 26-31; 28(9): 22-29, 58.
- Tweedie D, Whittington G (1990) Financial reporting: Current problems and their implications for systematic reform. *Accounting and Business Research* 21(81): 87-102.

Het einde van het jaarverslag zoals we dat kennen

Leen Paape

Inleiding

Bij het afscheid van Martin Hoogendoorn is het een genoegen om een bijdrage te mogen leveren aan zijn *Liber Amicorum*. Martin was lange tijd collega op de Erasmus Universiteit en daar ik sinds enige tijd weer terug ben op dat oude honk, zijn we dat weer. Ook was Martin mijn opvolger als lid van de jury voor de Kristalprijs; het beste geïntegreerde jaarverslag van Nederland. De verdiensten van Martin op het gebied van jaarverslaggeving zijn groots. Ik meende dus maar een flinke steen in de vijver te gooien bij zijn afscheid en het jaarverslag in zijn huidige vorm ten grave te dragen. Beste lezer, en uiteraard ook Martin, wees gerust, er komt zeker wat voor in de plaats. In mijn bijdrage aan deze bundel zal ik aangeven wat, naar ik denk, de toekomst van het jaarverslag zou kunnen zijn.

Problemen met het jaarverslag in zijn huidige vorm

Het jaarverslag vervult een aantal belangrijke functies: het afleggen van verantwoording, voorzien in de informatiebehoefte van belanghebbenden, vergroten van transparantie en vertrouwen, en ondersteunen van de besluitvorming.

Afleggen van verantwoording

Het jaarverslag biedt inzicht in hoe een organisatie heeft gepresteerd gedurende het afgelopen boekjaar. Het bevat financiële informatie (zoals de jaarrekening), maar ook niet-financiële gegevens zoals strategie, risico's, duurzaamheid en governance. Hiermee legt het bestuur verantwoording af aan stakeholders, waaronder aandeelhouders, toezichthouders en medewerkers.

Voorzien in de informatiebehoefte van belanghebbenden

Het verslag informeert over:

- de financiële positie van de organisatie;
- behaalde resultaten;
- kasstromen;
- strategie en toekomstvisie;
- risicobeheersing en interne controle;
- prestaties op het terrein van Environmental, Social, Governance-aspecten.

Het vergroten van transparantie en vertrouwen

Een goed opgesteld jaarverslag draagt bij aan het vertrouwen van investeerders, klanten, leveranciers en andere stakeholders. Het laat zien dat de organisatie open en eerlijk communiceert over haar prestaties en uitdagingen.

Ondersteunen van de besluitvorming

Aandeelhouders en andere belanghebbenden gebruiken het jaarverslag om gefundeerde beslissingen te nemen, bijvoorbeeld over investeringen, stemgedrag op de aandeelhoudersvergadering of samenwerking.

Niets mis mee uiteraard. Echter, ik zie de nodige problemen met het jaarverslag in zijn huidige vorm. De belangrijkste zijn:

- De regels die dienen te worden nageleefd bij het opstellen ervan zijn encyclopedisch van omvang geworden. De laatste IFRS-versie, uitgegeven in mei 2025, omvat welgeteld 1.206 pagina's. De volledige IASB-documentatie omvat zelfs duizenden pagina's.¹ Het is dus geen sinecure om dat bij te houden, niet in de laatste plaats omdat sommige regels met enige regelmaat worden herzien. De IASB-staf omvat ten minste 60 professionals die op fulltime basis bezig zijn met de aansturing van adviescommissies die de regels of de herziening ervan voorbereiden.²
- De complexiteit is groot en daarmee neemt de leesbaarheid navenant af. Wie begrijpt nog echt wat er staat? De verstandige leek die zo lang onze leidsman was bij het bepalen van het nut van het jaarverslag? Nee toch? Niet alleen is het veel jargon, maar ook de wijze van presenteren van het financiële deel is niet eenvoudig te begrijpen zonder enige opleiding op dit terrein. De verstandige leek kan hier niet meer mee uit de voeten, vrees ik.
- De mate van gedetailleerdheid is zo groot, dat er voor sommige posten nog drie partners op het hoofdkantoor van een der Big Four-firma's te vinden zijn die precies weten hoe het hoort en die dienen dan ook geraadpleegd te worden. Ik overdrijf, maar ook weer niet zo heel veel denk ik, zeker niet voor de grote ondernemingen. Voor de kleine ligt het uiteraard wat genuanceerder.
- Het jaarverslag is nog steeds geënt op een boekjaar dat meestal eindigt op 31 december van enig jaar. Dat stamt uit de tijd dat het maken van een jaarverslag een flinke klus was die je het liefst niet te vaak herhaalt. De wet is daar dan ook op gebaseerd. Het probleem is nu dat de waarde van sommige posten in de jaarrekening erg snel kan veranderen, zeker bij immateriële activa en financiële instrumenten zoals derivaten. Bij veel beursgenoteerde bedrijven (vooral in technologie, media, farmacie en diensten) bestaat meer dan 50% tot soms zelfs 80% van de totale activa uit immateriële activa zoals:

- goodwill;
- merknamen;
- software;
- octrooien;
- klantrelaties;
- onderzoek & ontwikkeling.

Ja, we hebben verplichte halfjaarrapportages, dus je kunt zeggen dat we ten minste tweemaal per jaar dat inzicht hebben. Dat gezegd hebbend: het is waarschijnlijk niet nodig om daarmee de betrekkelijkheid van de waardering van die posten per 31 december of per medio van enig jaar te duiden. Nog los van het feit dat het jaarverslag op zijn best ergens in het al dan niet vroege voorjaar verschijnt. Ja, sommige beursfondsen zijn sneller. Maar dan nog.

- Jaarverslagen worden gruwelijk slecht gelezen door gruwelijk weinig mensen. Studenten, meestal gedwongen, zijn lezers, sommige analisten en de financiële pers behoren tot de weinigen onder de stakeholders die het jaarverslag nog enigszins trouw lezen. Ja, de beloningsparagraaf is het best gelezen onderdeel van de meeste jaarverslagen. De nieuwsgierigheid van veel mensen gaat uit naar die informatie.
- Jaarverslagen – zeker van grote beursgenoteerde ondernemingen – zijn dan ook dikke documenten geworden met veel gedetailleerde informatie, vaak ook in onbegrijpelijk jargon. Met dank aan de Corporate Sustainability Reporting Directive, weliswaar nu wat verlicht en uitgesteld, tellen jaarverslagen van AEX-beursfondsen al snel zo'n 300-400 (of meer) pagina's. Voorwaar een omvang die niet in een avond te behappen valt.
- We hebben het dan nog niet gehad over de gelikte teksten die worden geproduceerd, met dank aan kleine legers communicatiedeskundigen. Ik vergeet dan nog maar even het verwijt dat het begrip 'greenwashing' ook met regelmaat van stal kan worden gehaald. Het is vaak te mooi om waar te zijn. In juni 2024 kwam een aantal Europese toezichthouders zoals ESMA met rapporten waaruit bleek dat inzake duurzaamheid de claims ons om de oren vlogen, maar helaas bleken ze niet alle een hoog realiteitsgehalte te hebben.
- Dan nog even over de betrouwbaarheid en beschikbaarheid van niet-financiële data. EY kwam in oktober 2024 met de resultaten van een onderzoek onder CFO's.³ Niet minder dan 96% – niet ver van de 100% vandaan dus – meldde de firma dat ze twijfels en zorgen hadden over de niet-financiële data die men nodig had. Zo liet ASML in haar jaarverslag over 2023 optekenen dat van de ongeveer 1.300 datapunten die men nodig had om aan

de CSRD-verplichtingen te kunnen voldoen er nog 'maar' 900⁴ ontbraken! Als we dan spreken over data inzake Scope 1, 2 en 3 dan is op dat punt alleen al het risico levensgroot dat die informatie dankzij dubbeltellingen niets meer zegt. De standaardisering op het punt van niet-financiële informatie (op zich al een verkeerde term) staat in haar kinderschoenen en het zal nog vele jaren duren alvorens hier een oplossing voor gevonden is. Intussen verdienen aanbieders van dergelijke data goed geld, maar of het veel toevoegt waag ik te betwijfelen.

- Ondersteunt het jaarverslag werkelijk de besluitvorming door investeerders? In datzelfde EY-onderzoek – by the way, de firma waar Martin lang aan verbonden was – gaven investeerders aan dat ze toch echt in 59% van de gevallen duidelijk hadden aangegeven wat men nodig had om de langetermijnwaardecreatie te kunnen beoordelen. Slechts 44% was tevreden met wat geleverd werd ...
- Ik meld tot slot nog even de hoeveelheid energie en kosten die zijn gemoeid met de jaarlijkse rituele dans van het opleveren van deze kunstwerken. Die kosten worden niet inzichtelijk gemaakt, maar het laat zich eenvoudig raden dat die kosten immens zijn en niet alleen vanwege de accountantskosten om de jaarrekening van een goedkeurende verklaring te kunnen voorzien. Die zijn weliswaar substantieel, maar vallen in het niet bij de interne kosten die gemaakt worden.

I rest my case. Wat nu?

Different reports for different audiences, for different purposes, and at different moments in time

Deze kop zegt eigenlijk alles al. Het is een afgeleide van hetgeen ik in mijn opleiding meekreeg bij het vak Kosten & Kostprijs: 'Different costs for different purposes'; de oudgediende kent het boek van Van der Schroef nog wel. Het is mijn stellige overtuiging dat het jaarverslag in zijn huidige vorm ten grave gedragen kan worden. Daarmee is het niet mijn pleidooi om af te komen van de functies zoals die hiervoor zijn toegedicht aan het jaarverslag. Integendeel. Maar het vergt wel een totaal andere kijk op de wijze waarop ondernemingen rapporteren.

Het zou verstandig zijn om opnieuw na te denken over de wijze waarop verantwoording wordt afgelegd. Allereerst zou het goed zijn om na te denken welke verschillende doelgroepen en stakeholders bediend moeten worden. Investeerders vragen andere informatie dan de consument of het maatschappelijk verkeer in brede zin. Hun doelstellingen zullen variëren en daarmee kan de inhoud van een rapportage ook verschillend zijn. Ook het

moment in de tijd waarop die informatie gewenst is zal verschillen. Bovendien is het mijn wens dat veel meer informatie a tempo beschikbaar komt. De moderne technologie maakt het mogelijk dat informatie direct toegankelijk zou kunnen zijn voor de geïnteresseerde in het wel en wee van een onderneming. Waarom niet op de website van het bedrijf inzicht geven in allerlei data zoals omzet, winst, kasstroom, balansposities, ziekteverzuim, klachten, incidenten – ook al is die lijst lang? De betrouwbaarheid van die data kan ook met behulp van continuous monitoring door auditors a tempo worden bewaakt en vastgesteld.

Het is eigenlijk niet ingewikkeld; u en ik willen gewoon weten wat er echt gebeurt en niet dat ons een rad voor ogen gedraaid wordt. Eerlijkheid duurt het langst en iedereen begrijpt dat niet altijd alles op rolletjes verloopt. Vertel ons de risico's – en nee, niet in de vorm van die ellenlange pagina's met opsommingen van risico's die we zelf kunnen bedenken – en wat u nog niet precies of niet zeker weet. Wij begrijpen het echt wel dat 100% zekerheid niet bestaat. Het lijkt me ook goed dat de reviews van klanten, leveranciers, werknemers, toezichthouders, etc. zichtbaar worden gemaakt. Ze zeggen vaak veel over, wat Sumantra Choshal ooit zo mooi benoemde, 'the smell of the place'. Ook daar kunnen auditors vruchtbaar werk doen door ervoor te zorgen dat de processen die bedoeld zijn om die informatie te verzamelen op orde zijn, en dat daarmee de uitkomsten een zekere mate van betrouwbaarheid kennen.

Het zou ook te wensen zijn dat de juridisering van het jaarverslag een halt wordt toegeroepen. Nu leidt dat tot strakke teksten met een vooraf met iedereen afgestemde inhoud die voldoet aan de regels, maar die daarmee niet altijd meer de geest van de regel volgt. Bovendien zegt het weinig over 'the smell of the place'.⁵ Te vaak blijkt dat de jaarrekening (en het bestuursverslag) weliswaar van een goedkeurende verklaring was voorzien, maar dat het bedrijf – plat gesproken – de zaak toch bepaald anders voorstelde en er intussen onfrisse praktijken op nahield. U wilt voorbeelden? Leest u vooral de krant, u komt ze regelmatig tegen. De Wirecards van de wereld, DuPont De Nemours, Boeing, Tata, Steinhof, Ahold, Elsevier, Imtech, en zo is de lijst lang.

Ook kunnen we stoppen met het toevoegen van allerlei paragrafen aan het jaarverslag zoals de naleving van de Corporate Governance Code. Ook dat is gewoon te vinden op de website. De beloningsparagraaf? Idem dito. De accounting principles? Ook. De Verklaring omtrent Risicobeheersing? Uiteraard ook. Die staan alle op de website en worden aangepast op het moment dat dit opportuun is. Een bestuur en een Raad van Commissarissen kunnen zich ook gedurende een jaar verantwoorden over de belangrijke strategische dilemma's die zijn besproken en de besluiten die zijn genomen. Het wordt er dan een stuk eenvoudiger op.

Als we dus kiezen voor een dergelijke aanpak, dan is de druk van het publiceren van 400 pagina's met een stand per 31 december van enig jaar niet langer nodig. Er kan dan naar behoefte worden voorzien in korte en bondige rapportages die – naar ik hoop – ook nog leesbaar zijn en daarmee het doel dienen waarvoor ze zijn opgesteld. Dat lijkt me toch niet te veel gevraagd. Ik geef toe: daarmee zijn zeker niet alle problemen die ik hiervoor benoem als sneeuw voor de zon verdwenen. De beschikbaarheid van data die ons ook nog in staat stellen om vergelijkingen te maken met andere bedrijven, maatstaven en uniformering van rapportagerichtlijnen blijven om aandacht vragen. Het stelt ons wel in staat om stap voor stap te werken aan die verschillende rapportages op verschillende momenten voor verschillende doelgroepen. Keulen en Aken zijn niet op één dag gebouwd. Het streven moet daarbij wel zijn om toe te werken naar vereenvoudiging. De complexiteit heeft dusdanige vormen aangenomen dat de inspanningen die we ons getroosten om een zeker nuttigheidsgehalte te realiseren al lang niet meer opwegen tegen de gemaakte kosten en inspanningen. Over de leesbaarheid hebben we het dan nog niet eens gehad.

Tot slot

Beste Martin, we hebben over dit onderwerp al eens de degens gekruist. Ik zag de ontzetting in je ogen en je argumenteerde met verve om mij van dit idee af te brengen. Het is niet gelukt, maar dat lag zeker niet aan je argumenten. Je bent een op-en-top vakman op dit gebied, veel meer dan ik ooit ben geweest. Je kunt het wijten aan mijn halsstarrigheid en mijn onvermogen om de jaarrekening in zijn huidige vorm echt te hebben leren waarderen. Als commissaris zie ik er nog steeds de nodige aan mijn ogen voorbijkomen. Ik lees ze en schrijf zelf mee, bijvoorbeeld ten behoeve van het verslag van de Raad van Commissarissen. Ik constateer dat ik mij schuldig maak aan lange teksten. Wel hoop ik dat ze begrijpelijk zijn voor de lezer. Maar dat mag de lezer zelf beoordelen.

Martin, ik wens je veel plezier en geluk toe in de levensfase na je emeritaat. Blijf je kennis delen, op welke manier dan ook. Onze studenten en het maatschappelijk verkeer verdienen dat. Het ga je goed en ik dank je hartelijk voor de collegialiteit die ik altijd heb mogen ervaren.

L. Paape is emeritus-hoogleraar Corporate Governance aan de Nyenrode Business Universiteit en commissaris/toezichthouder bij diverse organisaties.

Noten

1. https://shop.wolterskluwer.be/nl_be/International-Financial-Reporting-Standards-sBPIASVERT/
2. <https://asc.fasb.org/Home>
3. https://www.ey.com/en_gl/insights/financial-accounting-advisory-services/corporate-reporting-survey
4. <https://www.asml.com/en/investors/annual-report/2023>
5. <https://medium.com/the-liberators/the-smell-of-the-place-1bbba7847c96>

Ontwikkelingen in criteria van prijzen voor externe verslaggeving

Maarten Pronk

Introductie

Mijn eerste kennismaking met Martin Hoogendoorn was in 1996. Ik studeerde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en werkte als student-assistent mee aan een groot onderzoek van het Limperg Instituut. Dit onderzoek naar de kwaliteit van de externe financiële verslaggeving in Nederland stond onder leiding van Martin Hoogendoorn en Gerard Mertens.

Deze kennismaking met Martin en met wetenschappelijk onderzoek heeft grote impact gehad. Martins enthousiasme voor onderzoek en de academische wereld werkte aanstekelijk, waardoor ik besloot een wetenschappelijke carrière te starten als aio aan de Universiteit van Tilburg. Mijn onderzoek was eerst gerelateerd aan het onderzoek van het Limperg Instituut, maar kreeg later een meer internationaal karakter. Maar Martins enthousiasme over wat hij deed, bleef aanstekelijk werken met als gevolg dat ik in 2011 ook hoogleraar werd aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en in 2012 tevens collega van Martin werd bij EY. Martins enthousiasme heeft duidelijk invloed gehad.

Mijn bijdrage aan dit Liber Amicorum raakt aan het onderzoek van het Limperg Instituut, waarmee Martin mij voor een wetenschappelijke carrière heeft weten te interesseren. Het onderzoek naar de kwaliteit van de externe financiële verslaggeving was een uitgebreid onderzoek dat bestond uit de volgende onderdelen (Blij et al. 1999):

- Theoretisch kader
 - o Doel en functie van de externe verslaggeving
 - o Kwaliteitscriteria in wet- en regelgeving, studierapporten en prijzen
 - o Motieven en mogelijkheden voor beïnvloeding van de jaarrekening
 - o Handhaving van de kwaliteit
- Gebruikersonderzoek
 - o Gebruik van jaarverslagen door financieel analisten
 - o Gebruik van jaarverslagen door de fiscus
 - o Rol van de financiële pers, databanken en rating agencies
- Jaarverslagenonderzoek
 - o Kwaliteitsonderzoek beursgenoteerde ondernemingen
 - o Kwaliteitsonderzoek kleine rechtspersonen

Mijn eerste werkzaamheden hadden betrekking op de kwaliteitscriteria in wet- en regelgeving, studierapporten en prijzen. Deze kwaliteitscriteria vormden de basis voor het gebruikersonderzoek en het jaarverslagenonderzoek. In het gebruikersonderzoek werd bepaald welke kwaliteitscriteria echt relevant waren. Vervolgens werd in het jaarverslagenonderzoek bepaald of de jaarverslagen voldeden aan de relevante criteria.

Inmiddels zijn we bijna dertig jaar verder. Martin is niet meer de jonge enthousiaste onderzoeker, maar gaat met emeritaat (hoewel de dertig jaren geen enkele invloed op zijn enthousiasme hebben gehad). En de externe verslaggeving is in die jaren ook veranderd. Echter, de criteria van de prijzen voor externe verslaggeving kunnen nog steeds relevant zijn voor het bepalen wat belangrijk is en de veranderingen in de criteria kunnen een indicatie geven hoe de verslaggeving is veranderd in de afgelopen dertig jaar. Daarom geef ik in dit artikel een kleine update van het onderzoek van het Limperg Instituut met betrekking tot de criteria van de prijzen voor de externe verslaggeving.

Selectie prijzen

Als onderdeel van het onderzoek van het Limperg Instituut zijn de volgende prijzen onderzocht (Hoogendoorn & Mertens 2001):

- The Annual Report Awards (Australië)
- Annual Report Award (Canada)
- Henri Sijthoffprijs (Nederland)
- The Annual Report Award (Nieuw-Zeeland)
- Award for Excellence in Corporate Reporting (Verenigde Staten)
- Merkurpreis (Zwitserland)
- Prijs voor de beste financiële informatie (European Federation of Financial Analysts (EFFAS))

De prijs in Canada is al meerdere jaren geleden gestopt en de prijzen in Nieuw-Zeeland, Verenigde Staten en Zwitserland en de prijs van EFFAS zijn waarschijnlijk ook gestopt, want op internet is geen actuele informatie te vinden. Daarom beperkt de vergelijking zich tot de prijs in Australië en Nederland.

Australasian Reporting Awards

De Australasian Reporting Awards zijn geïntroduceerd in 1950 als de Annual Report Awards om de kwaliteit van de externe verslaggeving in Australië te verbeteren. Vervolgens is de prijs uitgebreid door ook organisaties uit Nieuw-Zeeland in de

beoordeling te betrekken. Tegenwoordig kunnen bedrijven uit de hele regio Azië-Pacific zich aanmelden om de externe verslaggeving te laten beoordelen.

In 1997 hanteerde de prijs 51 algemene criteria, verspreid over acht categorieën (Annual Report Awards Australia Inc. (1997)). Tegenwoordig zijn het 54 elementen in zes categorieën (Australasian Reporting Awards (2024)). In Tabel 1 worden de categorieën vergeleken.

Tabel 1. Vergelijking categorieën Australasian Reporting Awards.

1997	2025
1. Overzicht en doelen	1. Overzicht, doelen en belangrijke ontwikkelingen
2. Belangrijke ontwikkelingen	
3. Verslag van de activiteiten voor de totale organisatie en voor de segmenten	2. Verslag van de activiteiten voor de totale organisatie en voor de segmenten
4. Management, personeel en organisatiestructuur	3. Governance en ethiek
	4. Human Resource Management (HRM)
5. Financiële overzichten en de toelichting	5. Financiële prestaties en financiële overzichten
6. Cijfermatige analyse	
7. Presentatie	6. Presentatie, communicatie en toegankelijkheid van de informatie
8. Overig	

Kijkend naar de categorieën valt op dat governance, ethiek en Human Resource Management een belangrijkere rol zijn gaan spelen.

Tabel 2 en 3 op de pagina hierna zijn gebaseerd op de specifieke criteria. Tabel 2 toont belangrijke onderwerpen die in 2025 minder aandacht krijgen in het beoordelingsproces, terwijl Tabel 3 toont welke onderwerpen juist meer aandacht krijgen. Het vergelijken van de criteria tussen de jaren heeft een subjectief element, omdat de omschrijving van veel criteria gewijzigd is en niet altijd helemaal duidelijk is of een criterium uit 1997 nu (deels) onder een nieuw criterium valt. Daarnaast is niet bekend waarom criteria vervallen zijn. Is dat omdat de informatie niet meer relevant is, of omdat elke onderneming de informatie tegenwoordig verstrekt, al dan niet vanwege gewijzigde wet- en regelgeving? Maar de tabellen geven wel een indruk van de ontwikkeling.

Tabel 2. Onderwerpen Australasian Reporting Awards die minder aandacht krijgen.

Belangrijke ontwikkelingen

- Een samenvatting van belangrijke aandeelhoudersinformatie. Voorbeelden hiervan zijn: dividend per aandeel, dividend/winst-verhouding, winst per aandeel, aandelenprijs versus indices, percentage opbrengsten/aandeelhoudersvermogen, speciale onderwerpen op de Algemene Aandeelhoudersvergadering

Overig

- Een toegevoegdewaarde-overzicht ('value-added statement')
 - De voordelen van aandeelhouders en andere belanghebbenden inclusief de aandeel-performance en dividendverleden
 - Dividendbeleid
 - Lijst met aandeelhouders van ten minste de top 20 in elke categorie van aandelen en opties
 - Een rangschikking of verwijzing naar bekendmakingen van de ASX (Continuous Disclosure)
-

Tabel 3. Onderwerpen Australasian Reporting Awards die meer aandacht krijgen.

Verslag van de activiteiten voor de totale organisatie en voor de segmenten

- Bespreking van de maatschappelijke impact van de activiteiten gedurende het jaar en de acties om dit te verbeteren
- Toelichting van verbonden organisaties, zoals dochterondernemingen, partnerships, joint ventures en andere verbonden partijen
- Informatie over stakeholders, zoals een beschrijving van de belangrijkste stakeholders en het beleid aangaande de betrokkenheid van stakeholders
- Bespreking van kwesties die veel media-aandacht hebben gekregen

Governance en ethiek

- Aanpak en activiteiten voor het ontwikkelen, monitoren en herzien van de bedrijfsstrategie en -cultuur
- Resultaten van onderzoeken naar de governance of het gedrag van de entiteit
- Privacy en gegevensverwerking, met inbegrip van de toepasselijke wetgeving, het aantal en het type inbreuken en de genomen corrigerende maatregelen
- Governance voor grote projecten, inclusief de gebruikte frameworks, toepasselijke normen en intern/extern toezicht

Human Resource Management (HRM)

- Belangrijke HRM-strategieën die door de entiteit zijn geïmplementeerd (diversiteit en inclusie, productiviteit, werving en behoud, pesten en intimidatie, continue training en ontwikkeling van werknemers) en commentaar op de effectiviteit ervan
- Personeelsstatistieken (voor vast/tijdelijk/ingehuurd personeel), inclusief aantal werknemers, aantal fte's, diversiteitsgegevens, beloning per niveau/classificatie/geslacht en uitleg van significante wijzigingen
- Mate van vervulling van wettelijke verplichtingen, waaronder gelijke kansen op werk, lonen en pensioenen en nationale arbeidsnormen, indien van toepassing
- Governance en prestaties op het gebied van gezondheid en veiligheid op de werkplek, inclusief uitgebreide gegevens over letsel en ziekte, vermelding van de belangrijkste en meest voorkomende gevaren en de aanpak die wordt gebruikt om de gevaren te beheersen en informatie over de effectiviteit van die aanpak
- Vrijwilligers, inclusief het aantal, hun bijdrage, impact en beleid om hen te betrekken en te erkennen.

Financiële prestaties en financiële overzichten

- Een overzicht van de mutaties in het eigen vermogen
-

Een aantal zaken vallen op in Tabel 2 en 3. De focus van de prijs is deels verschoven en is verbreed. In de nieuwe criteria wordt minder aandacht besteed aan aandeelhoudersinformatie, zoals dividend per aandeel, aandelenprijs versus indices, percentage opbrengsten/aandeelhoudersvermogen, dividendverleden en dividendbeleid. Tegelijk besteden de nieuwe criteria meer aandacht aan stakeholders en de maatschappelijke impact. Ook wordt er veel meer aandacht gevraagd voor zaken die werknemers raken, zoals diversiteit, beloningen, ziekte en veiligheid. Hoewel de oude criteria ook aandacht besteden aan personeelszaken, is er nu meer aandacht voor de mogelijk negatieve aspecten zoals gebrek aan diversiteit, ongelijke beloning, pesten, intimidatie en gezondheidsrisico's.

Ook governance en ethiek krijgen meer aandacht in de nieuwe criteria, inclusief cultuur, privacy en de governance van grote projecten. Ook daar lijkt nu meer aandacht voor mogelijk negatieve aspecten van de bedrijfsvoering.

Tot slot valt op dat het toegevoegdewaarde-overzicht niet meer als criterium wordt genoemd, terwijl het mutatieoverzicht eigen vermogen nu wel wordt genoemd.

FD Henri Sijthoffprijs

De Nederlandse FD Henri Sijthoffprijs ('Sijthoffprijs') is bijna net zo oud als de Australasian Reporting Awards. De Sijthoffprijs dient sinds 1954 als een stimulans voor het Nederlandse bedrijfsleven om de verslaggeving te verbeteren. Daarbij gaat het naast het jaarverslag ook om tussentijdse verslaggeving, (analisten) presentaties en de financiële website (Het Financieele Dagblad 2024).

In 1995 kende de prijs geen indeling van de criteria naar onderwerp (Het Financieele Dagblad 1995). In 2024 werden er vier categorieën onderscheiden: (1) Helderheid, (2) Financiën, (3) Strategie en risico's en (4) Maatschappij (Het Financieele Dagblad 2024).

Tabel 4 op de volgende pagina toont belangrijke onderwerpen die in 2024 minder aandacht krijgen in het beoordelingsproces op basis van de specifieke criteria. Tabel 5 toont de onderwerpen die juist meer aandacht krijgen.

Een aantal zaken valt op in Tabel 4 en 5. Veel van de criteria die zijn vervallen hebben betrekking op informatie die inmiddels door de wet- en regelgeving voor beursgenoteerde ondernemingen wordt vereist, zoals een duidelijke uiteenzetting van de algemene grondslagen waarop de opstelling van de jaarrekening berust, een kasstroomoverzicht, informatie over 'off balance' financiering, cijfermatig inzicht in fusies en overnames en beschermingsconstructies. Het vervallen van die criteria heeft daardoor geen invloed op de informatieverstrekking.

Tabel 4. Onderwerpen Sijthoffprijs die minder aandacht krijgen.

Jaarverslaggeving

- Een duidelijke uiteenzetting van de algemene grondslagen waarop de opstelling van de jaarrekening berust
- Een staat van herkomst en besteding van middelen, die neerkomt op een kasstroomoverzicht waaruit blijkt of de onderneming geld genereert uit de bedrijfsactiviteiten
- Kwantitatieve waardering van immateriële activa, met een uitgebreide toelichting op de berekeningswijze
- Inzicht in de mate waarin financiering niet uit de balans blijkt ('off balance' financiering)
- Cijfermatige verwerking van fusies en overnames, met name overnameprijs, financiering, datum van consolidatie en invloed op omzet, bedrijfsresultaat, personeel en investeringen
- Inzicht in de ter beschikking staande beschermingsconstructies
- Snelheid waarmee de berichtgeving na het afsluiten van een periode naar buiten komt

Informatie anders dan door middel van jaarverslaggeving

- Uiterlijk in de negende maand van elk boekjaar cijfermatig inzicht geven in de bereikte resultaten in de eerste helft van het boekjaar, alsmede een indicatie van het verwachte jaarresultaat met – indien van toepassing – vermelding van de invloed van buitengewone baten en lasten hierop
 - Indien het werkelijk behaalde jaarresultaat in belangrijke mate afwijkt van eerder bekendgemaakte prognoses een verklaring hiervan in het jaarverslag of in een tussentijds bericht
 - Zo spoedig mogelijk mededeling doen van voor de onderneming belangrijke gebeurtenissen
 - Zodra de jaarrekening door de directie is vastgesteld en met commissarissen is besproken dienen de belangrijkste cijfers omtrent winst, omzet en vermogen, alsmede het dividendvoorstel, vooruitlopend op het verschijnen van het jaarverslag te worden gepubliceerd.
-

Tabel 5. Onderwerpen Sijthoffprijs die meer aandacht krijgen.

Helderheid

- Duidelijke taal
- Vermelding van wat niet goed is gegaan
- Het RvC-verslag biedt inzicht in discussies, punten uit de managementletter, etc.
- Goede website, ook multimediaal
- Vermelding op welke punten wordt afgeweken van de (nieuwe) Corporate Governance Code

Financiën

- Toelichting schuldpositie, inclusief de bankconvenanten

Strategie en risico's

- Beschrijving wat het bedrijf doet en waar het voor staat
- Bedrijfseconomische analyse, waardecreatiemodel, SWOT-analyse en een materialiteitsmatrix
- Beschrijving risico's om inzicht te bieden in de bedreigingen, inclusief een inschatting van de gevolgen als de negatieve scenario's zich daadwerkelijk voordoen
- Vermelding van de 'risk appetite'
- Toelichting op cybersecurity

Maatschappij

- Vermelding van de stakeholders
 - Beschrijving maatschappelijke verantwoordelijkheid
 - Invloed van nieuwe wetgeving
 - Doelstellingen op het gebied van duurzaamheid en wat er op dat vlak is bereikt
 - Diversiteitsbeleid, beloningsbeleid en het fiscaal beleid
 - Omgang met mensenrechten
 - Relatie met de ondernemingsraad
 - Effect van klimaatverandering op het bedrijf
 - Effect van geopolitieke spanningen
-

De Sijthoffprijs verlangt tegenwoordig meer inzicht in de strategie en beleid door een waardecreatiemodel, SWOT-analyse en een materialiteitsmatrix als criteria op te nemen.

Daarnaast is er meer focus op de maatschappij door het beoordelen van informatie over stakeholders, maatschappelijke verantwoordelijkheid, duurzaamheid, diversiteitsbeleid, beloningsbeleid, fiscaal beleid en de omgang met mensenrechten.

Tot slot is er nu meer aandacht voor een uitleg van wat er niet goed is gegaan en wat er niet goed zou kunnen gaan. Naast het criterium 'Vermelding van wat niet goed is gegaan' zijn er verschillende criteria met betrekking tot risico's, cybersecurity, bankconvenanten en de effecten van klimaatverandering en geopolitieke spanningen op het bedrijf.

Samenvatting

De kwaliteit van externe verslaggeving is geen statisch begrip. In 1997 hebben we de prijzen voor externe verslaggeving gebruikt om criteria te ontwikkelen om de kwaliteit van de externe verslaggeving te beoordelen. Als we tegenwoordig de kwaliteit van de externe verslaggeving willen beoordelen, zouden we volgens de prijzen deels andere criteria moeten gebruiken. Een sterke focus op aandeelhouders volstaat niet meer. Er is meer aandacht voor andere stakeholders en de maatschappij als geheel. Daarnaast is er veel meer aandacht voor (mogelijk) negatieve aspecten, zowel als het gaat om negatieve invloeden op de onderneming als om negatieve invloeden van de onderneming op werknemers, maatschappij en milieu. Het is helder dat de externe verslaggeving niet (meer) alleen gezien wordt als het afleggen van verantwoording over de financiële prestaties aan de aandeelhouders.

Slot

Ik leerde Martin kennen via het onderzoek van het Limperg Instituut, dat als doel had om de kwaliteit van externe financiële verslaggeving in Nederland in kaart te brengen en te verhogen. Terugkijkend op de carrière van Martin lijkt dat een centraal thema in al zijn werk te zijn. Het verhogen van de kwaliteit van externe verslaggeving. Of het nu was via onderwijs en onderzoek als hoogleraar, de vaktechnische vraagstukken bij EY, het EY Handboek Jaarrekening, de interne trainingen bij EY, bij de Ondernemingskamer, als lid en voorzitter van de Raad voor de Jaarverslaggeving, als voorzitter van de redactie van het MAB of als bijzonder adviseur jaarrekeningenrecht bij het Ministerie van Veiligheid en Justitie. In al deze rollen en functies was dit een belangrijk doel. En het is duidelijk dat Martin hieraan een enorme bijdrage heeft geleverd.

Nog één vraag resteert. Blijft Martin ook na zijn emeritaat dit doel nastreven? Dit artikel vraagt om verder onderzoek, want de kwaliteitscriteria blijken in de afgelopen dertig jaar duidelijk veranderd te zijn. Misschien tijd voor een nieuw onderzoek naar de kwaliteit van de externe verslaggeving in Nederland? Met Martin als onderzoeker, niet meer zo jong, maar onverminderd enthousiast.

Prof. dr. M. Pronk is hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en partner bij EY.

Literatuur

- Annual Report Awards Australia Inc. (1997) Annual Reports Awards Criteria, 47th Annual Report Award.
- Australasian Reporting Awards (2024) Criteria applicable to all entries in the ARA General Award. <https://cube-strawberry-th46.squarespace.com/general-award-criteria>
- Blij IHC, Hoogendoorn MN, Mertens GMH, Pronk M (1999) De kwaliteit van de externe financiële verslaggeving in Nederland: stand van zaken onderzoek Limperg Instituut. *De Accountant* 105(9): 542-546.
- Het Financieele Dagblad (1995) Henri Sijthoffprijs, normen voor de beoordeling van financiële berichtgeving door ondernemingen en jurytoespraken van de afgelopen vier jaar.
- Het Financieele Dagblad (2024) FD Henri Sijthoff Prijs 2024. <https://files2.fd.nl/henri-sijthoff-prijs/2024/boekje-fd-henri-sijthoff-prijs-2024.pdf>
- Hoogendoorn MN, Mertens GMH (2001) *Kwaliteit van de externe financiële verslaggeving in Nederland*. Kluwer/Limperg Instituut-reeks.

Waardering

Erik Louwrier

Mijn samenwerking met Martin dateert alweer van een behoorlijke tijd geleden, maar dat maakt de eer om een bijdrage te mogen leveren aan dit *Liber Amicorum* des te groter. Ik heb Martin leren kennen tijdens mijn studie Economie en Accountancy aan de UvA, waar ik me als student-assistent al tussen de professoren mocht mengen. Ik heb daar als student onderzoek gedaan en later ook mijn proefschrift geschreven, met onder anderen Martin als begeleider en promotor.

Terugkijkend is Martin voor mij iemand die bij uitstek van expertise een succes heeft gemaakt (partner Big Four-kantoor, RJ-voorzitter, hoogleraar, Raad in de Ondernemingskamer), maar daarnaast op menselijk vlak juist heel warm en aangenaam is gebleven. Binnen de zakelijke wereld is dat niet altijd een belangrijk criterium, maar het is wel juist dátgene wat de herinnering voor mij zo mooi maakt.

Ik ben Martin veel dank verschuldigd, omdat hij het al vroeg in mijn studie aan de UvA in mij zag zitten. Dit resulteerde eerst in de mogelijkheid om onderzoek te doen voor (toen nog) de NOVAA. Ook ben ik Martin dank verschuldigd voor de begeleiding van mijn proefschrift ('Fair value accounting for financial instruments – Evidence on opinions and practice') en zijn vertrouwen erin dat het, ondanks de soms lastige combinatie met werken in de controlepraktijk, toch echt goed zou komen. Dit vertrouwen en de steun die Martin gaf binnen de organisatie heb ik als zeer warm en waardevol ervaren en zeer gewaardeerd. Zijn kennis, precisie en aandacht hebben mij hier zeker geholpen in het proces. Dat was niet anders toen ik met hem mocht werken bij het Bureau Vaktechniek van EY. De rode draad bleef: scherpe analyses, heldere meningen en altijd een warme ontmoeting.

Het oeuvre van Martin binnen het vakgebied van externe verslaggeving is zonder meer uitgebreid te noemen. Een snelle zoektocht over het internet laat bijna geen onderwerp binnen dit vakgebied zien waar Martin niet op enig moment in de tijd zijn mening over heeft gegeven, of grondig en scherp voor zijn vakgenoten heeft geanalyseerd.

Die scherpe analyses blijven nodig, zoals ook recentelijk bleek uit de uitspraak van de Ondernemingskamer inzake Momentum Capital. Dat Martin daarbij door prof. Langendijk betiteld werd als 'een kanon uit mijn vak' (FD 2023) is ook niet meer dan terecht. Juist vanwege die noodzaak hoop ik van harte dat Martin ons ook na zijn emeritaat zal blijven verblijden met zijn analyses en duidingen. Kortom, niets anders dan waardering!

Dr. E. Louwrier RA is senior director bij PricewaterhouseCoopers.

Noot

1. Het FD (2023, 20 augustus) Waakhond AFM ligt plots zelf onder vuur om uitleg boekhoudregels. <https://fd.nl/financiele-markten/2000595/1486064/waakhond-afm-ligt-plots-zelf-onder-vuur-om-uitleg-boekhoudregels>

Glans aan het vakgebied

Frank Hartmann

Beste Martin,

Veel gebeurtenissen in het leven zijn onvermijdelijk, maar sommige zijn evengoed onvoorstelbaar. Dat laatste geldt voor mij voor jouw afscheid als hoogleraar accounting. Iedereen is kennelijk misbaar, maar ik kan me toch niet goed voorstellen hoe het vakgebied accounting zonder jou verder moet. Het vakgebied accounting is namelijk niet alleen maar theorie, maar ook vooral praktijk. Het is niet alleen maar accountancy, maar ook regelgeving, besturing en management. Veel accountants in praktijk en theorie kiezen ervoor om zich op één aspect van accounting te richten. Maar jij bent voor mij degene die heeft laten zien dat juist die samenhang tussen theorie en praktijk, tussen strenge accountantscontrole en nog strengere wetgeving, en tussen principes en pragmatiek dit schitterende vakgebied doet gedijen.

Dat heb jij voor mij gedaan als docent aan de Erasmus Universiteit, als naaste collega aan de Universiteit van Amsterdam, als mede-organisator van het jaarlijkse congres van de European Accounting Association en als mede-fan van ons vakgebied. In Rotterdam kreeg ik als student de opdracht om het jaarverslag van Hoogovens op stelselwijzigingen te onderzoeken. Ik kan me herinneren dat ik drie stelselwijzigingen zomaar over het hoofd had gezien, maar daarnaast was er toch één waarmee jij erg verguld was, omdat die jou kennelijk was ontschoten. Interactief onderwijs, het is nu belangrijker dan ooit, was bij jou toen al in uitstekende handen. Aan de Universiteit van Amsterdam hebben we samengewerkt aan de totstandkoming van een integrale afdeling accounting. Dat was uitdagend, maar wel succesvol, en met name door jouw vaardigheid om te midden van alle persoonlijke belangen de liefde voor een goede inbedding van ons vakgebied in de faculteit voorop te stellen. Het is alweer lang geleden, maar ook onze samenwerking bij de organisatie van de jaarlijkse Europese conferentie voor accountingwetenschappers herinner ik me als tekenend voor jouw collegialiteit en professionaliteit. Het was 2008 en de donkere wolken van de financiële crisis waren al in de verte te zien. Maar we wisten van deze conferentie een groot feest te maken, wat onze Europese concullega's in de schralere jaren erna maar lastig is gelukt. De door jou georganiseerde financiële en inhoudelijke steun vanuit de accountingsector in Nederland was indrukwekkend.

Net toen ik dacht je wetenschappelijke en vakinhoudelijke hobby's en expertises een beetje te kennen, verraste je me onlangs met welhaast even indrukwekkende nieuwe interesses op het gebied van milieu- en maatschappelijke verslaggeving. Maar hoe kan het ook anders? Jij wist altijd steeds weer nieuwe kanten te ontdekken aan ons mooie vakgebied. Hoezo zou iemand dus kunnen beweren dat accounting saai, standaard en voorspelbaar is? Iemand die dat beweert, heeft kennelijk nog niet kennism gemaakt met jou.

Ik hoop dat het voor dat laatste niet te laat is en dat je emeritaat niet betekent dat jouw liefde voor – en kennis van – het vakgebied vanaf nu geen publiek meer zal aantrekken.

Maar vooral bedank ik je voor alle wijsheid, kennis en collegialiteit. Ik wens je alle goeds in deze komende, nieuwe fase.

Prof. dr. dr. F. Hartmann is Joseph M. Golemme Research Chair in Accounting aan Northeastern University.

Een hommage aan Martin

Frits Krens

Beste Martin,

Met veel plezier benut ik de door de redactie geboden mogelijkheid om in deze afscheidsbundel een kort persoonlijk woord tot je te richten.

Wij hebben gedurende je loopbaan veel contacten met elkaar gehad. Zowel in het kader van je universitair gerelateerde activiteiten als in het kader van je accountancygerelateerde activiteiten en – last but not least – in de privésfeer. In de periode waarin je eerst als student-assistent en later als wetenschappelijk medewerker respectievelijk universitair docent deel uitmaakte van de (toenmalige) vakgroep Kosten- en Winstbepalingsvraagstukken waren onze contacten het meest intensief. Met name omdat in die periode je proefschrift ‘Stelselwijzigingen in de jaarrekening’ tot stand kwam, waarbij Rien van Hoepen en ikzelf als promotoren betrokken waren. In de laudatio die ik bij je promotie in 1990 mocht houden zei ik toen onder andere tegen je: “We hebben je leren kennen als iemand die, via duidelijke lijnen, op een betrouwbare en beminnelijke wijze zijn doeleinden realiseert.” Dat oordeel is in de jaren die daarop volgden nooit veranderd!

Ondertussen heb je na je afstuderen als bedrijfseconoom (in 1982) de studie accountancy ter hand genomen en in 1985 voltooid. Op deze wijze geëquipeerd met een (meer dan) voldoende opleidingsniveau is het niet verwonderlijk dat je eerstvolgende bestemming je indiensttreding bij een accountantskantoor was. Je koos voor Moret Ernst & Young, thans EY. Bijzonder vind ik dat je van het begin af aan heel bewust een evenwicht hebt nagestreefd tussen je werkzaamheden in (of afgeleid uit) je werkzaamheden aldaar en je andere, meer universitair georiënteerde werkzaamheden elders. Je bent daar in mijn ogen voortreffelijk in geslaagd. Een ander bewonderenswaardig evenwicht heb je steeds weten te vinden tussen je uitgebreide en diverse werkzaamheden enerzijds en ontspanning in de privésfeer anderzijds (ik denk daarbij bijvoorbeeld aan je ‘verrassingsuitjes’). Ook hieruit blijkt je talent voor timemanagement.

Het voorgaande overstijgend is voor mij het belangrijkste de vriendschap tussen ons en onze partners. Je bent hulpvaardig, trouw, eerlijk en een steun voor anderen in moeilijke tijden!

Ik wens je ook na dit afscheid van ganser harte alle goeds op je verdere levenspad!

Prof. drs. F. Krens is emeritus hoogleraar bedrijfseconomie van de Erasmus Universiteit Rotterdam en oud-partner van EY Accountants.

Inspiratie, passie en gedrevenheid

Gerard van Santen

Beste Martin,

Het lijkt nog zo kortgeleden dat je afscheid nam bij EY. Toen gaf je aan dat je nu eindelijk voldoende tijd had voor je passie voor de universiteit. Inmiddels is je afscheid bij EY alweer zo'n twaalf jaar geleden en zet je nu een volgende stap: afscheid nemen van de universiteit – de tijd gaat snel. Wat jou altijd kenmerkt, is dat je bewuste en geplande keuzes maakt en dan ook echt een stap zet om je activiteiten over te dragen aan de jonge garde.

Hierbij weet ik twee dingen zeker. Ten eerste: dat je alles piekfijn achterlaat. En ten tweede: dat je je opvolgers alle vrijheid en ruimte geeft om op hun manier invulling te geven aan wat jij hebt achtergelaten. Natuurlijk ben je bereid om ondersteuning te geven als daar om wordt gevraagd, maar nooit op een manier waarmee je hun ruimte zou inperken. Hoewel je nu echt stopt met je activiteiten op de universiteit, zal je wetenschappelijke interesse ongetwijfeld blijven en zul je hier op je eigen manier ook nog verder invulling aan geven.

Bij EY was je mijn leermeester en op veel vlakken ben ik in jouw voetsporen getreden, mede dankzij de kansen die jij mij daarbij hebt gegeven. In directe zin bij EY, maar natuurlijk ook in mijn werkzaamheden bij de RJ. Echter, op de universiteit heb ik – misschien tot jouw teleurstelling – nooit die stappen gezet. Dat neemt niet weg dat ik ook op die gebieden veel van je heb geleerd.

Allereerst is dat je wijze van lesgeven: met passie en enthousiasme je kennis overdragen aan een nieuwe generatie, met een blijvende impact. Tijdens elk college, maar ook tijdens elke training bij EY of presentatie, wist jij het gezelschap te boeien en te inspireren. Dit deed je nooit vanuit een compliance-mindset, maar vanuit de achtergronden van de regelgeving, hun relevantie, voorbeelden vanuit jouw praktijkervaring of actuele maatschappelijke vraagstukken. Dit enthousiasme en deze passie zijn bijzonder aanstekelijk. Nooit ging het ten koste van de inhoudelijke kwaliteit. In mijn eigen presentaties probeer ik deze energie en gedrevenheid altijd te evenaren, al lukt dit zeker niet altijd. Ik heb van jou de masterclasses voor financieel journalisten overgenomen, waarbij het vermogen om je te kunnen verplaatsen in je publiek cruciaal is voor een succesvolle bijeenkomst. Ook daarbij neem ik die energie en gedrevenheid zoveel mogelijk mee.

Daarnaast heb ik natuurlijk geleerd van je onderzoek en publicaties. Ik heb het als een eer en genoegen ervaren om er een aantal hiervan samen met jou

te doen. Daarbij realiseerde ik me dat dit minder natuurlijk bij mij past. Ook die wijze les heb ik van je geleerd.

Zoals ik hierboven al aangaf, kan ik mij niet voorstellen dat je volledig stil zult gaan zitten qua lesgeven, onderzoek en publicaties. Desalniettemin breekt er voor jou een nieuwe tijd aan. In de afgelopen jaren heb je voor veel mensen klaargestaan, soms in goede tijden, maar vaak in moeilijke tijden. Ongetwijfeld zul je dit ook de komende jaren blijven doen. Ik wens je vooral een mooie tijd toe samen met Karin, om te reizen, mensen te ontmoeten en te genieten van de tijd en gezondheid die je gegeven is.

Hierbij kun je terugkijken op een zeer imposante carrière. Kenmerkend voor jou zijn misschien niet zozeer je 'eigen prestaties', maar bovenal de inspiratie, passie en gedrevenheid die je wist over te brengen op studenten, collega's, klanten en vele anderen! Ook laatst bij de RJ was dat de feedback die ik van iedereen over jou hoorde. En voor mijzelf: het voorbeeld dat jij voor mij bent geweest op vele vlakken – als leermeester, collega en vriend.

Een hartelijke groet,

Gerard

Drs. G.M. van Santen RA is partner bij EY Accountants en voorzitter van de Raad voor de Jaarverslaggeving.

Multinationale ondernemingen en het verstrekken van belastinginformatie volgens IFRS

Ann Jorissen en Michiel Van Roy

Inleiding

Beste Martin, een hele tijd geleden (april 1985) leerden we elkaar kennen op het 8e congres van de European Accounting Association (EAA) in Brussel. Tezamen met Chris Knoops, Rob van der Wal en Leo van der Tas waren jullie de jonge medewerkers die Erasmus Rotterdam vertegenwoordigden in Brussel. Tot en met 2024, op het 46ste congres van de EAA in Boekarest, werd het EAA-congres een van onze jaarlijkse ontmoetingsplekken. Onze academische samenwerking is ontstaan binnen de European Accounting Association. Al jaren zijn we beiden lid van de editorial board van het tijdschrift *'Accounting in Europe'* van de EAA. Daarnaast zijn we, gedurende meer dan 10 jaar, samen co-auteur geweest van het internationale academische handboek *'International Financial Reporting and Analysis'*, uitgegeven bij Cengage, in het VK. Jij werd mede-auteur bij de 6e editie die in 2014 werd uitgegeven en we werkten samen tot en met de 9e editie die in 2023 werd uitgegeven. Al die tijd heb ik jouw heldere visie en kritische analyse van fenomenen en concepten enorm gewaardeerd. Jouw commentaar en inzichten betekenden steeds een meerwaarde voor degenen die met jou samenwerkten. Toen je bij de 6e editie co-auteur werd, nam je van mij het hoofdstuk 'taxation' over. Dit hoofdstuk over belastingen in ons boek *'International Financial Reporting and Analysis'* vormt dan ook de inspiratie voor deze bijdrage in dit Liber Amicorum ter ere van je emeritaat. In het hoofdstuk 'taxation' beschrijf je heel overzichtelijk hoe een bedrijf volgens IAS 7, IAS 12 en IFRIC 23 zijn belastingen in de jaarrekening dient te rapporteren conform de IFRS-verslaggevingsstandaarden, alsook welke toelichtingen ze bij die belastingbedragen dienen te verstrekken. In het onderstaande onderzoek zoomen we in op deze belastinginformatie in een IFRS-jaarrekening. Onze onderzoekspopulatie wordt gevormd door een groep zeer grote multinationale ondernemingen (MNO's), namelijk MNO's met een omzet boven de 750 miljoen euro, die onderworpen zijn aan 'Country-by-Country-Reporting' ter stimulering van fiscale transparantie naar de fiscale autoriteiten als gevolg van het Base Erosion and Profit Shifting (BEPS) Action Plan 13, uitgevaardigd door de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO).

Het maatschappelijk belang van belastingen

Belastingen hebben verschillende functies in onze samenleving. Er is eerst en vooral de budgettaire functie waarbij de door de overheid opgelegde belastingen aan diezelfde overheid de nodige middelen verschaffen om haar uitgaven te financieren. Gedurende lange tijd lag de nadruk bij belastingen op het dekken van de uitgaven die verbonden zijn aan de werking van het overheidsapparaat (Peeters 2025). De laatste jaren treden de herverdelende functie van de belastingen en de regulerende functie van de belastingen meer en meer op de voorgrond. Bij de regulerende functie zet de overheid het belastingapparaat in om economische en sociale doelstellingen te verwezenlijken (bijvoorbeeld het heffen van milieubelastingen om de omgeving tegen vervuiling te beschermen, het heffen van suikertaks om de gezondheid te bevorderen, het geven van een belastingaftrek bij het aanwerven van oudere werklozen, ...). De herverdelende functie heeft als doelstelling om de verdeling van inkomens en vermogens tussen particulieren en huishoudens bij te sturen (Peeters 2025). In die zin dragen belastingen bij aan het realiseren van een aantal duurzaamheidsdoelstellingen (Sustainable Development Goals), zoals de eerste doelstelling 'beëindig armoede overal en in al haar vormen' en de tiende doelstelling 'dring de ongelijkheid in en tussen landen terug'. Om de ongelijkheid tussen landen terug te dringen en ervoor te zorgen dat ontwikkelingslanden (tegenwoordig ook lage- of middeninkomenslanden genoemd) voldoende belastingen kunnen heffen, heeft de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) in het kader van het Base Erosion and Profit Shifting (BEPS) project Actiepunt 13, de Country-by-Country-Rapporteringsverplichting (CbCR) uitgewerkt voor multinationale ondernemingen met een omzet van boven de 750 miljoen euro. Volgens de CbCR-documentatieverplichting dient een MNO aan de belastingautoriteiten in de landen (= rechtsgebieden) waarin zij actief is, een inzicht te verschaffen over:

- de behaalde omzet en winsten in de diverse landen waar de MNO actief is;
- het aantal werknemers dat in die landen door de MNO tewerkgesteld wordt; en
- het bedrag aan materiële vaste activa dat de MNO in die landen heeft.

Deze MNO's met een omzet boven de 750 miljoen euro, die reeds veel informatie verschaffen aan de belastingautoriteiten en door het maatschappelijk verkeer gevolgd worden, zullen de onderzoekspopulatie vormen bij ons onderzoek.

Informatieverstrekking door bedrijven met betrekking tot hun belastingpositie

Wie gebruikt deze informatie?

MNO's verstrekken private belastinginformatie aan de belastingautoriteiten en publieke belastinginformatie aan de aandeelhouders en andere belanghebbenden. Tot voor kort gebruikten vooral aandeelhouders deze informatie om twee redenen:

- Ten eerste gebruiken aandeelhouders en financiële analisten de informatie om de toekomstige winstgevendheid, de bijhorende toekomstige belastingen (inclusief het risico op een fiscale audit en een fiscale boete) en de toekomstige kasstromen van de onderneming in te schatten. Op basis van deze informatie vormen ze zich een beeld van de waarde van de onderneming (Beyer et al. 2010).
- Ten tweede gebruiken aandeelhouders deze informatie om ex-post te evalueren of het management zijn bestuurstaak op verantwoorde wijze ter harte heeft genomen. In dit geval gebruiken ze de informatie om de acties van het management te beoordelen (Beyer et al. 2010).

De laatste jaren gaan aandeelhouders, maar vooral werknemers, consumenten, overheden en diverse maatschappelijke belangenorganisaties (zoals ngo's voor ontwikkelingssamenwerking), die belastinginformatie echter gebruiken om te achterhalen of deze MNO's een maatschappelijk verantwoord belastinggedrag vertonen.

Voordelen voor een bedrijf verbonden aan het verstrekken van belastinginformatie

Wanneer het management deze toelichtingen verstrekt, daalt de informatie-asymmetrie met aandeelhouders, kredietverschaffers en financiële analisten. Hieraan zijn voordelen verbonden voor de onderneming in de vorm van een verhoogde liquiditeit van het aandeel, meer accurate voorspellingen door financiële analisten en/of lagere kosten om eigen en vreemd vermogen aan te trekken (Beatty et al. 2010; Healy et al. 1999; Leuz & Verrechia 2000; Sengupta 1998). De laatste jaren zijn toelichtingen bij de belastingpositie en het belastinggedrag van een onderneming niet meer alleen gericht op aandeelhouders en kredietverschaffers, maar vormen ze ook meer en meer een communicatiemiddel naar andere belanghebbenden bij de onderneming, om te signaleren dat een maatschappelijk verantwoorde belastingstrategie wordt gevolgd (Davis et al. 2016). In deze optiek kan het verstrekken van toelichtingen bij de belastingen die gedragen worden door een onderneming gezien worden

als een element dat de maatschappelijke reputatie van de onderneming ten goede kan komen. Hierbij rijst natuurlijk de vraag of deze toelichtingen:

- op transparante wijze de werkelijke situatie met betrekking tot de belastingstrategie van de onderneming verwoorden;
- gebruikt worden om te misleiden en een beeld te suggereren van verantwoord belastinggedrag terwijl de onderliggende situatie gekenmerkt wordt door belastingvermijding (Christensen et al. 2021; Overesch & Wolff 2021).

Nadelen voor een bedrijf, verbonden aan het verstrekken van belastinginformatie

Aan deze informatieverstrekking zijn ook nadelen – dus kosten – verbonden. Zo zijn er de directe kosten, die te maken hebben met het opzetten van bedrijfsinterne informatiesystemen om deze gegevens ter beschikking te hebben. De indirecte kosten nemen de vorm aan van een verhoogd risico op een audit van belastingautoriteiten (Bozanic et al. 2017), reputatieschade wanneer belanghebbenden een agressieve belastingstrategie zouden kunnen ontdekken (Overesch & Wolff 2021), of het vrijgeven van informatie aan een concurrent in verband met de structurering van activiteiten (Verrechia 1983).

Verstrekking van belastinginformatie door bedrijven volgens de IFRS-standaarden: een empirische analyse

Bij de belastinginformatie die de onderneming aan het publiek bekendmaakt, kunnen we een onderscheid maken tussen publieke belastinginformatie die een MNO verplicht bekend moet maken en publieke belastinginformatie die een MNO op vrijwillige basis verstrekt. Bij de verplicht te verstrekken publieke belastinginformatie die veelal volgt uit regelgeving met betrekking tot de jaarrekening zou men veronderstellen dat het management eigenlijk veel minder vrijheid heeft in relatie tot het al dan niet rapporteren van deze informatie in vergelijking met de vrijwillig verstrekte belastinginformatie. Nochtans toont academisch onderzoek in de Verenigde Staten aan dat ook bij deze verplichte toelichtingen bij belastingen het management niet altijd alle informatie verstrekt (Gleason & Mills 2002; Robinson & Schmidt 2013). Daarom stellen we ons de vraag of we ook bij Europese MNO's met een omzet boven de 750 miljoen euro verschillen kunnen aantreffen met betrekking tot het verstrekken van de toelichtingen bij belastingen volgens de IFRS-standaarden. Stel dat er toch variatie in het toelichtingsgedrag kan worden vastgesteld, dan vragen we ons af welke ondernemingskenmerken geassocieerd zijn met die vastgestelde variatie in informatieverstrekking.

Keuze van de onderzoekspopulatie

Voor het beantwoorden van deze onderzoeksvraag selecteren we eerst de Europese beursgenoteerde bedrijven met een omzet boven de 750 miljoen euro. Vervolgens verwijderen we ondernemingen die behoren tot de financiële sector, de extractieve sector en de bosbouw. In een volgende stap kijken we of er ten minste 25 bedrijven in een land zijn over de periode 2015-2021 om voldoende variatie binnen een land te hebben. Na deze selectiestappen houden we bedrijven over in de volgende landen: Duitsland, Finland, Frankrijk, Nederland, Verenigd Koninkrijk en Zweden. Dit levert een populatie op van 234 bedrijven, en over een periode van 7 jaar resulteert dit in 1638 bedrijfsjaarobservaties (firm-year observations). De verdeling van onze populatie op basis van bedrijfsjaarobservaties over de landen ziet er als volgt uit (zie Tabel 1).

Tabel 1. Verdeling van de onderzoekspopulatie over de landen.

Land	Aantal bedrijfsjaarobservaties (N)	Aandeel in de onderzoekspopulatie
Duitsland	294	17,97%
Finland	140	8,55%
Frankrijk	294	17,95%
Nederland	112	6,84%
Verenigd Koninkrijk	567	34,62%
Zweden	231	14,10%

Meting van de verstrekte verplichte toelichtingen bij belastingen in de jaarrekening volgens IFRS

Wanneer een onderneming rapporteert volgens de IFRS-standaarden, bevatten IAS 12, IFRIC 23 en IAS 7 bepalingen rond het verstrekken van toelichtingen bij de belastingpositie van de onderneming. Hierna is het overzicht opgenomen van de toelichtingen waarop dit empirisch onderzoek focust (zie Tabel 2).

Tabel 2. Opgenomen elementen in de toelichtingsscore.

IAS 7	Inkomstenbelasting betaald op mondiale basis voor de afgelopen periode
IAS 12	Reconciliatie tussen de effectieve belastingvoet en statutaire belastingvoet
IAS 12	Uitgestelde actieve en passieve belastinglatenties opgesplitst naar soort
IFRIC 23	Beschrijving van significante onzekere belastingposities

Om te weten of de MNO's de toelichtingen bij de belastingen onder de IFRS-standaarden verstrekken, werden de jaarrekeningen en jaarverslagen doorgenomen. De MNO's kregen voor elk van die elementen een score van 0 indien de gegevens niet verstrekt werden en een score van 1 indien deze wel terug

te vinden waren in de IFRS-jaarrekening van de MNO. Aan elk van de informatie-items die verstrekt moeten worden, werd een gelijke weging toegekend en de behaalde scores werden gesommeerd, zodat per MNO een toelichtingspercentage werd verkregen. Indien een MNO alle toelichtingen verstrekt bij de belastingen die verplicht zijn onder IAS 12, IFRIC 23 en IAS 7, verwachten we dat de MNO een score van 100% haalt. In de beschrijvende statistieken zien we dat dit wel voor de helft van de MNO's in de populatie zo is, maar toch niet voor de volledige populatie. De gemiddelde toelichtingscore die de MNO's behalen is 0.917 met een standaardafwijking van 0.120. Bij deze grote MNO's is de minimale score 0.500 en ligt de waarde voor het eerste kwartiel op 0.750. Vanaf de mediaan is de behaalde toelichtingscore 100%. Wanneer we inzoomen op de vier individuele belastingtoelichtingen, dan merken we dat de toelichtingen die verstrekt moeten worden volgens IAS 12 door alle ondernemingen opgevolgd worden. De toelichting rond de inkomstenbelasting betaald op mondiale basis (IAS 7) wordt niet door alle MNO's opgevolgd, terwijl het hier toch wel gaat over zeer grote MNO's die verplicht aan de fiscale autoriteiten de Country-by-Country-belastinginformatie moeten verstrekken. De informatie met betrekking tot onzekere belastingposities volgens IFRIC 23 wordt niet door alle MNO's verstrekt, maar dit zou kunnen wijzen op het feit dat er geen onzekere belastingposities zijn. Daarnaast dient vermeld te worden dat IFRIC 23 pas in 2019 werd ingevoerd.

We gaan nu verder onderzoeken welke ondernemingskenmerken geassocieerd zijn met het verstrekken van belastingtoelichtingen onder IAS 12, IFRIC 23 en IAS 7.

De relatie tussen ondernemingskenmerken en het verstrekken van de toelichtingen bij de belastingpositie in de IFRS-jaarrekening

Wanneer we kijken naar de literatuur waarin de door een onderneming verstrekte toelichtingen onder de loep worden genomen, dan zien we dat de eigendomskenmerken een beïnvloedende factor kunnen zijn. Zo zouden familiebedrijven minder informatie verstrekken (Müller et al. 2020) en zou de invloed van institutionele investeerders positief zijn (Boone & White 2015). In hun literatuuroverzicht stellen Beyer et al. (2010) dat de grootte, de winstgevendheid, de schuldgraad en de marktwaarde van de onderneming ook gerelateerd zijn aan de hoeveelheid toelichtingen die een onderneming verstrekt. Ook kenmerken van de informatie-omgeving van een onderneming zijn dikwijls geassocieerd met de hoeveelheid verstrekte toelichtingen bij de jaarrekening. Zo heeft de literatuur aangetoond dat het aantal financiële analisten dat een bedrijf volgt (Balakrishnan et al. 2019) en het genoteerd zijn op een beurs in de Verenigde Staten (Lang et al. 2003) positief gerelateerd kunnen zijn aan de hoeveelheid

toelichtingen die een onderneming verstrekt. Als we specifiek inzoomen op de literatuur rond belastinggedrag, dan toont academisch onderzoek aan dat de volgende elementen gerelateerd zouden kunnen zijn aan de verstrekte informatie over belastingen. Hierbij gaat het om de effectieve belastingvoet (Balakrishnan et al. 2019) en de aanwezigheid in belastingparadijzen (Akamah et al. 2018). Deze beide variabelen geven een mogelijke aanwijzing of een bedrijf een agressieve belastingstrategie volgt. Daarnaast is er de geografische complexiteit van de onderneming (Chkir et al. 2020). Deze variabele duidt op de mogelijkheid om belastingstrategieën te verbergen.

De resultaten

Wanneer we deze ondernemingskenmerken als verklarende variabelen introduceren in een regressievergelijking, waarbij de behaalde toelichtingsscore de te verklaren variabele is, vinden we de volgende resultaten (zie Tabel 3).

Tabel 3. Regressieresultaten m.b.t. de relatie tussen ondernemingskenmerken (verklarende variabelen) en verplichte toelichtingen inzake belastingen (te verklaren variabele).

Verklarende variabelen	Coëfficiënt	t- waarde
% familie-aandeelhouders	0.003 (0.045)	0.06
% institutionele aandeelhouders	-0.001 (0.018)	-0.03
Ondernemingsgrootte	0.008** (0.004)	2.14
Winstgevendheid op totale activa (ROA)	0.086 (0.085)	1.01
Schuldgraad	0.000 (0.006)	0.04
Markt- versus boekwaarde (market to book value)	-0.008 (0.007)	-1.22
Aantal financiële analisten die het bedrijf volgen	-0.004 (0.008)	- 0.50
Genoteerd op de aandelenmarkten in de VS naast een notering op een Europese beurs	- 0.004 (0.007)	- 0.54
Effectieve belastingvoet	0.002 (0.025)	0.06
Aanwezigheid in belastingparadijzen	0.016** (0.008)	1.99
Geografische complexiteit	0.036** (0.014)	2.56
“Fixed effects”		
Landen “fixed effects”	Ja	
Industrie “fixed effects”	Ja	
Jaar “fixed effects”	Ja	
Constante	0.762*** (0.076)	9.97
Aangepast Rkwadraat	0.631	
Aantal observaties	1, 615	

De regressieresultaten tonen aan dat de eigendomskenmerken niet geassocieerd zijn met de informatie verstrekt in de toelichting rond belastingen in een IFRS-jaarrekening. Bij de ondernemingskenmerken is enkel de grootte van de

onderneming positief significant verbonden met de verstrekte hoeveelheid informatie met betrekking tot belastingen. Dit resultaat kan verklaard worden door het feit dat de grootste MNO's het meest in de kijker lopen van regulerende instanties, overheden en het grote publiek. Variabelen die representatief zijn voor de informatie-omgeving van de onderneming zijn niet significant gerelateerd aan de mate waarin belastinginformatie verstrekt wordt in de IFRS-jaarrekening. Tot slot stellen we vast dat variabelen die wijzen op de mogelijkheid van de aanwezigheid van constructies die belastingontwijking kunnen helpen ondersteunen, positief significant gerelateerd zijn aan het nakomen van de informatieverstrekking onder de IFRS-standaarden. Bij geografisch complexe MNO's en bij MNO's met meer filialen in belastingparadijzen stellen we vast dat de toelichtingscores significant hoger zijn. Het zou kunnen dat deze MNO's de toelichtingen allemaal verstrekken om geen verdere vragen of argwaan te wekken bij de aandeelhouders, andere belanghebbenden van de onderneming of het grote publiek.

Tot besluit

Dit korte onderzoek wijst erop dat er variatie is in de mate waarin zeer grote multinationale ondernemingen (met name MNO's die onderworpen zijn aan het verstrekken van Country-by-Country-belastinginformatie aan de fiscale autoriteiten in de landen waarin de MNO actief is) informatie verstrekken bij de belastingpositie in het kader van IAS 7, IAS 12 en IFRIC 23 in een IFRS-jaarrekening. Bedrijven die de meeste toelichting verstrekken in de IFRS-jaarrekening zijn de zeer grote MNO's, maar ook MNO's met karakteristieken die kunnen wijzen in de richting van belastingontwijkend gedrag.

Martin, tot slot van deze bijdrage wens ik jou en Karin nog vele gezonde en vreugdevolle jaren toe, waarin jullie nu volop kunnen genieten van natuur en cultuur in binnen- en buitenland en van vele fijne momenten met familie en vrienden. Ook van harte gefeliciteerd met je mooie academische loopbaan, waarin je een bron van inspiratie was voor vele andere academici.

Prof. dr. A. Jorissen is Gewoon Hoogleraar aan de Universiteit Antwerpen en Dr. M. Van Roy is Senior Associate Global Tax and Transfer Pricing bij PWC België.

Literatuur

- Akamah H, Hope O-K & Thomas W (2018) Tax havens and disclosure aggregation. *Journal of International Business Studies* 49(1): 49-69. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2419573>
- Balakhrisnan K, Blouin J & Guay W (2019) Tax aggressiveness and Corporate Transparency. *The Accounting Review* 94 (1): 45 – 69. <https://doi.org/10.2308/accr-52130>
- Beatty A, Liao S & Weber J (2010) Financial Reporting Quality, private information, monitoring and the Lease-versus-buy decision. *The Accounting Review* 85 (4): 1215-1238. <https://doi.org/10.2308/accr.2010.85.4.1215>
- Beyer A, Cohen D, Lys T, & Walther B (2010) The financial reporting environment: review of the recent literature. *Journal of Accounting and Economics* 50(2): 296-343. <https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2010.10.003>
- Boone A & White J (2015) The effect of institutional ownership on firm transparency and information production. *Journal of Financial Economics* 117 (3): 508-533. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2015.05.008>
- Bozanic Z, Hoopes J, Thornock J & Williams B (2017) IRS attention. *Journal of Accounting Research* 55(1): 79-114. https://doi.org/10.1111/1475-679X.12154?urlappend=%3Futm_source%3Dresearchgate.net%26utm_medium%3Darticle
- Chkir I, Dutta S & Hassan B (2020) Does target geographical complexity impact acquisition performance. *Finance Research Letters* 33: 101196. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2019.05.014>
- Christensen H, Hail L & Leuz C (2021) Mandatory CSR and Sustainability Reporting: Economic Analysis and Literature Review. *Review of Accounting Studies* 26(3): 1176-1248. <https://doi.org/10.1007/s11142-021-09609-5>
- Davis A, Guenther D, Krull L & Williams B (2016) Do socially responsible firms pay more taxes? *The Accounting Review* 91 (1): 47-68. <https://doi.org/10.2308/accr-51224>
- Gleason C & Mills L (2002) Materiality and contingent tax liability reporting. *The Accounting Review* 77 (2): 317-342. <https://doi.org/10.2308/accr.2002.77.2.317>
- Healy P, Hutton A & Palepu K (1999) Stock performance and intermediation changes surrounding sustained increases in disclosure. *Contemporary Accounting Research* 16 (3): 485-520. <https://doi.org/10.1111/j.1911-3846.1999.tb00592.x>
- IASB (2007) IAS 7 - Statement of Cash Flows, London – International Accounting Standards Board.
- IASB (2017) IFRIC 23 – Uncertainty over income tax treatments, London – International Accounting Standards Board.
- IASC (1996) IAS 12 – Accounting for Income Taxes. London – International Accounting Standards Committee.
- Leuz C, Verrechia R (2000) The economic consequences of increased disclosure. *Journal of Accounting Research* 38: 91-124.
- Müller R, Spengel C, Vay H (2020) On the determinants and effects of corporate tax transparency: review of an emerging literature. ZEW – Centre for European Economic Research Discussion Paper, N° 20-063. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3853895>
- Overesch M, Wolff H (2021) Financial Transparency to the Rescue: Effects of Public Country-by-Country Reporting in the European Banking Sector on tax avoidance. *Contemporary Accounting Research* 38(3): 1616-1642. <https://doi.org/10.1111/1911-3846.12669>
- Peeters B (2025) Belasting en (her)verdeling, Fiscaal recht als multidimensionale katalysator van solidariteit in de samenleving. *Algemeen Fiscaal Tijdschrift* 76 (5):3-132.

- Robinson L, Schmidt A (2013) Firm and investor responses to uncertain tax benefit disclosure requirements. *Journal of the American Taxation Association* 35(2): 85 – 120. <https://doi.org/10.2308/atax-50458>
- Sengupta P (1998) Corporate disclosure quality and the cost of debt. *The Accounting Review* 73 (4): 459-474.
- Verrechia R (1983) Discretionary Disclosure. *Journal of Accounting and Economics* 5: 179-194.

Fiscale winst is geen commerciële winst

Peter Kavelaars

Inleiding

Het eerste contact van Martin en mij dateert van rond 1978: het jaar dat we beiden ons kandidaats deden. Martin ging vervolgens in de doctoraalfase de bedrijfseconomische kant op en ik nam de afslag fiscale economie. We bleven contact houden, omdat sommige colleges van beide studierichtingen parallel liepen. Ook na onze studies zijn we beiden aan de Erasmus Universiteit verbonden gebleven. Dat deden we parttime, want we zijn tevens lange tijd actief geweest in het bedrijfsleven. Martin bij EY en ik bij Deloitte. Op de Erasmus Universiteit zijn we beiden hoogleraar geworden, zij het in verschillende jaren: Martin in 2003 en ik in 1996. Verder hebben we in ESAA samengewerkt aan het opzetten van een tweetal cursussen, die helaas beide zijn geflopt. Daarnaast heeft Martin ruim tien jaar een college verzorgd bij mijn werkcollege multinationale ondernemingen. Vervolgens wordt het uiteindelijk februari 2026, zijn we beiden jarig, worden we beiden 67 jaar en moeten we dus beiden met emeritaat. Daarna ontstaat er toch eindelijk een zeker verschil. Martin is zo verstandig om op universitair niveau echt te stoppen; ik blijf aan om de opleiding Fiscale Economie af te wikkelen die in 2029 helaas haar deuren definitief sluit. Het spreekt dus voor zich dat een bijdrage van mijn hand aan deze afscheidsbundel onontkoombaar is, waarbij het onderwerp geheel voor zich spreekt: de winstbepaling en wel vanuit een fiscaal en commercieel, met name IFRS, perspectief. Terreinen waar ieder van ons zich gedurende zijn hele leven binnen zijn eigen discipline mee bezig heeft gehouden. Ik besteed eerst enige aandacht aan de uitgangsprincipes van beide winstbepalingen en ga daarna in op enkele thema's waar een zekere mate van parallelie tussen de commerciële en de fiscale winstbepalingsregels geldt.¹

Plaatsbepaling en terugblik

Zou de jaarrekeningwereld in brede zin er overzichtelijker uitzien als er eenvoudigweg een wereldwijd winstbepalingsstelsel zou gelden voor alle regelgeving waarvoor winst moet worden bepaald? Het antwoord lijkt me onbetwist positief te moeten luiden. Maar zo zit de wereld, zoals we weten, niet in elkaar. Nog los van het feit dat er diverse commerciële winstbepalingsstelsels bestaan – IFRS en de vele GAAP's – kent ook de fiscale regelgeving haar eigen winstbepalingsstelsel. Net als bij de GAAP's varieert de fiscale winstbepaling van land tot land: eigenwijsheid troef dus. Maar zoals Burgert al schreef:

‘Different profits for different purposes’,² een slogan die ons (beiden) tijdens onze studie (zeer) regelmatig onder de neus werd gewreven. Weliswaar was dit vooral bedoeld voor winstbepalingen binnen de bedrijfseconomie, maar men kan zonder twijfel stellen dat dit ook geldt voor de commerciële winstbepaling enerzijds en de fiscale winstbepaling anderzijds. Die dienen immers twee zeer verschillende doelstellingen, waarover hierna meer. Aan de andere kant kan het natuurlijk niet zo zijn dat winstbepalingen volstrekt verschillend zijn: winst is winst. Vanuit dat perspectief is het kennelijk zo dat de Hoge Raad voor de fiscale winstbepaling heeft gemeend dat die in beginsel het beste kan aansluiten bij de bedrijfseconomische winstbepaling (HR 8 mei 1957, ECLI:NL:HR:1957:AY2274; BNB 1957/208 betreffende Philips Gloeilampenfabriek). Dit is een van de meest bekende en principiële arresten die de Hoge Raad ooit heeft gewezen en die tot op de dag van vandaag betekenis heeft.

Van belang is vast te stellen dat de Hoge Raad het niet heeft over de commerciële winstbepaling, dus geen IFRS en GAAP's. Maar wel over de bedrijfseconomische winstbepaling die op zich ook de grondslag vormt voor IFRS en de GAAP's. 'De' bedrijfseconomische winst bestaat overigens niet, althans niet in die zin dat er maar één winstbepalingssysteem is. Hier geldt immers het eerdergenoemde adagium 'different profits for different purposes'. Maar met dit arrest geldt dus wel het uitgangspunt dat al die bedrijfseconomische winstbepalingssystemen fiscaal in beginsel zijn toegestaan. 'In beginsel', omdat de Hoge Raad wel een beperking aanbrengt: Het winstbepalingssysteem mag niet in strijd zijn met de fiscale wetgeving, niet met een fiscaal beginsel en niet met de opzet van de belastingwet. Tot zover de principiële basis die het uitgangspunt voor de analyse in dit artikel vormt.

Totaalwinst

Alvorens het voorgaande aan een nadere beschouwing te onderwerpen, is een klein intermezzo op zijn plaats. Hiervoor – en ook in de rest van dit artikel – gaat het om de jaarwinstbepaling. Voor degenen die zich bezighouden met de bedrijfseconomie en het jaarrekeningenrecht is dat als het goed is een vanzelfsprekendheid; het gaat daar immers alleen om de vaststelling van de jaarwinst: een andere winst is er niet. Maar dat ligt in de fiscale wereld anders. Althans, in elk geval in Nederland. De fiscale basis wordt in wezen gevormd door de totaalwinst van art. 3.8 Wet IB 2001, welke bepaling in essentie ook van toepassing is in de vennootschapsbelasting en wel via de schakelbepaling (art. 8 Wet Vpb 1969). In de bedrijfseconomie en de commerciële winstbepaling is dit een geheel onbekend fenomeen. In de fiscale regelgeving is de functie van de totaalwinst in essentie de afbakening van hetgeen gedurende de gehele

bestaansduur van een onderneming wel of niet belast kan worden. De (fiscale) jaarwinst waarover het hierboven gaat, doet niet veel anders dan te bepalen hoe die totaalwinst gedurende de bestaansduur van de onderneming aan de jaren moet worden toegerekend.³ Het totaalwinstbeginsel is daarmee in essentie relevanter dan het jaarwinstbeginsel. Het eerste bepaalt of iets wel of niet wordt belast (al dan niet objectief is vrijgesteld), het tweede bepaalt 'slechts' in welk jaar heffing plaatsvindt. Voor bedrijfseconomische en commerciële doeleinden is dit eerste begrip overbodig. Voor fiscale doeleinden is het essentieel. Maar ook weer niet zo essentieel dat een dergelijk begrip strikt genomen deel moet uitmaken van het fiscale stelsel. Als we bijvoorbeeld een blik werpen op het overigens inmiddels weer ingetrokken EU-voorstel tot invoering van CCCTB – kort gezegd een winstbelasting op EU-niveau voor grote ondernemingen: Common Consolidated Corporate Tax Base – en diens opvolger BEFIT (Business in Europe: Framework for Income Taxation), dan zien we dat daarbij een totaalwinstbegrip ontbreekt. Men zou dus kunnen denken dat een totaalwinstbegrip geen noodzaak is, maar dat is echter een te gemakkelijke conclusie. De totaalwinst kan namelijk ook op een andere wijze door bepaalde regels vorm krijgen. Dat is dan ook hetgeen het geval is bij CCCTB, BEFIT en diverse buitenlandse fiscale stelsels. Inhoudelijk laat ik dit onbesproken nu dat voor de onderhavige beschouwing niet relevant is.

Fiscale basisprincipes

De fiscale (jaar)winstbepaling geschiedt dus volgens goed koopmansgebruik met inachtneming van een bestendige gedragslijn. In het aangehaalde arrest BNB 1957/208 heeft de Hoge Raad daar een principiële uitspraak over gedaan en de verhouding tot de bedrijfseconomische winstbepaling geduid. Daarmee is belangrijke verduidelijking tot stand gebracht, maar als zodanig blijft goed koopmansgebruik daarmee nog een vaag fenomeen. Het begrip heeft in een zeer omvangrijk aantal arresten nadere invulling gekregen, waaruit een drietal basisprincipes zijn te ontleen: realiteit, voorzichtigheid en eenvoud. De nadruk ligt onmiskenbaar op de eerste twee criteria.⁴ Het eenvoudprincipe speelt een geringe rol en blijft daarom onbesproken.⁵

Realiteit houdt, kort gezegd, in dat baten en lasten moeten worden toegerekend aan het jaar waarop ze betrekking hebben en bovendien dienen kosten te worden toegerekend aan de baten waarop ze betrekking hebben. Dat laatste wordt wel geduid als het matchingprincipe. Het voorzichtigheidsprincipe houdt in dat een ondernemer winst pas hoeft te nemen bij realisatie en verliezen in aanmerking mag nemen indien die voorzienbaar zijn. Het samenstel van deze principes bepaalt dus het tijdstip waarop winst en verlies fiscaal in aanmerking worden genomen.

Hoewel ook deze basisprincipes in veel gevallen tot discussie blijven leiden, kan wel gezegd worden dat met de vele rechtspraak die daarover is geweest, ze in de regel een goed houvast bieden. Niettemin zien we dat de uitkomsten van met name de rechtspraak de wetgever ook wel redenen hebben gegeven om op onderdelen tot een wettelijke invulling te komen van goed koopmansgebruik. Enerzijds wordt dit veroorzaakt door voortdurende onzekerheid. Anderzijds heeft sommige rechtspraak in de ogen van de wetgever tot onwelgevallige effecten (*lees*: niet beoogde belastingderving) voor de overheid geleid. Dergelijke rechtspraak heeft wel aanleiding gegeven tot aanvullende wettelijke regels die zijn opgenomen in art. 3.26-3.30a Wet IB 2001, bijvoorbeeld betreffende waardering van onderhanden werk (art. 3.29b Wet IB 2001), afschrijving op bedrijfsmiddelen (art. 3.30 Wet IB 2001) en afschrijving op gebouwen (art. 3.30a Wet IB 2001).⁶ Al met al geldt, mijns inziens, dat sprake is van een gedegen fiscale winstbepaling die vrijwel volledig is gebaseerd op een open norm en die daardoor meebeweegt met maatschappelijke en andere ontwikkelingen. Ik ben een fervent voorstander van een dergelijke open norm, hoewel die onmiskenbaar gepaard gaat met (enige) rechtsonzekerheid.

Commerciële basisprincipes

Het zou van nogal wat arrogantie getuigen om als fiscalist in een bundel voor Martin uitgebreid aandacht te schenken aan de commerciële winstbepaling.⁷ Dat zal ik dus ook niet doen. Maar er zijn wel drie punten die ik aanstip. In de eerste plaats is dat de verhouding tussen de bedrijfseconomische en de commerciële winstbepaling. Anders dan bij de fiscale winstbepaling (zie voorgaande paragraaf over fiscale basisprincipes) is er bij mijn weten geen (principiële) jurisprudentie die de verhouding aangeeft tussen de bedrijfseconomische winstbepaling en de commerciële winstbepaling. Ook anderszins – bijvoorbeeld in regelgeving – is een dergelijk verband niet vastgelegd. De verklaring daarvoor is er vermoedelijk in gelegen dat de fiscale jaarwinstbepaling gebaseerd is op de open norm goed koopmansgebruik, terwijl de commerciële jaarwinstbepaling is gebaseerd op uitvoerige en gedetailleerde (waarderings)regels en uitgebreide toelichtingen. Deze rulebased-benadering wijkt daarmee fundamenteel af van de fiscale principlebased-benadering. Zoals ik hiervoor aangaf, ben ik een pleitbezorger van de laatstgenoemde aanpak. Wat mij betreft zou commerciële winstbepaling dus bij voorkeur ook op een dergelijke open norm moeten zijn gebaseerd, waarmee dan ook min of meer kan worden volstaan. Die norm zou dan kunnen zijn de IFRS-doelstelling, inhoudende dat de jaarrekening een ‘true and fair view’ van de inkomens- en vermogenssituatie geeft – ook wel geformuleerd als het verstrekken van financieel-administratieve informatie die nuttig is voor de oordeels- en besluitvorming door gebruikers van de jaarrekening.

Het is verder belangrijk te onderkennen dat hier een andere weg is ingeslagen dan bij de fiscale regelgeving, waar we hebben gezien dat in de kern is bepaald hoe de jaarwinst moet worden vastgesteld (volgens goed koopmansgebruik). Ten behoeve van wie dat gebeurt en wat het doel is, wordt niet vermeld, hetgeen ook logisch is want dat vloeit direct voort uit de fiscale wetgeving: de overheid die financiële middelen benodigt. Bij de commerciële winstbepaling is de informatie bedoeld voor diverse stakeholders en met name voor degenen die de onderneming financieren, in het bijzonder met het oogmerk dat zij beslissingen kunnen nemen ten aanzien van het verschaffen van financiële middelen.⁸ Daarmee zou kunnen worden geconcludeerd dat het inzicht verschaffen in de vermogenspositie hier veel relevanter is dan de vaststelling van het resultaat, waar juist de fiscale winstbepaling zich op richt. Het verklaart in beginsel ook waarom actuele waardes bij de commerciële winstbepaling een essentiële rol spelen, terwijl dat bij de fiscale winstbepaling niet het geval is. Deze conclusie is van belang voor de in de fiscale literatuur – zie daarvoor de volgende paragraaf – wel gevoerde discussie naar de verhouding tussen de fiscale en de commerciële winstbepaling en met name in hoeverre regels van commerciële winstbepaling – veelal met name IFRS – relevantie hebben voor de fiscale winstbepaling. Gelet op hetgeen ik hiervoor analyseerde, moet mijns inziens de conclusie zijn dat er in beginsel geen reden is om de commerciële winstbepaling (mede) als basis te laten dienen voor de fiscale winstbepaling: de doelstellingen zijn duidelijk verschillend en – daarmee mede samenhangend – is de fiscale winstbepaling vooral gericht op winstvaststelling, terwijl de commerciële winstbepaling in mijn ogen in feite veel meer draait om de vermogenssamenstelling. Deze conclusie doet er echter niet aan af dat er regels van commerciële winstbepaling zijn die mogelijk ook een zinvolle rol kunnen spelen bij de fiscale winstbepaling.

In de paragraaf over fiscale basisprincipes besteedde ik aandacht aan de drie fiscale basisprincipes van winstbepaling. Aan de commerciële winstbepaling ligt uiteraard ook een aantal basisprincipes ten grondslag. Het is opvallend dat die bepaald verschillen van de fiscale principes en bovendien in mijn optiek enerzijds minder principieel en anderzijds enigszins overbodig zijn. De principes kennen – net als bij de fiscale principes – ook een rangorde, waar het het onderlinge belang ervan betreft. De twee kernkenmerken zijn volgens het zogenoemde Conceptual Framework (CF) relevantie en getrouwe weergave (zie par. 2.4-2.22 van het CF).⁹ Beide vind ik enigszins wonderlijk: het spreekt immers toch voor zich dat het alleen zin heeft relevante informatie op te nemen en evenzo spreekt het voor zich dat die informatie een getrouwe weergave moet zijn. De getrouwe weergave kent nog een aantal elementen die daar deel van uitmaken

en die, wat mij betreft, ook nogal overbodig zijn: volledigheid van informatie, neutraliteit die het beste is te vertalen met objectiviteit en tot slot juistheid van de informatie. In de fiscaliteit zijn deze vereisten eenvoudig ‘opgelost’ doordat de belastingplichtige bij de indiening van de aangifte verklaart dat deze juist en naar waarheid is ingevuld. De bovengenoemde basisprincipes zijn dus, mijns inziens, weinig principieel en voegen ook weinig toe. Feit is dat dit in de wereld van de commerciële jaarrekeningen dus heel anders wordt gezien.

Naast de twee hiervoor vermelde kernprincipes zijn er enkele ‘subsidiare’ kenmerken, te weten: vergelijkbaarheid, verifieerbaarheid, tijdigheid en begrijpelijkheid (zie punten 2.23-2.38 van het CF). Ik zie die criteria vooral als op zich nogal voor de hand liggende voorwaarden. Al met al is het wat mij betreft jammer dat voor de commerciële winstbepaling niet een meer principieel en fundamenteel basisstramen geldt, zoals dat in de fiscale rechtspraak is ontwikkeld als uitvloeisel van het goed koopmansgebruik.

Enkele concrete raakvlakken

Wordt bij de fiscale winstbepaling rekening gehouden met IFRS of GAAP en wordt hieraan in de literatuur aandacht geschonken? Voor zover mij bekend, is dat hoegenaamd niet het geval met GAAP. Ten aanzien van IFRS zijn er wel enkele thema’s waar de relatie tussen beide winstbepalingen aan de orde is. Ik besteed aandacht aan twee items die de afgelopen jaren in de fiscaliteit het meest in het oog zijn gesprongen, te weten: leasing en het samenhangend waarderen.¹⁰

Leasing

De wijze van waardering van leases is opgenomen in IFRS 16. Zoals ik hiervoor al aangaf, is er ten aanzien van de fiscale winstbepaling weinig geregeld, hetgeen ook geldt voor leasing. Wel is er een beleidsbesluit van de staatssecretaris van Financiën waarin een aantal standpunten wordt ingenomen en waarbij mede uitdrukkelijk wordt verwezen naar IFRS 16.¹¹ De kern van IFRS 16 is dat er met de laatste aanpassing in 2016 – ingaande 2019 – voor een lessee geen onderscheid meer wordt gemaakt tussen financial lease (kort gezegd financiering van eigendom) en operational lease (kort gezegd vergelijkbaar met (ver)huur). Onder het voormalige systeem (gebaseerd op IAS 17) nam de lessee ten aanzien van een operational lease geen balansposten op. De jaarlijkse termijnen kwamen eenvoudigweg ten laste van het resultaat. De verplichting werd in principe in de toelichting vermeld. Ingaande 2019 is het echter verplicht de operational lease op de balans op te nemen, vergelijkbaar met een financial lease.¹² Als zodanig acht ik dat een merkwaardige wijziging en weinig logisch: operational lease is, zoals gezegd, sterk vergelijkbaar met (ver)

huur en ook daar vindt geen balanswaardering plaats. Wat daarvan zij, de vraag is gerezen of deze benadering gevolgd zou moeten of mogen worden voor de fiscale winstbepaling. In voornoemd beleidsbesluit neemt de staatssecretaris het standpunt in dat dit niet het geval is. De in noot 13 vermelde methodiek leidt ertoe dat ten gevolge van de verwerking van de rentecomponent de lasten naar voren worden gehaald. De staatssecretaris acht dit in strijd met goed koopmansgebruik. In fiscale principes uitgedrukt: dit is te voorzichtig en niet in overeenstemming met het realiteitsbeginsel. Daar valt in zoverre iets voor te zeggen dat nu het hier geen financieringsovereenkomst betreft, er geen reden is met een rentecomponent rekening te houden. Het blijft een operational lease die vergelijkbaar is met huur en ook bij huursituaties is balanswaardering niet aan de orde. Anderzijds kan vanuit winstbepalingsoogpunt het standpunt worden ingenomen dat operational en financial lease niet zodanig van elkaar verschillen dat dit tot een verschil zou moeten leiden. Dit argument vind ik echter niet heel steekhoudend, omdat er wel degelijk relevante verschillen zijn: financial lease is in essentie te vergelijken met gefinancierde eigendom en operational lease met (ver)huur. Eigendom en huur worden binnen het fiscale winststelsel terecht verschillend behandeld. Dit moet dan dus doorwerken naar leasing. Daarmee is tevens gezegd dat de regel die ingaande 2019 verplicht is op grond van IFRS wat mij betreft nog niet zo logisch is. Vanuit fiscaal perspectief zou de afweging met name moeten zijn het in de tweede paragraaf aangehaalde basisarrest BNB 1957/208: mijns inziens leidt de bedrijfseconomie niet tot een balanswaardering bij operational lease. Zou dat toch anders zijn, dan is de vraag of de fiscale wet, een beginsel of de opzet tot een andere conclusie leidt. Dat is, vanuit mijn oogpunt bezien, niet het geval.¹³

Samenhangend waarden

Het samenhangend waarden is primair een aangelegenheid betreffende financiële instrumenten die aan elkaar zijn gerelateerd en die, kort gezegd, een tegengestelde financiële waardeontwikkeling kennen. De regels voor de commerciële waardering waren aanvankelijk vastgelegd in IAS 39 en zijn ingaande de jaarrekeningen 2018 opgenomen in IFRS 9. Inhoudelijk laat ik deze bepalingen om dezelfde reden als hierboven vermeld onbenoemd. Interessant is de vraag hoe hier in fiscaal opzicht mee om wordt gegaan. Immers, bij een perfecte hedge van twee samenhangende instrumenten wordt bij een afzonderlijke waardering een winst pas belast bij realisatie en een verlies genomen zodra het voorzienbaar is, terwijl er bij een samenhangende waardering geen resultaat is. Samenhangend waarden is dus voor de belastingplichtige nadelig(er). In een reeks arresten die de afgelopen jaren is verschenen heeft

de Hoge Raad een lijn uitgezet hoe de waardering moet plaatsvinden.¹⁴ De uitkomst van al die jurisprudentie is dat, indien daadwerkelijk sprake is van een samenhang, gezamenlijk moet worden gewaardeerd. In HR 23 januari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AI0670 betreft het een zuivere valutahedge, waarbij de Hoge Raad aangaf dat zelfs als de looptijden van beide samenhangende instrumenten niet gelijklopend zijn, sprake kan zijn van een perfecte hedge die dan gezamenlijk gewaardeerd moet worden.¹⁵ Eenzelfde beslissing is te vinden in een optiehedge-arrest waar sprake was van een optie op verkochte aandelen (HR 16 november 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ7371).

In de beide arresten nam de Hoge Raad BNB 1957/208 uitdrukkelijk tot uitgangspunt. Geen verband werd gelegd met de commerciële winstbepaling. Evenmin gaf de Hoge Raad heel duidelijk aan wanneer van de samenhang sprake is. Dat gebeurde wel in het zogenoemde cacaobonenarrest (HR 10 april 2009, ECLI:NL:HR:2009:AZ7364) waar een maximale bandbreedte werd bepaald: 'dat de waardeveranderingen ... die begrepen is in de verschillende posten hoogstwaarschijnlijk zullen correleren binnen een bandbreedte van 80 tot 125 percent'. Deze samenhang is (impliciet) ontleend aan IAS 39 (zie nog hierna).

De regel uit het cacaobonenarrest is aangevuld in het Marketmaker-arrest (HR 21 maart 2014, ECLI:NL:HR:2014:635) waarin is beslist dat indien posities tot hetzelfde 'mandje' behoren, zij in samenhang moeten worden gewaardeerd. In het Marketmaker-arrest bestond een 'mandje' uit aandelen en opties van hetzelfde beursfonds.

Tot slot is in HR 17 april 2025, ECLI:NL:HR:2025:552 ten aanzien van een valutahedge in r.o. 4.2.1 geoordeeld dat op grond van goed koopmansgebruik vermogensbestanddelen op de fiscale balans elk afzonderlijk worden gewaardeerd. Die regel lijdt echter uitzondering indien zich met betrekking tot de waardeontwikkelingen van vermogensbestanddelen een zeer effectieve hedge voordoet. Dit criterium is naar mag worden aangenomen ontleend aan de IFRS for Small and Medium-sized Entities, waar niet de bandbreedte van IAS 39 geldt maar het criterium 'highly effective'. Een zeer effectieve hedge doet zich voor indien en voor zover vermogensbestanddelen samenhangen en wel zodanig dat het risico met betrekking tot hun waardeontwikkeling op balansdatum in hoge mate is beperkt. In een dergelijk geval verzet het tot goed koopmansgebruik behorende realiteitsbeginsel (zie par. 3) zich tegen een afzonderlijke waardering. Daaraan voegt de Hoge Raad toe (r.o. 4.2.2) dat als enig vereiste geldt dat, beoordeeld naar objectieve maatstaven, de afdekking van risico's is beoogd. De eerste overweging voegt niet veel toe aan wat voortvloeit uit de hiervoor vermelde rechtspraak. De daarin ontwikkelde criteria behouden hun betekenis. De toevoeging in r.o. 4.2.2 is echter opmerkelijk en wel om twee

redenen. In de eerste plaats is het raadselachtig waarom alleen beoogde hedges tot samenhangende waardering zouden moeten leiden. In de tweede plaats is de combinatie van objectieve maatstaven en 'beoogd' opmerkelijk, omdat beogen nu juist een subjectief begrip is. Het arrest blinkt in die zin niet uit in helderheid. Wat wel mooi is, is dat de Hoge Raad expliciet aansluit bij goed koopmansgebruik en – hiervoor niet vermeld – het realiteitsbeginsel. Ook in dit arrest legt de Hoge Raad althans zichtbaar geen enkel verband met IFRS.

Afronding

De conclusie uit bovenstaand betoog is dat commerciële en fiscale winstbepaling beide zijn gebaseerd op de (een) bedrijfseconomisch winstbegrip. Daarna houdt het wat mij betreft op. De commerciële jaarrekening is vooral gericht op de vermogenspositie, de fiscale jaarrekening op de winstpositie. Om die reden kunnen en dienen commerciële en fiscale winstbepaling naast elkaar te bestaan. Dat geldt dus ook voor fiscale winstbepaling en IFRS. Niettemin: het is natuurlijk altijd zinvol om bij interpretatiekwesties eens over de schutting te kijken. Daar kan mogelijk wat van geleerd en aan ontleend worden.

Tot besluit

Martin: dank voor de altijd weer prettige samenwerking. Geniet van je nieuwe positie als pensionado, hoewel ik er niet aan twijfel dat je nog op diverse vakmatige terreinen actief zult blijven.

Prof. dr. P. Kavelaars, als Emeritus-hoogleraar Fiscale Economie verbonden aan het Fiscaal Economisch Instituut van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Noten

1. Martin heeft zich ook op dit raakvlak begeven, in elk geval door zijn deelname aan de commissie GKG en IFRS van de Vereniging voor Belastingwetenschap die in 2015 het rapport '*Goed koopmansgebruik Quo Vadis?*' heeft uitgebracht (rapport 254 van de Vereniging voor Belastingwetenschap). Overigens heeft de Vereniging voor Belastingwetenschap reeds in 1992 een rapport uitgebracht met als titel: '*Verhouding tussen goed koopmansgebruik en maatschappelijk aanvaardbare normen*' (rapport 189). In dit laatste rapport komt de richtingensrijd tussen een gezamenlijke en een individuele benadering goed uit de verf: binnen de commissie bestond geen consensus en er zijn dan ook twee varianten te vinden; zie met name par. 6.2. Zie verder ook: M.A. van Hoepen, De verhouding tussen het fiscale en het bedrijfseconomische winstbegrip, een heroriëntatie, in D.A. Albregtse en P. Kavelaars, *Maatschappelijk heffen deel 1*, Kluwer, Deventer, 2006, p. 359-368. Mij lijkt dat de titel van dit artikel niet klopt en dat bedrijfseconomisch commercieel moet zijn.
2. Burgert, R., Bedrijfseconomisch aanvaardbare grondslagen voor de gepubliceerde jaarrekening, in: *De Accountant*, september 1967, p. 187-192.

3. Min of meer gelijktijdig met het eerste in voetnoot 2 vermelde rapport over de jaarwinst verscheen bij de Vereniging voor Belastingwetenschap het rapport Totaalwinst (rapport 153) van de Commissie Totaalwinst die onder mijn leiding stond.
4. Er zijn in de loop van de decennia diverse discussies gevoerd over de vraag of sprake is van een rangorde tussen de principes. Zie daarover bijvoorbeeld J. Doornebal, Invulling van goed koopmansgebruik, *NTFR* 2003/469. In de loop der decennia is wel een zekere verschuiving te zien in de verhouding tussen het realiteitsbeginsel en het voorzichtigheidsbeginsel in die zin dat aan het realiteitsbeginsel meer betekenis toekomt. Zie bijvoorbeeld inzake de winstneming van een in termijnen te betalen vergoeding (HR 18 december 1991, 27 700, *BNB* 1992/81) en de winstneming op ingeruilde auto's (HR 19 februari 1992, 27 715, *ECLI:NL:HR:1992:ZC4891*).
5. Zie bijvoorbeeld HR 7 mei 1980, 19 335, *BNB* 1980/274 waarin de lineaire methode werd aanvaard voor de waardering van een enkele pensioenverplichting en HR 28 januari 2011, 10/00650, *ECLI:NL:HR:2011:BN6391* inzake de vorming van een voorziening voor een seniorenverlofregeling die werd afgewezen op grond van het eenvoudsbegin­sel.
6. Daarnaast zijn er nog wel andere inbreuken maar die hebben bijvoorbeeld betrekking op fiscale faciliteiten. Zie bijvoorbeeld de regels inzake willekeurige afschrijving (art. 3.34 e.v. Wet IB 2001). Volledigheidshalve: alle winstbepalingen gelden via de schakelbepaling van art. 8 Wet Vpb 1969 ook voor de vennootschapsbelasting.
7. Zoals ik in de inleiding al aangaf, beperk ik me tot IFRS en besteed ik geen aandacht aan Dutch GAAP. Wat betreft het in verband met deze beschouwing relevante Titel 9 Boek 2 BW zijn met name art. 362 en art.384 Boek 2 BW interessant, hoewel het eerstgenoemde artikel niet echt een beginselenbepaling is. Een zeker beginsel komt wel tot uitdrukking in art. 384, tweede lid, Boek 2 BW, namelijk de toepassing van het voorzichtigheidsbeginsel bij de waardering van balansposten.
8. Zie bijvoorbeeld M.N. Hoogendoorn, Het nieuwe Conceptual Framework van de IASB, *Tijdschrift voor jaarrekeningenrecht* 2019/2, p. 66-67.
9. Zie voor het CF: IFR – Conceptual Framework for Financial Reporting. Hier vindt men de huidige uit 2018 daterende versie.
10. Er zijn meer interessante thema's. Een van de boeiendste is, wat mij betreft, de balanspost voorzieningen, omdat daar de benadering van hetgeen hieronder voor de toepassing van de commerciële jaarrekening wordt verstaan redelijk fundamenteel verschilt van de fiscale benadering. De gemaximeerde omvang van dit artikel biedt echter geen ruimte om dat thema ook uit te werken.
11. Besluit van 10 december 2019, 2019-166072, *Stcrt.* 2019, 66228.
12. Er zit wel enig verschil in. Voor zover het operational lease betreft, wordt het gebruiksrecht geactiveerd en worden de jaarlijkse verplichtingen gepassiveerd met inachtneming van een rentefactor. Beide nemen in de loop van de tijd uiteraard af in samenhang met de looptijd van het contract. Door deze benadering wordt er in het resultaat uiteraard ook een rentecomponent zichtbaar, hetgeen voordien niet zo was. Toen werden alleen de huurtermijnen ten laste van het resultaat gebracht.
13. Zie in vergelijkbare zin G.W.J.M. Kampschöer, Mogen tijdelijk van een ander gehuurde activa toch op je eigen balans staan?, *TFO* 2019/165.3, p. 157-160, die eveneens tot de conclusie komt dat het toepassen van IFRS 16 in strijd is met art. 3.25 Wet IB 2001. Zie, in enigszins andere zin, C. Bruijsten en S. Eftimov, IFRS 16 lease accounting en fiscale winstberekening, *WFR* 2019/197, p. 1352-1361 die het verdedigbaar vinden dat IFRS16 fiscaal kan worden gevolgd.

14. Er wordt wel onderscheid gemaakt tussen de fair value hedge en de cash flow hedge. In fiscale rechtspraak blijkt dat tussen beide geen onderscheid wordt gemaakt. Ik laat dat onderscheid onbesproken. Zie hierover onder andere S. Niekel, Een multidisciplinaire analyse naar aanleiding van het cacao bonenarrest, *WFR* 2010/6857, p. 576-595 en W. Bruins Slot, Het in samenhang waarderen, *TFO* 2019/165.3, p. 161-167.
15. Zie voor twee renteswapsarresten in vergelijkbare zin: HR 8 november 2019, ECLI:NL:HR:2019:1721 en HR 25 februari 2022, ECLI:NL:HR:2022:312.

Collegialiteit en vriendschap

Hans Gortemaker

Beste Martin,

Graag voldoe ik aan het verzoek om enige woorden aan dit Liber Amicorum toe te voegen. Helaas ben ik, wegens ziekte, niet in de gelegenheid om dit in een gebruikelijke setting te doen, maar de waardering voor jou als collega en vriend is er niet minder om; wellicht zelfs meer. Een Liber Amicorum betekent, zoals ik op de middelbare school leerde, een vriendenboek: dus een versie zonder publicaties etc. kan ook wel een plaats in dit fraaie boekwerk opleveren.

Wij hebben elkaar beter leren kennen via de Erasmus Universiteit. Jij weet je academische kennis te combineren met je praktijkervaring als accountant, adviseur en toezichthouder. Een samengaan van functies, die ik zeer waardeer. (Ook) volgens ChatGPT word je gezien als een thought leader op je vakgebied. Naast het benoemen van je vele vaktechnische publicaties geeft dit medium een rijk overzicht van je vele vooraanstaande functies binnen de wetenschap en daarbuiten. Je koninklijke onderscheiding geeft hier ook blijk van.

Binnen ESAA, de Erasmus School of Accounting & Assurance, heb je als programmadirecteur een waardevolle rol vervuld. Je coördineerde de activiteiten op een aangename wijze, maar je liet je niet in de luren leggen. Ook ondernam je nieuwe activiteiten. Ik noem hier de ontwikkelingen op het gebied van Environmental, Social en Governance (ESG). Voordat wij hier kaas van hadden gegeten, wist jij vaktechnisch wat er gebeuren moest. Inclusief het ontwikkelen van een programma. Je opvolging als programmadirecteur heb je in goede handen gelegd bij Auke de Bos.

Een paar bijzondere zaken wil ik graag noemen. Al langere tijd wonen wij bij de universiteit op dezelfde kamer. Welk een genoegen. Om 08.30 uur kwamen wij tezamen. Ik moest hiervoor wel wat vroeg uit Driebergen vertrekken, maar ons koffie-uurtje was dit dubbel en dwars waard. Vaktechnische zaken werden besproken, maar ook persoonlijke zaken kwamen aan de orde. Ik vond het altijd mooi op welke wijze jij en Karin elkaar verrasten met de ontvoeringen: om en om kozen jullie een geheime locatie om elkaar te verblijden.

Een tweede gebeurtenis overkwam mij aan het einde van mijn Erasmusperiode. Een docent was ontevreden over zijn ontslag, en wees mij als de schuldige aan. Zowel door de Accountantskamer als ook in hoger beroep werden alle klachten zonder meer verworpen. Waarom vermeld ik dit? Martin stond mij letterlijk en figuurlijk terzijde. Op voor mij belangrijke momenten

was hij in de rechtszalen aanwezig. De zittingen gaven mij, naast de emoties, een geruststelling, mede door de voortdurende betrokkenheid van Martin. Het goede gevoel brachten wij tot uiting door na de zittingen het glas te heffen, al dan niet met bitterballen. Overigens gaven ook de collega's binnen en buiten ESAA mij de nodige steun.

Het hiervoor vermelde geeft enig beeld van de wijze waarop wij binnen ESAA met elkaar omgingen, en – zeker zo belangrijk – op welke wijze wij nog steeds met elkaar verkeren. Ook op deze manier wordt het begrip collegialiteit/vriendschap inhoud gegeven.

Martin, nog een korte periode zul jij in de directe sfeer je invloed op het reilen en zeilen aan de universiteit aanwenden. Wij wensen Karin en jou ook daarna een mooie periode toe.

Een warme groet van Hannie en Hans Gortemaker.

*Professor Hans Gortemaker RA.**

* Deze bijdrage verschijnt als een postume publicatie. Als redactie van dit Liber Amicorum koesteren wij het dat we deze mooie woorden van Hans voor Martin in deze bundel mogen opnemen.

HUP, naar de markt?

Jan Bouwens

Beste Martin,

Net voordat je met emeritaat gaat, wil ik graag een dringende vraag aan je stellen. De vraag luidt: moeten we vasthouden aan de regel die stelt dat we financiële activa die de bank tot het einde van de looptijd vasthoudt waarderen tegen historische uitgaafprijs?

We zijn beiden opgeleid met het voorzichtigheidsbeginsel als basis van als ons handelen. De verslaggevingsregels die we kennen zijn echter niet altijd zo voorzichtig.

In 2023 ging SVB plotseling failliet omdat de liquiditeit tekortschoot. Banken gaan failliet als depositohouders plotseling *en bloc* hun tegoeden opvragen. Banken willen zo'n bankrun te allen tijde voorkomen.

Laten we eens kijken naar hoe dat bij SVB verliep. Eind 2020 zag de balans van SVB er als volgt uit: activa van \$ 115 miljard die werden gefinancierd met \$ 112 miljard aan deposito's, \$ 5 miljard aan overige verplichtingen en ongeveer \$ 8 miljard aan eigen vermogen. Over het jaar 2021 zien we de activabasis van SVB nagenoeg verdubbelen naar \$ 211 miljard. Deze activa werden gefinancierd door \$ 189 miljard aan direct opvraagbare deposito's, ongeveer \$ 5 miljard aan andere verplichtingen, waaronder langlopende schulden, en ongeveer \$ 16 miljard aan eigen vermogen.

We zien de direct opvraagbare tegoeden stijgen met \$ 100 miljard (\$ 211 - \$ 112). Het grootste deel van dat geld werd gebruikt om voor ongeveer \$ 81 miljard aan obligaties te kopen, met de intentie deze tot het einde van de looptijd (held to maturity; HTM) aan te houden. Eind 2021 had de HTM-portefeuille een omvang van \$ 98 miljard, terwijl ongeveer \$ 21 miljard van de nieuwe deposito's werd besteed aan leningen die in 2021 van \$ 45 miljard opliepen naar \$ 66 miljard. Het blijkt dat SVB ook in 2021 eigen vermogen heeft opgehaald: voor \$ 2,3 miljard aan gewone aandelen en voor \$ 3,3 miljard aan preferente aandelen.

In de door SVB gedeponeerde balans en winst-en-verliesrekening 2021 wordt gerapporteerd dat de totale waarde van de HTM-portefeuille \$ 98 miljard bedraagt. Voetnoot 22 van dit rapport vermeldt dat de marktwaarde van obligaties \$ 97,2 miljard was. Met andere woorden: als de obligaties eind december waren verkocht, dan zou SVB hierop een verlies van \$ 800 miljoen hebben gemaakt.

Wat gebeurt er in 2022? Over het eerste kwartaal van 2022 rapporteert SVB dat de boekwaarde van de HTM-effecten \$ 98,7 miljard bedraagt. De voetnoot over

deze bezittingen geeft aan dat de waarde nog maar \$ 91,6 miljard is. De reden van dit waardeverschil weten we inmiddels; de marktrente steeg, terwijl de obligaties vastrentend zijn. Wanneer we deze niet gerealiseerde verliezen van \$ 7,1 miljard ten laste van het eigen vermogen zouden brengen, dan zou het eigen vermogen van SVB zijn gedaald van de gerapporteerde \$ 16,3 miljard naar \$ 9,2 miljard.

Over het tweede kwartaal rapporteert SVB op 31 juli 2022 dat de boekwaarde van de HTM-effecten \$ 98,7 miljard is. In de voetnoot tekent SVB op dat de waarde van de HTM-portefeuille \$ 84,5 miljard bedraagt. We hebben nu dus een verlies staan van \$ 14,2 miljard, waarmee de facto de waarde van het eigen vermogen zou zijn teruggebracht van \$ 16,2 miljard naar \$ 2 miljard. Hiermee was het eigen vermogen ver beneden de vermogens eis van 8 procent gedaald en was SVB de facto failliet.

Nu mijn vraag. Is het redelijk om de financiële activa tegen historische uitgaafprijs aan te houden, of was het beter geweest om deze tegen marktprijs te waarderen en de verliezen te nemen?

We zouden kunnen zeggen dat marktpartijen beter geïnformeerd waren geweest als de portefeuille tegen marktprijs was gewaardeerd. De reden is dat het management dan voorzichtiger zou zijn met aan te nemen dat men de activa zonder mankeren tot het einde van de looptijd kon aanhouden.

Een andere opvatting zou zijn dat HTM prima is, omdat de leencapaciteit van de bank bepaald is op basis van de marktwaarde van de portefeuille. Nog een reden is dat er een moment komt waarop de bank kan volhouden dat zij de mogelijkheid heeft om de portefeuille tot het einde van de looptijd aan te houden en dat er dan toch tijdig sprake zal zijn van correctie. Daar stel ik dan tegenover: toch ging SVB failliet.

Mijn stelling zou daarom zijn dat marktprijswaarderingen hier meer op hun plaats zijn dan de historische uitgaafprijs, juist om te voorkomen dat de bank in de problemen komt.

Ik ben zeer benieuwd om te vernemen wat jouw mening hierover is, en ik wissel graag mijn mening in als duidelijk is dat mijn voorstel slecht uitpakt in de praktijk.

Ik kan me eigenlijk niet goed voorstellen, Martin, dat we je in de toekomst dit soort vragen niet kunnen stellen. Maar onafhankelijk van je beschikbaarheid om over dit soort vragen na te denken wens ik je een prachtige tijd toe met ongetwijfeld mooie en goede activiteiten die ver afstaan van het type vraag dat ik hier stel. Hopelijk komen we elkaar weer tegen bij welke activiteit dan ook. Dank voor al je inzichten en al het plezier dat je meebracht.

Prof. dr. J.F.M.G. Bouwens, hoogleraar Accounting aan de Universiteit van Amsterdam.

De vriendelijke inspirator en motivator

Jan van Rooijen

Vanaf mijn veertiende wist ik wat ik later wilde worden: registeraccountant. Ik was leergierig en mocht bij een gesprek van onze buurman, een bollenkweker, en zijn accountant zitten. Ik vond het allemaal reuze interessant.

Als student aan de EUR kwam ik veel interessante hoogleraren en docenten tegen. Martin Hoogendoorn promoveerde in mijn studententijd op 'Stelselwijzigingen in de jaarrekening', een tot de verbeelding sprekend onderwerp. Stelselwijzigingen zorgen namelijk voor dynamiek, en dynamiek is wel een van de kenmerken van Martin, zeker bij hoorcolleges voor een grote groep. Het enthousiasme waarmee Martin college gaf voor een heel grote groep studenten is me bijgebleven. Martin verhuisde van de EUR naar de UvA om begin 1992 hoogleraar te worden naast zijn carrière bij EY.

Hoewel ik voornemens was om bij een van de grote accountantskantoren te gaan werken, veranderde ik toch van koers nadat ik in de zomer voor mijn afstuderen de *NRC las*. Mijn oog viel namelijk op een advertentie voor een aio-plek aan de UvA. Het onderzoeksveld 'Flexibility in Financial Accounting' sprak tot mijn verbeelding en de reputatie van Martin was van doorslaggevende invloed om te reageren.

Niet veel later zat ik aan tafel bij Martin en Henk Langendijk, de co-promotor. Ik was enthousiast en bovendien de enige kandidaat ... Vier interessante jaren volgden, waarbij Martin en Henk mij – beiden op hun geheel eigen manier – inspireerden en motiveerden. Martin stimuleerde me om in deze periode ook de accountancystudie op te pakken. Ook nodigde hij me uit om bij zijn klanten een paar dagen mee te lopen in de audit.

Mijn aio-tijd was vooral ook een zoektocht; niet alleen wetenschappelijk, maar ook professioneel. Ik kwam tot de ontdekking dat er 'botsende beginselen' waren en dat mijn karakter, creativiteit en ongedurigheid niet goed pasten bij mijn beoogde professionele ambities. Ik richtte met twee vrienden een bedrijf op en sloeg een andere weg in.

Mijn accountancyopleiding en promotieonderzoek heb ik, met een beroep op het geduld van Martin en Henk, afgemaakt. Martin maakte daarbij duidelijk dat er niet alleen een 'eer van de stand' is voor accountants, maar ook voor promovendi. De gesprekken met Martin waren altijd vriendelijk, positief en tegelijk duidelijk. Het typeert Martin om naast zijn drukke werkzaamheden tijd te steken in de ontwikkeling van anderen. Met heel veel plezier en genoegen

denk ik daar nu weer aan terug, en ik ben nog steeds dankbaar voor de kans die mij aan de UvA geboden is.

Na de verkoop van ons bedrijf en een decennium na mijn promotie werd ik CFO van Koninklijke VolkerWessels NV. In deze functie heb ik Martin enkele malen ingeschakeld bij vaktechnische vraagstukken. Opnieuw was ik onder de indruk van zijn denkvermogen en parate kennis bij complexe verslaggevingsvraagstukken.

Ik heb heel veel respect voor mensen die naast hun drukke werkzame leven allerlei maatschappelijk relevante functies vervullen. Gelet op Martins langdurige inzet als accountant, academicus, auteur en gezien de diverse publieke en bestuurlijke functies die hij heeft vervuld, geldt dat zeker voor hem. Martin heeft een lange en invloedrijke carrière, waar hij met heel veel trots op terug kan kijken.

Ik ben Martin vooral dankbaar voor zijn inspiratie en motivatie als promotor in een traject dat voor mij persoonlijk van onschatbare waarde is geweest. Het is een eer om zijn aio te zijn geweest.

Martin, dank je wel.

Dr. J.G. van Rooijen RA is CFO van de Reggeborgh groep.

Het belang van externe verslaggeving voor de business controller

Arno Geurtsen

Inleiding

Sinds 2003 is Martin Hoogendoorn betrokken bij het programma van de Executive Master Finance & Control, ook wel de opleiding voor Registercontrollers (RC) genoemd. Tot op de dag van vandaag weet Martin de studenten te enthousiasmeren voor het vak, wat voor een belangrijk deel wordt veroorzaakt door de enthousiaste manier van lesgeven. Daardoor blijkt lastige stof opeens te gaan leven voor deelnemers die niet dagelijks te maken hebben met het vakgebied.

Externe verslaggeving maakt al sinds de start van de RC-opleiding in 1987 deel uit van het curriculum. In die tijd was dat niet meer dan logisch. De RC-opleiding van de Vrije Universiteit was feitelijk een voortzetting en verdieping van het doctoraalprogramma 'Kosten- en winstvraagstukken', waarvan interne berichtgeving en externe verslaggeving de belangrijkste onderdelen waren. Maar dat niet alleen. In die tijd had de controller veel meer dan nu de rol van 'scorekeeper' (Fourné et al. 2023), oftewel: degene die verantwoordelijk is voor het opstellen en rapporteren van informatie.

De rol van de controller is de afgelopen decennia ingrijpend veranderd. Waar de controller in de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw primair werd gezien als een informatieverzamelaar en rapporteur van financiële gegevens, is de functie inmiddels geëvolueerd naar die van strategische gesprekspartner en mede-architect van besluitvorming. Deze ontwikkeling wordt vaak samengevat in drie kernrollen: de scorekeeper, de watchdog en de businesspartner (Goretzki et al. 2013; Sathe 1983; Van der Meer-Kooistra & Scapens 2008).

Vaak wordt door studenten tijdens de colleges opgemerkt dat kennis van externe verslaggeving in het kader van deze ontwikkeling minder relevant zou zijn. Naar mijn mening is dat een misverstand. Vandaar dat in deze bijdrage wordt stilgestaan bij het belang voor een controller om kennis te hebben van externe verslaggeving.

De ontwikkeling van de taken en rollen van de controller

De ontwikkeling van de taken en rollen van de controller in een organisatie is onlosmakelijk verbonden met de ontwikkeling van het denken over het besturen van een organisatie. In 1965 was Anthony (Anthony 1965) de eerste die publiceerde over de vraag hoe een organisatie bestuurd moest worden.

Hij introduceerde het management control systeem, waarmee een organisatie in staat werd gesteld de leden van de organisatie te beïnvloeden. Anthony richtte zich daarbij vooral op de financiële sturing van een organisatie, en maakte onderscheid tussen het kostencentrum, het opbrengstencentrum, het winstcentrum en het investeringscentrum. Uit die tijd stamt ook de gedachte dat de controller diende als 'scorekeeper'.

In de jaren '80 en '90 verschenen er publicaties die de waarde van financiële informatie als enig sturingsmiddel betwijfelden (Johnson & Kaplan 1987; Kaplan & Norton 1996;). Zij toonden aan dat sturing met behulp van niet financiële kengetallen en het onderzoeken van relaties tussen kengetallen een belangrijke toegevoegde waarde hebben voor het besturen van een organisatie.

Daarna ontwikkelde het denken over het besturen van organisatie zich verder. In de eerste plaats vanwege het besef dat prestatiemeting (al dan niet financieel) alleen van waarde is op het moment dat er een relatie valt te leggen tussen de middelen die een organisatie nodig heeft, en de opbrengsten die een organisatie voortbrengt. Indien dit niet het geval is, zal sturing met behulp van andere controls dan result controls de voorkeur hebben (Merchant & Otley 2006; 2020).

Bijna tegelijkertijd werd ook duidelijk dat de sturing van een organisatie meer omvatte dan het doorlopen van de besturingscyclus. Simons (Simons 1994) beschreef in zijn onderzoek dat organisaties naast aandacht voor de hiervoor genoemde controls ook aandacht dienden te hebben voor het vooruitkomen. Door de toegenomen dynamiek in en om organisaties moet de besturing zich meer dan voorheen richten op de toekomst; wat zijn de kansen die zich in de omgeving van de organisatie voordoen? Feitelijk introduceerde Simons hiermee de zogenoemde business control, namelijk sturing die veel meer dan voorheen was gekoppeld aan besluitvorming.

Wat betekent dit voor de controller?

Onderzoek (Berry et al. 2009; Chtioui & Thiéry-Dubuisson 2011; Eldridge et al. 2013; Fährndrich 2023; Fourné et al. 2023; Goretzki et al. 2019; Lartey et al. 2023; Malmi & Brown 2008; Merchant & Otley 2006; Roozen 2014; Sathe 1983; Simons 1994) toont aan dat deze ontwikkeling zich ook vertaalt in de rollen en taken van de controller. Van origine heeft de controller taken, gericht op de interne en externe informatievoorziening, de prestatiemeting en beoordeling en de beslissingsondersteuning. Deze taken ontwikkelen zich. Dit komt niet alleen door de ontwikkeling van ons denken op het gebied van besturing, maar ook door allerlei andere externe ontwikkelingen, zoals bijvoorbeeld digitalisering en de CSRD. Echter, wij zien een verschuiving richting de beslissingsondersteuning.

Eenzelfde verandering zien wij ook bij de rollen (verzameling van taken). Wij zien dat de rollen van de controller schuiven van 'scorekeeper' naar 'business partner' (Fourné et al. 2023).

Deze ontwikkeling heeft ook consequenties voor de competenties waarover een controller moet beschikken om deze rollen en taken uit te kunnen oefenen. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen technische competenties, analytische competenties en persoonlijke competenties (Ten Rouwelaar et al. 2021) Door de tijd heen zien wij dat analytische en persoonlijke competenties steeds belangrijker worden. Een controller dient te beschikken over competenties om problemen te doorgronden en dient beslissingen te durven nemen op basis van onvolledige informatie. Daarnaast moet een controller beschikken over een gezonde dosis empathisch en veranderkundig vermogen om beslissingen verder te brengen in een organisatie (Goretzki et al. 2013; Homan 2019; Homan 2008).

De relatie met de externe verslaggeving

Zoals in de inleiding al gezegd, geven studenten aan dat wanneer zij business controller zijn, externe verslaggeving minder van belang is, en dat de nadruk kan komen te liggen op de analytische en persoonlijke competenties. Echter, wij zien een aantal zaken vanuit het vakgebied externe verslaggeving, waardoor wij stellen dat het wel degelijk van belang is om kennis te hebben van het vakgebied.

Het belang van het vakgebied externe verslaggeving bij de rollen van de controller

1. Externe verslaggeving en verantwoording

Kenmerkend voor veel organisaties is dat de middelen die ter beschikking staan voor het uitvoeren van activiteiten niet altijd in eigendom zijn van die organisatie. De eigenaren van die middelen zullen er altijd van op de hoogte willen worden gesteld of hun middelen efficiënt en in voorkomende gevallen effectief zijn besteed. Om hier invulling aan te kunnen geven dient de controller kennis te hebben van de wet- en regelgeving rondom verslaggeving. Het is onmiskenbaar een van de kerntaken van een controller; ervoor zorgen dat aan de leiding van een organisatie decharge wordt verleend op basis van de jaarlijkse verantwoording.

Met de komst van de CSRD is de rol van de controller verder verbreed. De controller dient ook op basis van Europese wet- en regelgeving te rapporteren over de vorderingen die de organisatie maakt op het gebied van de ESG-domeinen. Hiermee is de complexiteit en de breedte van de verantwoording toegenomen. Ook is hiermee een extra complexiteit geïntroduceerd vanwege het feit dat deze regelgeving regelmatig wordt aangepast.

2. Externe verslaggeving en compliance

Globalisering heeft mede als effect dat organisaties die met elkaar een overeenkomst willen sluiten in toenemende mate eisen dat zij compliant zijn met internationale wet- en regelgeving. Dat betekent onder meer dat zij hun verslaglegging overeenkomstig IFRS dienen op te stellen, en dat zij in meerdere of mindere mate dienen te voldoen aan de CSRD-richtlijnen. Dit impliceert dat wanneer organisaties internationale overeenkomsten sluiten, de interne bedrijfsvoering dienovereenkomstig moet zijn ingericht. De controller moet ervoor zorgen dat de organisatie over de gehele linie compliant is.

3. Externe verslaggeving en besluitvorming

Wat hiervoor over externe verslaggeving en compliance is gesteld, zou ook hier gerubriceerd kunnen worden. Maar onder deze noemer is het van belang om te benoemen hoe externe verslaggeving doorwerkt in besluitvorming in organisaties. Daarbij pretenderen wij niet compleet te zijn, maar wel een indruk te geven van de importantie. Wij noemen de volgende zaken:

- investeringen in andere rechtspersonen;
- investeringen in andere landen;
- investeringen in software en andere immateriële vaste activa.

Het zijn drie onderwerpen die alle drie regelmatig voorkomen in organisaties. Bij investeringen in andere rechtspersonen is vanzelfsprekend de vraag wat de waarde van de activa is, wat de hardheid is van de omzetprognoses, en of de gevraagde koopprijs aan de maat is. Bij dit soort beslissingen is kennis over externe verslaggeving onontbeerlijk. De controller als businesspartner dient op dat moment van de hoed en de rand te weten op dit domein.

Op het moment dat een organisatie overweegt om in een land te gaan investeren, komen veel onderwerpen aan bod, waaronder het verslagleggingsdeel, en ook de betrouwbaarheid van de instituties in een bepaald land. Wat is de kwaliteit van de externe verslaggeving, in hoeverre is alles institutioneel geborgd, en zijn de opdrachten aan de overheid gebaseerd op een stelsel van verslaggeving? De controller zal hier kennis over dienen te hebben.

De investeringen in software (en andere immateriële activa) hebben een effect op de resultaatbepaling in een organisatie. Welke kosten mogen wel en welke mogen niet worden geactiveerd, en wat betekent dit voor de resultaatontwikkeling?

Dit zijn maar drie voorbeelden die betrekking hebben op de doorwerking van externe verslaggeving in de taken en rollen van de controller in een

organisatie. Feitelijk zijn alle onderdelen die deel uitmaken van het vak externe verslaggeving van groot belang voor de business controller in een organisatie.

Afsluitend

In deze bijdrage heeft het belang voor de hedendaagse business controller om kennis te hebben op het gebied van externe verslaggeving centraal gestaan. Gesteld kan worden dat een business controller altijd kennis dient te hebben van de ins en outs van externe verslaggeving, ook al wordt dit door controllers uit de praktijk nogal eens ontkend. Dit laatste heeft wellicht te maken met de focus die iedere business controller heeft in een organisatie, maar naarmate een business controller op een meer strategisch niveau opereert in een organisatie zullen de genoemde voorbeelden waarschijnlijk meer tot de verbeelding spreken.

Dit betekent dat het vak externe verslaggeving als zodanig niet aan belang heeft ingeboet. Dat het vervolgens op een manier over het voetlicht is gebracht door Martin Hoogendoorn – die ook nog eens hogelijk wordt gewaardeerd door eenieder – maakt dat ik met een gerust hart kan stellen dat de Rotterdamse Registercontroller goed beslagen ten ijs komt als het gaat om deze issues. Mijn dank aan Martin is groot.

Prof. dr. A. Geurtsen RC, programmadirecteur F&C opleidingen Erasmus Universiteit en Anton de Kom Universiteit.

Literatuur

- Anthony RN (1965) *Planning and Control Systems: A framework for analysis*. Harvard Business Review Press.
- Berry AJ, Coad AF, Harris EP, Otley DT, Stringer C (2009) Emerging themes in management control: A review of recent literature. *The British Accounting Review*, 41(1), 2–20.
- Chtioui T, Thiéry-Dubuisson S (2011) Hard and soft controls: Mind the gap! *International Journal of Business*, 16(3), 289.
- Dirks PM, Wouters M (2025) Performance measurement in dynamic environments. *Management Accounting Research*, 67, 100941.
- Eldridge S, Van Iwaarden J, Van der Wiele T, Williams R (2013) Management control systems for business processes in uncertain environments. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 31(1), 66–81.
- Fährndrich J (2023) A literature review on the impact of digitalisation on management control. *Journal of Management Control*, 34(1), 9–65.
- Fourné SP, Guessow D, Margolin M, Schäffer U (2023) Controllers and strategic decision-making: The role of cognitive flexibility in controller-manager collaboration. *Management Accounting Research*, 60, 100840.
- Goretzki L, Strauss E, Weber J (2013) An institutional perspective on the changes in management accountants' professional role. *Management Accounting Research*, 24(1), 41–63.

- Goretzki L, Weber J, Zubler S (2019) Controller roles. *Behavioral controlling* (pp. 145–157). Springer.
- Homan T (2019) *De veranderende gemeente*. Den Haag: A&O fonds gemeenten.
- Homan TH (2008) *De binnenkant van organisatieverandering*. Kluwer.
- Johnson HT, Kaplan RS (1987) The rise and fall of management accounting. *IEEE Engineering Management Review*, 3(15), 36–44.
- Kaplan RS (2009) Conceptual foundations of the balanced scorecard. *Handbooks of Management Accounting Research*, 3, 1253–1269.
- Kaplan RS, Norton DP (1996) Using the balanced scorecard as a strategic management system.
- Lartey PY, Akolgo IG, Jaladi SR, Ayeduvor S, Afriyie SO (2023) Recent advances in internal control: Soft control overcoming the limits of hard control. *Frontiers in Management and Business*, 4(1), 289–302.
- Malmi T, Brown DA (2008) Management control systems as a package—Opportunities, challenges and research directions. *Management Accounting Research*, 19(4), 287–300.
- Merchant KA, Otley D (2020) Beyond the systems versus package debate. *Accounting, Organizations and Society*, 86, 101185.
- Merchant KA, Otley DT (2006) A review of the literature on control and accountability. *Handbooks of Management Accounting Research*, 2, 785–802.
- Roozen K (2014) Controllersopleiding: Een synthese van wetenschap en praktijk. *Maandblad voor Accountancy En Bedrijfsconomie*, 88(3), 99–103.
- Sathe V (1983) The controller's role in management. *Organizational Dynamics*, 11(3), 31–48.
- Simons R (1994) *Levers of control: How managers use innovative control systems to drive strategic renewal*. Harvard Business Press.
- Ten Rouwelaar H, Schaepkens F, Widener SK (2021) Skills, influence, and effectiveness of management accountants. *Journal of Management Accounting Research*, 33(2), 211–235.
- Van der Meer-Kooistra J, Scapens RW (2008) The governance of lateral relations between and within organisations. *Management Accounting Research*, 19(4), 365–384.

Aantrekkelijke accountantsopleiding én enthousiaste docenten essentieel voor de toekomst van het accountantsberoep

Auke de Bos

Als je aan mij vraagt “Wie is jouw leermeester en voorbeeld in het vak?”, dan komt spontaan de naam van Martin Hoogendoorn naar boven. De eerste keer dat ik met jou in aanraking kwam was bijna 40 jaar geleden; in 1987 volgde ik het vak winstbepalingsvraagstukken II. Met veel passie en enthousiasme vertelde je over het onderwerp stelselwijzigingen. Toen ik een scriptieonderwerp zocht, werd jij mijn begeleider en het ging over stelselwijzigingen en materialiteit. Jouw begeleiding en onze gesprekken over verslaggevingsvraagstukken maakten dat ik ervoor koos om docent te worden bij de vakgroep Kosten- en Winstbepalingsvraagstukken. Het was jouw enthousiasme voor het vak dat aanstekelijk werkte. Wij deelden in die tijd een kamer en ik leerde jou beter kennen: jij bent rondweg een aardig persoon, die ook nog eens heel deskundig is. Wij hebben in die periode mooie dingen meegemaakt. Memorabel is de studiereis van Pacioli naar Moskou en Sint-Petersburg, waarbij wij de begeleiders waren. Niet eenvoudig om als twee ‘broekies’ de studenten in het gareel te houden in een omgeving waarin een fles wodka of champagne omgerekend vijf dollar kostte. Voor studenten een paradijs. Uiteindelijk leverde de reis ook nog een mooie publicatie op over joint ventures in Rusland.

Op een gegeven moment ging jij in de accountantspraktijk werken en het was Rob van den Biesheuvel, die vervolgens Leo van der Tas, Ruud Vergoossen en mij (vier hoogleraren op een rij) naar EY (toen nog Moret Ernst & Young) haalde. Bij EY werkte jij in de praktijk en was je de accountant van diverse klanten, maar al gauw werd Vaktechniek jouw hoofdaanstelling. Binnen EY was jij echt de goeroe op het gebied van verslaggeving, en daarom was het ook niet raar dat jij op een gegeven moment de voorzitter van de Raad voor de Jaarverslaggeving werd. Ook bij EY werden we collega’s en dit was de tweede keer dat wij weer gingen samenwerken. Altijd in goede harmonie. Twaalf jaar geleden stopte jij bij EY en ging je je volledig toeleggen op de universiteit, waar jij toen al directeur van de accountantsopleiding was. Dat was een periode waarin we elkaar minder zagen, maar dit veranderde denk ik zeven jaar geleden, toen Hans Gortemaker en jij mij vroegen om het vak financial auditing te gaan doceren. Dit was de derde keer dat wij aan elkaar werden gekoppeld – blijkbaar moest het zo zijn. Nu jij gaat stoppen, is het eervol om jouw rol als opleidingsdirecteur over te gaan nemen.

Aan de Erasmus Universiteit, maar ook aan de Universiteit van Amsterdam, heb jij in jouw carrière zeker meer dan duizend studenten opgeleid en aan hen een diploma uitgereikt. Jij publiceerde vele artikelen en schreef boeken, jij was voorzitter van de Raad voor de Jaarverslaggeving en je gaf vele cursussen. Dit heeft ervoor gezorgd dat bijna iedereen in de accountancy jou kent. Je bent gezaghebbend en mensen hebben veel waardering voor jou, maar dat heeft jouw persoonlijkheid niet veranderd. Jij bent nog steeds dezelfde Martin die ik bijna 40 jaar geleden voor het eerst in de collegezalen zag; een deskundig, maar bescheiden man van wie het enthousiasme afspat. Wat ik enorm in jou waardeer, naast jouw passie voor het vak, is dat je het goede wilt doen en studenten de vonk voor het vak weet over te brengen. In mijn bijdrage aan deze bundel wil ik stilstaan bij de toekomst van het accountantsberoep en hoe een aantrekkelijke opleiding hieraan kan bijdragen. Mijns inziens wordt de basis van de toekomst van het vak accountancy gelegd in de opleiding. De opleiding moet qua inhoud aantrekkelijk zijn, maar voor mij is ook duidelijk dat enthousiaste, gepassioneerde docenten, zoals jij, in dat kader net zo belangrijk zijn.

Inleiding

In deze bijdrage ga ik allereerst in op de relevantie van het accountantsberoep en de vraag hoe de wereld eruit zou zien zonder accountants. In de daaropvolgende paragraaf staat het imago van het beroep anno 2025 centraal en sta ik stil bij welke zaken het accountantsberoep al dan niet aantrekkelijk maken. Vervolgens zoom ik in op de veranderingen in de accountantsopleiding die moeten bijdragen aan de studeerbaarheid en aantrekkelijkheid van de opleiding. In de afsluitende paragraaf zal ik mijn reflectie geven op deze ontwikkelingen en wat mijns inziens belangrijk is voor de toekomst van het accountantsberoep.

Relevantie van het accountantsberoep

Er zijn verschillende verhalen over het ontstaan van het beroep accountant. In mijn eerste college van het vak financial auditing sta ik altijd stil bij de Pincoffs-affaire uit 1879. Deze affaire markeerde een cruciaal moment in de geschiedenis, en wordt gezien als belangrijke en mogelijk doorslaggevende factor bij het ontstaan van het accountantsberoep (Camfferman et al. 2025). De Afrikaanse Handels-Vereeniging van de heer Pincoffs presenteerde goede winstcijfers, terwijl er daadwerkelijk sprake was van een verlies. Er was sprake van vervalste jaarrekeningen, in goed Engels 'cooking the books'. Dit leidde tot een faillissement en een doorstart van de Nieuwe Afrikaanse Handelonderneming, waar volgens de statuten een accountant werd benoemd om ervoor te zorgen dat er niet

opnieuw met de cijfers zou worden gerommeld. Deze fraude was een belangrijke ontstaansreden van het accountantsberoep in Nederland.

Vanuit de theorie verwijst ik primair naar de agentschaptheorie (Jensen et al. 1976). Deze theorie biedt een theoretische basis voor het begrijpen van de relatie tussen aandeelhouders en management, en benadrukt de noodzaak van onafhankelijke controle om belangenconflicten te mitigeren. Door de scheiding tussen leiding en kapitaal is er behoefte aan een onafhankelijke partij, die namens de commissarissen, aandeelhouders en andere stakeholders controleert of de door de directie opgestelde jaarrekening een getrouw beeld geeft. Door zijn controle voegt de accountant zekerheid toe aan de cijfers. Zeker in het geval van verschillende kapitaalverschaffers en stakeholders is het economisch rationeel om een partij (de accountant) te vragen om naar de betrouwbaarheid van de cijfers te kijken en om dit niet door verschillende partijen te laten doen.

Los van de Pincoffs-affaire en de agentschapstheorie vind ik het interessant om de vraag te stellen: stel je eens een wereld voor zonder accountants, hoe zou de wereld er dan uitzien? Mijn antwoord is: de wereld zou er een stuk slechter uitzien! Zonder de aanwezigheid van accountants zouden de gevolgen van frauduleuze praktijken, faillissementen en corruptie nog verergeren, wat resulteert in een afname van het vertrouwen in kapitaalmarkten en de economie als geheel.

Kortom, accountants zijn – hoe je er ook naar kijkt – relevant. In een samenleving met steeds meer onzekerheden voegt de accountant waarde toe door zekerheid te geven bij de jaarrekeningen en steeds vaker ook bij andere verantwoordingen, zoals bijvoorbeeld de ESG-rapportages.

Huidige aantrekkelijkheid van het accountantsberoep

Hoe staat het accountantsberoep er anno 2026 voor? Is het beroep aantrekkelijk of niet? Ten tijde van mijn afstuderen in de negentiger jaren was het algemene beeld over de accountancy positief. De accountants werden genoemd in het rijtje van de notabelen.

Voor mij persoonlijk was het enthousiasme van Martin voor het vak een reden om de accountancy in te gaan. Uiteraard speelden mijn passie voor cijfers en mijn onderzoekende geest ook een rol. Door accountant te worden kon ik mij verdiepen in complexe vraagstukken, met jonge collega's samenwerken en in de keuken van veel verschillende organisaties kijken.

In de afgelopen decennia is er veel veranderd en durf ik wel te stellen dat ondanks kritische rapporten van de Commissie Toekomst Accountancy, de Autoriteit Financiële Markten (AFM) en de Kwartiermakers mijns inziens het accountantsberoep kwalitatief op een hoog niveau staat (zie bijvoorbeeld

Peters (2021)), maar ook vanuit mijn eigen ervaringen kan ik zeggen dat er internationaal positief en soms jaloers naar het hoge niveau van het accountantsberoep in Nederland wordt gekeken.

Toch is dit voor Nederlanders zelf geen vanzelfsprekendheid. Er zijn zorgen over het imago van het beroep en daarmee over de mogelijk afnemende aantrekkelijkheid daarvan met alle gevolgen van dien. Het is niet voor niets dat de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA) de aantrekkelijkheid van het beroep hoog op de agenda heeft staan.

In een lezing die ik op 12 maart 2025 hield voor de Accountancy Poort ging ik in op factoren die vanuit mijn perspectief bezien de aantrekkelijkheid van het beroep bepalen.

De volgende factoren zijn vermoedelijk van positieve invloed op de aantrekkelijkheid van het beroep:

- *Uitstekende opleiding:* de accountancysector biedt uitstekende opleidingsmogelijkheden, wat leidt tot goed opgeleide professionals die klaar zijn voor de uitdagingen van de moderne financiële wereld binnen de accountancy, maar ook daarbuiten.
- *Uitdagende werkomgeving:* accountants werken vaak in een dynamische omgeving met jonge, gemotiveerde collega's, wat hun werkervaring verrijkt.
- *Goede carrièremogelijkheden:* er zijn veel mogelijkheden voor carrièreontwikkeling door de opleiding die je krijgt en de ervaring die je opdoet, met diverse specialisaties en de kans om door te groeien naar hogere functies.
- *Innovatieve omgeving:* de sector is voortdurend in ontwikkeling, met technologische innovaties zoals kunstmatige intelligentie, die nieuwe mogelijkheden creëren voor efficiëntie en effectiviteit.
- *Maatschappelijke relevantie:* accountants spelen een cruciale rol in de maatschappij, zoals hiervoor al aangegeven. Ook maakt de opkomst van niet-financiële verslaggeving op het gebied van mens en milieu door de Corporate Sustainability Reporting Directive het beroep zeker extra betekenisvol.

Ook stond ik stil bij factoren die mogelijk een negatieve invloed hebben op de aantrekkelijkheid van het beroep, namelijk:

- *Sterk gereguleerde omgeving en toezicht:* het beroep is sterk gereguleerd, wat leidt tot hoge eisen op het gebied van compliance. Dit kan als een belemmering worden ervaren door professionals die meer flexibiliteit wensen in hun werk.

- *Negatief publiek imago*: de accountancy heeft soms te maken met een negatief imago, wat kan voortkomen uit publieke percepties en negatieve publiciteit. Dit kan potentiële kandidaten afschrikken of accountants het beroep doen verlaten.
- *Onvoldoende diversiteit en inclusiviteit*: er is een gebrek aan rolmodellen op het gebied van diversiteit en inclusiviteit, wat kan leiden tot een minder aantrekkelijke werkomgeving voor diverse kandidaten.
- *Onvoldoende werk-privébalans*: veel accountants ervaren onvoldoende balans tussen hun werk en privéleven, wat kan leiden tot burn-outs en een hoog verloop in de sector.
- *Zware opleiding*: de weg naar een carrière in de accountancy kan zwaar zijn, met lange studietijden en intensieve examens. Dit kan ontmoedigend zijn voor nieuwe studenten.

Of de balans doorslaat naar meer of minder aantrekkelijkheid is moeilijk te zeggen. Dat geldt ook voor de vraag of er een probleem is door een toekomstig tekort aan accountants. In een studie van de Europese Commissie (EC 2024) stelt zij vast dat in de periode 2018-2021 zowel het aantal controlerende accountants (van 213.299 naar 200.484) als het aantal accountantsfirma's (van 25.110 naar 22.427) in Europa is gedaald, terwijl gelijktijdig het aantal public interest entities met 16% is gestegen. Deze neerwaartse trend van het aantal accountants is al een tijd zichtbaar. De Europese Commissie geeft aan dat mogelijke oorzaken hiervoor de vergrijzing zijn en de afnemende aantrekkelijkheid van het accountantsvak. Of er straks daadwerkelijk een probleem ontstaat doordat er te weinig accountants zullen zijn, is moeilijk te zeggen. Immers, tegenover de vergrijzing en afname van het aantal studenten staan de verdere automatisering en toepassing van kunstmatige intelligentie. Deze ontwikkeling zorgt ervoor dat er juist minder accountants nodig zijn. Ook hoor je in de markt dat er Big 4-kantoren zijn, die minder accountants gaan aannemen. Wel is duidelijk dat het tijd is om eens kritisch te kijken naar de accountantsopleiding. Een aantrekkelijker accountantsopleiding trekt waarschijnlijk meer studenten en dat zal zeker positief afstralen op het beroep. In het vervolg van deze bijdrage wil ik met name stilstaan bij de initiatieven die laatst genomen zijn om de aantrekkelijkheid van de accountantsopleiding te vergroten.

Initiatieven ter vergroting van de aantrekkelijkheid van de accountantsopleiding

Er zijn in de afgelopen periode diverse rapporten verschenen met als doel de studeerbaarheid van de accountantsopleiding te vergroten en daarmee

zowel de accountancyopleiding alsook het accountantsvak aantrekkelijker te maken. In deze paragraaf wordt eerst ingegaan op het rapport van de Raad voor de Praktijkopleiding (RPO) van de NBA en de Commissie Eindtermen Accountantsopleiding (CEA), en de rapportages van de Kwartiermakers en de Expertgroep Educatie die oproepen tot veranderingen. Vervolgens ga ik in op de herijking van het beroepsprofiel door de NBA, waarna de door de CEA gezette stappen aan de orde komen.

Start van de herziening van de accountantsopleiding: Rapport RPO en CEA

In 2021 wordt de aftrap gedaan door RPO en CEA met een gezamenlijk rapport, getiteld '*Stip aan de Horizon – Contouren van een toekomstbestendige en studeerbare accountancyopleiding*' (2022). Dit rapport zet een toekomstbestendige en studeerbare accountancyopleiding op de agenda. Het rapport bevat in mijn optiek de twee belangrijkste boodschappen:

- De theorie en praktijk moeten beter op elkaar aansluiten, resulterend in een geïntegreerde beroepsopleiding.
- De instroom voor de toekomstige accountancyopleiding moet meer divers en breder worden, dus niet alleen maar bestaan uit studenten met een accounting- en finance- of accountancyachtergrond.

Deze twee boodschappen hebben zeker mijn steun; de integratie van theorie en praktijk is al jaren een probleem. Daarnaast maken de veranderingen in het vak, met meer aandacht voor mens en milieu en de opkomst van kunstmatige intelligentie, het toelaten van studenten met bijvoorbeeld wiskunde, natuurkunde, biologie of sociologie als achtergrond logisch. In deze rapportage wordt ook aangegeven dat er een aantal zaken moeten gebeuren, namelijk: keuzes in het beroepsprofiel, aanpassingen van de eindtermen, aanpassing van het onderwijsmodel en een ander governance model met één eigenaar.

Steun vanuit de overheid voor aanpassing van de opleiding: Rapportage Kwartiermakers en Expertgroep Educatie

Ook in het eindrapport van de Kwartiermakers (2023) wordt aandacht besteed aan de noodzakelijke wijzigingen in de opleiding. In dit rapport pleiten de Kwartiermakers ook voor het vaststellen van nieuwe beroepsprofielen, die vervolgens het vertrekpunt zijn voor een grondige herijking van de opleiding. Gelijktijdig met het eindrapport verscheen het rapport van de Expertgroep Educatie met als titel '*Tijd voor heldere keuzes*' (2023). Dit rapport doet voorstellen voor het beroepsprofiel en aanpassingen in de opleiding. Thema's zoals: de integratie

van theorie en praktijk, het werken met kwalificaties in plaats van eindtermen, het vergroten van de instroom, het invoeren van variatie in toetsvormen en de noodzaak van permanente educatie hebben onze support. De Permanente Werkgroep Accountantsopleidingen heeft destijds met name kritiek gegeven op de voorstellen ten aanzien van een nieuwe invulling van de RA-titel en de visie op de opleiding, waarin een basisjaar en een specialisatiejaar worden voorgesteld.¹

De NBA is aan de slag gegaan met het aanpassen van het beroepsprofiel en de CEA met de aanpassingen van de eindtermen, zoals voorgesteld in het rapport '*Stip aan de Horizon*'. Ik zal eerst ingaan op het aangepaste beroepsprofiel.

Stap 1: het aangepaste beroepsprofiel

In januari 2025 verscheen een publicatie van een NBA-werkgroep onder leiding van Peter Eimers, met de titel: '*In balans met de toekomst – project herijking beroepsprofiel*' (januari 2025). Hierin werden de contouren geschetst voor de herijking van het beroepsprofiel inclusief een toelichting hierop. In de ledenvergadering van de NBA in juni 2025 (in het teken van de Verordening op de beroepsprofielen 2025) werden de twee nieuwe beroepsprofielen goedgekeurd. Er is nu sprake van een tweetal beroepsprofielen, namelijk van accountants mét en zonder een aantekening. De aantekening houdt in dat degene voldoet aan de eindtermen tot het uitvoeren van wettelijke controles (artikel 36 lid 2i, Wet op het Accountantsberoep). Verder wordt in de Verordening ingegaan op:

- De werkvelden en werkzaamheden van de accountant. De meest voorkomende werkvelden zijn: audit en assurance, samenstellwerkzaamheden en advies, finance en control en strategie en bestuur.
- De kerncompetenties van de accountant. Dit zijn: professionele oordeels- en besluitvorming, vaktechnische kennis en kunde, ethisch handelen, onderzoekende geest, maatschappelijke oriëntatie, lerend en reflectief vermogen, leiderschap en verantwoordelijkheid, multidisciplinair samenwerken en professioneel communicatief. In het rapport '*In balans met de toekomst*' wordt dit visueel als volgt weergegeven (zie Figuur 1).
- De opleiding tot accountant. Deze opleiding leidt op tot een beroepsbeoefenaar die in staat is te voldoen aan de eisen die de maatschappij en de wet- en regelgeving voor accountants aan de uitoefening van het beroep stellen. Er zijn twee mogelijkheden: mét en zonder aantekening.
- De continue professionele ontwikkeling van de accountant. De accountant wordt opgeleid tot een professional met een diepgaand besef van het belang om ook na afronding van de opleiding te blijven werken aan de eigen continue professionele ontwikkeling.

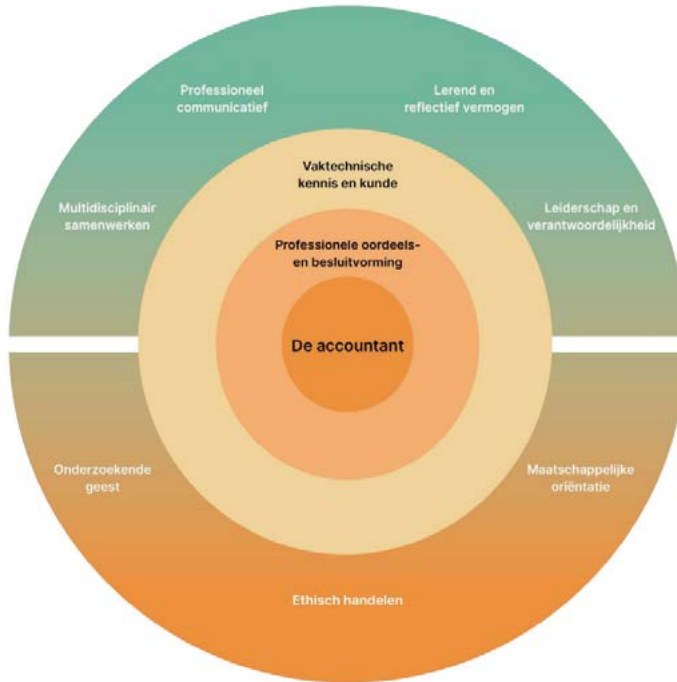

Fig. 1. Het DNA van de accountant

Stap 2: Herziening van de eindtermen door de CEA

Na de rapportage 'Stip aan de horizon' waarvan de CEA medeauteur was, komt de CEA in december 2024 met de publicatie 'Ruimte voor verandering – consultatiedocument herziening eindtermen' (december 2024). Daarin vraagt de CEA ten aanzien van een aantal thema's input. Hierna wordt een aantal belangrijke thema's uit dit rapport weergegeven, waarbij per thema wordt aangegeven hoe wij hier vanuit de Erasmus Universiteit² tegenaan kijken.

- Eindtermen op basis van leeruitkomsten. Dit heeft onze support, waarbij wij wel belang hechten aan het behoud van een aantal concrete eindtermen, om te voorkomen dat er onderlinge concurrentie ontstaat tussen de opleidingen hetgeen leidt tot een lager kwaliteitsniveau.
- Een thematische indeling van de eindtermen. Dit heeft onze support, omdat dit zal leiden tot (meer) integratie tussen vakgebieden, echter niet alle onderdelen van de eindtermen lenen zich voor een thematische aanpak. Daarom zou ten minste ook een combinatie van themagericht en vakgericht onderwijs mogelijk moeten zijn.

- Integratie van theorie en praktijk. Dit heeft onze support, echter een volledige integratie achten wij niet haalbaar. Wij zijn voorstander op onderdelen van de opleiding, met name in de eindfase, om voorbeelden uit de eigen praktijk in te brengen in de classroom, bijvoorbeeld door casestudies, praktijkopdrachten en intervisies. Verder zijn wij er voorstander van om voor het resterende deel van de invulling van de praktijk te steunen op de HR-systemen en -cyclus van de kantoren.
- Normering van de eindtermen. Wij zijn voor een normering van de studielast en studieduur op eindniveau. Een urennorm per vak is niet nodig. Dit maakt het mogelijk om een zekere mate van inwisselbaarheid tussen vakonderdelen te bewerkstelligen (de integratie van de vakken), om ook bij grotere verschillen in vooropleiding de duur van de accountantsopleiding binnen de perken te houden. Dit laatste is ook van belang voor het volgende punt.
- Bevorderen van een bredere instroom. Wij vinden het van belang dat de beschrijving van een minimum van competenties voldoende concreet moet zijn en mede gericht op de vereiste kennis en vaardigheden van de vakgebieden die voor de accountant van belang zijn. De uitdaging is om hier wel voldoende concreet te zijn, maar niet te belemmerend voor de instroom. Een gedachte kan zijn om een (landelijke) toets te organiseren, niet om de daarmee de toelating te beperken, maar met als primair doel om vast te stellen op welke gebieden daadwerkelijk deficiënties bestaan die per universiteit moeten worden opgelost.

Deze publicatie en consultatie werden gevolgd door de online publicatie *'Geïntegreerd en themagericht: fundamenteel ander raamwerk voor accountantsopleiding'* (juni 2025). De CEA kiest ervoor om twee fundamentele veranderingen door te voeren: een geïntegreerde set van eindtermen voor theorie en praktijk en een ordening van eindtermen naar thema's.

1) Een geïntegreerde set van eindtermen voor theorie en praktijk

De CEA maakt geen onderscheid meer tussen theorie en praktijk en voegt de eindtermen samen tot één geïntegreerde set. De achterliggende gedachte hierbij is dat de opleiders en de kantoren hiermee voor studenten het leereffect kunnen vergroten, de onnodige overlap en administratieve lasten verlagen en studenten beter voorbereiden op de beroepspraktijk. Ook verwacht de CEA dat hiermee de opleiding voor studenten aantrekkelijker wordt. Een eerste reflectie van mijn kant is dat ik een 100%-integratie niet haalbaar acht. Zoals hiervoor aangegeven, lijkt mij een gedeeltelijke integratie ten aanzien van specifieke onderdelen van de opleiding met name in de eindfase meer voor de hand liggend.

2) *Ordering van eindtermen naar thema's*

De CEA kiest voor de ordening van eindtermen naar thema's. Daarbij geeft de CEA aan dat daarmee de vakgerichte indeling van de eindtermen bewust wordt losgelaten. De thema's zijn geclusterd rondom de praktijk van de accountant, waarmee integratie van kennis en vaardigheden nog meer wordt gestimuleerd; dit heeft zowel invloed op het onderwijs als op toetsing. Overigens geeft de CEA ook aan dat dit niet betekent dat vakgebieden niet meer aan bod komen. Zoals eerder aangegeven lijkt mij een combinatie van themagericht (meer in de eindfase, lees: postmaster) en vakgericht onderwijs (in de bachelor en deels in de master) meer voor de hand liggend.

Op basis van het door de NBA herziene beroepsprofiel komt de CEA met de volgende thema's voor assurance:

1. Controlevraag en opdrachtformulering
2. Risicoanalyse en controleplanning
3. Onderzoek interne beheersing
4. Jaareindecontrole en
5. Overige Assurance opdrachten

Het is de bedoeling dat per thema de beroepsactiviteiten, vereiste vakkennis en de relevante competenties worden uitgewerkt. Om zo ook zichtbaar te maken hoe wordt voldaan aan de wet- en regelgeving in Nederland en Europa, maar ook aan het NBA-beroepsprofiel. Er is op dit moment nog onduidelijkheid over de normering. Dit wordt uitgewerkt in de tweede fase. De CEA heeft nu al aangegeven dat er in ieder geval geen normen meer komen per vakgebied, zoals in de huidige eindtermen.

Ter afsluiting

In deze bijdrage heb ik stilgestaan bij het belang van het accountantsberoep voor de maatschappij. Ook stond ik stil bij factoren die de aantrekkelijkheid van het beroep beïnvloeden. Een daarvan is een aantrekkelijke opleiding. In deze bijdrage heb ik een overzicht gegeven van de verschillende initiatieven in de afgelopen vijf jaar.

De huidige stand van zaken is dat het beroepsprofiel is herzien en dat de CEA twee fundamentele wijzigingen heeft doorgevoerd, namelijk geïntegreerde eindtermen voor de theorie en de praktijk en eindtermen naar thema's. Deze wijzigingen gaan zeker bijdragen aan de aantrekkelijkheid van de opleiding en het beroep. Het is nu aan de opleidingen om verder invulling te gaan geven

aan het curriculum en met pilots aan de slag te gaan. De uitdaging die ik zie is integratie van de hoofdvakken (verslaggeving, interne beheersing en financial auditing) rondom thema's aan de ene kant en de gelijktijdige integratie van de theorie en de praktijk aan de andere kant. Bij het schrijven van deze bijdrage zijn mijn ideeën op dit moment om gedurende de Post-Master de hoofdvakken deels te integreren rondom de thema's via zogenaamde vak-integratiecolleges, en de praktijk met de theorie te integreren via praktijkintegratiesessies waarbij casestudies, praktijkopdrachten en intervisies aan de orde komen.

Naast de hiervoor genoemde herzieningen wil ik nog twee andere zaken benoemen die de aantrekkelijkheid van de opleiding zullen bepalen. Ten eerste zal voldoende ingespeeld moeten worden op actuele ontwikkelingen, zoals de aandacht voor duurzame langetermijnwaardcreatie, maar ook de impact van kunstmatige intelligentie. Deze ontwikkelingen zullen voor wat betreft kennisoverdracht een plaats moeten krijgen in de opleiding, om als beroep relevant en aantrekkelijk te blijven.

Ten tweede wil ik het belang van enthousiaste en gepassioneerde docenten benadrukken. Immers, de docenten bepalen het gezicht van de opleiding.

Dankwoord

Het hebben van bevlogen en gepassioneerde docenten zoals Martin Hoogendoorn is essentieel om een opleiding aantrekkelijk te maken. Het is de vonk die moet overspringen. Alleen op deze wijze kunnen de opleiding en het beroep aantrekkelijk blijven voor toekomstige professionals. Martin, jij hebt hier op een niet te evenaren wijze een bijdrage aan geleverd in de afgelopen jaren. Hiervoor zijn wij jou zeer erkentelijk. Nogmaals dank, en het ga je goed!

Prof. dr. A. de Bos RA is hoogleraar Bedrijfseconomie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en bestuurder bij EY Accountants.

Noten

1. Deze notitie is door de PWA gedeeld met de NBA, de CEA, de RPO, het AC-Scholenoverleg en het Ministerie van Financiën.
2. De volledige reactie is te lezen op de website van de Commissie Eindtermen Accountantsopleiding, <https://www.cea.nl/themas/herziening-eindtermen/reacties-consultatie>

Literatuur

- AFM [Autoriteit Financiële Markten] (2025) Onderzoek 'Controlewerkzaamheden bij frauderisico's schiet tekort'. (Online publicatie, 30 januari 2025) via <https://www.afm.nl/nl-nl/sector/accountantsorganisaties/rapporten-publicaties>

- AFM [Autoriteit Financiële Markten] (2024) Preventieve kwaliteitswaarborg bij jaarrekeningcontrole moet beter bij accountantsorganisaties. (Online publicatie, 21 maart 2024) Via <https://www.afm.nl/nl-nl/sector/accountantsorganisaties/rapporten-publicaties>
- Camfferman K, Quadackers L (2025) *Blijvend zoeken naar balans. Het Nederlandse accountantsberoep 1960-1995*. VU University Press.
- CEA [Commissie Eindtermen Accountantsopleiding] (2024) Ruimte voor Verandering.
- CEA [Commissie Eindtermen Accountantsopleiding] (2025) Geïntegreerd en themagericht: fundamenteel ander raamwerk voor accountantsopleiding.
- EC [Europese Commissie] (2024) Joint Report on developments in the EU market for statutory audit services to public-interest entities from 2019-2020.
- Expertgroep Educatie (2023) Tijd voor heldere keuzes, Advies over ontwerp beroepsprofielen en (stelsel van) opleidingen.
- Jensen, MC, Meckling WH (1976) Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, Volume 3, Issue 4, p. 305–360.
- Kwartiermakers toekomst accountancy (2023) Slotrapportage Druk en Tegendruk.
- Nederlandse Beroepsorganisatie voor Accountants en Commissie Eindtermen Accountantsopleiding (2022) Rapport project Stip aan de Horizon - Contouren van een toekomstbestendige en studeerbare opleiding.
- NBA [Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants] (2025) In balans met de toekomst, Project Herijking beroepsprofiel.
- Peters C (2021) Is de kwaliteit van de accountantscontrole gestegen? *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 95(5/6), p. 169-178. <https://doi.org/10.5117/mab.95.66859>

Schuivende panelen: over de versterking van wetenschappelijk onderzoek en de relevantie voor de auditingprofessie

Ed Vosselman

Inleiding

Het vakgebied 'auditing' (waartoe ik voor het gemak ook 'accountancy' reken) behoort tot dezelfde familie als het vakgebied 'management accounting' waar ik mij al decennia mee bezighoud. In Nederland was het gebruikelijk om deze familie aan te duiden met 'bedrijfseconomie'.¹ In mijn bijdrage aan dit *Liber Amicorum* voor Martin Hoogendoorn richt ik mij in het bijzonder op de ontwikkeling in de verhouding tussen praktijk, onderwijs en onderzoek in de bedrijfseconomische academische gemeenschap. Kenmerkend voor die ontwikkeling sinds Martins benoeming tot hoogleraar aan de EUR² is een ingrijpende verandering van focus: van praktijkbeoefening naar wetenschappelijk onderzoek. Dat ging gepaard met een verwetenschappelijking van de beroepsscholingen voor auditors, accountants en controllers. Hoewel de invloed van 'wetenschap' niet overal in die beroepsopleidingen even sterk ingedaald is, is de betekenis van een wetenschappelijke inbedding, zowel inhoudelijk als methodisch, steeds minder omstreden. Nieuwe accreditatiesystemen hebben daarbij een belangrijke rol gespeeld.

De ontwikkeling zoals die zich vanaf de jaren negentig van de vorige eeuw heeft voorgedaan heeft de positie van de bedrijfseconomie in de universitaire wereld zonder twijfel verstevigd. In de nationale context is een essay van Boot & Cools (1998) een belangrijke gangmaker geweest voor die ontwikkeling. Maar er is meer aan de hand. In de genoemde periode heeft zich op universiteiten een neoliberaal bestuurlijk klimaat gevestigd, dat over de gehele linie via de inrichting van prestatie-meetsystemen tot prioritering van wetenschappelijk onderzoek heeft geleid. In zekere zin heeft de bedrijfseconomische discipline daarop kunnen meeliften. Toch kunnen we niet op onze lauweren rusten. We staan voor een aantal belangrijke uitdagingen, zowel binnen de academische gemeenschap als in de relatie tussen die gemeenschap en de beroepspraktijk, de professie. Nadat ik de beweging van praktijk naar wetenschappelijk onderzoek in grote lijnen heb geschetst, zal ik vooral ingaan op die relatie.

Van praktijk naar wetenschappelijk onderzoek

In nationaal verband kenmerkte zowel 'auditing' als 'accounting' zich tot laat in de vorige eeuw door een sterk praktische oriëntatie. De praktijk stond met

stip op nummer één. Ik ervoer dat al ver voordat ik in 1997 tot hoogleraar werd benoemd aan de Erasmus Universiteit. Toen ik in de jaren tachtig en de eerste helft van de jaren negentig als universitair (hoofd)docent werkzaam was aan de Faculteit Bedrijfskunde bij de Technische Universiteit Eindhoven, werden zij die in de praktijk werkzaam waren op een voetstuk geplaatst. Ik herinner mij bijvoorbeeld de onverholen bewondering voor medewerkers bij Philips. Universitaire medewerkers, tot aan de rang van hoogleraar, werden verondersteld zich tegenover hen bescheiden en lerend op te stellen. Er was duidelijk sprake van een hiërarchie; eerst de praktijk, dan een wetenschap die de praktijk volgt. Eenrichtingsverkeer dus: de praktijk had invloed op de wetenschap, de wetenschap niet of nauwelijks op de praktijk. Grote bedrijven, zoals Philips en Shell, zorgden ervoor dat zij de wetenschap niet of nauwelijks nodig hadden door de inrichting van eigen kennisafdelingen die de benodigde (bedrijfseconomische) kennis voor de dagelijkse bedrijfsvoering leverden.

Ook op het gebied van 'auditing' en het daarmee verbonden terrein van de 'accountancy' bespeurde ik bij mijn aantreden als hoogleraar in Rotterdam (in 1997) een verering van de praktijk. Wetenschappelijk onderzoek werd in die tijd duidelijk als inferieur aan praktijkbeoefening gezien. Wie niet geschikt bleek voor het 'echte' werk in de praktijk kon altijd nog wat onderzoek doen bij het Limperg Instituut, zo was het dominante sentiment. Onderwijs stond wel in zeker aanzien, maar moest toch vooral in dienst staan van de praktijkbeoefening. Het werd niet of nauwelijks geïnformeerd door, laat staan gebaseerd op, wetenschappelijke kennis uit internationale tijdschriften en andere wetenschappelijke bronnen. Die verering van de praktijk kwam uiteraard ook tot uiting bij de benoeming van hoogleraren. De criteria daarvoor pasten bij een perceptie van ons vakgebied die ik een oud-decaan ooit eens als die van een 'veredeld ambacht' heb horen typeren. Praktische ervaring en een verbinding met een (groot) accountantskantoor of een groot bedrijf stonden boven aan het lijstje. Dat gold zowel voor 'auditing' als voor 'management accounting'. Van mijn eigen benoeming herinner ik mij dat een belangrijke zorg van de benoemingsadviescommissie uitging naar mijn gebrek aan praktijkervaring. Over mijn onderzoekprestaties werd eigenlijk niet of nauwelijks gerept.

Anno 2026 is die situatie totaal veranderd. Er heeft zich tegen de achtergrond van de inrichting van prestatie management op universiteiten min of meer schoksgewijs een ontwikkeling voorgedaan die de waardering van de onderlinge verhouding tussen praktijkbeoefening, onderwijs en onderzoek volledig op zijn kop heeft gezet. Wetenschappelijk onderzoek staat nu boven aan de waarderingssladder, op afstand gevolgd door onderwijs en op nog meer afstand door praktijkbeoefening. Alhoewel oorspronkelijk schoorvoetend,

heeft de academische 'auditing'- en 'accounting'-gemeenschap zich in deze ontwikkeling gevoegd, soms aangezet door interne krachten maar vooral ook door externe krachten. Ten opzichte van aanpalende disciplines, zoals algemene economie en bedrijfskunde, moest onze gemeenschap duidelijk een been bijtrekken. Aan het eind van de jaren negentig gooiden de collega's Boot en Cools de knuppel in het hoenderhok in een geruchtmakend artikel in het tijdschrift *Economisch-Statistische Berichten* (Boot & Cools 1997; zie ook een column van Boot (1998) in het Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie). Zij wezen op de deplorabele staat van het wetenschappelijk onderzoek in de bedrijfseconomie. Hun pijlen waren vooral gericht op de inzet van hoogleraren. Drukke werkzaamheden 'elders' (*lees*: in de praktijk) en het 'second best' imago van het universitaire werk zouden de inzet van hoogleraren en wetenschappelijk medewerkers in met name onderzoeksactiviteiten wegdrukken. Boot en Cools zagen geen of onvoldoende intellectuele drijfveren bij hoogleraren om de wetenschappelijke basis van de diverse vakgebieden verder te ontwikkelen. Om daar verandering in aan te brengen suggereerden zij de benoeming van 'hoogleraren nieuwe stijl'. Wie hun suggesties nu, anno 2026, herleest, komt al gauw tot de conclusie dat die naar de huidige maatstaven nogal mild van toon waren. Bezien vanuit de huidige maatstaven, lag de nieuwe lat voor een professoraat nog relatief laag. Een doctoraat werd als eis geformuleerd, maar over (internationale) publicaties werd niet of nauwelijks gesproken. Wel zou de nieuwe te benoemen professor pas een definitieve vaste aanstelling kunnen krijgen na een periode van vijf tot zeven jaar. In die tijd had hij of zij de gelegenheid om aan te tonen tot kwalitatief hoogwaardige onderzoeks- en onderwijsprestaties in staat te zijn.

Schuivende panelen

De analyse en suggesties van Boot en Cools leidden in die tijd tot veel commotie; niet alleen binnen de bedrijfseconomische vakgebieden, maar ook bij bestuurders. Toen ik aan het begin van deze eeuw decaan was van de FEW_EUR, sprak de rector (zelf informaticus) mij bij voorstellen voor hoogleraarsbenoemingen – mede onder verwijzing naar de inzichten van Boot en Cools – regelmatig aan op het gebrek aan internationale wetenschappelijke publicaties in de familie van de bedrijfseconomie (inclusief accountancy). Alom werd druk uitgeoefend om de onderzoekprestaties te verbeteren. Waar voorheen het 'eigenaardige' en wat 'ambachtelijke' karakter van de bedrijfseconomie nog door velen op de universiteit, zij het kritisch, werd gedoogd, begonnen de panelen nu echt te verschuiven. Die verschuiving van een waardering voor het paneel van de 'praktijk' naar een het paneel van wetenschappelijk onderzoek ging natuurlijk

niet zonder slag of stoot. Maar hoewel er op een aantal plaatsen in Nederland nog steeds restanten van een verering en overwaardering van de praktijk te bespeuren zijn, kan toch zonder overdrijving worden geconstateerd dat de posities op vele universiteiten daadwerkelijk zijn verschoven.

De versterking van het wetenschappelijk onderzoek is dus succesvol geweest. We zijn op een punt beland waarin onderzoek over de gehele breedte van 'auditing' en 'accounting' tot stevige wasdom is gekomen. Zoals gezegd is dat succes ook sterk gerelateerd aan de inrichting van prestatiesturingssystemen op universiteiten. Die prestatiesturing is lange tijd eenzijdig gericht geweest op het realiseren van onderzoeksoutput. Een belangrijke maatstaf voor die output betrof (en betreft) het aantal publicaties in gekwalificeerde wetenschappelijke tijdschriften. Wie veel publiceert in vooraanstaande wetenschappelijke tijdschriften, en/of wie veel citaties scoort op die artikelen, kan rekenen op erkenning en waardering in de meest brede zin van het woord. Inmiddels zijn de scherpe kanten van die prestatiesturing er via programma's als 'Erkennen en Waarderen' op vele plaatsen wel af, maar op zijn minst waart de geest ervan nog rond.³

Uitdagingen voor de toekomst

De versterking van het onderzoek is nodig geweest, maar bracht ook nieuwe uitdagingen met zich mee. Die liggen zowel binnen de academische gemeenschap als in het verband tussen de academische gemeenschap en de beroepspraktijk, de professie. Binnen de academische gemeenschap is er sprake geweest van een verslapping van de aandacht voor de samenhang tussen wetenschappelijk onderzoek en onderwijs. Lange tijd (en naar ik vrees nog steeds) was er een onderwaardering van onderwijs. Daarmee is niet alleen studenten tekortgedaan, maar is ook een belangrijk deel van onze maatschappelijke impact en betekenis veronachtzaamd. Dat alles is gepaard gegaan met een zekere ontzieling van de academische gemeenschap. We zullen hard moeten werken om die ziel weer terug te krijgen (zie Sathish & Harzing (2025) voor concrete collectieve actie).

In deze bijdrage wil ik mij echter vooral richten op uitdagingen in de relatie tussen de academische gemeenschap en de professie.

Versterking van de relatie praktijk-wetenschappelijk onderzoek

Als het gaat om de samenhang tussen wetenschappelijk onderzoek en praktijkbeoefening is er veel werk te doen. Toch zijn er hoopvolle signalen. Die blijken bijvoorbeeld uit de website van de Foundation for Auditing Research (FAR, voorheen 'Accountancy Lab'). Dit onderzoek heeft als belangrijke doelen om de 'auditprofessie' te informeren en te ondersteunen in haar verdere ontwikkeling en om de kwaliteit van audits te versterken. De FAR plaatst kwalitatief hoogwaardig

onderzoek hoog in haar vaandel. Onderzoek moet worden uitgevoerd door de beste internationale onderzoeksteams. Bovendien moet dat onderzoek worden gepubliceerd in vooraanstaande internationale tijdschriften. Tegelijkertijd blijkt uit de website dat publicaties geen doel op zichzelf mogen zijn. Relevantie van onderzoek gaat boven methodologisch-wetenschappelijke gestrengheid ('rigour'). Anders gezegd: relevantie van onderzoek gaat boven publicatiewaarde. Ik kan dit alles van harte onderschrijven en ik denk zeker dat dit in lijn is met de oproep van Boot en Cools uit 1997. Ik heb die oproep altijd gezien als een appel om meer waarde te hechten aan methodologisch en wetenschappelijk verantwoord onderzoek *in een verbondenheid met* praktijkbeoefening en onderwijs. De academische gemeenschap moet staan voor aantoonbaar kwalitatief hoogwaardig onderzoek, maar bij een Chinese muur tussen de professie of de praktijk enerzijds en de academische gemeenschap anderzijds is niemand gebaat. Wetenschappelijk onderzoek dat niet doorsijpelt naar de praktijk of professie maar via publicaties in vooraanstaande internationale wetenschappelijke tijdschriften vooral collega-onderzoekers bereikt, draagt het risico van navelstaarderij en autisme in zich. Natuurlijk betekent dit niet dat 'de professie vraagt en de academie draait', of dat (al) het onderzoek concrete antwoorden moet opleveren voor door de professie gespecificeerde problemen. Professie en academische gemeenschap hebben in onderlinge verbondenheid hun eigen specifieke verantwoordelijkheid. De verbondenheid is niet, of zeker niet uitsluitend, transactioneel; de professie is niet simpel opdrachtgever en de academische gemeenschap is niet simpel opdrachtnemer. Relevantie van onderzoek is niet hetzelfde als bruikbaarheid van onderzoeksresultaten. Ook onderzoek dat door de academische gemeenschap autonoom is geïnitieerd, bijvoorbeeld een herziening of verbreding van perspectief op controllership (zie bijvoorbeeld Vosselman (2024)), kan wel degelijk relevant zijn. Om het iets anders te zeggen: relevantie moet niet worden opgevat als uitsluitend instrumentele relevantie, maar dit omvat ook conceptuele relevantie (zie Van der Meer-Kooistra & Vosselman (2012)). Vereist is dat de academische gemeenschap zich bewust de vraag van de relevantie stelt en zich ook afvraagt hoe het de professie bereikt. Maar vereist is ook dat de professie of de praktijk open staat voor dat wat de academische gemeenschap te bieden heeft. Zij kan niet simpel achteroverleunen en wachten tot de academische gemeenschap naar haar toe komt, maar zal zich actief en reflexief in de richting van die gemeenschap moeten bewegen. Er moet sprake zijn van tweerichtingsverkeer.

Een versterking van de samenhang tussen praktijkbeoefening, onderwijs en wetenschappelijk onderzoek verloopt uiteraard ook via de inhoud. In 2018 verwezen Ivo de Loo en ik al met instemming naar Humprey et al. (2018), die ter

versterking van de relevantie voor de 'auditing'-professie een verbreding van de intellectuele scope van 'auditing'-onderzoek bepleiten. In de wetenschappelijke 'auditing'-gemeenschap is het vooral traditie om 'market-based' onderzoek met een sterk micro-economische inslag te doen. Dat onderzoek is vooral kwantitatief van aard. Ook anno 2026 is kwalitatief onderzoek in de 'auditing'-discipline nog steeds onderontwikkeld. Dat geldt overigens niet alleen in Nederland, maar ook in internationaal verband (zie ook Himick et al. (2022)). Dat is jammer, want juist kwalitatief onderzoek heeft de potentie om *auditpraktijken* te onderzoeken. Ook Robson et al. (2017) dringen aan op een agenda in 'auditing'- en 'financial accounting'-onderzoek. Die agenda kan licht werpen op 'financial accounting' en 'auditing' als *sociaal-organisatorische praktijken*. Onderzoek kan onder andere blootleggen hoe deze praktijken vorm krijgen, wat de problemen en dilemma's in die praktijken zijn en hoe ze zich verhouden tot andere praktijken. Het kan ook bepaalde mythes ontkrachten. Bestaand (internationaal) onderzoek heeft bijvoorbeeld al laten zien hoe een 'financial accounting'-praktijk weliswaar in dienst staat van een betrouwbare representatie van de bedrijfsactiviteiten, maar die representatie niet zonder hindernissen realiseert. De betrouwbaarheid van de cijfers die resulteren uit een 'financial accounting'-praktijk blijkt te worden vergroot als het accounting-centrum wat afstand neemt van wat zich daadwerkelijk in het bedrijf afspeelt en zich in de calculaties mede baseert op externe bronnen (Huikku et al. 2016; Vosselman 2016). Persoonlijk zie ik veel potentieel in onderzoek dat een *praktijktheoretische* (zie bijvoorbeeld Nicolini (2011)) basis heeft. Dergelijk onderzoek is niet alleen kwalitatief, maar ook interdisciplinair van aard.

Martin Hoogendoorn: professie en professor

Martin is gepokt en gemazeld in de beroepspraktijk van de registeraccountant. Hij werkte als een van Nederlands topaccountants bij EY. In de driehoek praktijk-beoefening-onderwijs-wetenschappelijk onderzoek zie ik hem vooral, maar zeker niet uitsluitend, op de lijn tussen praktijk en onderwijs. Ik heb hem regelmatig meegemaakt als spreker en onderwijzer en ben onder de indruk van de passie en de deskundigheid die hij daarbij uitstraalt. Vanuit zijn praktijkgerichte oriëntatie heeft Martin zich evenwel ook bekommerd om de stand van de wetenschap. Zowel nationaal als internationaal heeft hij een bijdrage geleverd. Op nationaal niveau is hij zeer actief geweest in diverse rollen bij het *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* en ook in internationaal verband heeft hij gepubliceerd, onder andere in de *European Accounting Review* en *Accounting in Europe*. Maar wat bij mij bovenaan staat, is dat Martin een 'professor' is in de ware zin des woords: iemand die vooraan staat in de professie. Hij helpt de professie vooruit en doet dat niet alleen met gezond verstand, maar ook op basis van inzichten vanuit de achterliggende

wetenschappelijke disciplines. Hij behoort tot een categorie hoogleraren die vanuit de professie de verbinding zoekt met wetenschappelijk onderzoek. Ik wens de EUR toe dat zij voor Martin een opvolger vinden die ook in diezelfde categorie past. Want waar de knuppel van Boot en Cools indertijd hard nodig was en zeker een heilzame werking heeft gehad in het toenmalige hoenderhok, heeft het huidige hoenderhok, ondanks positieve belijdenissen, toch wat de neiging om het wetenschappelijk onderzoek te vereren. Daarom, om een goede samenhang in de driehoek praktijk-onderwijs-onderzoek te bewaken en te versterken, is er grote behoefte aan pluriformiteit in het hooglerarencorps. Dat moet zowel bestaan uit mensen die vanuit de wetenschappelijke discipline de verbinding zoeken met onderwijs en praktijk, als uit mensen die vanuit de praktijk verbinding zoeken met onderzoek en onderwijs. Alleen dan kunnen we in de toekomst onze wetenschappelijke relevantie *en* onze maatschappelijke relevantie behouden.

Ik wens Martin een heel vrije en zingevende periode toe. Ik kan uit ervaring zeggen dat het emeritaat veel ruimte schept. Die ruimte heeft Martin met al zijn bijdragen wel verdiend.

Prof. dr. E.G.J. Vosselman is emeritus hoogleraar Accounting aan de Radboud Universiteit te Nijmegen.

Noten

1. Traditioneel omvat bedrijfseconomie in Nederland niet alleen accounting en daaraan gerelateerde vakgebieden, maar ook 'Marketing' en 'Organisatie en Management'.
2. Een benoeming die ik als toenmalig decaan van de FEW mede mogelijk heb mogen maken.
3. In 2019 verscheen het 'position paper' 'Ruimte voor ieders talent' (Erkennen en Waarderen). Het gaat hierbij om een nationaal programma dat een cultuurverandering in de Nederlandse universiteiten moet bewerkstelligen in een internationale wetenschappelijke context die in beweging is. Doel is om de wetenschapper van het jaar 2030 tot een internationaal opererend netwerker te maken, die in interdisciplinair collegiaal verband kan werken aan een centraal probleem. Daarvoor zijn veel verschillende talenten nodig. Om de diversiteit aan talenten tot bloei te brengen moet het stelsel van erkenning en waardering van individuele wetenschappers worden aangepast. Het gaat bij die erkenning en waardering om veel meer dan alleen het aantal wetenschappelijke publicaties in gerenommeerde wetenschappelijke tijdschriften. Kernelementen in dat nieuwe stelsel van waardering en erkenning zijn: het diversifiëren en dynamiseren van loopbaanpaden; een focus op kwaliteit, inhoud en creativiteit; het realiseren van een balans tussen collectief en individu; het stimuleren van 'open science' en het stimuleren van academisch leiderschap.

Literatuur

- Boot AW, Cools K (1997) Bedrijfseconomisch onderzoek in Nederland: een illusie? *Economisch-Statistische Berichten*, 82.
- Boot AWA (1998) Bedrijfseconomie: gaat het goed? *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 72(11). <https://doi.org/10.5117/mab.72.12689>
- De Loo I, Vosselman E (2018) Toward critical accounting research: the role of performativity. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 92(1/2), 3-5. <https://doi.org/10.5117/mab.92.24412>
- Himick D, Johed G, Pelger C (2022) Qualitative research on financial accounting – an emerging field. *Qualitative Research in Accounting & Management*, 19(4), 373-385. <https://doi.org/10.1108/qram-11-2021-0207>
- Huikku J, Mouritsen J, Silvola H (2017) Relative reliability and the recognisable firm: Calculating goodwill impairment value. *Accounting, Organizations and Society*, 56, 68-83. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2016.03.005>
- Humphrey C, Canning M, O'Dwyer B (2018) Audit quality and inspection in the Netherlands: The importance of an intellectual approach to experiential learning and practice advancement1. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 92(1/2). <https://doi.org/10.5117/mab.92.24418>
- Nicolini D (2011) Practice as the Site of Knowing: Insights from the Field of Telemedicine. *Organization Science*, 22(3), 602-620. <https://doi.org/10.1287/orsc.1100.0556>
- Robson K, Young J, Power M (2017) Themed Section on Financial Accounting as Social and Organizational Practice: Exploring the work of financial reporting. *Accounting, Organizations and Society*, 56, 35-37. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2017.01.001>
- Sathish C, Harzing A-W (2025) Let's form a positive academia collective transformation: Re-imagining our academic values and interactions. *Management Learning*, 0(0), 13505076251351089. <https://doi.org/10.1177/13505076251351089>
- Van der Meer-Kooistra J, Vosselman E (2012) Research paradigms, theoretical pluralism and the practical relevance of management accounting knowledge. *Qualitative Research in Accounting and Management*, 9(3). <https://doi.org/10.1108/11766091211257452>
- Vosselman E (2016) Calculaties in een relatienetwerk: het voorbeeld van 'goodwill impairment'. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 90(10), 406-411. <https://doi.org/10.5117/mab.90.31183>
- Vosselman E (2024) Controllershship en de performativiteit van management accounting en control: naar een verbreding van perspectief. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 98(5), 271-278. <https://doi.org/10.5117/mab.98.126390>

Een design science-benadering van externe verslaggeving

Eddy Vaassen

Zo'n 35 jaar geleden hoorde ik twee collega's in de wandelgangen van de Universiteit Maastricht praten over een zekere Martin Hoogendoorn, die wel heel goed bezig leek te zijn met onderzoek op het gebied van de externe verslaggeving. Er werd met veel respect over deze Martin gesproken. Ik kende hem toen nog niet, maar daar kwam snel verandering in toen ik een van de jaarlijkse congressen van de European Accounting Association bijwoonde. Martin was daar ook, en hij bleek niet alleen een gedreven jonge onderzoeker te zijn maar ook een zeer aimabel persoon. In de jaren daarna kwamen we elkaar regelmatig tegen op congressen en in allerlei overlegorganen bij het toenmalige NIVRA. In 1997 werd ik benoemd tot hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam waar Martin destijds, naast zijn partnerschap bij EY, ook hoogleraar en voorzitter van de accountantsopleiding was. Dit was het begin van een nauwe, altijd plezierige, hartelijke en constructieve samenwerking die tot 2003 duurde. We besloten toen ongeveer gelijktijdig om terug te gaan naar onze alma maters; Martin naar de Erasmus Universiteit Rotterdam en ik naar de Universiteit Maastricht. We bleven contact houden, onder andere via congressen en de Permanente Werkgroep Accountancy, waar Martin voorzitter van was. Weer jaren later, in 2017, kruisten onze paden zich opnieuw toen ik aan de Erasmus Universiteit de verantwoordelijkheid kreeg voor het vak internal control & accounting information systems (hierna: ICAIS) in de accountantsopleiding. Martin was directeur van de opleiding en ook hier bleek onze samenwerking altijd plezierig, hartelijk en constructief. Onze vakgebieden verschilden behoorlijk, maar onze ideeën over hoe we die vakken in een goede accountantsopleiding moesten inbedden sloten naadloos op elkaar aan. Deze bijdrage gaat niet over Martin, maar over de relatie tussen Martins specialisme (externe verslaggeving) en wat ik beschouw als mijn eigen specialisme (ICAIS).

Samenvatting vooraf

Het artikel bespreekt de noodzaak en mogelijkheden tot integratie tussen externe verslaggeving en internal control & accounting information systems. Externe verslaggeving richt zich op de informatievoorziening aan belanghebbenden en is sterk juridisch georiënteerd, terwijl ICAIS zich bezighoudt met het verzamelen, verwerken en beheersen van data en is sterk technisch georiënteerd. Het artikel betoogt dat een design science-benadering kansen biedt om deze domeinen te verbinden.

Inleiding

Integratie is een groot thema binnen de accountancy. Het gaat dan vooral over integratie tussen praktijk en theorie, maar ook tussen vakgebieden binnen de opleiding tot accountant. De accountantsopleiding bestaat in Nederland uit drie hoofdvakken: auditing & assurance (soms ook wel financial auditing of leer van de accountantscontrole genoemd), internal control & accounting information systems (soms ook wel bestuurlijke informatieverzorging genoemd) en externe verslaggeving (soms ook wel financial accounting genoemd). Traditioneel liggen externe verslaggeving en internal control & accounting information systems – binnen de grenzen van de accountancy – tamelijk ver uit elkaar. Externe verslaggeving gaat vooral over het gebruik van informatie voor het afleggen van verantwoording aan belanghebbenden, die daar dan bij hun besluitvorming gebruik van kunnen maken. Ik denk dat we wel kunnen stellen dat het vakgebied door de complexe wet- en regelgeving op dit terrein in de loop der tijd een sterk juridische signatuur heeft gekregen. ICAIS gaat vooral over het aanbod van informatie, de data die daartoe worden verzameld en vastgelegd, de IT die dit mogelijk maakt, en de beheersingssystemen die ervoor moeten zorgen dat vertrouwd kan worden op die informatie, data en IT. Dit vakgebied heeft in de loop der tijd een sterk technische (vooral informatie- en communicatietechnologie, maar steeds meer ook operationele technologie) signatuur gekregen.

Nu de nieuwe eindtermen die voor de Nederlandse accountantsopleidingen in de maak zijn steeds meer themagericht, en daarmee vakoverstijgend, maar ook meer gericht op integratie tussen theorie en praktijk lijken te worden, is nader inzicht in de verschillen en raakvlakken tussen de vakgebieden uit de accountancy wenselijk. Dit artikel analyseert de relatie tussen ICAIS en externe verslaggeving, omdat juist in die relatie grote stappen kunnen worden gezet als het gaat om integratie. Daarbij wordt eerst de huidige stand van zaken in de praktijk, het onderzoek, en het onderwijs besproken, waarna de ontwikkelingen die we op dit terrein zien in kaart worden gebracht. Het artikel sluit af met een synthese waarin de stelling wordt verdedigd dat een design science-benadering op het raakvlak van externe verslaggeving en ICAIS kansen biedt om een succesvolle integratie te realiseren.

Praktijk

De praktijk van de accountancy vraagt om een integratie van verschillende vakgebieden, om de simpele reden dat accountants in de praktijk nu eenmaal niet in vakgebieden werken, maar altijd aan taken werken waarin competenties uit verschillende vakgebieden tegelijk aan de orde komen. Daarbij zien we wel

dat er onder accountants over het algemeen wel een zekere bereidheid is om buiten het eigen specialisme te stappen, maar tegelijkertijd is er ook een zekere aarzeling om daarin grote stappen te zetten. Die aarzeling heeft vooral te maken met de enorme complexiteit waarmee accountants tegenwoordig geconfronteerd worden. Alsmar toenemende regelgeving, toezicht, duurzaamheid, IT-ontwikkelingen, data-analyse, artificiële intelligentie, zijn maar enkele thema's waarvan wordt verwacht dat accountants er deskundig in zijn. De oplossing wordt vaak gezocht in specialisatie, waardoor de problematiek behapbaar blijft, maar dat leidt ook tot een versnippering van kennis, een gebrek aan overzicht en uiteindelijk minder innovatie dan wenselijk is om als professie bij te blijven.

Onderzoek

Binnen het onderzoek naar externe verslaggeving domineert al enige decennia het positivistisch, empirisch-kwantitatieve onderzoek. Voorbeelden hiervan zijn de invloed van bepaalde verslaggevingsstandaarden op de kwaliteit van de verslaggeving, de effecten van governancefactoren (zoals de onafhankelijkheid van de raad van commissarissen of auditcomitékenmerken) op winststuring, en de relevantie van ESG-informatie voor de koersontwikkeling van ondernemingen. Dit soort onderzoek wordt in het algemeen aangeduid als market-based accounting research (MBAR). Dankzij de beschikbaarheid van omvangrijke financiële en – steeds meer – niet-financiële databases en de nadruk op toetsbare, objectieve resultaten sluit dit soort onderzoek goed aan bij de economische en agency-theoretische grondslagen van de externe verslaggeving. Universiteiten, regelgevers en wetenschappelijke tijdschriften hebben dit paradigma verder versterkt, waardoor het als de norm binnen het vakgebied wordt beschouwd. Kritiek op deze dominantie richt zich op het beperkte oog voor contextuele, gedragsmatige, sociale en ethische dimensies van verslaggeving. Deze dimensies zijn vaker onderwerp van interpretivistisch, radicaal structuralistisch en radicaal humanistisch onderzoek, waarin ook meer praktijkgerichte benaderingen passen als design science research, action research, grounded theory, maar ook de breder geaccepteerde case study research.

Met de opkomst van IT heeft onderzoek naar de effecten van allerlei IT-innovaties op de waarde van ondernemingen aan betekenis gewonnen binnen market-based accounting research. Binnen ICAIS-onderzoek is dit weliswaar een belangrijk paradigma, maar het is zeker niet dominant. Hier zien we paradigma's als technologieacceptatie, cognitive science, en audit & control, die vaak vanuit een meer gedragsmatige invalshoek de relatie tussen IT en verslaggeving bestuderen (Vaassen & Hunton 2009). Een bijzondere plaats wordt ingenomen door design science. Dit paradigma is binnen het information systems-onderzoek

volledig geaccepteerd, maar binnen het accounting information systems-onderzoek – let op de toevoeging ‘accounting’ – altijd wat onderbelicht geweest. Daarnaast is design science-onderzoek ook meestal gericht op bepaalde niche-onderwerpen, zoals het ontwerp van accountingdatabases met behulp van bepaalde informatiemodelleringsmethoden (zie bijvoorbeeld McCarthy (1982)). Een mogelijke verklaring voor deze wat ondergeschikte rol van design science in accounting information systems-onderzoek is de positivistisch, empirisch-kwantitatieve traditie binnen accounting onderzoek. Op het raakvlak tussen ICAIS en externe verslaggeving is dit positivistisch, empirisch-kwantitatief onderzoek nog steeds dominant, zij het dat tegenwoordig IT-gerelateerde verschijnselen (IT-innovaties, ERP-implementaties, AI, data-analyse) steeds vaker object van onderzoek zijn. Maar dit roept de vraag op of alternatieve, meer praktijkgerichte, onderzoekbenaderingen wellicht meer voorzien in een maatschappelijke behoefte. Hiermee wordt dan enerzijds voortgebouwd op de gedragsmatige benadering van accountingonderzoek, en wordt anderzijds ook meer aansluiting gezocht bij normatieve onderzoeksstrategieën zoals design science. Design science is een paradigma dat praktijkproblemen wil oplossen en daarbij zowel kwantitatieve als kwalitatieve data, en zowel gedragsmatige als economische verschijnselen bestudeert. Kenmerkend voor design science-onderzoek is ook dat verschillende onderzoeksstrategieën kunnen worden toegepast (Johannesson & Perjons 2014), waaronder experimenten (veel aandacht voor precisie van meting), surveys (veel aandacht voor generaliseerbaarheid) en casestudies (veel aandacht voor een realistische context).

Onderwijs

Op het gebied van onderwijs aan universiteiten en hogescholen is de integratie tussen externe verslaggeving en ICAIS zo mogelijk nog minder vergevorderd dan op het gebied van onderzoek. Waar het onderwijs in de externe verslaggeving vooral de inhoud en toepassingen van wet- en regelgeving binnen verschillende verslaggevingsjurisdicties behandelt, is ICAIS sterk gericht op procesbeheersing en de IT-component daarin, zonder nader in te gaan op de inhoud van wet- en regelgeving. Wet- en regelgeving wordt hier als een randvoorwaarde beschouwd, waarbinnen de inrichting van processen en de daarin verankerde beheersingsmaatregelen worden behandeld. Er leek ooit enige integratie uit XBRL (eXtensible Business Reporting Language) te kunnen voortkomen, maar XBRL en daaraan gekoppeld iXBRL (inline XBRL) en het ESEF (European Single Electronic Format) van de ESMA worden binnen ICAIS slechts op conceptueel niveau behandeld, en binnen externe verslaggeving mogelijk een enkele keer

genoemd, maar ze worden zeker niet als een integraal onderdeel van het vakgebied beschouwd.

Ontwikkelingen

Ondanks de duidelijke afbakening van ICAIS en externe verslaggeving in de praktijk, het onderzoek en het onderwijs, zijn er tegenwoordig genoeg relevante ontwikkelingen te bespeuren die mogelijk tot een echte integratie kunnen gaan leiden. Te denken valt hierbij aan het verlaten van het jaarverslag als verantwoordingsinstrument, naar het toegang geven van belanghebbenden tot ruwe data, die zij vervolgens zélf kunnen aggregeren tot betrouwbare en voor hen relevante informatie. Iets dergelijks is in de jaren zestig van de vorige eeuw al door Sorter (1969) voorgesteld. Hij duidde de twee mogelijke benaderingen aan als de 'value'-benadering en de 'events'-benadering. De jaarverslaggeving zoals we die momenteel kennen is impliciet gebaseerd op de gedachte dat de opstellers en regelgevers weten welke beslissingsmodellen belanghebbenden hanteren op basis van de informatie in het jaarverslag. De 'value'-benadering gaat er daarentegen van uit dat informatie niet door de aanbodzijde moet worden geaggregeerd (volgens bepaalde verslaggevingsregels), maar dat gebruikers zélf kunnen bepalen wat relevant is voor hun besluitvorming, en op welk aggregatieniveau dit moet gebeuren. Om een 'value'-benadering te doen slagen is een bepaalde IT-infrastructuur nodig. Een dergelijke IT-infrastructuur omvat IT-innovaties als distributed ledger technology, robotic process automation (RPA), en agentic artificial intelligence (agentic AI). Deze maken het mogelijk om de inhoud, vorm en frequentie van verslaggeving volledig toe te spitsen op een specifieke gebruiker of een specifieke gebruikersgroep. Een concept dat op dit terrein al geruime tijd als een belofte wordt gezien is continue verslaggeving (zie onder andere Dassen (2003)).

Continue verslaggeving

Alan Benjamin voorspelde al in 1998 'The annual report of the 21st century will not be annual, and it will not be a report. It will be an up-to-date informative, permanent dialogue.' (ICAEW 1998). In feite was dit rapport een pleidooi voor continue verslaggeving. Continue verslaggeving is het digitaal beschikbaar maken van informatie op het moment van creatie van die informatie. Aangezien de data die ten grondslag liggen aan informatie tegenwoordig vrijwel altijd digitaal worden vastgelegd, betekent dit dat de creatie van informatie ook het moment van verslaglegging is. Dit komt erop neer dat continue verslaggeving real-time plaatsvindt. Continue verslaglegging betekent daarom niet simpelweg meer rapportages, maar eerder een herschikking van wanneer, hoe en welke

informatie beschikbaar wordt gesteld. In plaats van te wachten op de afloop van een jaar, halfjaar of kwartaal kan een systeem van continue verslaggeving belangrijke gebeurtenissen onmiddellijk signaleren en belanghebbenden betrouwbare informatie daarover verschaffen.

Het begrip 'continue verslaggeving' staat niet op zichzelf, omdat continuous monitoring, continuous auditing, en continuous assurance vrijwel altijd in één adem met continue verslaggeving worden genoemd. Gezien de vereiste betrouwbaarheid van dergelijke verslaggeving kunnen deze begrippen inderdaad niet los van elkaar worden gezien. Pilots en implementaties laten zien dat monitoring van beheersingsmaatregelen en transactiegegevens in real-time mogelijk is en dat hierdoor anomalieën tijdig kunnen worden gedetecteerd en gecorrigeerd waar nodig. Tegelijkertijd wijzen deze pilots en implementaties op uitdagingen: inefficiënties door false positives, de noodzaak van robuuste datakwaliteit, benodigde organisatorische aanpassingen, en vooral een IT-infrastructuur die dit alles mogelijk moet maken.

Distributed ledger technology

Distributed ledger technologie (DLT) – met blockchain als belangrijkste verschijningsvorm – kan worden gebruikt als een mechanisme om datakwaliteit te verbeteren, de rol van intermediairs te beperken (met dienovereenkomstige verkleining van kansen op fraude en onbewuste fouten), naleving van wet- en regelgeving te verbeteren, en herkomst en eigenaarschap van relevante activa op elk moment te kunnen vaststellen. Door DLT in te zetten kan de rol van een controleur worden overgenomen door de computer voor wat betreft het creëren van vertrouwen dat twee partijen die transacties met elkaar aangaan, zich ook aan die afspraken houden. Daarmee kan DLT de controleerbaarheid en de betrouwbaarheid van bedrijfsrapportages verbeteren (Han et al. 2023).

Agentic artificial intelligence

In aanvulling op – per definitie niet-intelligente – DLT-toepassingen kunnen allerlei vormen van AI worden ingezet in het kader van continue verslaggeving van betrouwbare informatie. Een combinatie van RPA en autonome AI leidt tot wat tegenwoordig wel wordt aangeduid als agentic AI. Toegepast op continue verslaggeving worden intelligente administratieve bots ingezet voor real-time rapportages inclusief de controle op betrouwbaarheid daarvan. De onderliggende data worden bij de bron gecontroleerd en er wordt ook assurance gegeven bij die data. Dit is het concept van data-level assurance dat ten grondslag ligt aan de datakwaliteit in systemen voor continue verslaggeving. Agentic AI kan autonoom en real-time de relevante data verzamelen, valideren, aggregeren tot het door de

specifieke gebruiker gewenste niveau, en het volledige rapport genereren inclusief toelichtingen, autonome beslissingsondersteuning voor schattingsposten, geautomatiseerde compliance testing, en integratie met continuous auditing. Bijvoorbeeld, een intelligente bot voor continue verslaggeving kan autonome dataverzameling en -validatie verzorgen door onder andere verbinding te maken met verschillende databronnen (ERP, point-of-sale systemen, leveranciersportalen, internet-of-things-sensoren), datastromen continu te monitoren, anomalieën te detecteren en te beoordelen of deze nader moeten worden onderzocht (en zo ja, deze ook daadwerkelijk zélf nader onderzoeken).

Design science-onderzoek in externe verslaggeving

Zoals hiervoor aangegeven is design science vooral geschikt als het onderzoeksdoel niet is om bepaalde verschijnselen te beschrijven en te begrijpen (zoals in positivistisch, empirisch-kwantitatief onderzoek), maar om praktische problemen op te lossen door middel van normatief onderzoek waarin artefacten worden ontwikkeld. Als we externe verslaggeving vanuit een design science-benadering bekijken, zien we dat er allerlei ontwerpproblemen spelen, waaronder:

- het ontwerp van een grootboekrekeningschema;
- het ontwerp van een aanpak van de keuze tussen principes en gedetailleerde regels;
- het ontwerp van een aanpak van de interpretatie van verslaggevingsstandaarden in verschillende economische, juridische en culturele contexten;
- het ontwerp van een aanpak van de keuze tussen historische kostprijs, actuele waarde en 'fair value' als waarderingsgrondslag;
- het ontwerp van een informatiesysteem dat precies die informatie verzorgt waaraan belanghebbenden behoefte hebben;
- het ontwerp van een aanpak van de keuze tussen professionele oordeelsvorming en meer objectieve benaderingen bij het samenstellen van de jaarverslaggeving;
- het ontwerp van een systeem om schattingsposten te verifiëren;
- het ontwerp van standaarden die zowel accuraat als begrijpelijk zijn voor gebruikers;
- het ontwerp van rapportagesystemen onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen en nieuwe regelgeving op het gebied van duurzaamheid;
- het ontwerp van een systeem voor continue verslaggeving, met daarin aandacht voor parameters als standaardisering, real-time/periodiek, online, mate van assurance, inzet van AI, en het communicatieplatform.

Naarmate IT ook bij externe verslaggeving een grotere rol gaat spelen, zal design science door de veel langere traditie in onderzoek naar informatiesystemen aan belang winnen.

Conclusie

Op IT gebaseerde innovaties in externe verslaggeving zoals continuus reporting, distributed ledger technology, en agentic artificial intelligence staan al vele jaren op de radar van accountants en andere financieel professionals. De visie van Alan Benjamin – dat het jaarverslag van de 21^e eeuw niet jaarlijks zal worden opgesteld en ook geen verslag in de vorm van een rapport zal zijn, maar eerder een actuele, informatieve en permanente dialoog – is tot op heden nog niet uitgekomen. Ondernemingen en instellingen leggen nog steeds verantwoording af via een jaarverslag, eventueel aangevuld met kwartaal- of halfjaarrapportages. Wellicht dat de ‘value’-benadering die ten grondslag ligt aan de jaarrekening en de verslaggevingsregels zoals we die kennen, nog lang niet dood is. Feit is wél dat de huidige stand van de IT toelaat dat ‘events’-benaderingen worden gevolgd. Feit is ook dat dit nog niet gebeurt in de praktijk. Wellicht dat een integrale benadering in de curricula aan de hogescholen en universiteiten hier een katalyserende rol kan spelen. Op het moment dat een dergelijke radicaal andere verslaggevingsbenadering wordt gevolgd, ontstaat een behoefte aan een robuuste methode om systemen te ontwerpen die dit mogelijk maken. Design science research voorziet in een dergelijke methode. Grote ontwerpvragestukken zijn dan onder andere: hoe kan IT bijdragen aan verantwoordingssystemen die financiële en niet-financiële informatie combineren, hoe kan naleving van wet- en regelgeving rondom externe verslaggeving worden geautomatiseerd, en hoe moeten dataverzameling en de verwerking van die data tot informatie worden georganiseerd om de kwaliteit van de op die data gebaseerde externe verslaggeving te verbeteren? Op meer detailniveau spelen vraagstukken als: hoe kan IT helpen bij het vaststellen van bepaalde schattingsposten, en hoe kan IT bijdragen aan de betrouwbaarheid van real-time informatie? Deze vraagstukken spelen op het raakvlak tussen ICAIS en externe verslaggeving en zijn zeker niet nieuw. Wat wél nieuw is, is dat de stand van de technologie grote stappen richting integratie op allerlei niveaus mogelijk maakt en dat nu het moment is om deze uitdaging op te pakken.

Prof. dr. E.H.J. Vaassen RA is hoogleraar Accountancy en directeur van de Post-Master Accountantsopleidingen aan Tilburg University.

Literatuur

- Dassen RJM (2003) Continuous assurance: het eeuwige talent? *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 77(4) 134-137. <https://doi.org/10.5117/mab.77.16289>
- Han H, Shiwakoti RK, Jarvis R, Mordi Ch, Botchie D (2023) Accounting and auditing with blockchain technology and artificial intelligence: A literature review. *International Journal of Accounting Information Systems*, 48, 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.accinf.2022.100598>
- ICAEW (1998) The 21st Century Annual Report. Institute of Chartered Accountants in England and Wales. November.
- Johannesson P, Perjons E (2014) *An Introduction to Design Science*. Springer.
- McCarthy WE (1982) The REA accounting model: a generalized framework for accounting systems in a shared data environment. *The Accounting Review*. LVII(3), 554–78.
- Sorter GH (1969) An Events Approach to Basic Accounting Theory. *The Accounting Review*, January, 12-19.
- Vaassen EHJ, Hunton JE (2009) An Eclectic Approach to Accounting Information Systems. *International Journal of Accounting Information Systems*, 10, 173-176. <https://doi.org/10.1016/j.accinf.2009.10.004>

Kwalitatieve kenmerken van een 'geweldige docent'

Gert-Jan Jordaan

Inleiding

Ik ken Martin inmiddels een groot aantal jaren en heb hem met name mee mogen maken als docent. Tijdens SRA-seminars, NBA-seminars en andere gelegenheden mochten we vaak samen 'optreden'. Daarnaast zijn we de laatste jaren betrokken bij het vak 'Accounting & Business Ethics' voor de Erasmus Universiteit Rotterdam en de opleiding 'Financiële economie voor Insolventieadvocaten'. In deze bijdrage maak ik een analyse van wat de ideale 'leraar' is, gebaseerd op de kwalitatieve kenmerken uit het Stramien voor de opstelling en vormgeving van jaarrekeningen, opgenomen in de *Richtlijnen voor de jaarverslaggeving* tot en met editie 2024. Ik heb hierbij gebruik gemaakt van internationale literatuur, artikelen van Martin van de afgelopen 40 jaar alsmede evaluaties van deelnemers aan sessies van Martin tijdens de eerdergenoemde seminars en cursussen. Ik probeer hierbij een relatie te leggen tussen de rol van de jaarrekening en de 'rol' van de docent, waarbij ik een koppeling zoek tussen de conceptuele 'geweldige docent' en prof. dr. Martin Hoogendoorn RA.

Kwalitatieve kenmerken voor de jaarrekening

Het doel van de jaarrekening is om informatie te verschaffen over de financiële positie, resultaten en wijzigingen in de financiële positie van een onderneming, die voor een grote reeks van gebruikers nuttig is voor het nemen van economische beslissingen (RJ 930.12) (RJ 2024). In zijn artikel 'Algemene beginselen en het Conceptual Framework' (Hoogendoorn 2016) refereert Martin aan zijn oratie uit 1993. Hij sprak al van 'botsende beginselen'; met name het voorzichtigheidsbeginsel en het realisatiebeginsel, die botsen met de economische beginselen zoals opgenomen in het 'Stramien voor de opstelling van financiële overzichten'. In de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving 2024 (RJ 2024) is het Stramien voor de opstelling en vormgeving van jaarrekeningen (*hierna*: het Stramien) opgenomen in Richtlijn voor de Jaarverslaggeving (RJ) 930 (RJ 2024). Het Stramien is een vertaling van het in juni 1989 door het International Accounting Standards Committee gepubliceerde Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements. Dit internationale Conceptual Framework is voor het laatst aangepast in 2018 (IASB 2018). De verschillen tussen het Stramien en het huidige Conceptual Framework zijn voor dit artikel niet relevant. Naast 'botsende beginselen' bevat het Stramien ook kwalitatieve kenmerken. Kwalitatieve kenmerken zijn de eigenschappen die

de informatie die in jaarrekeningen wordt verschaft nuttig maken voor haar gebruikers. De vier voornaamste kwalitatieve kenmerken zijn begrijpelijkheid, relevantie, betrouwbaarheid en vergelijkbaarheid. Overigens heeft de Raad voor de Jaarverslaggeving in 2024 besloten om RJ 930 te vervangen. De uitleg hiervoor wordt gegeven in RJ-uiting 2024-12: Vervanging ‘Stramien voor de opstelling en vormgeving van jaarrekening’ (RJ 2024). De kwalitatieve kenmerken zijn in de editie 2025 van de *Richtlijnen voor de jaarverslaggeving* opgenomen in RJ 115.2. In het bepalen van de voornaamste kenmerken zijn er geen wijzigingen doorgevoerd.

Een essentieel kenmerk van de informatie die in de jaarrekening wordt verschaft, is dat zij gemakkelijk **te begrijpen** is voor gebruikers. In dit verband worden gebruikers geacht een redelijke kennis te bezitten van het bedrijfsleven en van economische activiteiten, alsmede van verslaggeving, en bereid te zijn de informatie met een redelijke mate van toewijding te bestuderen. Informatie over ingewikkelde aangelegenheden, die door haar relevantie voor de behoeften van gebruikers bij het nemen van economische beslissingen in jaarrekeningen behoort te worden opgenomen, zou daaruit echter niet mogen worden weggelaten, uitsluitend op grond van het feit dat ze voor bepaalde gebruikers te moeilijk te begrijpen zou zijn (RJ 930.25).

Om nuttig te zijn, dient informatie **relevant** te zijn voor de besluitvormingsbehoefte van gebruikers. Informatie bezit het kenmerk van relevantie, wanneer zij de economische beslissingen van gebruikers beïnvloedt door hen behulpzaam te zijn bij het beoordelen van vroegere, huidige of toekomstige gebeurtenissen, of bij het bevestigen of corrigeren van vroegere beoordelingen (RJ 930.26).

Om bruikbaar te zijn, moet informatie ook **betrouwbaar** zijn. Informatie heeft de eigenschap van betrouwbaarheid, wanneer zij vrij is van wezenlijke onjuistheden en vooroordelen, en wanneer gebruikers ervan mogen uitgaan dat zij getrouw weergeeft hetgeen zij voorgeeft weer te geven of hetgeen zij in redelijkheid verwacht mag worden weer te geven (RJ 930.31).

Gebruikers dienen in staat te zijn de jaarrekening van een onderneming in de tijd te **vergelijken** (...) (RJ 930.39).

De term ‘kwalitatieve kenmerken’ geeft al aan dat het om kwaliteit en kwaliteitverhogende kenmerken gaat. Hoogendoorn en Mertens hebben in 2000 onderzoek gedaan naar de kwaliteit van de financiële verslaggeving in Nederland (Hoogendoorn & Mertens 2001). In het artikel uit 2001 wordt kwaliteit al omschreven als ‘het voldoen aan eisen en verwachtingen’. Kwaliteit is daarom gerelateerd aan de doelstelling van financiële verslaggeving, gericht op het voorzien in de informatiebehoefte van gebruikers. De belangrijkste dimensie van kwaliteit van financiële verslaggeving betreft de inhoud van de financiële

verslaggeving. Aspecten daarbij zijn onder andere 'disclosure', de wijze van presentatie en de frequentie en tijdigheid van de presentatie van informatie.

Daarnaast hebben de analisten zich uitgelaten over de afweging tussen enerzijds tijdigheid en betrouwbaarheid en anderzijds relevantie en betrouwbaarheid. Zij blijken een duidelijke prioriteit te geven aan de kwaliteitscriteria tijdigheid en relevantie en nemen daarbij bepaalde onzekerheden die de informatie minder betrouwbaar maken (zonder dat deze onbetrouwbaar wordt) op de koop toe.

Knoops haalt in zijn proefschrift uit 2010 Van Offeren (1999) aan (Knoops 2010). Van Offeren (1999) leidt uit de formulering van de kwalitatieve eigenschappen van informatie in het Conceptual Framework van de IASB (IASC 1989) af dat wel sprake is van een hiërarchie. Begrijpelijkheid is volgens Van Offeren het belangrijkste kenmerk (formulering in par. 25: essentieel kenmerk), relevantie en betrouwbaarheid zijn van gelijk gewicht en tevens ondergeschikt aan begrijpelijkheid (formulering in par. 26 en 31: om nuttig te zijn moet informatie relevant / betrouwbaar zijn) en vergelijkbaarheid is het minst belangrijke kenmerk (formulering in par. 39 als een constatering: gebruikers moeten in staat zijn jaarrekeningen te vergelijken).

In het artikel 'De waarde van normen' (Hoogendoorn 2007) behandelt Hoogendoorn *de koppeling tussen verslaggeving en de gebruikersbehoeften*.

Ik zou in deze bijdrage een koppeling willen leggen tussen kwalitatieve kenmerken voor het opstellen van de jaarrekening en kwalitatieve kenmerken voor het zijn van een goede docent. Wat maakt iets een goede jaarrekening? Als dit de wensen van de gebruikers vervult? En hoe zit dat met een docent? Voldoet de docent aan de wensen? En wat zijn deze wensen dan?

Kwalitatieve kenmerken voor een geweldige docent

Arnon en Reichel hebben in 2007 onderzoek gedaan naar de "ideale" leraar (Arnon & Reichel 2007). Het onderzoek is uitgevoerd onder beginnende (beginning teachers) en toekomstige docenten (student teachers). De uitkomst was dat er twee belangrijke categorieën van kenmerken zijn waarover een ideale leraar zou moeten beschikken. Persoonlijke eigenschappen en kennis van het onderwerp met didactische kennis. De persoonlijke eigenschappen worden uitgewerkt in een vijftal specifieke karaktereigenschappen, zoals eigenschappen die niet direct iets te maken hebben met de rol als docent, zoals gevoel voor humor, aardig zijn, optimistisch. Maar ook empathie, luisterend oor, autoriteit, een liefde voor het vak, motivatie, veel algemene kennis en wereldwijsheid. Met betrekking tot kennis wordt dit uitgewerkt in drie karakteristieken. Vanzelfsprekend *hoog kennisniveau* waaronder een leven lang leren, *het hebben*

van *didactische kennis* waaronder betrouwbaarheid, creativiteit en het geven van guidance, en als laatste *focus naar studenten*, waaronder respectvol zijn naar studenten en iemand die probeert studenten te laten participeren.

De bevindingen van Su & Wood (2012) zijn dat een combinatie van kennis, de wil om te helpen en te inspireren met verschillende leermethodes eigenschappen van een goede docent zijn. Daarnaast is humor belangrijk.

Specifieke kwaliteitskenmerken die worden genoemd zijn daarnaast autoriteit, expert in kennis en kunde om de kennis over te dragen en het toepassen van de (academische) theorie in de dagelijkse praktijk. Goed communiceren is eveneens belangrijk, hetgeen staat voor duidelijke communicatie en het betrekken van studenten. Onderdeel van de communicatie is ook het gebruik van technologische hulpmiddelen. Verder wordt de interactie met studenten genoemd. Een goede docent is iemand die niet bang is om met zijn publiek te discussiëren en geen vragen uit de weg gaat. Een goede docent wil zijn plezier over zijn onderwerp delen met zijn publiek. Een goede docent blijft een leven lang leren, is gepassioneerd en inspireert. Hierdoor maken goede docenten de lessen inspirerend en stimulerend. Zij wekken enthousiasme op en zijn zelfs gepassioneerd over onderwerpen die misschien niet zo 'exciting' zijn.

Onderzoek van Gruber et al. (2010) is erop gericht om inzicht te krijgen in de karakteristieken van docenten die studenten als vanzelfsprekend ervaren ('Must-be factors') en die hen in potentie kunnen opwinden ('Excitement factors'). De vragenlijsten bevatten negentien kenmerken voor 'effective professors' uit voorgaande onderzoeken. De 'excitement factors' zijn humor, kennis van andere onderwerpen, vriendelijkheid en variatie in lesmethoden.

Martinazi & Samples (2000) hebben onderzoek onder studenten verricht met de vraag "*What are the characteristics and traits of an effective professor?*" Drie categorieën zijn geïdentificeerd in dit onderzoek: Character, Competence en Connection. Character heeft te maken met de persoonskenmerken van de docent. Deze eigenschappen leiden ertoe dat studenten gemotiveerd zijn, vertrouwen hebben en zich comfortabel voelen binnen de lesruimte en met de docent als leider. Competence moet ertoe leiden dat een effective docent de lesstof op een begrijpelijke manier overbrengt aan zijn studenten. Connection staat voor de soft skills van de docent. Een open houding en het creëren van vertrouwen en respect. Een 'effective professor', in mijn woorden een geweldige docent, combineert deze drie C's.

Het bepalen of je een goede 'teacher' bent is niet zo eenvoudig, aldus Wood & Harding (2007). Ondanks het feit dat hun artikel gaat over teachers die mathematics doceren komen de auteurs met 10 gebieden van 'excellence in teaching'. Een aantal subonderdelen zijn het kunnen overbrengen van de

stof aan studenten met verschillende achtergronden, het ontwikkelen van kritisch denken, enthousiast zijn, inspirerend, vriendelijk en ondersteunend zijn naar collega's en het toevoegen van waarde aan de cursussen waarbij zij betrokken zijn.

Nushi et al. (2022) hebben eveneens onderzocht wat de karakteristieken zijn van een effectieve universiteitsdocent, gebaseerd op evaluaties van studenten in Iran. Vanuit andere onderzoeken komen kernkwaliteiten van een effectieve teacher naar voren zoals pedagogische eigenschappen, sterke communicatieve vaardigheden, passie voor hun werk en veel kennis over het onderwerp. De uitkomsten van hun onderzoek geven aan dat studenten veel waarde hechten aan respect naar studenten, vriendelijk en betrokken zijn alsmede enthousiasmerend en stimulerend zijn. De onderwijsmethode wordt eveneens als belangrijk gezien. Het voorlezen van tekst op een PowerPoint slide wordt niet beschouwd als een kenmerk van een geweldige docent. Daarnaast wordt ook in dit onderzoek waarde toegekend aan duidelijkheid en creativiteit. Witcher et al. (2001) komen tot soortgelijke conclusies.

Van Gennip & Vrieze (2008) hebben onderzoek gedaan naar de ideale leraar. Uit het onderzoek blijken drie wezenlijke componenten voor een ideale leraar: vakkennis, interventie en persoon. Alle drie deze componenten zijn noodzakelijk om van een goede leraar te kunnen spreken. Zonder inhoudelijke vakkennis is er geen onderwijs mogelijk, omdat dan geen gespreksstof aanwezig is. Zonder adequate onderwijskundige interventies worden leerlingen niet bereikt en aangezet tot leren en zonder de juiste persoonlijkheidskenmerken liggen ordeproblemen en andere problemen op de loer. Het ideaaltype bestaat dus uit drie componenten die op elkaar inwerken en niet zonder elkaar tot effectief onderwijs kunnen leiden.

Zij komen tot de volgende typering: "Een goede leraar heeft een gedegen vakkennis en beheerst de vakdidactiek. Hij of zij weet hoe leerlingen geboeid kunnen worden voor het vak en hoe ze dat het beste kunnen leren. Een bekwame leraar beheerst een scala aan interventies die hij afhankelijk van de leerdoelen en van de motivatie en mogelijkheden van leerlingen in de onderwijsleersituatie kan uitvoeren. Daarbij kan het zowel gaan om het overdragen van kennis richting leerlingen als het stimuleren van kennisconstructie door de leerlingen zelf. Een ideale leraar is een authentieke, psychisch volwassen persoon die passie heeft voor zijn of haar vak en die vanuit deze drijfveer leerlingen persoonlijke aandacht geeft en weet te boeien voor het vak. De leraar onderhoudt een pedagogische relatie met de leerlingen."

De Association for Teacher Education in Europe (2006) pleit ook voor een gebalanceerde kijk op de kwaliteit van docenten. De kwaliteit van een docent wordt niet alleen bepaald door diens kennis en vaardigheden, maar ook door persoonlijke kenmerken zoals zorgzaamheid, moed en empathie en persoonlijke waarden, attitudes, identiteit en overtuigingen.

Hoogendoorn, Vergoossen en Wallage stellen in 2012 de vraag of het hebben van een praktijkachtergrond als docent een positieve invloed heeft op de kwaliteit van de accountantsopleiding. Wil de hoogleraar zijn eindverantwoordelijkheid voor de kwaliteit van de post-initiële vakken kunnen dragen, dan zal hij moeten kunnen vaststellen of er voldoende aansluiting is tussen de beroepsuitoefening in de praktijk en de opleiding. Dat kan hij alleen maar goed indien hij ook zelf actief in het beroep werkzaam is of is geweest op een hoog niveau, bijvoorbeeld als partner in een accountantskantoor of als leidinggevende van een interne accountantsdienst (Hoogendoorn et al. 2012).

Ethische karaktereigenschappen

Naast eigenschappen om de jaarrekening nuttig te maken en eigenschappen die een docent nodig heeft om 'geweldig' te zijn, noem ik ook nog eigenschappen die onderdeel zijn van een goed mens. De 'six pillars of character' kunnen worden beschouwd als ethische normen om het verschil tussen goed en slecht te duiden. De zes pilaren zijn trustworthiness, respect, responsibility, fairness, caring, citizenship. De link tussen ethische beginselen en de jaarrekening legt Hoogendoorn ook in 2002. "Het is jammer dat het gedrag gedisciplineerd moet worden door strakke regels en niet vooral wordt gestuurd door ethische beginselen." (Hoogendoorn 2002).

Eigenschappen in de praktijk

Zoals eerder genoemd ken ik Martin met name in zijn rol als collega spreker op congressen. Op basis van evaluaties van deelnemers aan SRA-congressen heb ik een indeling gemaakt vanuit de kwalitatieve kenmerken van het Stramien. De invulling in de categorieën is wat arbitrair, met name het kenmerk vergelijkbaarheid. Om de tabel compact te houden is een flink aantal doublures weggelaten. Daarnaast ben ik begonnen met begrijpelijkheid, analoog aan Van Offeren, maar nu als belangrijkste eigenschap voor een docent. Mogelijk mist de kritisch lezer negatieve eigenschappen in Tabel 1. Er is er maar één, die ik niet heb opgenomen. Het commentaar was namelijk dat Martin erg veel informatie in zijn presentatie had gestopt. Ik beschouw dit als een uitschieter.

Tabel 1. Hoogendoorns kwalitatieve kenmerken.

Begrijpelijkheid	Relevantie	Betrouwbaarheid	Vergelijkbaarheid
Prettig om naar te luisteren	Praktijkervaring	Veel kennis	Goede grappen
Leuke interactie	Begrijpelijke voorbeelden	Deskundig	Enorme energie en drive
Goed en enthousiast vertellen	Interessant topic	Inhoudelijk zeer goed	Hij blijft maar doorgaan en dat is prettig!
Enthousiaste spreker	Ervaring druipt ervan af		Jammer dat hij er volgend jaar niet meer bij is.
Heldere presentatie			Unieke spreker
Begrijpelijk gepresenteerd			Een verademing
Goede spreker			
Kundige spreker			
Enthousiast ook over een onderwerp wat niet boeiend is			
Zeer duidelijk			

Uit genoemde artikelen blijkt een veelvoud van positieve karaktereigenschappen voor een geweldige docent. Een analyse van de positieve karaktereigenschappen ten opzichte van de karaktereigenschappen van Martin toont aan dat hij op heel veel gebieden scoort. Ik heb de meest opvallende **vet** weergegeven. Daarnaast heb ik ook een eigen observatie, welke ik in onderstaande samenvatting *cursief* heb weergegeven. Hieruit blijkt ook dat Martin hoog scoort op de six pillars of character.

Artikel Arnon & Reichel (2007):

Sense of humor, *being kind-hearted*, calm, fair, **optimistic**, humane, stubborn and principled, empathic and attentive authoritative, set a personal example, are able to cope with situations and have self-confidence and selfdiscipline, relate to their profession and love teaching, are motivated, have an educational outlook and are caring, instill values and are serious, wide general knowledge and who is well versed in many areas. Such teachers are intelligent and have knowledge of the world. Disciplinary knowledge, including qualities such as **knowledge of what is being taught, wide professional knowledge and up-to-date knowledge**. Such teachers continue to renew their knowledge and to do research didactic knowledge in the field of education, use a variety of teaching methods, are educationally creative, are reliable, are able to solve

unexpected problems and can provide guidance didactic knowledge that focuses on the pupil as an individual, respects pupils who are different, provides opportunities, relates to every pupil and tries to energize and encourage pupils who are not participating.

Artikel Su & Wood (2012):

A combination of the lecturer's subject **knowledge**, willingness to help and **inspirational teaching methods**, being **humorous** and able to provide speedy feedback, being authoritative and expert in knowledge and skills. Being able to **apply knowledge to real-life scenarios**. **Clear communication**, good use of educational technologies, **a sense of humour**, ability to engage students in the session and being reflective in one's teaching practice, take advantage of using technologies to its full potential, *not afraid to engage with the audience and their questions; who shows a real understanding of and love for their subjects so that they want to share the joy with students*. Excellent university teachers are reflective practitioners who can keep reviewing and improving one's teaching practice. Passionate about the subject he or she teaches. As a result, they make lectures inspiring and stimulating. **Good lecturers trigger enthusiasm and are often passionate about the subject they teach, even if that subject happens to be not that exciting.**

Artikel Gruber et al. (2010):

Excitement factors are use of **humour**, **expertise**, *variety of teaching methods*, *friendliness*.

Artikel Martinazzi & Samples (2000):

'Character' involves the personal traits of the professor. Making students are feeling very motivated, confident and comfortable with the integrity of the classroom experience and the professor 'leader'. Traits are *humble*, *honest*, *disciplined*, **compassionate**, *integrity*, **enthusiastic**, *good motives*, *committed*, **ability to convey the technical content of the material in a way easily understood by the students**, *invoking a mutual trust*, *respect*, and *reverence between human beings*. *'Love' and 'passion' for teaching and it shows in their very being*.

Artikel Wood & Harding (2007):

Brings insight and understanding of topics to students of varying backgrounds, develops critical thinking, **displays enthusiasm**, *inspires students*, *accommodating and pleasant towards fellow colleagues*, *adds value to courses involved with*.

Artikel Nushi et al. (2022):

Pedagogical skills, **strong communication skills**, **passion for their profession**, effective classroom management strategies, and **solid knowledge** of the subject matter or the field. High general level of literacy and numeracy, **successful interpersonal and communication capabilities**, a willingness to learn, and motivation to teach. *Respect toward students*, kind, stimulating, and positive toward their students. **Clarity of speech and explanation**, *creativity*.

Artikel Witcher et al. (2001):

Student-centeredness, **enthusiasm for teaching**, ethicalness, classroom and behavior management, teaching methodology, and **knowledge of subject**.

Artikel Van Gennip & Vrieze (2008):

Combinatie van inhoudelijke vakkennis, onderwijskundige interventies en juiste persoonlijkheidskenmerken.

Artikel Hoogendoorn et al. (2012):

Praktijkervaring.

Conclusie en slotwoord

Een jaarrekening wordt nuttig als rekening wordt gehouden met de vier kwalitatieve kenmerken van begrijpelijkheid, relevantie, betrouwbaarheid en vergelijkbaarheid. Een docent wordt nuttig als deze vergelijkbare kwalitatieve kenmerken bezit. In mijn analyse kom ik tot de conclusie dat de eigenschappen van een geweldige docent eigenschappen zijn die Martin bezit. Hij is kundig en deskundig, enthousiast, relevant, heeft een enorme energie, is respectvol naar deelnemers en collega's, stimulerend, heeft humor en nog veel meer. Een verademing, zoals een van de deelnemers dit verwoordde. Martin, je bent een geweldige collega geweest, een inspirator. Maar je bent vooral een mooi mens.

"Wees niet bang, je bent een van velen. Tegelijk is er maar een als jij. Dat betekent dat je vaak zult moeten delen en soms zal moeten zeggen Laat me vrij" (De Jonge 2003).

Drs. G-J. Jordaan RA is partner bij HKLW Registeraccountants en freelance docent aan Nyenrode Business Universiteit en Erasmus Universiteit Rotterdam.

Literatuurlijst

- Arnon S, Reichel N (2007) Who is the ideal teacher? Am I? Similarity and difference in perception of students of education regarding the qualities of a good teacher and of their own qualities as teachers, *Teachers and Teaching: theory and practice*, 13:5, 441-464 <http://dx.doi.org/10.1080/13540600701561653>
- De Jonge F (2003) Uit: De Kneep (2003). <https://freekdejonge.nl/tekst/wees-niet-bang>
- Gruber T, Reppel A, Voss R (2010) Understanding the characteristics of effective professors: the student's perspective. *Journal of Marketing for Higher Education*, 20(2), 175-190. <https://doi.org/10.1080/08841241.2010.526356>
- Hoogendoorn M (2002) Boekhoudschandalen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 76(11), 487-488. <https://doi.org/10.5117/mab.76.12746>
- Hoogendoorn M (2007) De waarde van normen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 81(11), 508-511. <https://doi.org/10.5117/mab.81.12815>
- Hoogendoorn M (2016) Algemene beginselen en het conceptual framework. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 90(1), 20-29. <https://doi.org/10.5117/mab.90.31244>
- Hoogendoorn M, Mertens GMH (2001) Kwaliteit van de financiële verslaggeving in Nederland. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 75(10), 406-420. <https://doi.org/10.5117/mab.75.11758>
- Hoogendoorn M, Vergoossen R, Wallage P (2012) Combinatie wetenschap en praktijk in accountancy: een wenselijke symbiose. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 86(7/8), 272-278. <https://doi.org/10.5117/mab.86.20891>
- IASB [International Accounting Standards Board] (2021) <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/publications/pdf-standards/english/2021/issued/part-a/conceptual-framework-for-financial-reporting.pdf>
- Josephson M (2002) *Making Ethical Decisions*, Josephson Institute of Ethics.
- Knoops CD (2010) Verslaggevingstheorieën: Een wetenschapsfilosofische analyse. *Proefschrift* Erasmus Universiteit Rotterdam. Ridderprint (Ridderkerk). <http://hdl.handle.net/1765/19651>
- Martinazzi R, Samples J (2000) 'Characteristics and traits of an effective professor,' *30th Annual Frontiers in Education Conference. Building on A Century of Progress in Engineering Education. Conference Proceedings (IEEE Cat. No.00CH37135)*, Kansas City, MO, USA, 2000, pp. F3F/7-F3F/9 vol.2. <https://doi.org/10.1109/FIE.2000.896581>
- Nushi M, Momeni A, Roshanbin M (2022) Characteristics of an Effective University Professor From Students' Perspective: Are the Qualities Changing? *Front. Educ.* 7:842640. <https://doi.org/10.3389/educ.2022.842640>
- RJ [Raad voor de Jaarverslaggeving] (2024) *Richtlijnen voor de jaarverslaggeving voor middelgrote en grote rechtspersonen*. Jaareditie 2024. Wolters Kluwer.
- RJ [Raad voor de Jaarverslaggeving] (2024) RJ-Uiting 2024-12 Vervanging "Stramien voor de opstelling en vormgeving van jaarrekening". <https://www.rjnet.nl/uitingen/2024/2024-12/>
- Su F, Wood M (2012) 'What makes a good university lecturer? Students' perceptions of teaching excellence', *Journal of Applied Research in Higher Education*, Vol. 4 Iss: 2 pp. 142 – 155. <http://dx.doi.org/10.1108/17581181211273110>

- Van Gennip H, Vrieze G (2008) *Wat is de ideale leraar? Studie naar vakkennis, interventie en persoon*. Nijmegen: ITS ISBN 978 - 90 - 5554 - 348 - 9 NUR 840 <https://hdl.handle.net/2066/211413>
- Witcher AE, Onwuegbuzie AJ, Minor LC (2001) Characteristics of effective teacher: Perceptions of preservice teachers, *Research in School*, (82), 45-57.
- Wood LN, Harding A (2007) Can you show you are a good lecturer? *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology*, 38(7), 939-947. <https://doi.org/10.1080/00207390701582112>

Martin en externe verslaggeving; zijn oeuvre als fundament van het vakgebied in Nederland

René Orij

Inleiding

Martin en ik kennen elkaar uit de wetenschappelijke kringen van het vakgebied van de externe verslaggeving (EV) in Nederland. Mijn onderzoeksterrein is een sub-gebied van dat van Martin, ooit financial accounting genoemd, later 'corporate reporting', of gewoon EV. Martin heeft over heel veel EV-onderwerpen geschreven, en zijn werk is belangrijk geweest voor het vakgebied EV. Maar hij heeft bijna niet geschreven over duurzaamheidsverslaggeving. Alleen in zijn artikel over 100 jaar Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie (Hoogendoorn 2025) noemt hij dat een paar keer en relateert hij het principe van dubbele materialiteit aan het financiële materialiteitsbeginsel. Toevallig of niet, het laatste woord uit dat artikel uit 2025 is duurzaamheidsverslaggeving (Hoogendoorn 2025). Dat neemt niet weg dat ik een aanknopingspunt heb gevonden om een artikel te schrijven voor dit Liber Amicorum voor hem over duurzaamheidsverslaggeving. Mijn bijdrage laat een overlappende inhoud van ons beider vakgebied zien.

Martin heeft in zijn academische carrière over veel zaken geschreven. Ik ben met behulp van artificial intelligence (AI) als een stofkam door de 38 MAB-artikelen (zie Tabel 1) heen gegaan waarvan hij auteur of medeauteur is, want dat is een mooi afgebakende set artikelen. Daarbij heb ik gekeken naar welke thema's Martin daarin besproken heeft. Daarin is met het oog al een mooie lijn te zien, maar met het gebruik van AI is deze lijn in Martins werk nog beter waarneembaar. Ik heb gebruik gemaakt van meerdere AI-programma's, waaruit ik een eigen stuk heb gesynthetiseerd om Martin en zijn werk te eren bij zijn afscheid.

Martins werk thematisch geclusterd

Met behulp van AI heb ik vastgesteld dat er in de onderzochte artikelen drie thematische clusters aanwezig zijn. Het bijzondere is dat AI stelt dat er een vierde cluster zou kunnen zijn, dat nu afwezig is. Hoewel ik AI heb gevraagd om alleen maar de input te gebruiken van de artikelen die Martin zelf heeft geschreven en geen externe input mee te nemen, kwam AI toch met een opmerking dat het werk van Martin een voorzet zou kunnen zijn voor een nieuwe stroming die maatschappelijke van groot belang zou zijn. U begrijpt het al: duurzaamheidsverslaggeving.

Tabel 1. Referentielijst – lijst van artikelen in het MAB waarvan Martin auteur of medeauteur is.

1. Brouwer A, Hoogendoorn M, Van Brenkelen J (2017) Waardering tegen actuele waarde, waaronder toepassing van actuele kostprijs. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 91, 28–29. <https://doi.org/10.5117/mab.91.24062>
2. Hoogendoorn M (1985) Winstegaliserende ('Income smoothing'). *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 59(7/8), 271–289. <https://doi.org/10.5117/mab.59.20536>
3. Hoogendoorn M (1987) De verwerking in de jaarrekening van effecten van stelselwijzigingen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 61(6), 232–249. <https://doi.org/10.5117/mab.61.17343>
4. Hoogendoorn M (1990) Vereenvoudigingen en verduidelijkingen van het jaarrekeningenrecht: Accountantscontrole en rechtmatigheid bij de rijksoverheid. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 64(5), 168–178. <https://doi.org/10.5117/mab.64.16760>
5. Hoogendoorn M (1991) Theorie en praktijk van stelselwijzigingen in de jaarrekening. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 65(3), 67–76. <https://doi.org/10.5117/mab.65.15589>
6. Hoogendoorn M (1994) De accountantsopleiding aan de UvA: Uitstekend voor Accountants. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 68(10), 567–574. <https://doi.org/10.5117/mab.68.11645>
7. Hoogendoorn M (1995a) Derogatie: Afwijking van wettelijke bepalingen ten behoeve van het inzicht. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 69(11), 671–677. <https://doi.org/10.5117/mab.69.12632>
8. Hoogendoorn M (1995b) Nawoord bij reacties Beekman en Damen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 69(12), 808–812. <https://doi.org/10.5117/mab.69.13694>
9. Hoogendoorn M (1996) Nederland en het IASC. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 70(7/8), 347–349. <https://doi.org/10.5117/mab.70.20682>
10. Hoogendoorn M (1997a) Financial reporting regulation for small and medium sized private firms. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 71(5), 255–258. <https://doi.org/10.5117/mab.71.16834>
11. Hoogendoorn M (1997b) Aandeelhouderswaarde en jaarrekening. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 71(7/8), 334–335. <https://doi.org/10.5117/mab.71.20698>
12. Hoogendoorn M (1998a) Financiële instrumenten: Een revolutie voor de jaarrekening. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 72(7/8), 361–363. <https://doi.org/10.5117/mab.72.20715>
13. Hoogendoorn M (1998b) Verwerking in de jaarrekening van uitgaven in het kader van de millenniumproblematiek. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 72(9), 470–479. <https://doi.org/10.5117/mab.72.21726>
14. Hoogendoorn M (1999) Goodwill verplicht activeren: Winst daalt, koers stijgt? *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 73(7/8), 368–370. <https://doi.org/10.5117/mab.73.20734>
15. Hoogendoorn M (2000) De verplichte naleving van International Accounting Standards. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 74(8), 294–296. <https://doi.org/10.5117/mab.74.20947>
16. Hoogendoorn M (2001a) Voorzichtig met voorzieningen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 75(7/8), 290–291. <https://doi.org/10.5117/mab.75.20747>
17. Hoogendoorn M, Mertens GMH (2001b) Kwaliteit van de financiële verslaggeving in Nederland. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 75(10), 406–420. <https://doi.org/10.5117/mab.75.11758>

>>>

18. Hoogendoorn M (2002a) Goodwill: Afschrijven of niet afschrijven? *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 76(1), 18–23. <https://doi.org/10.5117/mab.76.10771>
19. Hoogendoorn M (2002b) Boekhoudschandalen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 76(11), 487–488. <https://doi.org/10.5117/mab.76.12746>
20. Hoogendoorn M (2003a) IFRS als krachtproef voor het accountantsberoep. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 77(11), 480–481. <https://doi.org/10.5117/mab.77.12757>
21. Hoogendoorn M (2003b) Reële waarden en financiële verslaggeving. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 77(9), 370–378. <https://doi.org/10.5117/mab.77.21804>
22. Hoogendoorn M (2003c) Reële waarde, jaarrekening en ondernemingsbeleid. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 77(9), 387–396. <https://doi.org/10.5117/mab.77.21808>
23. Hoogendoorn M (2004) De heremietkreeft en de zeeanemoon. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 78(12), 538–540. <https://doi.org/10.5117/mab.78.13812>
24. Hoogendoorn M (2005) Overnameperikelen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 79(12), 592–594. <https://doi.org/10.5117/mab.79.13830>
25. Hoogendoorn M (2006a) Thema: Eerste ervaringen met IFRS. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 80(11), 530–531. <https://doi.org/10.5117/mab.80.12804>
26. Hoogendoorn M (2006b) Toezicht op inzicht. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 80(12), 600–601. <https://doi.org/10.5117/mab.80.13838>
27. Hoogendoorn M (2007) De waarde van normen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 81(11), 508–511. <https://doi.org/10.5117/mab.81.12815>
28. Hoogendoorn M (2008) Uit balans. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 82(9), 360–362. <https://doi.org/10.5117/mab.82.21866>
29. Hoogendoorn M (2009) Joint Ventures. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 83(12), 390–391. <https://doi.org/10.5117/mab.83.13868>
30. Hoogendoorn M (2010) Ter herinnering aan André Bindenga. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 84(3), 101. <https://doi.org/10.5117/mab.84.15755>
31. Hoogendoorn M. (2011) Materialiteit. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 85(4), 184–185. <https://doi.org/10.5117/mab.85.16348>
32. Hoogendoorn M, Vergoossen R, Wallage P (2012) Combinatie wetenschap en praktijk in accountancy: Een wenselijke symbiose. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 86(7/8), 272–278. <https://doi.org/10.5117/mab.86.20891>
33. Hoogendoorn M (2013a) Afwaarderen!? *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 87(1/2), 3–5. <https://doi.org/10.5117/mab.87.14097>
34. Hoogendoorn M (2013b) Derivaten en risicomanagement. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 87(6), 236–238. <https://doi.org/10.5117/mab.87.17814>
35. Hoogendoorn M (2016a) Algemene beginselen en het Conceptual Framework. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 90(1/2), 20–29. <https://doi.org/10.5117/mab.90.31244>
36. Hoogendoorn M, Kadric H, Van der Wel F (2016b) Voorzieningen in de jaarrekening. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 90(12), 523–524. <https://doi.org/10.5117/mab.90.31223>
37. Hoogendoorn M, Rijsenbilt A, Stout M, De Vos N (2017) Vastgoedwaardering in het MKB en de rol van de mkb-accountant. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 91, 8–9. <https://doi.org/10.5117/mab.91.24024>
38. Hoogendoorn M (2024) Conceptuele raamwerken en beginselen in 100 jaar MAB. In B. Majoor, A. Gold, & A. Oord (Eds.), *Jubileum 100 jaar MAB. Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 98(5), 169–186. <https://doi.org/10.5117/mab.98.128957>

Het eerste cluster wordt getypeerd door de volgende kernwoorden: jaarrekening, verslaggeving, onderneming, accountant, toepassing. Hoewel deze termen weinig specifiek zijn, zegt het wel dat de artikelen in dit cluster de kern van de financiële verslaggeving behandelen, vaak op normatieve en analytische wijze. Dit lijkt de basis van Martins oeuvre te zijn, dat kan worden gezien als de basis van het vakgebied externe verslaggeving in Nederland. Het toont zijn voortdurende aandacht voor de rol van de jaarrekening en de verslaggeving in samenhang met het accountantsberoep en in de samenleving.

Cluster twee bevat een groep thema's zoals waarde- en winstbegrippen. De kernwoorden zijn: waarde, waardering, resultaat, winst, vermogen, activa, marktwaarde, en 'fair value'. In samenhang kan worden gezegd dat dit cluster artikelen bevat met intensieve discussies over de meest bruikbare (volgens AI: 'juiste') waarderingsgrondslagen. Deze weerspiegelen de internationale debatten rond 'fair value' en resultaatbepaling. Martin lijkt zich daarbij kritisch te positioneren en wijst op de gevolgen voor de transparantie, stabiliteit en interpretatie van cijfers.

In cluster drie worden raamwerken geanalyseerd. De meest voorkomende kernwoorden zijn: IAS, IASB, RJ, goodwill, en voorzieningen. In deze artikelen legt Martin nadruk op internationale harmonisatie (IAS/IFRS) en de spanning met Nederlandse regelgeving (RJ-Richtlijnen). Men zou kunnen stellen dat Martin hierin de dialoog aangaat over de globalisering van verslaggevingsregels, en hoe hij de praktische en principiële gevolgen hiervan analyseert voor Nederlandse bedrijven en accountants.

In het zogenoemde vierde cluster is AI gaan 'hallucineren', of eigenlijk een voorspelling gaan geven over een mogelijk vervolg, waar ik niet naar had gevraagd. U raadt het al: een vervolg over duurzaamheidsverslaggeving. Volgens AI zouden de kernwoorden van een deel van het – niet bestaande – oeuvre zijn: ESG en duurzaamheid. Waarbij werd verteld 'in zeer lage frequenties'. AI stelt dat het opvallend is dat deze thema's nauwelijks doorklinken in de 38 artikelen, hoewel duurzaamheid inmiddels centraal staat in de verslaggevingspraktijk.

Een mogelijk vervolg op Martins werk

Mijn idee om een vervolg op het werk van Martin te creëren hang ik op aan zijn laatste opmerking, gekoppeld aan de ontwikkelingen in zijn werk. Eerder al meldde ik dat het laatste woord in zijn artikel uit 2025 'duurzaamheidsverslaggeving' is: "Dat geldt zeker als ook in beschouwing wordt genomen dat het 'conceptual framework' (CF) en enkele van de algemene beginselen niet alleen relevant zijn voor financiële verslaggeving, maar ook voor duurzaamheidsverslaggeving." (Hoogendoorn 2025, p. 183). Wellicht is het bij AI zo simpel, dat op basis van deze

laatste woorden ook zomaar het vervolg op een oeuvre kan worden voorspeld: duurzaamheidsverslaggeving. Wellicht gericht op een bij duurzaamheid passend CF.

Daarbij wil ik mijn eigen werk in de strijd werpen in een discussie over de koppeling van duurzaamheidsverslaggeving met elementen van een CF. In eerder werk heb ik al een voorzet gegeven om doelstellingen van duurzaamheidsverslaggeving te harmoniseren (Orij et al. 2020), daarbij denkend aan de bestaande conceptuele raamwerken. In tegenstelling tot wat Martin suggereerde, denk ik dat het huidige CF niet voldoet voor duurzaamheidsverslaggeving. Orij et al. (2020) schreven toen dat consensus over doelstellingen van duurzaamheidsverslaggeving nodig is om te harmoniseren.

Er was behoefte aan een set van internationaal erkende standaarden voor duurzaamheidsverslaggeving. Die gaat er nu komen in de EU met de CSRD en de ESRS (EC 2023a; 2023b), maar een wereldwijde standaard ligt minder voor de hand. Weliswaar geeft de IFRS Foundation een voorzet met de International Sustainability Standards Board (ISSB) en de IFRS S1 en S2 (ISSB 2024), maar die zijn, voor zover ik weet, nergens verplicht gesteld. Deze standaarden hebben andere doelstellingen dan die van de CSRD. IFRS S1 en S2 zijn alleen bestemd voor financiële marktpartijen (ISSB 2024), en de CSRD is gericht op een bredere groep gebruikers (EC 2023a; 2023b). De initiatieven zijn enigszins op elkaar afgestemd. Weliswaar is er een vorm van ‘aansluitingsverslaggeving’ opgezet, de ‘interoperability’, maar zolang de doelstellingen en de gebruikersgroepen van beide systemen niet gelijk zijn, gaat duurzaamheid hier niet mee geholpen worden.

De doelstellingen van duurzaamheidsverslaggeving volgens de verschillende raamwerken zijn enigszins tegenstrijdig, omdat ze betrekking hebben op verschillende doelgroepen (Orij et al. 2020). Onderstaande doelstellingen zijn gebaseerd op Lambertson (2005), omdat dat werk voor mij het enige artikel is dat ik ken waarmee de hier geschetste zaken met elkaar kunnen worden verbonden:

- 1) het meten van – en rapporteren over – duurzaamheidsprestaties op het gebied van duurzame ontwikkeling;¹
- 2) het verstrekken van nuttige informatie voor de financiële markten;
- 3) het ondersteunen van verantwoordingsmechanismen van bedrijven ten opzichte van (niet-financiële) belanghebbenden en de samenleving. De positie van duurzaamheidsverslaggeving in de wereld en de rol van de zeer vele standaarden op het gebied van niet-financiële verslaggeving is onduidelijk. Ook is er geen consensus over wat de doelstellingen van duurzaamheidsverslaggeving zouden moeten zijn, zoals wij die beschrijven.

Wat betreft de huidige focus en de sterke punten van IFRS S1 en S2 is het logisch om duurzaamheidsverslaggeving als nuttige informatie te bestempelen, maar dat gebeurt hierbij alleen voor verschaffers van financieel kapitaal, gericht op gebruiksnuut, ofwel 'decision usefulness'. Maar daarmee is een duurzame ontwikkeling van de wereld niet per definitie geholpen. Als duurzaamheidsinformatie alleen op de financiële markt gericht zou zijn, dan zou in potentie ook alle duurzaamheid langs de meetlat van een positieve 'net present value' worden gelegd. Maar een maatschappelijk verantwoord project levert niet altijd geld op, of vaak niet zelfs. Dat gebeurt vaak op het terrein van 'social', de 'S', het maatschappelijke² element van duurzaamheidsverslaggeving. Bijvoorbeeld: het adresseren van kinderarbeid in de cacao keten in West-Afrika door westerse chocoladefabrikanten kan risico-verlagend zijn als het gaat om reputatierisico. Een andere prikkel kan financieel zijn, maar daarover heb ik mijn twijfels. Het lijkt mij niet ethisch om een verdienmodel te baseren op het verminderen van kinderarbeid, vanuit de primaire intentie om daarmee in het duurzaamheidsverslag goede sier te maken naar de buitenwereld. Het is ook de vraag of die verdienmodellen bestaan.

Een algemeen aanvaard conceptueel kader voor duurzaamheidsverslaggeving zou rekening moeten houden met de belangen van alle mogelijke stakeholders, ook met die van de zogenoemde 'getroffen' gemeenschappen. Dit laatste kan worden bereikt als regelgevers consensus gaan bereiken over de thema's materialiteit en duurzame ontwikkeling. Maar als het gaat om duurzame ontwikkeling en materialiteit, zouden de principes van de CSRD, uitwerkt door EFRAG, leidend moeten zijn; daarin krijgen zoveel mogelijk stakeholders een plek.

Als duurzaamheidsverslaggeving wordt gezien als het vergroten van de relevantie van financiële informatie, of als relevant voor individuele beleggers (Lamberton 2005), dan heeft duurzaamheidsinformatie voor beleggers per definitie gebruiksnuut. Bijvoorbeeld wanneer deze informatie in een geïntegreerde vorm wordt gepresenteerd (Barth et al. 2017). Maar het verbeteren van het gebruiksnuut van financiële informatie is zeker niet het enige doel van duurzaamheidsverslaggeving. Dan doel ik op het hierboven genoemde voorbeeld van kinderarbeid, waar geen helder ethisch verantwoord financieel nut aan te koppelen is.

Hierbij stel ik een paar basisprincipes voor van een breed CF. Ten eerste moet 'stewardship', rentmeesterschap, deel uitmaken van een nieuw conceptueel kader voor duurzaamheidsverslaggeving – met een brede definitie van rentmeesterschap: financieel, ecologisch en sociaal. Rentmeesterschap staat voor het zorgen voor de belangrijkste middelen van bedrijven en daarvoor verantwoordelijk worden gehouden. Ten tweede is connectiviteit een ander

principe, dat de financiële en niet-financiële rapportage met elkaar verbindt en de relevantie en het nut van beslissingen vergroot. Het derde basisprincipe is dubbele materialiteit, waarbij financiële en duurzaamheidselementen worden toegevoegd aan het bepalen van materialiteit, ofwel dubbele materialiteit, financieel en impact-gerelateerd.

Dubbele materialiteit zou leidend moet zijn. Daarmee worden duurzame ontwikkeling en financiële aspecten van duurzaamheid samengebracht. Het staat voor het gelijktijdige belang van twee soorten materiële duurzaamheidsinformatie: ten eerste informatie over het effect van duurzaamheid op de financiën van de onderneming (financiële materialiteit), en ten tweede informatie over het effect van de onderneming op de omgeving, samenhangend met de door de EU ten doel gestelde duurzame ontwikkeling (impactmaterialiteit), waar de onderneming bij betrokken zou kunnen zijn. Het zoeken van de balans tussen financiën en duurzaamheid wordt er overigens dan niet makkelijker op. 'Wicked problems' duiken op, waarbij tegenstellingen tussen duurzaamheid en geld duidelijk worden (Orij & Oord 2024).

Wellicht kan dit leiden tot een nieuwe definitie van gebruiksnuut; niet alleen financieel, maar ook in maatschappelijke zin, zoals de grondlegger van het nutsdenken het ook bedoelde (Mill 1867), maar hij werd vaak verkeerd begrepen. Gebruiksnuut zou gezien moeten worden als centrale doelstelling van verslaggeving, in welke vorm dan ook.

Martin kennende, blijft hij geïnteresseerd in de ontwikkelingen. Wellicht is dat de ontwikkeling van een CF dat bruikbaar is voor financiële verslaggeving en duurzaamheidsverslaggeving, of een geïntegreerde vorm. Het vakgebied zal zich ontwikkelen op het fundament dat Martin heeft gelegd.

Prof. dr. R.P. Orij is hoogleraar Corporate Sustainability Reporting bij het Center for Corporate Reporting, Finance & Tax van Nyenrode Business Universiteit en betrokken bij diverse nationale en internationale wetenschappelijke tijdschriften op het gebied van accounting en duurzaamheid.

Noten

1. De EU stelt niet dat duurzaamheid zelf belangrijk is, maar duurzame ontwikkeling, zie Green Deal (EEB 2019).
2. Het Engels 'social' kent twee vertalingen in het Nederlands: maatschappelijk en sociaal. Naar mijn mening gaat het hier over maatschappelijk en niet over sociaal.

Literatuur

- Barth ME, Cahan SF, Chen L, Venter ER (2017) The economic consequences associated with integrated report quality: Capital market and real effects. *Accounting, Organizations and Society*, 62, 43-64.
- EEB [European Environmental Bureau] 2019 <https://eeb.org/en/library/priorities-for-the-european-green-deal-and-8th-environmental-action-programme/>
- EC [European Commission] (2023a) Delegated Regulation (EU) .../... of 31.7.2023 supplementing Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council as regards sustainability reporting standards, *csrd-delegated-act-2023-303_en.pdf* (europa.eu)
- EC [European Commission] (2023b). ANNEX to the Commission Delegated Regulation (EU) .../... supplementing Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council as regards sustainability reporting standards, *csrd-delegated-act-2023-5303-annex-1_en.pdf* (europa.eu).
- EFRAG [European Financial Reporting Advisory Group] (2025) <https://www.efrag.org/en/sustainability-reporting/about-sustainability-reporting>
- Hoogendoorn M (2024) Conceptuele raamwerken en beginselen in 100 jaar MAB. In B. Majoor, A. Gold, & A. Oord (Eds.), *Jubileum 100 jaar MAB. Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 98(5), 169–186. <https://doi.org/10.5117/mab.98.128957>
- ISSB [International Sustainability Reporting Standards Board] (2024), <https://www.ifs.org/groups/international-sustainability-standards-board/>.
- Lamberton G (2005, March) Sustainability accounting – a brief history and conceptual framework. In *Accounting forum* (Vol. 29, No. 1, pp. 7-26).
- Mill JS (1867) Inaugural Address: Delivered to the University of St. Andrews, Feb. 1st, 1867. London, Longmans, Green and Co.
- Orij R, Oord A (2024) Taaie maatschappelijke problemen kloppen aan de ondernemingsdeur. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 98(3), 53-55.
- Orij R, Vergoossen R, Breijer R (2020) Comments to the Consultation Paper on Sustainability Reporting. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5432375

De gepromoveerde accountant: toen, nu, en in de toekomst

Victor Maas

Met het emeritaat van Martin Hoogendoorn gaat wederom één van de grondleggers van het academische accountingvakgebied in Nederland van zijn welverdiende rust genieten.¹ Net als Philip Wallage, die een paar maanden geleden afscheid nam van de universiteit, was Martin een van de grote namen van de accountingafdeling van de UvA toen ik daar in de jaren '90 studeerde. De twee dikke rode delen van *Externe verslaggeving in theorie en praktijk* (Hoogendoorn et al. 1997a; 1997b), die onder zijn redactie verschenen, waren beroemd – of misschien moet ik zeggen 'berucht' – onder de studenten, en vormden de basis van de verslaggevingskennis van een hele generatie. Ze staan hier in mijn kantoor nog steeds op de plank. Het doorbladeren van die boeken laat zien hoe accounting als academisch vakgebied in Nederland de afgelopen dertig jaar veranderd is.

Deze verandering was ook regelmatig onderwerp van gesprek als ik Martin tegenkwam, bijvoorbeeld in de tijd dat we collega's waren; eerst aan de Universiteit van Amsterdam en daarna aan de Erasmus Universiteit en in het bestuur van het Limperg Instituut. Waar wetenschap en praktijk steeds meer van elkaar leken te vervreemden, probeerde Martin altijd een verbindende factor te zijn. Hij had begrip voor de veranderingen die de academische accountingwereld doormaakte, maar legde zich er niet bij neer dat in de universiteiten die in deze veranderingen vooropliepen geen plaats meer zou zijn voor mensen die andere ambities hadden dan publiceren in 'Top 6 journals'. Eén van zijn speerpunten daarbij was het promotietraject – en hoe dit aantrekkelijk en toegankelijk te houden voor mensen die niet primair academische ambities hebben. Het leek me daarom gepast om hier kort stil te staan bij de gepromoveerde accountant; in het verleden, het heden, en de toekomst.

Verleden

Tot in de jaren '90 waren promoties binnen de accounting zeldzaam. Wie het auteursregister bekijkt van *Externe Verslaggeving in theorie en praktijk* (Hoogendoorn et al. 1997a; 1997b) komt daarin zelfs verschillende hoogleraren tegen zonder doctorstitel. Uit de korte cv's van de auteurs die een bijdrage leverden blijkt ook dat een promotie in veel gevallen vrijwel automatisch leidde tot het hoogleraarschap, vaak zelfs binnen een korte periode van een paar jaar.² Ook opvallend: vrijwel alle hoogleraren hebben naast hun universitaire

aanstelling een respectabele functie in de praktijk, vaak als partner van een groot kantoor.

Het is ook in deze periode, halverwege de jaren '90, dat de situatie begint te veranderen. Zoals elders in meer detail besproken (Bouma & Feenstra 1997; Camfferman 2022; Maas 2022) begint accounting, in navolging van andere deelgebieden van de bedrijfseconomie, zich te ontwikkelen tot een wetenschappelijk vakgebied met een internationaal karakter. Het aantal promoties neemt toe en het karakter van de geschreven proefschriften verandert. Niet langer een in het Nederlands geschreven normatief of beschrijvend epistel, maar een empirisch onderzoek in de stijl van de sociale wetenschappen, dat bovendien steeds vaker leidt tot publicaties in internationale wetenschappelijke tijdschriften. Een nieuwe generatie hoogleraren (een promotie en een of twee wetenschappelijke publicaties zijn nog steeds voldoende om deze stap te zetten) treedt aan, en één voor één krijgen de accountingsecties van de Nederlandse universiteiten het karakter van een onderzoeksgroep.

In de decennia daarna zet deze ontwikkeling door. Het promotietraject wordt daarbij steeds meer geprofessionaliseerd, ook onder invloed van de eisen en verwachtingen van bijvoorbeeld Universiteiten van Nederland (2019; 2025) en haar voorloper, de VSNU. Een belangrijke verandering is dat een promotie steeds meer een opleiding tot wetenschappelijk onderzoeker wordt. In navolging van graduate schools in de Angelsaksische wereld beginnen de Nederlandse universiteiten cursussen aan te bieden aan promovendi en deze zelfs verplicht te stellen. In Nederland worden veel vakinhoudelijke cursussen georganiseerd door het Limperg Instituut (waar Martin jarenlang voorzitter van was) en gedoceerd door topwetenschappers, die van over de hele wereld worden ingevlogen. Van een mogelijkheid om je, onder begeleiding van een specialist, op je zolderkamer in je eigen tempo jaren te verdiepen in een onderwerp dat je na aan het hart ligt, is promoveren steeds meer: vakken volgen, papers samenvatten en bekritisieren, ideeën presenteren en verdedigen, deadlines halen, je Engels verbeteren, thuis raken in geavanceerde statistiek en econometrie, en workshops en congressen bezoeken in het buitenland.

Heden

Dat brengt ons bij het heden. De geschetste ontwikkelingen hebben ervoor gezorgd dat promotietrajecten aan Nederlandse universiteiten wereldwijd bekend staan om hun kwaliteit.³ Nederlandse universiteiten leveren promovendi af die methodologisch sterk onderlegd zijn en innovatief onderzoek doen. Vanuit de hele wereld komen studenten hiernaartoe om aan een promotie te beginnen. De dissertatie is in vrijwel alle gevallen een bundel van drie of

meer wetenschappelijke artikelen, goed genoeg voor publicatie in een erkend internationaal tijdschrift. Ten minste één van die artikelen is geschreven door alleen de promovendus zelf. Dit paper wordt het 'job market paper' paper genoemd. Het is het visitekaartje waarmee de jonge doctor een plaats als 'tenure track assistant professor' probeert te veroveren bij een universiteit in binnen- of buitenland. Dat lukt in vrijwel alle gevallen ook, en met enige regelmaat krijgen alumni van Nederlandse universiteiten zelfs aanstellingen bij de meest prestigieuze business schools van de wereld.

Dit is een waanzinnig succesverhaal waar men in de rest van Europa met bewondering naar kijkt. Maar het heeft natuurlijk een keerzijde. Als het de insteek van onze Phd-programma's is om mensen op te leiden voor de wetenschappelijke wereldtop, dan komen andere verwachtingen in de knel. Dat geldt bijvoorbeeld voor de verwachting dat promovendi contacten onderhouden met – en bijdragen aan – de ontwikkeling van het accountantsberoep in Nederland. Hierdoor is de band tussen de wetenschap en de praktijk verwaterd en daarin ligt een potentieel gevaar voor beide. Het gevaar voor de praktijk is dat er onvoldoende gebruikgemaakt wordt van de aanwezige academische kennis en dat zulke kennis irrelevant lijkt, omdat zij niet vertaald en geïnterpreteerd kan worden door mensen die thuis zijn in beide werelden. Het gevaar voor de wetenschap is dat zij zich niet langer richt op het verkrijgen en verspreiden van kennis die relevant is voor de praktijk. De enige reden dat accounting een wetenschappelijk vakgebied is, is dat het zo belangrijk is buiten de academie en dat op de universiteit de accountants van de toekomst worden opgeleid.

Natuurlijk is de band niet helemaal verdwenen. Er bestaan nog steeds buitenpromovendi die in hun eigen tijd, of soms in tijd beschikbaar gesteld door hun werkgever, een promotie voltooien (zie bijvoorbeeld Kramer (2022)). Deze mensen moeten wel eenzelfde traject door als de voltijdspromovendi, wat de afronding van de promotie tot een serieuze uitdaging maakt, zelfs wanneer er ruim de tijd voor genomen wordt. Ik heb hier geen harde cijfers over, maar mijn indruk is dat slechts een kleine minderheid van de mensen die aan zo'n traject beginnen zich uiteindelijk inderdaad doctor mag noemen. Onderzoek doen dat een kans maakt op publicatie in een internationaal toptijdschrift is daarbij in zo'n constellatie nagenoeg onmogelijk. Zulk onderzoek kost simpelweg te veel tijd. Veel hoogleraren, waaronder ikzelf, zijn dan ook huiverig om buitenpromovendi te begeleiden en niet alle universiteiten faciliteren ze met evenveel enthousiasme. Dit is het probleem waar Martin en ik regelmatig over spraken. Moeten we iets doen om deze situatie te veranderen, en zo ja: wat?

Toekomst

Mijn indruk is dat het probleem minder groot is dan we misschien denken en dat we heel erg voorzichtig moeten zijn met 'oplossingen' die in essentie neerkomen op een tweesporenbeleid. Wat snel over het hoofd gezien wordt, is dat Nederlandse accountants die nu van de universiteit komen, in tegenstelling tot vroeger en tot in veel andere landen, tijdens hun opleiding veelvuldig in aanraking zijn geweest met wetenschappelijk onderzoek. Ze hebben een Master of Science voltooid waarin ze wetenschappelijke papers lezen en bekritisieren en oefenen met data-analyse. Bovendien hebben ze een scriptie geschreven die welbeschouwd niet zo heel veel afwijkt van een eerste hoofdstuk van een dissertatie. Daarmee zijn ze prima voorbereid om onderzoek en praktijk met elkaar te verbinden. Een promotie verdiept die vaardigheden uiteraard, maar de toegevoegde waarde van die verdieping voor de dagelijkse praktijk is (vooralsnog) beperkt. Daarnaast zijn er allerlei initiatieven om de banden tussen de wetenschap en de praktijk te versterken zonder terug te gaan naar de situatie waarin die band verpersoonlijkt wordt door Big 4-partners met een doctorstitel. De Foundation for Auditing Research (FAR) is natuurlijk een prachtig voorbeeld, maar veel universiteiten hebben ook hun eigen platforms waarbinnen ze de samenwerking met accountantskantoren en andere organisaties en bedrijven vormgeven. De UvA heeft bijvoorbeeld het Amsterdam Accounting Impact Center (AAIC).⁴

Het toegankelijker maken van het promotietraject voor mensen die geen academische carrière ambiëren is feitelijk onmogelijk zonder aan deze groep andere eisen te stellen dan aan voltijds promovendi. Het gevaar is dan dat we grote verschillen gaan zien tussen de gemiddelde kwaliteit van dissertaties van voltijds promovendi en deeltijds promovendi. Hiermee komt de waarde van het diploma in het geding en uiteindelijk de reputatie van de universiteit. Het kan ook leiden tot gevoelens van oneerlijkheid onder voltijds promovendi als zij meer zouden moeten doen voor hun doctorstitel dan deeltijds promovendi. Zo'n tweesporenbeleid lijkt me daarom een doodlopende weg.

Samenvattend: ik denk dat het probleem beperkt is en dat de meest voor de hand liggende oplossing weer haar eigen nieuwe problemen met zich meebrengt. Betekent dat dan dat ik vind dat we afscheid moeten nemen van de gepromoveerde accountant? Nee, zeker niet.

Het heeft er alle schijn van dat er in de nabije toekomst in de praktijk meer behoefte zal ontstaan aan medewerkers met een academische mindset. De traditionele werkzaamheden van junior accountants worden in rap tempo overgenomen door AI en de vereiste vaardigheden om succesvol te zijn op hogere niveaus veranderen eveneens. De juiste vragen stellen, (impliciete) aannames bekritisieren, nieuwe oplossingsrichtingen initiëren, verbanden leggen

en gegevens aan elkaar koppelen; het zijn vaardigheden die je aanleert tijdens een promotietraject en die steeds belangrijker gaan worden in het bedrijfsleven. Shiva Rajgopal (2025), hoogleraar accounting aan de Columbia Business School in New York, stelt in dit verband: “The PhD Is The New MBA.” Ik denk niet dat een promotie de RA-opleiding kan vervangen, maar wel dat ze deze op een waardevolle wijze kan aanvullen. Dat vraagt geen grote aanpassingen maar wel een beetje bereidwilligheid om buiten de gebaande paden te treden.

Als universiteit moeten we ervoor zorgen dat onze promovendi, na een opleiding tot onderzoeker op wereldniveau, ook klaar zijn voor een functie in de praktijk. In andere vakgebieden is dat al doodnormaal, maar doordat de academische arbeidsmarkt voor gepromoveerde accountants jarenlang zeer ruim was – succesvolle promovendi hadden de universitaire functies voor het uitkiezen – hebben we daar te weinig aandacht aan besteed.

De praktijk, en dan heb ik het specifiek over de grote kantoren, zal op haar beurt moeten kijken hoe ze de carrières kan vormgeven van mensen die na hun MSc eerst een PhD hebben gedaan in plaats van de RA-opleiding. Als ze daarin slagen, wordt een promotie vanzelf weer aantrekkelijk voor mensen die vooral een praktijkfunctie ambiëren. En niet vanwege het prestige van de doctorstitel of de hoogleraarstoga die wellicht in het verschiet ligt, maar omdat het dé aangewezen manier is om kennis en vaardigheden te ontwikkelen die je in staat stellen om door te groeien in de organisatie en een topaccountant te worden.

Prof. dr. V.S. Maas is hoogleraar Accounting aan de Universiteit van Amsterdam.

Noten

1. Als ik in deze bijdrage spreek over ‘accountants’ en ‘accounting’ dan heb ik daarbij een brede groep voor ogen; niet alleen auditors, maar ook accountants in business, controllers, etc.
2. Het kan natuurlijk zo zijn dat er ook mensen promoveerden en vervolgens volledig van de radar verdwenen, maar het lijkt me onwaarschijnlijk dat dit op grote schaal gebeurde. Ik heb echter geen harde gegevens beschikbaar en baseer me op anekdotisch bewijs.
3. Ter illustratie: een ranking van alle accounting PhD-programma’s ter wereld op basis van het aantal publicaties van alumni in de zogenaamde ‘Top 6 journals’ plaatst 4 Nederlandse universiteiten in de Top 100 van de wereld (die verder vooral wordt gedomineerd door scholen in de VS): Tilburg (55), Maastricht (56), UvA (80) en de Erasmus Universiteit (94). De VU staat op plek 114. Voor deze ranking gebruik ik de gegevens die beschikbaar zijn op de website <https://www.byuaccounting.net> in September 2025.
4. <https://abs.uva.nl/content/sections/accounting/amsterdam-accounting-impact-centre-aaic/amsterdam-accounting-impact-centre-aaic.html>

Literatuur

- Bouma JL, Feenstra DW (1997) Accounting and business economics traditions in the Netherlands. *European Accounting Review* 6(2): 175-97.
- Camfferman (2022) Het groeiend aanbod van internationale academische accounting-tijdschriften. In: Camfferman K, Dekker H, Wiersma E (Eds.) *Reflecteren op Presteren – Liber Amicorum* aangeboden aan Prof. dr. T.L.C.M. Groot. P. 57-73.
- Hoogendoorn MN, Klaassen J, Krens F (Eds.) (1997) *Externe verslaggeving in theorie en praktijk. Deel 1*. DELWEL ('s-Gravenhage).
- Hoogendoorn MN, Klaassen J, Krens F (Eds.) (1997) *Externe verslaggeving in theorie en praktijk. Deel 2*. DELWEL ('s-Gravenhage).
- Kramer I (2022) De accountant als buitenpromovendus. <https://www.accountant.nl/achtergrond/2022/12/de-accountant-als-buitenpromovendus>
- Maas VS (2022) Experimental accounting research in The Netherlands. In: Camfferman K, Dekker H, & Wiersma E (Eds.) *Reflecteren op Presteren – Liber Amicorum* aangeboden aan Prof. dr. T.L.C.M. Groot. P. 210-225.
- Rajgopal S (2025) The PhD is the new MBA. *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/shivaramrajgopal/2025/08/24/the-phd-is-the-new-mba>.
- Universiteiten van Nederland (2019) Een gezonde praktijk in het Nederlands Promotiestelsel. https://www.universiteitenvannederland.nl/files/publications/Een_gezonde_praktijk_in_het_Nederlandse_promotiestelsel.pdf
- Universiteiten van Nederland (2025) Een gezonde praktijk in het Nederlands Promotiestelsel 2.0. <https://www.universiteitenvannederland.nl/files/publications/Een%20gezonde%20praktijk%20in%20het%20Nederlandse%20Promotiestelsel%202.0.pdf>

Verklarend en ontwerpnd accountingonderzoek: een overpeinzing

Willem Buijink

Inleiding

Martin Hoogendoorn verdient veel dank van universitaire accountingdocenten in Nederland voor zijn werk aan het studieboek '*Externe verslaggeving*'. Dat boek, nu de 11de editie (Hoogendoorn et al. 2025), behandelt een deelgebied van accounting. In de 11de editie (op p.18) wordt externe verslaggeving omschreven als: "... financieel georiënteerde informatieverschaffing vanuit organisaties ten behoeve van belanghebbende of belangstellende buitenstaanders." In het boek gaat het meestal over op winst gerichte vennootschappen en in de 11de editie gaat het nu ook meer uitgebreid over 'niet-financiële' informatieverschaffing. Externe verslaggeving is een 'praktische' activiteit. Het is ook een gebied van wetenschap. Er bestaat dus theorie en empirisch onderzoek over. Het onderzoek naar externe verslaggeving betreft die praktische activiteit.

Belangrijke accountingdeelgebieden naast externe verslaggeving zijn management control en daarbinnen interne verslaggeving, externe en interne accountantscontrole, en fiscale verslaggeving. Ik heb eerder voorgesteld (Buijink 1994) om 'praktische activiteit' op het terrein van accounting 'administratieve technologie' te noemen. Die term leende ik van de econoom Brad DeLong (Buijink 1994, p. 35). DeLong gebruikte de term om aan te geven dat een economie op fysieke technologie 'draait', maar daarnaast in belangrijke mate ook op administratieve technologie. Accounting is een duidelijk voorbeeld van administratieve technologie. DeLong gebruikte de term in een analyse van de impact van technologische verbetering op economische groei. Ik dacht overigens dat de introductie van de term 'administratieve technologie' een originele gedachte was. Maar niet lang geleden ontdekte ik dat Bindenga (1989) de term accountantscontrole'technologie', een vorm van administratieve technologie, al eerder had gesuggereerd. Recent opperden Bloom et al. (2017) de term 'bedrijfsbeheer technologie' ('management as a technology') als overkoepelend begrip: een betere benaming nog. En nog recenter raadt Tucker (2025) ook aan om accounting te zien als 'technologie'. Door accounting zo te zien, wordt duidelijk dat het ontwerpen ervan een belangrijke activiteit is.

Gastrol

Waar ik het in deze bijdrage over wil hebben, is dat ik in het boek '*Externe verslaggeving*' voorkom in een korte gastrol: vanaf de 4e editie (Klaassen & Bak

1997). Al vanaf de 1ste editie gaat het boek vooral over de 'administratieve technologie' van externe verslaggeving. Maar die 1ste editie bevat ook al een korte sectie over wetenschappelijk onderzoek naar externe verslaggeving. Klaassen & Bak (1997) zeggen daarover: "... een korte aanduiding hiervan is van belang voor een oriëntatie op het vakgebied". In de 1ste editie is dat sectie 1.6., in de 4de editie ook sectie 1.6., en in de huidige 11de editie nog steeds sectie 1.6. Mijn gastrol speel ik in die 'wetenschappelijk onderzoek'-secties vanaf de 4de editie. Daarin komt het ontwerpen van accountingtechnologie prominent ter sprake.

Ik leg in deze bijdrage uit hoe die gastrol ontstond en hoe ik weet dat ik die gastrol speel. Ik zou de gastrol nu iets anders spelen. Wie weet waarden de huidige auteurs deze overpeinzing en verandert sectie 1.6 weer vanaf de 12de editie.

Het boek wordt door universitaire docenten gebruikt als een eerste behandeling van externe verslaggeving in BSc-programma's. Dat verklaart waarom het vooral een inleiding is in de praktische kanten van externe verslaggeving. Het wetenschappelijk onderzoek naar die activiteiten komt aan de orde in latere cursussen. In de 1ste editie begint sectie 1.6 met "... onderzoek [wordt] in dit boek niet behandeld". Of dat verstandig is, daar kom ik aan het eind van deze bijdrage nog op terug. Dat hangt samen met de uitkomst van mijn overpeinzing.

Sectie 1.6 (met mijn gastrol) gaat over externe-verslaggevingonderzoek, maar slaat in feite op accountingonderzoek in de volle breedte.

Opeenvolgende drukken

'Externe verslaggeving' verscheen in een 1ste editie in 1987 met Jan Klaassen en Gijs Bak als auteurs. In 1983 werd de 4de Richtlijn voor de enkelvoudige jaarrekening van ondernemingen geïmplementeerd in Nederland. Die 4de Richtlijn was een onderdeel van een door de, toen nog EEG, op stapel gezette 'harmonisatie' van het ondernemingsrecht in de EEG-lidstaten. Dat gebeurde om de vorming van een gemeenschappelijke markt te vergemakkelijken. De implementatie van de 4de Richtlijn betekende een ingrijpende verandering van het Nederlandse jaarrekeningenrecht. Dat maakte nieuwe universitaire studieboeken over externe verslaggeving nodig. In korte tijd verscheen er een aantal. Eén daarvan was het studieboek van Klaassen (1984). Dat boek ging in 1987 op in de 1ste editie van het Klaassen & Bak-boek. Het boek was, en is, succesvol. Tussen 1987 en nu verschenen geregeld nieuwe edities.

Dat ging als volgt:

1987, 1ste editie; Klaassen, Bak

1990, 2de editie; idem

1993, 3de editie; idem

1996, 4de editie; idem

2000, 5de editie: de eerste met Martin Hoogendoorn als co-auteur;

2004, 6de editie: met Klaassen en Hoogendoorn als auteurs;

2008, 7de editie: de eerste met Ruud Vergoossen als co-auteur;

2012, 8ste editie: met Hoogendoorn en Vergoossen als auteurs;

2016, 9de editie: idem

2020, 10de editie: idem

2025, 11de editie: met Ruud Vergoossen nu als eerste auteur, en met Ries Breijer als co-auteur.

Ik waardeer het boek zeer. Ik heb gewerkt in Maastricht, Tilburg en Heerlen als hoogleraar accounting. Op al die plaatsen drong ik aan op het gebruik van het boek in het eerste Financial Accounting-vak in de Bachelor. Helaas lukte dat door de jaren heen steeds minder – en dat was jammer – door het oprukkende gebruik van Engels als universitaire onderwijstaal.

In de 1ste editie omvatte de sectie ‘wetenschappelijk onderzoek’ net geen anderhalve pagina. In de 4de editie blijkt sectie 1.6 herschreven en deze telt dan 7 pagina’s. Daarin begint mijn gastrol.

In de sectie verschijnt vanaf dan de ordening: ‘ontwerpend en verklarend’ externe verslaggeving onderzoek. Die ordening nu, en de verwoording, komt uit een bijdrage die ik met Jan van de Poel schreef voor een ander boek van Martin als een van de redacteuren: het omvangrijke tweedelige ‘*Externe verslaggeving in theorie en praktijk*’ (Klaassen et al. 1995). Dat boek verscheen dus een jaar voor de 4de editie van Klaassen & Bak.

Oriëntatie op het vakgebied

Onze bijdrage had als titel ‘Wetenschappelijk onderzoek naar externe verslaggeving’ (Buijink & Van de Poel 1995, pp 58-79). Ook Klaassen et al. ging het in hun overzichtswerk vooral om externe verslaggeving als praktische activiteit. Maar klaarblijkelijk vonden ze ook een korte aanduiding van onderzoek van belang voor een oriëntatie op het vakgebied.

Voor die ‘korte oriëntatie’ vroegen ze Jan en mij. Dat was waarschijnlijk niet toevallig. Wij hadden over accountingonderzoek een duidelijk idee. Bij het ontstaan van de accountingonderzoekgroep in de nieuwe Economische Faculteit van de Rijksuniversiteit Limburg (later Universiteit Maastricht) hadden

we besloten, allebei nieuw gearriveerd in Maastricht (ik uit Antwerpen en Jan uit Groningen), om het accountingonderzoek in Maastricht te laten aansluiten bij accountingonderzoek in de leidende accountingonderzoekstijdschriften; om dit te laten meedoen met de internationale accountingonderzoeksdiscussie.

Het accountingonderzoek in die leidende tijdschriften was, al sinds het einde van de jaren '60, gericht op het begrijpen/verklaren, met theorie en empirie, van de praktische activiteiten (administratieve technologie) op het terrein van accounting. Voor die tijd was het onderzoek in die tijdschriften deductief/normatief en beschrijvend.

In Nederland was het accountingonderzoek tegen het einde van de jaren '80 nog steeds normatief. Klaassen & Schreuder (1984, p.113) schreven daar toen over: "Traditionally, Dutch accounting scholars have concentrated on ... the formulation of a priori theories" Daar wilden wij in Maastricht verandering in brengen. Accountingonderzoek moest verklaringen vinden voor accountingkeuzes (antwoorden op de 'waarom' vraag): binnen ondernemingen, door ondernemingen, door accountantskantoren, door accountingregelmakers en accountingtoezichhouders. Ook reacties van 'belanghebbenden en belangstellenden' verdienden verklarend onderzoek.

Deze omslag is heel goed gelukt in de jaren daarna. Eerst in Maastricht en later in heel Nederland (Buijink 2014). Nu, in 2026, is de toestand nog 'vrolijk'.

Ontwerpend onderzoek

Onze bijdrage aan het boek van Klaassen et al. (1995) laat de verandering zien die we in Maastricht voor ogen hadden. We leggen uit dat twee vormen van wetenschappelijk onderzoek naar externe verslaggeving bestaan: verklarend en ontwerpend onderzoek. Dat laatste was een onorthodoxe toevoeging. De benoeming van 'ontwerpend onderzoek' was in de accountingonderzoeksliteratuur een nieuwigheid. Ontwerpend onderzoek binnen externe verslaggeving omschreven we als: "... het ontwerpen, bedenken van, nieuwe rekenregels en voorstellingswijzen om de financiële prestaties van ondernemingen te meten of vast te leggen (en de historische studie van dit proces)." De toevoeging 'historische' bedachten we om onderzoek naar de geschiedenis van externe verslaggeving als mogelijkheid te benoemen. We benadrukten overigens ook nog het belang van goed beschrijvend onderzoek, als aanloop naar verklarend onderzoek.

'Ontwerpend onderzoek' kwam van mij. Ik had Toegepaste Economische Wetenschappen (TEW) gestudeerd in Antwerpen, maar daarvoor in dezelfde stad ook 'Industrial Design' (ID). Tijdens de ID-opleiding had ik Herbert Simon ontdekt als 'design proces'-onderzoeker. Later kwam ik Simon, tijdens mijn TEW-

opleiding, opnieuw tegen als gedragseconoom. Als econoom won hij in 1978 de Nobelprijs.

Simon hield een pleidooi voor de ontwikkeling van ontwerpwetenschap, met als aandachtsgebied het tot stand brengen van het 'artificiële' (zie ook Huppatz (2015)). In Simon (1969 (er is ondertussen een 3de editie met een nieuwe inleiding)) heeft hij het vooral over het ontwerpen van tastbare kunstmatige dingen (architectuur, stedenbouw, productontwerpen), maar hij wijst er ook op dat bedrijfsorganisatie het gevolg is van menselijk ontwerpen; óók de bedrijfsbeheertechnologie die bedrijven gebruiken – en dus ook accounting. Ontwerpwetenschap zou volgens Simon dan ook goed een plek in de universiteit kunnen krijgen.

We introduceerden 'ontwerpend onderzoek' ook om het voorafgaande, en dan nog gangbare deductief/normatieve externe-verslaggevingonderzoek een plaats te geven. We benadrukten wel dat ontwerpend onderzoek niet normatief, maar op 'theorie en evidentie gebaseerd' zou moeten zijn. Daarover schreef ik later (Buijink 2007) nog meer.

Invloed op sectie 1.6

Onze bijdrage aan het boek van Klaassen et al. (1995) zal gelezen zijn door redacteur Jan Klaassen. In de 4de editie van Klaassen & Bak (1996) verschijnt de karakterisering 'verklarend en ontwerpend onderzoek' in de onderzoeksectie 1.6. Daarin wordt verwezen naar Buijink & Van de Poel (1995).

Maar er is nog een aanwijzing dat wij sectie 1.6 beïnvloed hebben. Ik ontdekte onlangs een working paper van Van Lent (1995). Deze Universiteit van Tilburg (UvT) working paper karakteriseert eveneens externe-verslaggevingonderzoek. Van Lent was in 1995 aan de UvT verbonden als promovendus van Gijs Bak. Een vergelijking met de tekst van sectie 1.6. in de 4de editie laat zien dat Klaassen en Bak de sectie voor een belangrijk deel baseerden op de working paper van Van Lent. Een van de eerste zinnen van Van Lent is "Wetenschappelijk onderzoek naar externe verslaggeving is hetzij ontwerpend, hetzij verklarend van aard." Zo belandde onze terminologie dus in sectie 1.6 van Klaassen & Bak (1996).

Van Lent verwijst ook naar Buijink & Van de Poel (1995), maar zegt niet expliciet dat het onderscheid 'verklarend' versus 'ontwerpend' van ons afkomstig is. Sectie 1.6 in Klaassen & Bak (1996) doet dat dus ook niet. Dat is wel jammer. We zouden veel beroemder kunnen zijn onder studenten Accounting in Nederland.

Ontwerpend accountingonderzoek?

Enige verdere context: de verandering in accountingonderzoek die we in Maastricht voor ogen hadden was heel nodig. Aan het einde van de jaren '80,

begin jaren '90, behoorde het Nederlandse accountingonderzoek niet meer tot de wereldtop. Dat was in de voorafgaande 'normatieve' onderzoeksliteratuur anders. Dit alles werd pijnlijk duidelijk in de uitkomst van de Nederlandse universitaire Economie-onderzoeksvisitatie in 1995. Klaassen (1996) schrijft daarover: "De resultaten ... [van die visitatie] ... waren niet erg lovend ... voor accounting onderzoek". De enige uitzondering op dit oordeel was het accountingonderzoek aan de Universiteit Maastricht.

Ben ik blij met de terminologische en conceptuele innovatie 'ontwerpend onderzoek'? Zeker! Herbert Simon vroeg terecht om meer studie van hoe ook aan een universiteit ontwerpen kon worden aangeleerd. Voor accounting, administratieve technologie, is dat belang evident.

Ik besef nu wel beter dat ontwerpend onderzoek veel meer zal plaatsvinden binnen ondernemingen, accountantskantoren, regelgevers en toezichhouders. Veel van dit ontwerpend onderzoek zal, gebruikmakend van goed verklarend onderzoek, daardoor de wetenschappelijke tijdschriften niet bereiken. Concurrentiële waarde zal dat geregeld verhinderen. Het is inderdaad zo dat verklarend en beschrijvend onderzoek in de tijdschriften domineert. Een recente paper van Myers et al. (2024) over het gebruik van ontwerpwetenschap in accountingonderzoek laat dat ook zien.

In het verlengde daarvan: klagers over de praktijkrelevantie van verklarend accountingonderzoek moeten dit ook begrijpen. Relevant ontwerpend onderzoek zal zich vaak aan onze waarneming onttrekken. Deze klagers zouden dus nuttig – wellicht in eerste instantie beschrijvend – onderzoek kunnen doen naar ontwerpend accountingonderzoek, bijvoorbeeld binnen accountantskantoren. Daarover is weinig bekend. Hoeveel middelen besteden accountantskantoren, ondernemingen, regelgevers en toezichhouders daaraan, in vergelijking met industriële, technologische en andere diensten van ondernemingen en wat zijn de resultaten daarvan?

Eén gevaar van het begrip 'ontwerpend accountingonderzoek' zagen we over het hoofd. Dat een relevante onderzoeksbenadering noemen, bleek als risico te hebben dat deductief normatief onderzoek, ontwerpend maar niet gebaseerd op theorie en empirie, daarmee leek te worden verdedigd. Dat is dus niet zo.

Tot slot: 'ontwerpend accountingonderzoek' vond als term nog geen brede ingang. Dit is een nieuwe poging – ik blijf het proberen.

Belang goed verklarend onderzoek

Ook dit: is het verstandig om een universitair leerboek over externe verslaggeving te schrijven zonder verwijzingen naar onderzoek over de onderwerpen die in het

boek worden behandeld? Er zijn genoeg universitaire leerboeken over externe verslaggeving die dat wél doen. Die waren er ook al ten tijde van de eerste editie van het boek van Klaassen & Bak. Toen bestonden al Foster (1978), Watts & Zimmerman (1986) – dit was het favoriete accountingboek van Martin, zie *De Accountant* (2009). Toen bestond ook al het nog meer gelijkaardige studieboek van Whittred & Zimmer (1988). In de eerste editie van Klaassen & Bak (1987) zijn er nog wel referenties per hoofdstuk, maar er wordt niet vaak verwezen naar specifiek relevante verklarende literatuur. In de 4de editie zijn die referenties er ook nog, maar in de 11de editie zijn ze verdwenen. Het gevaar hiervan is dat universitaire studenten niet meteen gewezen worden op goed verklarend onderzoek. Zo leren zij niet dat ze dit in de praktijk voor eigen ontwerpend onderzoek kunnen gebruiken. Die keuze van de auteurs in de opeenvolgende edities is dus wel wat jammer.

Aangename ontmoetingen en de toekomst

Tot besluit: ik ontmoette Martin destijds voor het eerst op het European Accounting Association-congres in 1985 in Brussel. Ik was net verhuisd van de Universiteit Antwerpen naar de Maastrichtse Economische Faculteit. Dus in Brussel ontmoette ik voor het eerst in Nederland werkende accounting-onderzoekers van buiten Maastricht. Martin was, net als Leo van der Tas, niet lang daarvoor aangenomen door de accountingsectie van de Erasmus Universiteit om voltijds aan een proefschrift te werken. Ik denk niet als assistent in opleiding (aio); een promotiegerichte plek die kort daarvoor was ontstaan in Nederland, maar als docent. Dat betaalde beter. Niet zonder belang in de arbeidsmarktconcurrentie met accountantskantoren. Hun promotor was Rien van Hoepen. Ik heb nog een duidelijk beeld van hoe ik dit groepje van drie heren in de wandelgangen van het congres tegenkwam. In de jaren daarna ben ik Martin veel blijven tegenkomen, ook tijdens een lange periode in de redactie van het *MAB*, en dat waren altijd aangename, en vaak leerzame, ontmoetingen. Ik verwacht dat dit wel zal blijven gebeuren, ook na zijn emeritaat.

Prof. dr. W.F.J. Buijink is gastonderzoeker (BAP) aan de Universiteit Antwerpen, en emeritus-hoogleraar Bedrijfseconomie aan de Universiteit Tilburg en de Open Universiteit.

Literatuur

- Bindenga A (1989) De toekomst van de technologie van de accountancy. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 63(12), 550-555. <https://doi.org/10.5117/mab.63.13598>

- Bloom N, Sadun R, Van Reenen J (2017) Management as a technology, CEP Discussion Paper 1433. <https://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp1433.pdf>
- Buijink W (1994) Accounting als technologie. Oratie Rijksuniversiteit Limburg.
- Buijink W (2006) Evidence-based financial reporting regulation. *Abacus*: 296-301.
- Buijink W, (2014) Vrolijk! *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 88(1/2), 4-6. <https://doi.org/10.5117/mab.88.31229>
- Buijink W, Van de Poel J (1995) Wetenschappelijk onderzoek naar externe verslaggeving. In: Klaassen J, Hoogendoorn M, Krens F (Eds.) *Externe verslaggeving in theorie en praktijk*, Stenfert Kroese: 58-79.
- De Accountant (2009) Positive accounting theory: het favoriete boek van Martin Hoogendoorn: 56.
- Foster G (1978) *Financial statement analysis*. Prentice Hall.
- Hupatz D (2015) Revisiting Herbert Simon's "Science of Design". *Design Issues*: 29-40
- Klaassen J (1984) *Het meten van vermogen en winst*. Stenfert Kroese.
- Klaassen J, Schreuder H (1984) Accounting research in The Netherlands. In: Hopwood A, Schreuder H (Eds.) *European contributions to accounting research*, VU Uitgeverij: 113-131.
- Klaassen J, Bak G (1987) *Externe verslaggeving*. Stenfert Kroese.
- Klaassen J, Bak G (1996) *Externe verslaggeving*. Stenfert Kroese
- Klaassen J, Hoogendoorn M, Krens F (Eds.) (1995) *Externe verslaggeving in theorie en praktijk*. Stenfert Kroese.
- Myers N, Snow M, Waddoups N, Wood D (2024) Improving the Production and Reviewing of Design Science Research in Accounting. SSRN *working paper*, 14 May.
- Simon H (1969) *The sciences of the artificial*. The M.I.T. Press.
- Tucker J (2025) Technology, Accounting, and Research. SSRN *working paper*, June 28
- Van Lent L (1995) Onderzoek op het gebied van de externe verslaggeving. *Research memorandum*, Tilburg University, Faculty of Economics and Business Administration, FEW 709.
- Vergoossen R, Hoogendoorn M, Breijer R (2025) *Externe verslaggeving*. Noordhoff.
- Watts R, Zimmerman J (1986) *Positive accounting theory*. Prentice Hall.
- Whittred G, Zimmer I (1988) *Financial accounting: incentive effects and economic consequences*. Harcourt Brace Jovanovich.

Samenwerking met de meest vriendelijke accountant en collega

Karen Maas

Beste Martin,

Toen ik in 2007 naar de ESE kwam als 'Mature Talent', een vreemde naam maar een mooi initiatief, promoveerde ik in 2009 bij Harry Commandeur op het onderwerp Corporate Social Performance: from output to impact. Na enige jaren verhuisde ik van Toegepaste Economie naar Bedrijfseconomie, waar ik jou leerde kennen. Als collega, als bedrijfseconoom en als mens. In alle gevallen een bijzonder plezierige ervaring. In de jaren bij BE hebben wij nog niet veel samengewerkt. Pas toen ik het Impact Centre Erasmus oprichtte in 2015 onder de vlag van EURAC kwamen wij elkaar vaker tegen op de gang. Beiden zetten wij ons in voor duurzaamheid, het meten daarvan, het sturen daarop en het rapporteren daarover. In 2018 werd ik aangesteld als bijzonder hoogleraar bij de Open Universiteit. Ik vroeg jou om toe te treden tot het curatorium. Dat deed je graag.

Op de dag van mijn oratie, 9 december 2019, verzorgde jij een presentatie tijdens het symposium dat ik had georganiseerd. Ik introduceerde je daar toen als de meest vriendelijke accountant en collega die ik ken. En dat is nog steeds zo!

Met de komst van de CSRD zijn wij meer gaan samenwerken. In de Masterclass ESG Reporting en de CSRD 4-daagse opleiding. Het is heel fijn om met jou samen te werken. Jij zorgt er altijd voor dat alles tot in de puntjes voorbereid is en ook altijd ruim op tijd. Dit in tegenstelling tot mijn werkwijze; altijd alles last minute (wel ook grondig overigens:-)). Jij moest daaraan wennen, maar durfde er na verloop van tijd op te vertrouwen dat de presentatie echt (nét) op tijd binnen zou komen.

Onze samenwerking was een groot succes; volle groepen, mooie inhoud en nooit een onvertogen woord. Ik heb ervan genoten!

Ik zal je missen. Als kennispartner, sparringpartner, fijne collega en als mens. Geniet van deze nieuwe levensfase en we zullen elkaar zeker nog treffen!

Hartelijke groet,
Karen Maas

Prof. dr. K. Maas is hoogleraar Accounting en Duurzaamheid aan de Open Universiteit en Directeur van het Impact Centre Erasmus.

Diploma-uitreiking eerste lichting ESG Executive Program

Een aimabele collega en voorzitter

John van Kollenburg

Ik ken Martin voornamelijk als lid en voorzitter van de Permanente Werkgroep Accountancy (PWA). Niet iedereen zal bekend zijn met het doel en de werkzaamheden van de PWA. De PWA heeft immers geen formele status en behoort officieel ook niet tot enige structuur. Daarom neem ik de vrijheid om uit te leggen dat de PWA een informeel overlegorgaan is tussen universiteiten waaraan een accountantsopleiding is verbonden, en andere organen die betrokken zijn bij de opleiding van accountants zoals de Commissie Eindtermen Accountantsopleiding (CEA) en de Raad voor de Praktijkopleiding. Het is de doelstelling van de PWA, vrij vertaald, om de kwaliteit van de opleidingen tot accountant te bevorderen en gelijk te schakelen, onderlinge initiatieven af te stemmen en de theoretische opleiding en de praktijkopleiding zo goed als mogelijk op elkaar te laten aansluiten.

Ik heb het genoeg gehad om als opleidingsdirecteur van de post-master accountantsopleiding aan Tilburg University op hetzelfde moment deel uit te maken van de PWA als Martin, die daarin Erasmus vertegenwoordigde. Een belangrijk deel van die periode werd de PWA voorgezeten door Martin. En dat is geen toeval, kan ik u zeggen. Martin beschikt namelijk over alle capaciteiten om als voorzitter op te treden en zeker voor een informeel overlegorgaan als de PWA. Op uiterst vriendelijk wijze heeft hij steeds onze vergaderingen geleid en lastige onderwerpen behandeld. Op een charmante manier benadert hij alle deelnemers en hij beschikt over de nodige diplomatie. Genoeg veren uitgedeeld, zult u denken. Dat klopt, maar daarnaast is Martin ook een erg prettige en aimabele collega die altijd belangstelling toont voor anderen.

Martin, bedankt voor de fijne samenwerking en ik wens je toe dat je lang en intens mag genieten met je familie en vrienden van de periode die nu aanbreekt.

Prof. drs. J.C.E. van Kollenburg RA is emeritus hoogleraar accountantscontrole aan Tilburg University en vaktechnisch partner bij BDO accountants en adviseurs.

Constructief op de inhoud, conversabel in de relatie

Niels van Nieuw Amerongen

Beste Martin,

Hoewel je het waarschijnlijk niet beseft, ben jij als persoon in de achterliggende ruim 25 jaar in allerlei hoedanigheden aanwezig geweest in mijn zakelijke leven, en heb je daarin ook direct en indirect een prominente bijdrage aan mijn persoonlijke ontwikkeling gehad. Ik noem een tweetal voorbeelden om dit te illustreren. Onze eerste interactie dateert van ruim 20 jaar geleden, toen onze wegen zich kruisten bij EY (destijds nog Ernst & Young geheten): ik in mijn rol als senior manager in een controleteam voor een beursgenoteerde cliënt, jij in je rol als kwaliteitsbeoordelaar van de conceptjaarrekening. In ongelooflijk korte tijd wist je daarbij complexe materie terug te brengen tot de kern met gerichte vragen, waarbij je vraagstelling constructief was: niet bedoeld om het proces te vertragen of om af te fakkelen, maar gericht op kwaliteitsverbetering vanuit je eigen expertise. En ondanks je drukke agenda, was je bereid om een en ander direct mondeling toe te lichten. Het tekende je gelijk als persoon: constructief op de inhoud, gericht op een goede en langdurige relatie. Een tweede voorbeeld uit de vroege jaren van interactie was het participeren in de promotiecommissie bij mijn promotie in 2007 aan de Vrije Universiteit. Mijn proefschrift ging over de invloed van diverse soorten ervaring van de accountant op de kwaliteit van oordeelsvorming bij het identificeren van jaarrekeningrelevante bedrijfsrisico's. Ondanks dat het onderwerp van mijn proefschrift niet tot je primaire expertise behoorde (althans, ik was me daarvan niet bewust;-)), gaf je er blijk van het proefschrift gedegen te hebben gelezen en wist je diepgaande vragen te stellen die bijdroegen aan een inhoudsvolle discussie. In deze bijdrage wil ik stilstaan bij twee '3M' (Meest Motorische Momenten) van onze verbinding.

MKB Accountancy-profiel

Voor dat moment ga ik terug naar begin 2019, om precies te zijn: 2 januari 2019. Die dag toog ik naar de Erasmus Universiteit voor een persoonlijk gesprek met Martin. Ik was al een behoorlijke tijd actief in het academische bedrijf, maar had in de kern moeite om richting te vinden en zodoende meer kleuring te geven aan mijn academische ontwikkeling. Het tekent Martin dat hij bereid was om te luisteren naar mijn verhaal, in een veilige setting, en om gerichte vragen te stellen. Waar in de reguliere betekenis van het woord 'jumping to conclusions' sprake is van een negatieve associatie in het kader van

oordeels- en besluitvorming, gaf Martin er blijk van over diepgaande inzichten te beschikken, in razend tempo een aantal zaken met elkaar te verbinden en in krap een uur tijd met een vergaand voorstel te komen: “Zou het niet zo kunnen zijn dat je met MKB Accountancy een gat in de academische markt hebt (braakliggend onderzoeksterrein), én waarvoor op Nyenrode ruimte bestaat (naast hoogleraren die ook werkzaam zijn bij de Big 4-accountantskantoren ook hoogleraren die in een niet-Big 4-context actief zijn), én waarbij jij met je combinatie van theoretische (via de universiteit) en praktische expertise (via V&A) een unieke bijdrage kunt leveren?” Met deze *food for thought* toog ik opgetogen huiswaarts. Ik had weer iets om op te kauwen. Niet lang daarna trof ik (met Joost van Buuren van Nyenrode Business Universiteit en Hans Duits van de Vrije Universiteit) voorbereidingen om een MKB-dataverzameling op te zetten die bruikbaar zou zijn voor masterscripties, en waaruit we mogelijk ook data zouden halen waarmee we tot publicaties in internationale tijdschriften zouden kunnen komen. Dit is uiteindelijk ook uitgemond in een mooie publicatie (Van Nieuw Amerongen et al. 2022). In dat artikel concluderen we dat – in een MKB Accountancysetting – sprake is van een empirisch verband tussen de kwaliteit en de duur van de accountant-cliëntrelatie en de percepties van de cliënt over de toegevoegde waarde van de accountantsdienstverlening.

MKB Accountancy en Less Complex Entities

Nu zou je kunnen zeggen dat je – om verder te komen in het leven – daarvoor zelf ook hard moet werken. Doorgaans is dat ook waar. Maar misschien nog wel belangrijker is dat je vaak te maken hebt met persoonlijke contacten die je direct of indirect daarin op weg helpen en daarmee in belangrijke mate ook bijdragen aan je ontwikkeling. Dat brengt me bij een tweede ‘3M’. Ter introductie voor de lezer: Martin is in zijn loopbaan veelzijdig actief geweest, en is dat nog steeds. Zo is Martin ook zeer betrokken bij onderwijsontwikkeling; in Nederland maar ook in internationaal verband. Daartoe behoort ook zijn rol in de IAAER (International Association for Accounting Education & Research).

Wat ik nu ga beschrijven lijkt een geval van serendipiteit te zijn, een soort toevalstreffer (zoals toevallige ontdekkingen in de wetenschap), maar ChatGPT wijst me er in het kader van serendipiteit ook op dat waardevolle ontdekkingen ook kunnen voortkomen uit een combinatie van toeval en oplettendheid. De toevoeging van oplettendheid is in dit verband ook wezenlijk. ‘Toevallig’ publiceerde de IAASB (International Auditing and Assurance Standards Board) in 2021 een concept van de internationale controlestandaard voor de controle van Less Complex Entities, die historisch gezien als uniek kan worden beschouwd. Niet geheel ‘toevallig’ organiseerde de IAASB een consultatieproces waarin

stakeholders werden uitgenodigd om inhoudelijk op de conceptstandaard te reageren. Niet geheel 'toevallig' heeft de IAASB in de jaren voorafgaand aan de publicatie van de conceptstandaard op bepaalde momenten een inhoudelijke afstemming uitgevoerd met stakeholders. Bijzonder bij de publicatie van de conceptstandaard was dat – parallel aan de consultatie van het concept – de IAASB in samenwerking met de IAAER drie internationale *round tables* organiseerde, waarin met stakeholders een directe *reach out* werd gedaan. Niet geheel 'toevallig' was de IAAER op zoek naar een professional die vertrouwd was met controlestandaarden en in het bijzonder iemand die vertrouwd was met de MKB-accountancywereld. Niet geheel 'toevallig' maar wel dankzij de grote oplettendheid van Martin benaderde hij me met de vraag of ik hierbij betrokken zou willen en kunnen zijn. Op 25 oktober 2021 voerden we daarover overleg. Natuurlijk voel je je in eerste reactie vereerd bij een dergelijk verzoek. Maar bij het inhoudelijk doorpraten over het verzoek werd de eerste reactie aangevuld met die van 'verwondering', want:

- inhoudelijk was sprake van een wereldwijd uniek proces (publiceren van een afzonderlijke MKB/LCE standaard, en het separaat doen van een *reach out*);
- het betrokken raken bij de *reach out* bracht me direct in verbinding met het vertrouwelijke onderliggende beeld- en geluidmateriaal, wat mij de gelegenheid bood om het reële proces van dichtbij mee te maken.

De verwondering werd nog groter toen me werd gevraagd in de lead te zijn bij het analyseproces van de *round tables*. En hier kwam ook een andere lijn samen. Door het eerdere MKB Accountancyonderzoeksproject van Nyenrode, heb ik kunnen optrekken met Hans Duits. Door die samenwerking ontstaat ook een basis om met Hans samen te werken bij het IAAER-project. Maar de grootste verwondering ontstond toen de analyses uit dat project – na intensief codeerwerk – ook leidden tot een tweetal unieke internationale publicaties, die daarmee ook tot de eerste publicaties behoorden ten aanzien van de LCE-controlestandaard (Van Nieuw Amerongen et al. 2023a; 2023b). In deze publicaties analyseren we meningen van stakeholders (MKB-accountants, onderwijsinstellingen, onderzoekers, *standard setters*, en *regulators*) op een aantal thema's, zoals de structuur en de inhoud van de standaard. De IAASB heeft zich bij het uitbrengen van de definitieve versie van de LCE-standaard gebaseerd op zowel de 160 *comment letters* (voortvloeiend uit het consultatieproces) als op de samenvattende analyse van de *round tables*, zoals beschreven in de beide publicaties.

MKB Accountancy-leerstoel

Het verhaal over de impact van Martin gaat nog verder; hij heeft als het ware een aantal kettingreacties 'ontketend'. Op 1 januari werd ik benoemd op de leerstoel Kreston Netherlands MKB Accountancy (Nyenrode Business Universiteit). In mijn oratie (9 juni 2022) werd uitvoerig aandacht besteed aan het belang van een goede accountant-cliëntrelatie voor het realiseren van controlekwaliteit. Belangrijke veronderstelling bij het uitvoeren van een controleopdracht is dat deze in samenwerking met de gecontroleerde tot stand komt. Dat brengt allerhande vraagstukken met zich mee, bijvoorbeeld op het gebied van de onafhankelijkheid van de accountant, maar ook ten aanzien van het proces van het verzamelen van controlebewijs, en de rol van de integriteit van de directeur-eigenaar van het MKB-bedrijf waarvan de accountant de jaarrekening controleert. Dit zijn prachtige vraagstukken, die inmiddels ook hebben geleid tot de eerste internationale publicaties (Van Nieuw Amerongen & Nieuwenhuizen 2025; Van Nieuw Amerongen 2025).

Afrondend

Zoals uit deze bijdrage blijkt, heeft Martin grote impact gemaakt op mijn persoonlijke academische ontwikkeling. Altijd constructief op de inhoud, en conversabel (onderhoudend en met grote oplettendheid) in de relatie. Zo kunnen ogenschijnlijk kleine investeringen in 'de ander' verreikende impact hebben. Hartelijk dank, Martin, en het ga je goed in de nieuwe fase van je leven!

Prof. dr. C.M. van Nieuw Amerongen RA bekleedt de leerstoel PIA Group MKB Accountancy aan Nyenrode Business Universiteit (Breukelen, Nederland) en is partner bij advies- en trainingsbureau V&A (Noordwijk).

Literatuur

- Van Nieuw Amerongen CM, Coskun E, Van Buuren J, Duits HB (2022) The coherence of the auditor-client relationship quality and auditor tenure with client's perceptions on added-value in SME audits: a sociological perspective. *Managerial Auditing Journal* 37(3): 358-379. <https://doi.org/10.1108/MAJ-02-2021-3039>
- Van Nieuw Amerongen CM, Duits HB, Gordon EA, Street DL (2023a) Proposed international standard on auditing financial statements of less complex entities: IAASB IAAER roundtables – Breakout 1 authority and groups. *Journal of International Financial Management & Accounting* 34(1): 5-35 <https://doi.org/10.1111/jifm.12162>.
- Van Nieuw Amerongen CM, Duits HB, Gordon EA, Street DL (2023b) Proposed international standard on auditing financial statements of less complex entities: IAASB IAAER roundtables – Breakout 2 Design, Structure, and Content. *Journal of International Financial Management & Accounting* 34(2): 318-357. <https://doi.org/10.1111/jifm.12165>.

- Van Nieuw Amerongen CM, Nieuwenhuizen P (2025) Contingent perspective on the auditor-client relationship: a new determinant of audit quality. *International Journal of Critical Accounting* 14(2): 169-186. <https://doi.org/10.1504/IJCA.2025.144629>
- Van Nieuw Amerongen CM (2025) LCE auditors management override-oversight dilemma: a descriptive analysis. *International Journal of Critical Accounting* 14(4): 412-433. <https://doi.org/10.1504/IJCA.2025.10072807>.

De complexiteitduider met de glimlach

Peter Eimers

Beste Martin,

Ik moet nog weleens denken aan de overname van Transamerica door Aegon en Foodservice door Ahold. Het gemeenschappelijke aan die deals was dat de overname werd gedaan door een Nederlandse onderneming die de goodwill onder Dutch GAAP direct ten laste van het eigen vermogen bracht. En niet toevallig vanaf moment 1 bijdroeg aan de winst per aandeel. Wel zo overzichtelijk en tevens voorzichtig. Zo deden wij dat in Nederland. Het voorkomt in ieder geval een impairment die onder IFRS ongetwijfeld in een later jaar zal plaatsvinden, want bij geen enkele onderneming is het altijd hosanna. Voor de controlerend accountant was het met die wijze van verslaggeving uiteraard ook een stuk eenvoudiger.

Afijn, jouw vak Externe Verslaggeving en mijn vak Audit & Assurance hebben veel met elkaar gemeen. Niet alleen is onze beider wereld complexer geworden, ook onze standaarden zijn wereldwijd opgeschaald, met daarbinnen stevige piketpalen over hoe het moet: het maken van een jaarrekening respectievelijk de controle daarvan. Was professionele oordeelsvorming vroeger nog een toverwoord, werd het daarna een excuus om niet gedaan te hebben wat de toezichthouder had verwacht, nu wordt dit begrip weer in ere hersteld: zowel in de verslaggeving als in de controle is het toegestaan – nee zelfs verplicht – om keuzes te maken. Zo komt het begrip judgement meer dan 300x voor in de controlestandaarden. Er staat er – net als in de verslaggevingsstandaarden – wel een puntkomma: schrijf op hoe je eraan komt. In een jaarrekening komt dat tot uiting in de toelichtingen bij de grondslagen en schattingsposten. In het controledossier van de accountant komt dat terug in de documentatie van de doorlopen stappen en de rationale voor keuzemomenten.

Wat jij en ik niet kunnen veranderen, is dat de wereld complex is. Wat wij wel kunnen doen – en dat heb jij al die jaren vol verve gedaan – is het duiden van de complexiteit, het schetsen van de kaders en waar nodig ook durven zeggen of iets goed of niet goed is. Dat heb jij al die jaren op verschillende schaakborden gedaan, niet in het minst bij jouw studenten, maar ook vanuit het Bureau Vaktechniek van Ernst & Young, bij de Raad voor de Jaarverslaggeving, in de Ondernemingskamer en waar nodig ook als getuige-deskundige bij de rechtbank.

En dan vergeet ik in de snelheid nu bijna waar onze wegen zich hebben gekruist. Via Hans Gortemaker wisten wij al lange tijd van elkaar. Dat begon met

een alleraardigste felicitatie van jou aan mij bij de afronding van mijn proefschrift in 2002. We troffen elkaar denk ik voor het eerst bij het project dat leidde tot de CEA Eindtermen 2018, die jij samen met Philip Wallage hebt aangestuurd. Daarna volgden de CEA commissie onderhoud eindtermen en de PWA. In al die tijd heb ik jou uitsluitend met een glimlach zien rondlopen. Altijd goedgehumorst, fair en met heldere en tevens redelijke standpunten. Heerlijk!

Bij EY kwamen we elkaar niet tegen; ik klopte daar pas op de deur in 2018 toen jij al even weg was. Er wordt nog regelmatig over jou gesproken op de gang, niets dan goeds overigens... Wat ik van jou overneem, is dat ik net als jij na de EY-tijd nog meer tempo zet op het opleiden van de nieuwe generatie auditprofessionals. Een generatie met een stevige maatschappelijke antenne, die vanuit conceptuele kaders ingewikkelde vraagstukken kan oplossen en gretig is om de technologie te omarmen, uiteraard met de gezonde dosis gezond verstand en professioneel-kritische houding.

Jij mag dat allemaal aanzien, ongetwijfeld houden we contact en lever je dan met een glimlach weer jouw bijdrage!

Veel dank!

Prof. dr. P.W.A. Eimers RA, hoogleraar Audit & Assurance aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

Martin Hoogendoorn en de *trias politica*

Huub Willems

Inleiding

De democratische rechtsstaat wordt onder meer daardoor gekenmerkt dat de macht van de overheid niet in één hand is. Aan de Franse filosoof Charles Louis de Secondat, baron de la Brède et de Montesquieu, danken wij de opvatting, neergelegd in zijn in 1748 verschenen *De l'esprit des lois*, dat de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht gescheiden en onafhankelijk van elkaar dienen te functioneren in een systeem van *checks and balances*. Het systeem, dat aangeduid pleegt te worden met de Latijnse woorden *trias politica*, heeft als oogmerk het tegengaan van machtsmisbruik. In plat Nederlands komt de gedachte van de *trias politica* ook tot uitdrukking in het gezegde dat de slager niet zijn eigen vlees mag keuren, waarmee overigens niet is gezegd dat het gaat om zijn eigen vlees, maar om het vlees van de dieren die hij bewerkt en verhandelt.

De *trias politica*-gedachte vindt ook wel toepassing in andere maatschappelijke verbanden dan de Staat. Het Nederlandse vennootschapsrecht bijvoorbeeld kent ook een systeem van *checks and balances*. De vennootschapsrechtelijke zeggenschap is verdeeld over drie organen: de algemene vergadering heeft vooral een institutionele taak, het bestuur is verantwoordelijk voor het dagelijks functioneren van de vennootschap en de activiteit waarvoor de vennootschap in het leven is geroepen, de raad van commissarissen houdt toezicht op het bestuur en diens taakuitoefening en staat het bestuur bij door het van wijze raad te voorzien.

Martin Hoogendoorn oefent, naast een heleboel andere functies, de functie van hoogleraar externe verslaggeving aan de Faculteit Economische Wetenschappen van de Erasmus Universiteit uit. Daarmee lijkt zijn vakgebied een aangelegenheid te zijn van de economie. Dat is zeker het geval, maar externe verslaggeving is dogmatisch toch in de eerste plaats een aangelegenheid van het recht. De wet, wat de nationale wetgeving betreft in het bijzonder Titel 9 van Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek, bepaalt hoe de externe verslaggeving eruit moet zien. En ook op het jaarrekeningenrecht is een vorm van de *trias politica* van toepassing. Immers, de regels worden bepaald door de wetgever, de huishoudingen – vaak bijgestaan door een registeraccountant, die Martin Hoogendoorn ook is – zijn belast met het op correcte wijze toepassen ervan in hun jaarlijkse externe, vooral cijfermatige verantwoording van hun *faits et gestes*,

en de rechter, de Ondernemingskamer, is de beslissende instantie als over de uitleg en toepassing van de regels verschil van mening ontstaat.

Nu is er wat het jaarrekeningenrecht betreft iets bijzonders aan de hand. Het moge zo zijn dat de wetgever de regels bepaalt, maar de verschillende bij de *'uitvoering'* van de wet betrokkenen schuren tegen de wetgeversrol aan. Vertegenwoordigers van (maatschappelijke) partijen die direct betrokken zijn bij het opstellen, controleren of gebruiken van jaarverslaggeving hebben zich verenigd in een gremium, dat de naam Raad voor de Jaarverslaggeving draagt. Zoals staat te lezen op de website van de Raad zijn die vertegenwoordigers de *'opstellers'* (de vertegenwoordigers van ondernemingen/entiteiten die jaarrekeningen moeten opstellen), de *'controleurs'* (de externe accountants) en de *'gebruikers'* (de brede groep gebruikers van verslaggeving, zoals wetenschappers, investeerders en werknemers). En dit gremium acht zich het centrale orgaan in Nederland te zijn dat de zogeheten *Richtlijnen voor de jaarverslaggeving* ontwikkelt, die het publiceert in jaarlijks verschijnende volumineuze RJ-bundels.

Richtlijnen hebben als zodanig geen kracht van wet. Het is op zichzelf dan ook niet in strijd met de scheiding der machten-doctrine wanneer *'de uitvoerende macht'* richtlijnen formuleert over de wijze waarop de regels van de wetgevende macht kunnen – en bij voorkeur wellicht moeten – worden uitgelegd en uitgevoerd. Dogmatisch gesproken staat het de geadresseerde van richtlijnen immers vrij deze te negeren. Zou hij daarop worden aangesproken, dan is het uiteindelijk de rechter die beslist of de wijze waarop die geadresseerde meent dat de wet moet worden begrepen met de wet in overeenstemming is. De opsteller van de richtlijnen gaat daar uiteindelijk niet over.

Tot zover de theorie. De werkelijkheid is wat de RJ-Richtlijnen betreft anders. Zoals de Raad voor de Jaarverslaggeving het zelf formuleert op zijn website:

“De RJ-publicaties (...) met Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving betreft géén formele wetgeving: de RJ is een private samenwerking, dus géén wetgever. De RJ-bundels worden in Nederland wel algemeen beschouwd en in jurisprudentie erkend als belangrijke kernbron: maatschappelijke norm. De RJ-bundels worden, ook door controlerende accountants, gehanteerd als algemeen aanvaarde verslaggevingsnorm”.

Formeel dus niet, maar materieel hebben de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving te gelden als wet. Van een strenge machtenscheiding is geen sprake.

Daarmee is echter niet gezegd dat de Raad zich als een soort dictator zelf op het schild heeft gehesen. De statuur van de RJ-richtlijnen is het gevolg van een

combinatie van de formulering van de belangrijkste wettelijke bepaling van het Nederlandse jaarrekeningenrecht en de kwalificatie van de RJ-Richtlijnen in het perspectief van die bepaling door de Hoge Raad. Die bepaling is artikel 2:362 lid 1 BW, dat voor zover hier van belang luidt:

“De jaarrekening geeft volgens normen die in het maatschappelijk verkeer aanvaardbaar worden beschouwd (...) inzicht.”

De wet verheft dus het maatschappelijk verkeer tot regelgever. Maar de vraag is vervolgens hoe de door die normgever geformuleerde normen kenbaar zijn. Op die vraag is door de Hoge Raad antwoord gegeven in zijn arrest inzake de jaarrekening over het boekjaar 2000 van KPN.¹ Hij overwoog:

“Voor het antwoord op de vraag of de jaarrekening het in art. 2:362 BW vereiste inzicht geeft, moet op de voet van het eerste lid van die bepaling worden onderzocht of zulks het geval is volgens normen die in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar worden beschouwd. Bij de vaststelling daarvan zijn, gelet ook op de geschiedenis van de totstandkoming van deze bepaling, de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving van belang. De voorschriften van deze Richtlijnen kunnen immers een belangrijk oriëntatiepunt en gezaghebbende kenbron vormen voor wat in het concrete geval als aanvaardbaar heeft te gelden. Ingeval de rechtspersoon bij het vaststellen van de jaarrekening is gekomen tot waarderingen die met deze voorschriften stroken, kan zulks een belangrijke aanwijzing vormen dat het vereiste inzicht is verschaft en dat de ruimte die in redelijkheid aan de rechtspersoon moet worden gelaten bij haar keuze voor de waardering van bepaalde posten niet is overschreden.”

De hiervoor geciteerde, op zijn website gepubliceerde uitspraak van de Raad voor de Jaarverslaggeving heeft dus een stevig fundament. Wellicht kan worden gezegd dat het te ver gaat om te zeggen dat de Raad de materiële wetgever is. De Hoge Raad heeft immers alleen maar gezegd dat de RJ-Richtlijnen van belang zijn voor het antwoord op de vraag of een jaarrekening het vereiste inzicht verschaft, en dat het vaststellen van een jaarrekening met inachtneming van die Richtlijnen een belangrijke aanwijzing vormt dat het vereiste inzicht wordt verschaft. Maar dat heeft alles te maken met de kenmerkende wijze van rechters om gedachten niet in al te stellige bewoordingen te formuleren. Zo zal de rechter niet vaak overwegen dat een bepaalde beslissing of een bepaald gedrag

redelijk is, maar “*dat niet kan worden gezegd dat het onredelijk is.*” Rechters zijn de kampioen van de dubbele ontkenningen. Zoals hierna nog aan de orde zal komen, kan er echter zonder meer van worden uitgegaan dat het niet toepassen van de RJ-Richtlijnen de rechterlijke toets niet kan doorstaan.

Martin Hoogendoorn als wetgever, uitvoerder en rechter

In het jaarrekeningenrecht is de *trias politica*-doctrine dus met enige nuance te beschouwen. Aan Martin Hoogendoorn als professionele beroepsbeoefenaar is die doctrine al helemaal niet besteed. Hij bekleedt of bekleedde functies in alle drie de onderdelen van de bevoegdheidsdomeinen van het jaarrekeningenrecht. Martin is verbonden geweest aan de Raad voor de Jaarverslaggeving van 1987 tot 2007, eerst als lid en sinds 2001 als voorzitter, in welke hoedanigheden hij dus mede vormgever is geweest van de toe te passen normen. Vanaf 1992 opereert hij ook op het terrein van de ‘*uitvoering*’. Aanvankelijk als lid, maar later als voorzitter van de sectie Bedrijfseconomie en verslaggeving van het Directoraat Vaktechniek van EY hield en houdt hij zich bezig met de uitleg en toepassing van het jaarrekeningenrecht in de praktijk. En bij Koninklijk Besluit van 22 juni 2007 is Martin benoemd tot Raad-Plaatsvervanger in de Ondernemingskamer, in welk college hij vanwege anciënniteit inmiddels Raad is. In die hoedanigheid heeft hij dus als rechter mede zeggenschap over de uitleg en toepassing van ‘*de wet*’ die hij voor een belangrijk deel zelf heeft uitgevaardigd.

Deze observatie over concentratie en stapeling van functies heeft mij ingegeven om in deze bijdrage de uitspraken van de Ondernemingskamer in jaarrekeningzaken waaraan Martin Hoogendoorn sinds zijn benoeming heeft deelgenomen te bespreken, en te bezien óf – en zo ja, op welke wijze – de RJ-Richtlijnen daarin een rol hebben gespeeld. In dat verband zal met name worden bezien of overwegingen zijn aan te treffen over de statuur van de RJ-Richtlijnen als rechtsbron. Vanaf zijn aantreden in de Ondernemingskamer tot dit jaar heeft Martin op 12 jaarrekeningzaken gezeten. In 8 daarvan hebben de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving op enige manier een rol gespeeld.

In de eerste zaak waarop Martin heeft gezeten was het meteen raak.² De discussie in die zaak betrof onder meer diverse, in verschillende jaren gemaakte kosten in verband met een dispuut over herstelwerkzaamheden waartoe de vennootschap bij arbitraal vonnis was veroordeeld, welke veroordeling later werd vernietigd. De vennootschap had alle kosten verantwoord in haar jaarrekening van 2006, ook die welke in 2007 en 2008 waren opgekomen. Het daartegen gericht bezwaar werd door de Ondernemingskamer gegrond bevonden. Zij overwoog:

“De Ondernemingskamer overweegt (...) dat kosten dienen te worden toegerekend aan en verantwoord in het jaar waarin zij zijn opgekomen dan wel waarin de werkzaamheden waarop zij zien, zijn verricht. Daarop sluit aan dat op basis van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving, hoofdstuk 160, bij het waarderen van activa en passiva in de jaarrekening weliswaar rekening wordt gehouden met gebeurtenissen na balansdatum, maar alleen voor zover deze nadere informatie geven over de feitelijke situatie zoals die op balansdatum bestond.”

Het duurde tot 2015, vooraleer zich weer een zaak aandiende waar Martin aan deelnam en de RJ-Richtlijnen mede grond voor de beslissing vormden. Bezwaar werd gemaakt tegen de ontoereikende toelichting in de jaarrekeningen over 2011 op de onregelmatigheden in de boekhouding van de betrokken vennootschappen. Voor de gegrondheid van het bezwaar verwees de Ondernemingskamer rechtstreeks naar de RJ-Richtlijnen in de overweging dat terecht naar voren was gebracht dat de toelichting:

“...op de “irregularities” ontoereikend is. Die toelichting is gebrekkig omdat die ten onrechte niet omvat: (...) een vergelijking met de cijfers van 2010 met een uitleg over de verschillen (zie artikel 2:363 lid 5 BW en de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving hoofdstuk 150, paragraaf 202/203).”³

In 2018 boog de Ondernemingskamer zich over een zaak betreffende een al jaren lopende discussie tussen de gerechtsdeurwaarders en incassobureaus die waren gaan samenwerken en daarvoor een ingewikkelde juridische structuur in het leven hadden geroepen.⁴ Heel kort en ietwat grof gezegd was de vraag of het bedrag dat de vennootschap was verschuldigd aan een deelnemer die uit de structuur was gestapt, ten gevolge waarvan zijn aandelen werden ingekocht, moest worden geclassificeerd als eigen dan wel als vreemd vermogen. De vraag kwam op, omdat de goederenrechtelijke levering van de aandelen van de deelnemer in afwachting van de vaststelling van de koopprijs nog niet had plaatsgevonden. De vennootschap stelde zich op het standpunt dat zij in de jaarrekening bij de juridische realiteit mocht aansluiten door de aandelen tot het eigen vermogen te rekenen. Zij beriep zich op B8.106 van de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving van micro- en kleine rechtspersonen:

“Bij de classificatie van financiële instrumenten in de enkelvoudige jaarrekening als eigen vermogen of als vreemd vermogen is de juridische vorm bepalend. Dit betekent bijvoorbeeld dat aandelen worden gerubriceerd als eigen vermogen en schulden als vreemd vermogen.”

De Ondernemingskamer verwierp dat standpunt echter. Naar haar oordeel kon aan de vastgestelde feiten geen andere conclusie worden verbonden dan dat de voormalige deelnemer vanaf het moment waarop de obligatoire overeenkomst tot inkoop tot stand was gekomen verstrekker van vreemd vermogen was geworden, aldus B8.106 van de RJ-Richtlijnen, uitleggend volgens het *substance over form*-beginsel.

Er ging weer enige tijd overheen voordat zich een volgende zaak in het hier besproken perspectief aandiende. In 2021 boog de Ondernemingskamer zich opnieuw over de discussie die in de hiervoor besproken zaak speelde naar aanleiding van de uittreding van de deelnemer. Nu ging het om de jaarrekening over 2019 van VPGG Beheer,⁵ waarin verschillende jaarrekeningrechtelijke vragen aan de orde waren. Voor zover van belang voor het onderwerp toepassing en uitleg van de RJ-Richtlijnen ging het om de presentatie van achtergestelde schulden, de continuïteitsveronderstelling, waardering van een deelneming, en verrekening en saldering. In de beschikking zijn omtrent die onderwerpen de volgende passages aan te treffen, waarin de RJ-Richtlijnen als redengevend voor het oordeel zijn vermeld:

“Wat het jaarrekeningenrecht betreft, houdt RJ 254.309 in dat presentatie als achtergestelde schuld slechts is toegestaan indien de desbetreffende schuld is achtergesteld ten opzichte van alle schulden in de balans. (...)

Met betrekking tot de toepassing van en toelichting op de continuïteitsveronderstelling maakt RJ 170 onderscheid tussen: - ernstige onzekerheid (= gerede twijfel) over de continuïteit van het geheel der werkzaamheden van de rechtspersoon; - onontkoombaarheid van discontinuïteit. (...) RJ 170.305 vereist dat in het geval van ernstige onzekerheid over de continuïteit in de toelichting ‘een adequate uiteenzetting van de omstandigheden waarin de rechtspersoon verkeert’ wordt opgenomen. De bepalingen inzake onontkoombaarheid van discontinuïteit zijn niet van toepassing indien de rechtspersoon is opgericht voor bepaalde tijd of een besluit is genomen tot liquidatie, mits de rechtspersoon naar verwachting aan al zijn verplichtingen zal voldoen (RJ 170.104). (...) ook VPGG zelf gaat

er niet van uit dat VPGG aan haar verplichtingen zal kunnen voldoen. Dit brengt mee dat de bepalingen van RJ 170 van toepassing zijn. In de jaarrekening van VPPG (...) is de laatste netto-vermogenswaarde (na dividenduitkering) beschouwd als de veronderstelde verkrijgingsprijs. Dat sluit aan op RJ 214.321. (...) De resterende vraag is dan of er al of niet een bijzondere waardevermindering had moeten worden doorgevoerd. Daartoe is het van belang de realiseerbare waarde van de deelneming te bepalen, zoals geregeld in RJ 121. (...) De criteria voor saldering (...) zijn opgenomen in RJ 115.305. De RJ maakt ook in RJ 115 een uitdrukkelijk onderscheid tussen verrekenen en salderen. Na verrekening bestaan de vordering en schuld niet meer afzonderlijk, bij saldering nog wel en gaat het om de gesaldeerde presentatie in de jaarrekening.”

In 2023 gaat het hard met de vermelding van de RJ-Richtlijnen als de toepasselijke bepalingen waarop het oordeel van de Ondernemingskamer is gebaseerd. In vier van de in dat jaar gewezen vijf beschikkingen zijn die richtlijnen als grondslag voor de beslissing aan te treffen en al die beschikkingen zijn door Martin Hoogendoorn meegewezen.

In haar beschikking van 14 juli 2023 geeft de Ondernemingskamer college over de jaarrekeningprocedure.⁶ Zij betreft de presentatie van voorwaardelijke bonusaanspraken van werknemers van dochtervennootschappen, de zogeheten *Special Appreciation Rights*. De Ondernemingskamer overweegt onder meer:

“Het doel van de jaarrekening is om (financiële) informatie te verschaffen die voor een grote reeks van gebruikers nuttig is voor het nemen van economische beslissingen (verg. RJ. Stramien, 930.12). Tot die grote reeks gebruikers kunnen behoren huidige en potentiële beleggers, werknemers, geldschietters, leveranciers en andere handelscrediteuren, cliënten, overheden en hun instellingen, alsmede het publiek (verg. RJ Stramien 930.9). (...)

Field Goal heeft onvoldoende concreet beargumenteerd dat de Jaarrekening 2021 op het punt van de SARs een zodanige onjuistheid bevat dat zij tekortschiet in het geven van het vereiste inzicht (verg. RJ 150.103).

Een voorziening wordt (...) gewaardeerd tegen de beste schatting van de bedragen die noodzakelijk zijn om de desbetreffende verplichtingen per balansdatum af te wikkelen (RJ 252.301). Indien het effect materieel is, dient daarbij te worden uitgegaan van de contante

waarde van de bedragen (RJ 252.306). Om deze twee redenen kan de waardering van de SARs als onderdeel van een voorziening dan ook lager zijn dan als onderdeel van een overlopend passivum. Daar komt bij dat de post voorzieningen nader in de jaarrekening moet worden toegelicht (artikel 2:374 lid 2 BW; RJ 252.502 en 252.503)."

In 2023 heeft de COVID-19-epidemie ook het jaarrekeningrecht bereikt. In de beschikking inzake Olympus⁷ gaf de Ondernemingskamer eveneens college als *iudex docens*, zelfs in versterkte mate. In de Jaarrekening 2021 had de vennootschap – zonder toelichting – op de balans per 31 december 2021 onder de kortlopende schulden een post opgenomen genaamd 'COVID member compensations payable' ter hoogte van € 30,4 miljoen. Deze schuld betrof de verantwoording van geïnde abonnementsgelden tijdens de *lockdowns* als gevolg van de uitbraak van COVID-19. De Ondernemingskamer ving haar beslissing aan met "Algemene vooropstellingen", onder welk hoofd zij onder meer het hiervoor opgenomen deel van het arrest van de Hoge Raad in de KPN-zaak over de statuur van de RJ-Richtlijnen citeerde. Dan volgen "Algemene overwegingen over passiva". Onder dat hoofd worden RJ 254.0, RJ 258, RJ 252.0, RJ 258.102 en RJ 258,103 vermeld als relevante bepalingen. Ook "Algemene overwegingen over de winst- en verliesrekening" ontbreken niet. Onder dat hoofd krijgen RJ 270.0, RJ 270.109 en RJ 270.115 een plaats. Aanbeland bij de toepassing van het college op de vraag hoe in de concrete zaak de COVID-schuld moest worden gerubriceerd, komt RJ 115.110 aan bod:

"De Ondernemingskamer tekent hierbij aan dat het vóór de COVID-19 pandemie minder gebruikelijk was dat een klant er genoeg mee nam dat een dienst niet werd verricht, terwijl daarvoor wel was betaald. Hierdoor was in Nederland weinig praktijkervaring opgedaan met een situatie als de onderhavige waarin een grote groep klanten – mede uit solidariteitsoverwegingen – geen aanspraak maakte op compensatie voor niet-geleverde diensten. De RJ bieden dan ook geen eenduidige criteria aan de hand waarvan de hier aan de orde zijnde problematiek kon worden opgelost. Wel bepaalt RJ 115.110 (dikgedrukt) dat een post niet langer onder het vreemd vermogen dient te worden opgenomen indien 'de transactie ertoe leidt dat alle of nagenoeg alle rechten op economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot (...) de post van het vreemd vermogen aan een derde zijn overgedragen.' RJ 115.110 veronderstelt aldus een transactie met een derde waaruit de overdracht van de verplichting of de kwijtschelding

moet blijken voordat de post niet langer onder het vreemd vermogen kan worden gerekend.”

Met toepassing van RJ 110.129 en RJ 160.404 krijgt de vennootschap te horen dat rubricering van de schuld onder de kortlopende schulden, in plaats van onder voorzieningen, weliswaar verdedigbaar is maar onvoldoende is toegelicht.

Enig opzien⁸ heeft de beschikking in de Momentum Estate Fund-zaak⁹ gebaard. De zaak gaat over de rubricering en waardering van de (middellijke) belangen van de vennootschap in Braziliaanse vastgoedondernemingen als participaties en over de toelichting op deze waardering. De AFM, de Rechtbank Rotterdam en het College van Beroep voor het bedrijfsleven hadden, in het kader van de Wet handhaving consumentenbescherming, geoordeeld dat deze belangen als deelnemingen moesten worden geclassificeerd. De verzoekers zouden – net als de vennootschap – door de Ondernemingskamer bevestigd willen zien dat deze belangen terecht als participaties waren gerubriceerd. De Ondernemingskamer herhaalde een deel van haar algemene beschouwingen in de Olympus-zaak. Verder had zij met een beroep op RJ 110.129 en RJ 145.304 kritiek op de toelichting van de schatting van de actuele waarde van de belangen, maar zij oordeelde dat de belangen inderdaad terecht als participaties waren gerubriceerd, waaraan zij onder vermelding van RJ 252.0 toevoegde dat zij met partijen van oordeel was dat ten onrechte een voorziening was opgenomen wegens de negatieve nettovermogenswaarden van de Braziliaanse vastgoedondernemingen.

Ten slotte is de Olympus-affaire opnieuw op de tafel van de Ondernemingskamer terechtgekomen.¹⁰ Olympus heeft in de jaarrekening over 2022 de COVID-schuld geherclassificeerd en onder de voorzieningen opgenomen. De Ondernemingskamer herhaalt een aantal algemene overwegingen in de eerste zaak, met vermelding van RJ 254.0. Daarnaast worden nu algemene overwegingen ten beste gegeven over de thema's materialiteit (met verwijzing naar RJ 115.0), immateriële vaste activa (met verwijzing naar RJ 210.0, RJ 210.106, RJ 210.112, RJ 2010.115 en RJ 210.201), vreemd vermogen (met verwijzing naar RJ 115.105 en RJ 115.110), voorzieningen (met verwijzing naar RJ 252.0, RJ 252.201, RJ 252.301 en RJ 252.303), materialiteit (met verwijzing naar RJ 115.0) en stelselwijzigingen (met verwijzing naar RJ 110.124 en RJ 140.0). Voorts legt zij uit hoe de verwijzing naar RJ 115.110, als grondslag voor de in de eerste Olympus-beschikking toegestane keuze voor de schuld als kortlopende schuld kon gelden, moest worden begrepen. Dat alles leidde bij haar tot de conclusie dat de herclassificatie gerechtvaardigd was te achten.

Een enkele voorzichtige conclusie

Hiervoor heb ik gezegd dat in de beschreven periode in 8 van de 12 jaarrekening-zaken waar Martin Hoogendoorn op heeft gezeten de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving op enige wijze een rol hebben gespeeld. Dat is dus in 67% van de uitspraken.¹¹ Dat staat in schrill contrast met de uitspraken in die periode waar Martin niet aan heeft deelgenomen. Het gaat om 24 uitspraken, waarvan in slechts 2 de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving een rol hebben gespeeld. Dat is dus 8%.

Nu zeggen cijfers niet alles, maar wellicht kan uit de voorgaande *tour d'horizon* een enkele voorzichtige conclusie worden getrokken. De belangrijkste is dat in geen enkele zaak de vraag aan de orde is gesteld wat nu wel het juridische karakter van de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving is en óf – en zo ja, op welke grond – zij kunnen of hebben te gelden als dwingende regels waaraan een jaarrekening dient te voldoen, wil zij voldoen aan de wettelijke eisen voor haar inrichting. Dat zulks het geval is, is blijkbaar geen punt van discussie.

In de eerste uitspraak die Martin mee heeft gewezen worden de RJ-Richtlijnen nog als steunargument gebezigd, maar in de tweede is dat al niet meer het geval. Intussen, met als hoogtepunt het jaar 2023, worden de Richtlijnen abundant en apodictisch vermeld als de relevante norm waarop de beslissing rechtsreeks is gebaseerd. Zij gelden daarmee dus als de relevante wet.

Kenmerk van de RJ-Richtlijnen is voorts dat zij in de procedures niet of nauwelijks tot interpretatiedebatten hebben geleid. Slechts in de GGN Brabant Beheer-zaak¹² is enig aspect van – in dat geval dus geen letterlijke – uitleg aan te treffen. De conclusie moet dus zijn dat de RJ-Richtlijnen blijkbaar heel helder zijn geformuleerd.

Die Richtlijnen krijgen in het jaar 2023 nog meer aanzien doordat zij een belangrijk onderdeel zijn in hooggeleerde colleges van de Ondernemingskamer over algemene vraagstukken van jaarrekeningenrecht. Daarmee krijgen de beschikkingen van de *iudex docens* een beetje het karakter van een *arrêt de règlement*, iets wat volgens artikel 12 van de Wet algemene bepalingen¹³ niet iets des rechters is.

Mede in aanmerking genomen de hiervoor aan het begin van deze paragraaf genoemde, wat de verwijzing naar de RJ-richtlijnen betreft opmerkelijke procentuele verschillen tussen de twee series uitspraken in de periode 2007-2023, kan de wellicht niet al te boude conclusie zijn dat prof. mr. M.N. Hoogendoorn RA, met wie ik, heel even, in de Raad voor de Jaarverslaggeving en, heel lang, in de Ondernemingskamer, in dat college vanaf zijn benoeming tot 1 september 2014, met buitengewoon veel genoegen en ook 'tot leering' heb mogen samenwerken, een meer dan belangrijk stempel heeft gedrukt op de totstandkoming van de RJ-Richtlijnen en de rechtens prominente plaats

die zij inmiddels hebben ingenomen De kwaliteit van het jaarrekeningenrecht heeft daar bepaaldelijk zijde bij gesponnen. Gelukkig is de *trias politica*-doctrine daarbij geen sta in de weg gebleken.

Prof. mr. J.H.M. Willems is voormalig voorzitter van de Ondernemingskamer, voormalig voorzitter van de Raad van Tucht voor Registeraccountants en Accountants-Administratieconsulenten, en emeritus-hoogleraar corporate litigation aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Noten

1. HR 10 februari 2006, NJ 2006/241, noot J.M.M. Maeijer (*Koninklijke KPN N.V. tegen Stichting SOBI*).
2. OK 3 juni 2009, ARO 2009/98, JOR 2009/224, noot J.B.S. Hijink (*Bouwbedrijf Sijm. De Koning B.V.*).
3. OK 22 juni 2015, ARO 2015/179 (*New Store Europe B.V.; T. Benschop B.V.*).
4. OK 28 juni 2018, ARO 2018/158 (*GGN Brabant Beheer B.V.*).
5. OK 13 juli 2021, ARO 2021/146, red. aant. Huub Willems (*GPVV Beheer B.V., voorheen GGN Holding B.V.*).
6. OK 14 juli 2023, ARO 2023/116, noot Tom Hautvast (*VCG B.V.*).
7. OK 6 juli 2023, ARO 2023/122, noot Huub Willems (*Olympus Investment Midco B.V.*).
8. Zie daarover onder anderen J.H.M. Willems, Ondernemingskamer of College van beroep voor het bedrijfsleven: wie is de rechter van het jaarrekeningrecht?, *TvOB, Tijdschrift voor Vennootschapsrecht, rechtspersonenrecht en ondernemingsbestuur*, 2024/3, p. 64 – 69.
9. OK 10 augustus 2023, ARO 2024/7, noot Huub Willems (*Momentum Estate Fund I B.V.*).
10. OK 30 november 2023, ARO 2024/103 (*Olympus Investment Midco B.V.*).
11. Aanvankelijk waren jaarrekeningzaken dagvaardingszaken en werd dus arrest gewezen, na de processuele wijziging van de jaarrekeningzaken in een verzoekschriftprocedure (zie Afdeling 16 van Titel 9 van Boek 2 BW) hebben de uitspraken de vorm van een beschikking. Inhoudelijk maakt dat geen verschil.
12. Zie noot 4, *supra*.
13. Wet van 15 mei 1829, houdende algemeene bepalingen der wetgeving van het Koninkrijk, Stb. 1829, 28, zoals gewijzigd op 19 mei 2011, Stb. 2011, 272. In het perspectief van deze bijdrage is het karakteristiek te vermelden wat daarover op Wikipedia is te vinden: *Un arrêt de règlement est une décision solennelle prise par un tribunal (...) qui a une portée générale et obligatoire (...). Cette pratique (...) donnait au juge un rôle législatif et violait la séparation des pouvoirs.*

Van botsende beginselen naar tegenstrijdige belangen

Erika Marseille

Als student aan de UvA kreeg ik halverwege de jaren '90 college van Martin. Van het ene op het andere moment kwam het vak tot leven. Voorheen waren er die droge regels van Titel 9 Boek 2 BW, maar toen pas werd duidelijk dat de cijfers in jaarrekeningen niet zwart/wit waren en allerlei nuances bevatten. Externe verslaggeving bleek het neusje van de zalm te zijn in het curriculum van de accountantsopleiding.

In deze bijdrage ga ik in op Martins oratie over botsende beginselen in de regels voor jaarrekeningen, onder meer naar aanleiding van enkele spraakmakende beschikkingen van de Ondernemingskamer van het Gerechtshof Amsterdam (OK). En toeval of niet, maar sinds Martin raad-plaatsvervanger is bij de OK zijn er vaker uitspraken over jaarrekeningen in het kader van de vaststelling van wanbeleid.

De OK houdt zich niet alleen bezig met botsende beginselen, maar ook met botsende – tegenstrijdige – belangen. Een mitigerende maatregel bij tegenstrijdige belangen is een hoger niveau van zorgvuldigheid in de besluitvorming. In het jaarrekeningenrecht komen tegenstrijdige belangen ook wel naar voren, zij het mondjesmaat en zonder dat daarover jurisprudentie te vinden is. Denkbaar is dat tegenstrijdige belangen samengaan met een gebrekkige jaarrekening. Bij één van de besproken uitspraken van de OK blijkt daarvan sprake.

Botsende beginselen

Martins oratie (1993) ging over botsende beginselen in de regels voor jaarrekeningen. Jaarrekeningen moeten relevant en betrouwbaar zijn en de wet concretiseert die eisen in een aantal beginselen. In zijn oratie ging Martin vooral in op het voorzichtigheidsbeginsel en het realisatiebeginsel. Verliezen moeten op grond van het voorzichtigheidsbeginsel mogelijk eerder in aanmerking worden genomen, en winsten mogen op grond van het realisatiebeginsel soms pas later als bate worden verantwoord. Maar te veel voorzichtigheid leidt tot stille reserves, wat afbreuk doet aan de betrouwbaarheid. Het is dus zoeken naar de balans in de balans.

De Nederlandse Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ)¹ stond aan de wieg van de International Accounting Standards Board (de IASB),² de regelgever voor internationale verslaggeving. De IASB was aanvankelijk een internationaal clubje verslaggevingsvrienden met weinig of geen gezag. Om consensus te bereiken, volgde de IASB de methode van 'grootst gemene veelvoud': er was een voorkeursbehandeling, maar allerlei lokale alternatieven mochten ook worden

toegepast. De internationale accounting standards, de IAS/IFRS,³ waren in Europa niet zonder meer toegestaan. Pas na een zorgvuldig en langdurig proces met eliminatie van opties werden de IAS/IFRS vanaf 2005 verplicht voor geconsolideerde jaarrekeningen van Europese beursgenoteerde vennootschappen.⁴

De RJ had logischerwijs veel belangstelling voor de pennenvruchten van de IASB. Zo nam de RJ een letterlijke vertaling van het Conceptual Framework van de IASB uit 1989 op als RJ-richtlijn 930; in Nederland werd dit document het Stramien genoemd. Het Stramien bevat onder andere de beginselen voor jaarrekeningen, zoals de continuïteitsveronderstelling en de beginselen van toerekening, begrijpelijkheid, relevantie en betrouwbaarheid. Op het eerste gezicht leken de beginselen uit het Stramien congruent met de beginselen uit de Nederlandse wet, maar bij nader inzien speelde voorzichtigheid in het Stramien een minder dominante rol en het realisatiebeginsel ontbrak in het Stramien geheel.

Martin signaleerde in zijn oratie dat het Stramien op allerlei onderwerpen strijdig was met de destijds bestaande Nederlandse regels voor jaarrekeningen. Toch zijn de beginselen, zoals verankerd in het Stramien, uiteindelijk gemeengoed worden. Hoe kon dit zover komen, met al die principiële tegenstrijdigheden? Martin voorzag in 1993 al de 'gescheiden rijbanen' die in Europa in 2005 zijn doorgevoerd: de geconsolideerde jaarrekening die op economische leest geschoeid moest zijn (meer in de geest van de IASB en het Stramien) en de enkelvoudige jaarrekening⁵ die onder het lokale kapitaalbeschermingsrecht viel en meer juridisch van aard was (conform de Nederlandse wet).

Botsende beginselen bij de Ondernemingskamer

Martins fascinatie voor botsende beginselen werd meer dan dertig jaar geleden gewekt door enkele spraakmakende jaarrekeningprocedures bij de OK,⁶ waarin het voorzichtigheidsbeginsel en het realisatiebeginsel een belangrijke rol speelden.

Ruilresultaten van obligaties (Aegon)

De koers van obligaties houdt verband met de markttrente: wanneer de couponrente lager is dan de markttrente, zal de obligatie onder de 100% noteren – en vice versa. Aegon verruilde de obligaties en smeerde de gerealiseerde transactieresultaten (ruilresultaten) uit over toekomstige jaren, omdat die in feite een correctie waren op de toekomstige rente. De OK was het daarmee niet eens, enerzijds omdat deze methode bij een transactieverlies tot activering van verliezen zou leiden (schending van het *voorzichtigheidsbeginsel*), en anderzijds omdat gerealiseerde winsten in de resultatenrekening thuishoorden

(schending van het *realisatiebeginsel*). De procureur-generaal bij de Hoge Raad concludeerde echter dat er hier sprake was van een verwerkingsmethode die leidde tot een betere verwezenlijking van het *toerekeningbeginsel* en dat Aegon deze methode mocht toepassen omdat dit (destijds) gebruikelijk was in de verzekeringsbranche.⁷ De Hoge Raad verwees de zaak terug naar de OK, die zijn oordeel over de verantwoording van ruilresultaten herzag.⁸

Uitgestelde belasting (Pakhoed)

In de uitspraak van de OK over de jaarrekening van Pakhoed⁹ over 1977 was het realisatiebeginsel in het geding. Wanneer een vennootschap verlies maakt en dat mag compenseren met toekomstige – lees: niet-gerealiseerde – winsten, kan die daarvoor een vordering in de balans opnemen. Zoals Martin schrijft in zijn oratie, heeft de rechter het realisatiebeginsel terzijde geschoven.¹⁰

Botsing met beginselen in het jaarrekeningenrecht: recente jurisprudentie

Jaarrekeningen moeten betrouwbaar zijn en economische oordeelsvorming mogelijk maken. Het gaat in deze paragraaf niet zozeer om beginselen die botsen, maar om jaarrekeningen die botsen met beginselen in het jaarrekeningenrecht, in het bijzonder met het betrouwbaarheidsbeginsel. De OK is de rechtsprekende instantie die uitmaakt of een jaarrekening betrouwbaar is en voldoet aan de wet.¹¹ Klopt het dat de OK zich hierover vaker uitspreekt in het kader van de vaststelling van wanbeleid, sinds Martin deel uitmaakt van de OK? Hier volgt een overzicht van zeven recentere uitspraken.

Onzekerheid over het voortbestaan van de vennootschap (2021)

In deze zaak ging het om een rechtspersoon die in 2025 zou worden ontbonden. De OK maakt, in navolging van de RJ, onderscheid tussen *ernstige onzekerheid* over het voortbestaan en *onontkoobaarheid* van discontinuïteit. Er is sprake van *ernstige onzekerheid* over de continuïteit indien de rechtspersoon niet meer op eigen kracht aan zijn verplichtingen zal kunnen voldoen, maar er wel een reële kans bestaat dat het geheel der werkzaamheden zal kunnen worden voortgezet. Bestaat een dergelijke reële kans niet, dan is sprake van *onontkoobaarheid* van discontinuïteit.

In het geval van *ernstige onzekerheid* wordt de jaarrekening opgesteld op basis van het continuïteitsbeginsel, in het geval van *onontkoobaarheid* van discontinuïteit niet meer. Op dat laatste geval bestaat een uitzondering wanneer de rechtspersoon is opgericht voor bepaalde tijd of een besluit is genomen tot liquidatie. In dat geval mag de rechtspersoon gebruikmaken van de continuïteits-

veronderstelling mits naar verwachting aan al zijn verplichtingen wordt voldaan. In het onderhavige geval kon de rechtspersoon niet voldoen aan de verplichting aan uittredende participanten, zodat de OK oordeelde dat ten onrechte was uitgegaan van de continuïteitsveronderstelling.¹²

Waardering kapitaalbelangen (2023)

Het vraagstuk was of bepaalde investeringen van een dochtermaatschappij gezien moesten worden als *participaties* – met waardering op actuele waarde – of als *deelnemingen* – met waardering op de (veel lagere) nettovermogenswaarde? Uit art. 2:24c BW blijkt dat een belangrijke randvoorwaarde voor classificatie als *deelneming* is dat de investering duurzaam aan de eigen onderneming verbonden is. De rechtspersoon had zich niet aansprakelijk gesteld voor schulden van de dochter. Bij het ophalen van geld uit de markt was van meet af aan sprake van een exit-strategie. In art. 2:24c lid 1 BW is een rechtsvermoeden opgenomen dat sprake is van een *deelneming* wanneer 20% of meer van het geplaatste kapitaal wordt verschaft. Dit rechtsvermoeden is weerlegbaar en volgens de OK was dat vermoeden in deze zaak weerlegd.¹³ De OK concludeerde dan ook dat het niet ging om *deelnemingen* maar om *participaties* en dat waardering op actuele waarde moest plaatsvinden.¹⁴

Eigen vermogen en dividend (2021)

In deze uitspraak oordeelde de OK dat een beleid waarbij alle winst wordt gereserveerd in het algemeen niet gerechtvaardigd is.¹⁵ Wanneer de statuten bepalen dat de winst ter beschikking staat van de algemene vergadering, kan die besluiten tot (gehele of gedeeltelijke) reservering of tot (gehele of gedeeltelijke) uitkering. De algemene vergadering dient bij het nemen van het besluit tot winstbestemming de redelijkheid en billijkheid in het oog te houden. Het belang van (minderheids)aandeelhouders bij uitkering van dividend dient zorgvuldig te worden afgewogen tegen het belang van de vennootschap en de wens van de andere aandeelhouders om de winst (geheel of gedeeltelijk) aan de reserves toe te voegen. In beginsel dient de winst dan ook te worden uitgekeerd, tenzij het vennootschappelijk belang vereist dat tot (gehele of gedeeltelijke) reservering van de winst wordt overgegaan. In deze zaak ging het overigens niet om een gebrekkige jaarrekening: de weergave van het eigen vermogen was juist. Maar de besluitvorming die tot dat eigen vermogen had geleid, was onjuist.

Schuld of eigen vermogen (2019)

De vennootschap moest de verplichting aan een uitgetreden participant – zelfs wanneer die nog aandeelhouder is omdat de uitkoop nog niet is geformaliseerd – als schuld in de balans opnemen.¹⁶ Uit de toelichting op de jaarrekening bleek

dat het bedrag van deze aanspraken tot de agioreserve werd gerekend. Daarmee werd de vermogenspositie beter voorgesteld dan zij was en bood de jaarrekening niet het door art. 2:362 BW vereiste inzicht.

Verplichtingen: ontbreken van een schuld, voorziening of toelichting (2017, 2021, 2023)

In deze drie zaken was er sprake van verplichtingen die ten onrechte niet als schuld in de balans waren opgenomen en evenmin in de jaarrekening waren toegelicht. Dat leverde schending op van art. 2: 374, 375 BW, art. 2:381 lid 1 BW en/of van het vereiste inzicht in de vermogenstoestand van de vennootschap uit art. 2:362 lid 1 BW, hetgeen in elk van deze drie zaken heeft bijgedragen aan de vaststelling van wanbeleid.

In het eerste geval ging het om verplichtingen uit hoofde van geldleningen en (volmachten tot) hypotheekverstrekking.¹⁷ In het tweede geval had de vennootschap een verplichting om preferente aandelen in te kopen. Deze verplichting vormde een aanzienlijk financieel risico en kon zelfs het voortbestaan van de vennootschap bedreigen.¹⁸ In het derde geval had het bestuur van de vennootschap een factuur van een gelieerde partij in verband met werkzaamheden van zeven jaar eerder geaccepteerd en verrekend, terwijl in de jaarrekeningen over de betrokken jaren geen schuld, voorziening of een toelichting over die verplichting was opgenomen.¹⁹

Tot zover het overzicht van uitspraken van de OK over jaarrekeningen. Hierna ga ik kort in op de thematiek rond tegenstrijdige – botsende – belangen, waarover de OK zich geregeld uitsprekt. Vervolgens komen de bepalingen uit het jaarrekeningrecht over tegenstrijdige belangen aan de orde en eindig ik met de kruispeiling: een zaak waarin zowel sprake was van een tegenstrijdig belang als van een gebrekkige jaarrekening.

Tegenstrijdige belangen bij de Ondernemingskamer

In veel zaken die aan de OK worden voorgelegd, is er sprake van botsende of tegenstrijdige belangen. Het komt vaak voor dat bestuurders of aandeelhouders meer petten op hebben. Dat is niet verboden, maar uit de wet en jurisprudentie blijkt dat betrokkenen daar op een goede manier mee om moeten gaan.

Over tegenstrijdige belangen (ook wel benoemd belangenverstremgeling of vermenging van belangen) is sinds 2013 voor bestuurders van nv's en bv's²⁰ een bepaling opgenomen dat zij niet deel mogen nemen aan de beraadslaging en besluitvorming wanneer de bestuurder daarbij een direct of indirect persoonlijk belang heeft dat tegenstrijdig is met het belang van de vennootschap en de daarmee verbonden onderneming. Wanneer hierdoor geen bestuursbesluit kan

worden genomen, wordt het besluit genomen door de raad van commissarissen. Bij ontbreken daarvan, wordt het besluit genomen door de algemene vergadering, tenzij de statuten anders bepalen.

Er bestaat veel jurisprudentie van de OK en de Hoge Raad over tegenstrijdige belangen, ook al van vóór de inwerkingtreding van bovengenoemde bepaling (zie onder anderen Zwagerman, Bruil, Linders Hofstee)²¹ en er wordt veel over geschreven in ondernemingsrechtelijke vakbladen.²² Er zijn verscheidene belangen en zorgplichten in het ondernemingsrecht. Bestuurders van vennootschappen hebben zich bij de vervulling van hun taak te richten naar het belang van de vennootschap en de met haar verbonden onderneming. Uit jurisprudentie blijkt dat er bij tegenstrijdige belangen meer zorgvuldigheid moet worden betracht, met meer transparantie en/of meer waarborgen dat de transactie geschiedt onder redelijke en marktconforme voorwaarden.

Tegenstrijdige belangen in het jaarrekeningenrecht

Tegenstrijdige belangen spelen een beperkte rol in de regels voor jaarrekeningen. Bestuurders moeten transparant zijn over transacties waarin zij meer petten op hebben: art. 2:381 lid 3 BW vereist toelichting op de aard en omvang van transacties die van betekenis zijn en die niet onder normale marktvoorwaarden met verbonden partijen zijn aangegaan.²³ Dit begrip 'verbonden partijen' is weliswaar breed,²⁴ de toelichting is alleen verplicht wanneer er transacties van betekenis zijn geweest, en bovendien alleen maar wanneer die niet onder normale marktvoorwaarden hebben plaatsgevonden. Verder gelden voor jaarrekeningen van sommige soorten rechtspersonen uitgebreide verplichte toelichtingen over beloningen van bestuurders en commissarissen, waaronder over opties.²⁵ Terzijde merk ik op dat bestuurdersbeloning in opties juist probeert te bewerkstelligen dat bestuurders hun belang richten naar dat van de aandeelhouders; voor andere belanghebbenden bij de jaarrekening kan dat juist een belangenvermenging inhouden.

Tegenstrijdige belangen komen ook op een andere plek in verdeckte vorm in het jaarrekeningenrecht terug. Zo mag goodwill alleen worden geactiveerd wanneer die van *derden* gekocht is. De ratio hiervan is dat de prijs in een transactie met een partij die geen derde is, mogelijk niet onder normale marktvoorwaarden tot stand is gekomen. Er zijn geen criteria geformuleerd voor wie 'derden' zijn. Voor zover ik heb kunnen nagaan is er geen jurisprudentie over verbonden partijen en derden in het jaarrekeningenrecht en is het thema tegenstrijdige belangen in het jaarrekeningenrecht nog onontgonnen terrein.

Tegenstrijdige belangen in combinatie met een gebrekkige jaarrekening
Het is goed voorstelbaar dat tegenstrijdige belangen leiden tot gebrekkige

jaarrekeningen. Dat zou met name interessant zijn wanneer het gebrek in de jaarrekening verband houdt met het tegenstrijdig belang van de bestuurder. Wanneer bovengenoemde jurisprudentie daarop gescreend wordt, blijkt de combinatie voor te komen in een casus over schulden: een bestuurder werd wanbeleid verweten, omdat hij de vennootschap had verplicht tot inkoop van zijn eigen aandelen in die vennootschap. Een schuld op de balans of een toelichting in de jaarrekening over de terugkoopverplichting ontbrak. Tegenstrijdig belang in combinatie met een gebrekkige jaarrekening. Er is niet veel jurisprudentie van, maar het komt vast vaker voor. Misschien dat Martin meer voorbeelden kent...

Slot

Martin, onze paden hebben zich in de afgelopen 30 jaar onregelmatig maar geregeld gekruist en dat was altijd plezierig. Behalve een levendige herinnering aan je college bewaar ik ook een warme herinnering aan je aanwezigheid bij het afscheid van mijn vader; heel bijzonder dat je daarbij was. Mijn vader sprak met diep respect en groot enthousiasme over je.

Van je emeritaat begrijp ik helemaal niets; hopelijk gaat het om deeltijdemeritaat, zodat je het jaarrekeningenrecht nog een beetje verder kunt brengen. En tot slot: paden hoeven gelukkig niet te botsen, die kunnen ook gewoon kruisen.

Mr. drs. E.A. Marseille RA is zelfstandig gevestigd als adviseur, arbiter en onderzoeker op het gebied van financiële verslaggeving, onder andere voor de Ondernemingskamer.

Noten

1. Waarvan Martin later voorzitter was.
2. Toen nog IASC (International Accounting Standards Committee).
3. En inmiddels ook International Financial Reporting Standards, samen hier aangeduid als de IAS/IFRS.
4. Door middel van de Europese Verordening (EG) nr. 1606/2002.
5. Door Martin in zijn oratie 'vennootschappelijke jaarrekening' genoemd, wat wijlen Hans Beckman tot razernij kon brengen; de geconsolideerde jaarrekening is immers ook een jaarrekening van de vennootschap, zij het op andere grondslagen. Zie onder andere het commentaar bij art. 2:361 BW in Sdu Commentaar Ondernemingsrecht dat tot 2020 door Beckman werd geschreven.
6. De OK oordeelt in een samenstelling van vijf leden, waarvan twee raden-plaatsvervanger die andere expertises kunnen hebben: Martin is één van hen.
7. Daarna is er een wet gekomen om deze verwerkingsmethode expliciet toe te staan (art. 2:443 lid 3 BW) en inmiddels is die bepaling weer komen te vervallen.

8. Uit 1989 over de jaarrekening van Aegon over 1986. Ik heb geen exacte verwijzing naar de uitspraak kunnen vinden. Die moet van eind 1988 of begin 1989 zijn. Zie o.a. Oosenbrug (1990) en Van der Wel (2006).
9. Hoge Raad 26 maart 1980, ECLI:NL:HR:1980:AC6854 en Hof Amsterdam (OK), 29 mei 1980, NJ 1980, 630.
10. Hoogendoorn (1993), pag. 26. Volgens de Hoge Raad is hier overigens een keuze, maar de RJ-richtlijnen gaan nog een stapje verder: de vordering móet worden opgenomen indien in redelijkheid mag worden aangenomen dat realisatie van de belastingclaim te zijner tijd zal kunnen plaatsvinden. In 2007 en daarna lag dit thema opnieuw op de bureaus van de OK en de Hoge Raad in de zaak Spyker; de eerste zaak die de AFM als toezichthouder voor de Wtfv bij de OK aanbracht. Op 28 december 2007 oordeelde de OK dat Spyker de vordering voor uitgestelde belastingen afdoende had onderbouwd en de jaarrekening over 2006 niet hoefde te herzien. De Hoge Raad heeft de uitspraak van de OK bekrachtigd.
11. Zie daarover Marseille (2024), Willems (2024) en Van der Zanden (2024).
12. Hof Amsterdam (OK) 13 juli 2021, 13 juli 2021, ECLI:NL:GHAMS:2021:2446 (GGN-II).
13. Hof Amsterdam (OK) 10 augustus 2023, ECLI:NL:GHAMS:2023:1971 (Momentum Capital).
14. Interessant in deze zaak was dat het CBB op hetzelfde onderwerp tot een andere conclusie was gekomen. Zie daarover Marseille (2024), Willems (2024) en Van der Zanden (2024).
15. Hof Amsterdam (OK), 15 oktober 2021, ECLI:NL:GHAMS:2021:3704.
16. Hof Amsterdam (OK) 28 januari 2019, ECLI:NL:GHAMS:2019:310 (GGN-I); bevestigd door de Hoge Raad in HR 26 juni 2020, ECLI:NL:HR:2020:1137.
17. Hof Amsterdam (OK) 31 augustus 2017, ECLI:NL:GHAMS:2017:3532 (Staphorst Ontwikkeling).
18. Hof Amsterdam (OK) 1 april 2021, ECLI:NL:GHAMS:2021:892 (Priogen).
19. Hof Amsterdam (OK) 31 januari 2023, ECLI:NL:GHAMS:2023:225 (GVH Recycling).
20. Art. 2:129 lid 6 BW resp. art. 2:239 lid 6 BW.
21. Hoge Raad 1 maart 2002, ARO 2002/40; Hoge Raad 29 juni 2007, NJ 2007/420, Hof Amsterdam (OK) 26 mei 1983, NJ 1984/481.
22. Zie onder anderen De Kluiver (2023).
23. Voor de definitie van verbonden partijen verwijst RJ-richtlijn 330 naar de definitie in IAS 24.
24. Het gaat om zowel natuurlijke personen (sleutelfunctionarissen in het management van de rechtspersoon of diens moedermaatschappij) als vennootschappen waarin aandelenbelangen worden gehouden in al dan niet in dezelfde groep, en om 'overige verbonden partijen'.
25. In art. 2:383 t/m 383e BW.

Literatuur

- Beckman H (1980) De arresten van de Ondernemingskamer en Hoge Raad inzake de jaarrekening 1977 van Pakhoed. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 54(12): 546-557. <https://doi.org/10.5117/mab.54.13512>
- De Kluiver HJ (2023) Kroniek van het Ondernemingsrecht 2023: Over belangen en zorgplichten in het ondernemingsrecht en uitdagende afwegingen in en duurzaamheids-perspectief. *Nederlands Juristenblad* 98(15): 1198-1215. https://new.navigator.nl/document/id0391d92aa1d7474b99cbc53d90ec2ec5?ctx=WKNL_CSL_85

- Hoogendoorn MN (1993) Botsende beginselen in de externe verslaggeving. Rede in verkorte vorm uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar Externe Verslaggeving aan de Universiteit van Amsterdam op 19 mei 1993 (Amsterdam University Press).
- Hoogendoorn MN (2024) Conceptuele raamwerken en beginselen in 100 jaar MAB. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 98(5) (2024): 169–186. <https://doi.org/10.5117/mab.98.128957>
- Marseille EA (2024) Beschouwing bij Gerechtshof Amsterdam 10 augustus 2023, ECLI:NL:GHAMS:2023:1971 (Momentum Capital). *Tijdschrift voor jaarrekeningenrecht* jaargang 19 nr. 1, maart 2024: 32-34.
- Oosenbrug A (1990) Verslaglegging inzake ruiltransactieresultaten bij vastrentende beleggingen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 64(3): 62-77. <https://doi.org/10.5117/mab.64.15579>
- Reimers HKO (2008) De uitspraak van de Ondernemingskamer in AFM versus Spyker. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 82(7/8): 334-339. <https://doi.org/10.5117/mab.82.20850>
- Van der Wel F (2006) Ruiltransacties in de jaarverslaggeving van ondernemingen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 80(7/8): 343-351. <https://doi.org/10.5117/mab.80.20822>
- Van der Zanden PM (2024) Totalitaire tendensen bij de toezichthouder AFM? *Tijdschrift voor jaarrekeningenrecht* nr 1, maart 2024: 5-16.
- Willems JHM (2024) Ondernemingskamer of College van Beroep voor het bedrijfsleven: wie is de rechter van het jaarrekeningsrecht? *Tijdschrift voor vennootschapsrecht, rechtspersonenrecht en ondernemingsbestuur* 2024-3: 64-69.

Over recht en (financial) accounting

Peter van der Zanden

Vooraf

EY beschikte vanaf 1980 over een Bureau Vaktechniek. Binnen dat bureau was de inbreng van juristen groot. Vrijwel vanaf het begin waren daar onder anderen mr. Piet Wessel RA, prof. mr. drs. Hans Beckman RA, mr. Dorien Aleman en ondergetekende bij betrokken. In de jaren negentig werd de inbreng van 'pure' bedrijfseconomen met de komst van onder meer Martin Hoogendoorn, Frits Krens en Leo van der Tas groter. Na die komst herinner ik me de discussies met Martin waarin hij naar mijn gevoel een zekere afkeer van het 'juridische' met betrekking tot jaarrekeningvraagstukken liet blijken, hetgeen tot interessante gedachtewisselingen leidde. Hoewel ik in de recentere jaren geen discussies met Martin meer heb gevoerd, is mijn indruk dat deze mogelijke aversie niet meer bestaat. Ik kan echter gezien die gezamenlijke geschiedenis niet nalaten toch nog eens in te gaan op de betekenis die recht heeft voor (financial) accounting en de wijze waarop dit tot uitdrukking komt.

Inleiding

Iedereen die debatten tussen juristen en accountants heeft bijgewoond zal constateren dat op verschillende wijze vanuit de betrokken vakgebieden 'recht' en 'accounting' naar verschijnselen wordt gekeken. Ik zal in het navolgende trachten die beide 'blikken' op de jaarrekening en de verschillen daartussen te schetsen. In de eerste paragraaf zal aandacht worden gegeven aan kernelementen die binnen die vakgebieden van belang zijn. Vervolgens zal worden geanalyseerd op welke wijze die kernelementen elkaar in de praktijk raken. Tot slot zal een aantal voorbeelden worden gegeven van de consequenties die verschillen in benadering kunnen hebben.

Kernelementen van 'recht' en 'accounting'

Recht

In het kader van deze bijdrage beschouw ik als een van de kernelementen van het recht de normering van menselijk handelen.¹ In beginsel is het geldend recht toekomstgericht. Wat in de wetgeving is vastgelegd en in jurisprudentie is uitgewerkt, geldt voor toekomstig gelijksoortig handelen. Het geldend jaarrekeningenrecht is dus van belang voor de rechtssubjecten waarop het van toepassing is verklaard door de wetgever. Voor andere rechtssubjecten kan het

hooguit, voor zover sprake is van gelijksoortigheid, een vingerwijzing zijn voor wenselijk handelen.

Een verder in dit kader relevant onderscheid dat wel wordt gemaakt² is het onderscheid tussen:

- codificerende wetgeving: dit is wetgeving waarin bestaande gebruiken en normen in de wet worden vastgelegd; en
- modifierende wetgeving: hierin wordt door de wetgever een norm gesteld die niet noodzakelijkerwijs op een bestaande norm of een bestaand gebruik teruggaat, maar waarvan de wetgever het wenselijk acht dat op de voorgeschreven wijze wordt gehandeld. Een voorbeeld hiervan is het voorschrijven van quota voor mannen en vrouwen in bestuursfuncties.³

Een belangrijk deel van het jaarrekeningenrecht behelst 'codificerende' wetgeving. Vastgelegd werd wat al in brede kringen van het economisch verkeer, mede onder invloed van bedrijfseconomische opvattingen, gebruik was. Toch zijn er, zoals in het navolgende beschreven, elementen die als 'modifierende' wetgeving kunnen worden betiteld. Daarbij lijkt de vraag gerechtvaardigd of dit terecht is voorgeschreven c.q. of dit wenselijk was of is.

Tot slot is het in dit kader van belang om erop te wijzen dat een belangrijk element in het recht de vraag naar causaliteit is. Zo is een uitgangspunt 'belofte maakt schuld';⁴ degene die schade toebrengt, moet de veroorzaakte schade vergoeden, etc. Dit raakt aan de verantwoordelijkheid van betrokkenen en daarmee aan de risicoverdeling over betrokkenen.

Accounting

'Accounting' is een onderdeel van de bedrijfseconomie. De bedrijfseconomie richt zich met name op de economische aspecten van ondernemingen waaronder de organisatie, financiering, marketing, etc. Onderdeel daarvan is de wijze van besluitvorming binnen en inzake ondernemingen, de informatie die daarvoor nodig is en de processen om deze informatie te genereren. 'Accounting' richt zich met name op de informatievergaring en -verstrekking. Daarbij wordt nog onderscheid gemaakt tussen 'management accounting' waarmee de 'besturingsinformatie' wordt aangeduid, en 'financial accounting' waarmee de informatieverstrekking over de financiële prestaties zowel intern als aan derden wordt aangeduid. In het kader van deze bijdrage richt ik me met name op dit laatstgenoemde fenomeen. Bij het hanteren van het begrip 'accounting' in deze bijdrage wordt dan ook met name deze vorm van verslaggeving aan derden bedoeld.

Een kernelement in 'accounting' is de causaliteit tussen geldstromen enerzijds en activiteiten en gebeurtenissen in het kader van het ondernemen anderzijds. De ontvangsten door de onderneming en de uitgaven die zij doet, worden via causale relaties toegerekend aan bedrijfsgebeurtenissen. Zo worden de ontvangsten voor goederen of diensten die door de onderneming worden geleverd c.q. verricht, toegerekend aan het moment waarop de prestaties zijn afgerond. In beginsel is dit het moment van de verkrijging van de economische beschikkingsmacht waarbij ook het risico overgaat van 'verkoper' naar 'koper'.⁵ De uitgaven die noodzakelijk zijn voor het leveren van de prestatie worden aan die prestatie toegerekend en met de verantwoorde opbrengst 'gemacht'.

De verstrekte informatie heeft in beginsel betrekking op het verleden, namelijk de afgeronde prestaties in het kader van het ondernemen. Mede omdat een deel van de kasstromen na de reeds verrichte prestaties plaats kan vinden en reeds verrichte betalingen nog met toekomstige prestaties 'gemacht' moeten worden (investeringen die nog niet zijn toegerekend aan prestaties), zit in de verslaggeving ook steeds een component die de inschatting van toekomstige gebeurtenissen impliceert.

Raakvlakken recht en accounting

Accounting en recht 'raken' elkaar op veel punten. Het gaat het bestek van deze bijdrage te buiten om die punten systematisch in kaart te brengen. Ik volsta daarom met enkele punten die uit de kernelementen naar voren komen. Vervolgens zal ik nog op enkele bijzondere (detail)aspecten ingaan.

Economische beschikkingsmacht

Zowel ten aanzien van de goederen die in het kader van een onderneming worden gebruikt als die welke worden voortgebracht is de economische beschikkingsmacht een essentieel gegeven. Die beschikkingsmacht bepaalt welk risico wordt gelopen, maar creëert eveneens de kans op voordeel. De beschikkingsmacht is vrijwel altijd gebaseerd op het recht. In de Nederlandse context wordt dit beheerst door het goederenrecht en/of het verbintenissenrecht. Omdat het verbintenissenrecht een 'open systeem' is, kunnen tussen partijen afspraken worden gemaakt die de economische beschikkingsmacht over partijen verdelen en daarmee veelal ook het risico. In een internationale context, met name in landen waar 'Common law' wordt gehanteerd, dient men zich te realiseren dat het onderscheid tussen verbintenissenrecht en goederenrecht veel 'vloeiender' is dan in ons 'Civil law'-systeem. In het jaarrekeningenrecht wordt aangesloten op de economische beschikkingsmacht.⁶ Daarbij dienen, indien sprake is van een samenstel van juridische afspraken en posities, ook de

soms complexe verhoudingen tussen betrokkenen in hun samenhang te worden beoordeeld. In accountantskringen wordt dit wel aangeduid als de ‘substance’ van de verhoudingen. Het kan naar mijn oordeel niet anders dan dat binnen ‘accounting’ een redelijke juridische kennis moet bestaan omtrent de wijze waarop de beschikkingsmacht in een concrete situatie kan worden – en is – verdeeld c.q. tot welke omvang deze kan c.q. wordt overgedragen, teneinde tot een juiste verslaggeving over de economische verhoudingen te komen.

Rekening en verantwoording en/of informatieverstrekking voor beleggers – eis van vergelijkbaarheid

Historisch betrof ‘accounting’ allereerst het afleggen van rekening en verantwoording door personen die geld of goederen onder zich hadden die anderen toebehoorden.⁷ De wetgeving inzake de financiële verantwoording richtte zich dan ook in eerste instantie op deze rekening en verantwoording,⁸ zelfs indien deze verslaggeving gericht was op aandeelhouders in ‘open’ naamloze vennootschappen.⁹

De – met name door de industriële revolutie – toegenomen kapitaalverschaffing van buiten een gesloten kring van direct betrokkenen en de in vervolg daarop, met name in de Angelsaksische wereld, zich relatief snel ontwikkelende kapitaalmarkten, deed de behoefte ontstaan aan financiële verslaggeving die ook (potentiële) beleggers konden gebruiken voor hun investeringsbeslissingen. Het initiatief voor de regelgeving dienaangaande werd in de VS, via de Securities Exchange Act, gelegd bij de Securities and Exchange Commission (SEC). Ook in andere landen met een Common law-systeem kwam regelgeving inzake accounting tot stand die gericht was op beursvennootschappen. In internationaal verband werd in de zeventiger jaren van de vorige eeuw door de International Federation of Accountants (IFAC) het initiatief genomen om op basis van in vooral de Angelsaksische wereld bestaande regelgeving de International Accounting Standards (IAS) te ontwikkelen. Rond de eeuwwisseling werd dit initiatief verbreed en voortgezet als de International Financial Reporting Standards (IFRS). De EU Verordening 1606/2002¹⁰ verplicht beursvennootschappen vanaf het boekjaar beginnend vanaf of na 1 januari 2005 deze standaarden, voor zover goedgekeurd door de Europese Commissie, in hun geconsolideerde jaarrekeningen toe te passen. In het ‘Conceptual Framework’¹¹ dat aan deze regelgeving ten grondslag ligt werd aanvankelijk het afleggen van rekening en verantwoording (stewardship) naast het informeren van (potentiële) beleggers als doel geformuleerd. In recentere versies van het ‘Conceptual Framework’ is ‘stewardship’ nog slechts vermeld als een van de (mogelijke) aspecten van de informatievoorziening aan beleggers.

Bij het, nog steeds in het vennootschapsrecht verankerde, afleggen van rekening en verantwoording ligt de nadruk op het verschaffen van voldoende inzicht en het verstekken van een getrouw beeld omtrent vermogen en resultaat,¹² waarbij volgtijdelijke en gelijktijdige stelselmatigheid een vereiste is.

Dergelijke eisen zijn min of meer vanzelfsprekend ook te stellen aan de informatie voor beleggers. Voor deze laatsten is echter de onderlinge vergelijkbaarheid tussen ondernemingen ook van belang, omdat dit de investeringsbeslissing vergemakkelijkt van de (potentiële) belegger met betrekking tot de onderneming(en) waarin deze wenst te investeren. Dit leidt ertoe dat er voor de IASB een steeds aanwezige druk bestaat om mogelijk in het kader van rekening en verantwoording zeer verantwoorde waarderings- en presentatie-methoden te beperken, omdat deze de vergelijkbaarheid bemoeilijken.

Bij de wetgever en anderen bij de regelgeving betrokkenen lijkt de tendens te bestaan om de aanpak van IFRS als voorbeeld te nemen, en dus tot beperking van mogelijke alternatieve methoden van verantwoording te komen. Vanuit het perspectief van de juridische verplichting tot het afleggen van rekening en verantwoording dringt zich naar mijn oordeel de vraag op of het niet wenselijk is om voor niet-beursgenoteerde ondernemingen meer vrijheid in de opzet van de verantwoording toe te staan, omdat vergelijkbaarheid hier geen essentiële eis is.

CSRD: modifierende wetgeving?

Recent zijn aan grote ondernemingen, via de Europese Corporate Sustainability Reporting Directive¹³ (CSRD) aanvullend op de reeds bestaande verplichting tot het opnemen van niet-financiële informatie in het bestuursverslag, uitgebreide verplichtingen opgelegd om in het bestuursverslag informatie te verstrekken over hun duurzaamheidsprestaties, oftewel hun impact op milieu, maatschappij en goed bestuur (waaronder HR- en sociale aspecten, verantwoord ondernemingsbestuur en verantwoordelijkheid in de keten). De verplichting wordt eerst opgelegd aan de allergrootste ondernemingen, maar voorzien is dat ook andere grote ondernemingen (van openbaar belang /beursgenoteerd) op termijn aan dergelijke verplichtingen moeten voldoen. Duidelijk is dat deze verplichtingen grote administratieve lasten zullen veroorzaken met betrekking tot het verzamelen van de gewenste informatie maar ook met betrekking tot de rapportering. Dergelijke kosten hebben, begrijpelijkerwijs, invloed op de economische prestaties van ondernemingen. Hoewel de informatie voor maatschappelijke beleidsvorming en wellicht voor de beoordeling van het maatschappelijk voortbestaan van de onderneming op langere termijn van belang (kan) zijn, is het economisch nut van de verstrekte informatie moeilijk te becijferen. Dit terwijl in internationaal verband de veroorzaakte kosten de

concurrentie beïnvloeden. De vraag lijkt gerechtvaardigd of hier geen sprake is van modificerende wetgeving, waaromtrent in het totstandkomingsproces onvoldoende aandacht is besteed aan het creëren van draagvlak dat met name ook voor modificerende wetgeving noodzakelijk is. Daartoe zou een (internationale) kosten-batenanalyse kunnen behoren en de vraag of het beoogde doel op deze wijze het meest efficiënt wordt bereikt.

Die twijfel komt naar mijn oordeel ook naar voren uit een voorstel van de Europese Commissie, het zogenoemde Omnibus I-pakket,¹⁴ om de recent opgelegde regels voor de duurzaamheidsrapportage te vereenvoudigen. Het doel is om de administratieve lasten voor bedrijven te verminderen. Dit is inmiddels in 2025 in (voorstellen voor) wetgeving¹⁵ omgezet.

De achterliggende vraag is of in de samenwerking van de juristen met de accountants die ongetwijfeld ook bij de totstandkoming zijn betrokken, in voldoende mate de enorme ‘accounting’-inspanningen aan de orde zijn gekomen, die deze juridische verplichtingen met zich meebrengen.

Voorschriften voor niet-beursgenoteerde vennootschappen

Met betrekking tot de wettelijke voorschriften inzake het opmaken en openbaar maken van jaarrekeningen is het interessant om op te merken dat binnen de Europese Unie deze voorschriften in het vennootschapsrecht zijn verankerd en in belangrijke mate zijn geharmoniseerd. In het vennootschapsrecht wordt nauwelijks onderscheid gemaakt tussen ter beurse en niet ter beurse genoteerde vennootschappen. De vennootschapsrechtelijke regels volgen in grote lijnen hetzelfde patroon.

In de laatste decennia zijn, via afzonderlijke Europese richtlijnen voor vennootschappen die op de kapitaalmarkt actief zijn, nadere regels gesteld. Men heeft zich, zo meen ik te kunnen waarnemen, laten inspireren door de Angelsaksische regels.

Bijzonder is dat bijvoorbeeld in de VS, voor zover mij bekend, voor niet-beursgenoteerde ondernemingen (privately owned companies) noch op federaal niveau noch op het niveau van de individuele staten voorschriften bestaan omtrent de inrichting en/of het openbaar maken van jaarrekeningen. De vraag dringt zich op of, in het kader van de naar het schijnt door iedereen gewenste deregulering, geen onderzoek door juristen en accountants zou moeten worden gedaan naar de voor- en nadelen van deze verplichtingen voor ‘privately owned’ ondernemingen.

Causaliteit

Opvallend is dat, zoals in het voorgaande werd opgemerkt, zowel in het recht als in 'accounting' causaliteit een belangrijke rol speelt. Al richt de causaliteitsvraag in het recht zich op de gevolgen van handelingen en toestanden die soms niet beoogd zijn, terwijl de causaliteit in 'accounting' zich juist richt op beoogde effecten. In het recht is het een cruciaal concept waaromtrent veel is geschreven en ook theoretische benaderingen zijn ontwikkeld.

De causaliteit in de bedrijfseconomie en daarmee ook in 'accounting' richt zich met name op de vraag welke uitgaven in het voortbrengingsproces noodzakelijk zijn, en op welke wijze deze uitgaven aan producten en diensten kunnen worden toegerekend. Dit laatste komt dan vooral in de verschillende methoden van kostprijsberekening (een onderdeel van 'management accounting') naar voren.

Met name bij complexere situaties, waarbij bijvoorbeeld uitgaven voor het geheel van de organisatie worden gedaan of in het algemeen belang dan wel uitgaven die gezamenlijk betrekking hebben op meerdere producten (het probleem van de gezamenlijke kosten), kunnen vraagstukken rijzen die ook raken aan de waardering van bepaalde vermogensbestanddelen. De vraag mag mijns inziens gesteld worden of wellicht de juridische literatuur over causaliteit niet behulpzaam zou kunnen zijn voor het vinden van nieuwe invalshoeken omtrent causaliteit in 'accounting'.

Enkele voorbeelden

Op basis van de veelheid van aspecten die vanuit een juridische invalshoek kunnen worden geformuleerd ten behoeve van 'accounting', wil ik nog enkele – betrekkelijk willekeurig gekozen – voorbeelden van vraagstukken geven.

Weergave gebouwen en terreinen/immateriële activa

Onder deze post pleegt in de balans de (economische) beschikkingsmacht over grond en gebouwen te worden weergegeven. In het voorgaande is reeds vermeld dat tussen bijvoorbeeld het continentaal Europese recht (Civil law) en het Angelsaksische recht (Common law) op het gebied van onderscheid tussen goederenrecht en verbintenissenrecht een aanzienlijk verschil bestaat. In dat verband kan de vraag gesteld worden of de (omvang) van de beschikkingsmacht binnen beide systemen hetzelfde is. Indien daartussen aanzienlijke verschillen bestaan, is de vraag of het 'economisch profiel (risico)¹⁶ van het bezit gelijk is. Indien sprake is van een geconsolideerde balans waarop de beschikkingsmacht over grond en gebouwen in verschillende jurisdicties samengevoegd wordt weergegeven, hebben de opstellers en controleurs dan vastgesteld dat de

weergave voldoende duidelijk (getrouw) is zodat de gebruiker van de financiële verslaggeving juiste conclusies kan trekken?

Wellicht nog prominenter dringt zich deze vraag op bij immateriële activa, meer in het bijzonder bij intellectuele eigendom. De wetgeving/regelgeving rond intellectuele eigendom, de registratie daarvan en de aan eventuele registratie te ontleen rechten lijken internationaal per land aanmerkelijk te verschillen. Deze verschillen kunnen onder omstandigheden waarschijnlijk tot aanzienlijke verschillen in economisch risico (inbreuk, overdraagbaarheid, etc.) leiden. In hoeverre behoren deze eventuele verschillen in een geconsolideerde jaarrekening tot uitdrukking te komen om de gebruiker te behoeden voor onjuiste gevolgtrekkingen?

Hypothecaire vorderingen

Hypothecaire vorderingen geven in Nederland, zoals bekend, de geldgever het recht om, bij het in gebreke blijven van de schuldenaar, het onderpand publiekelijk te verkopen om zijn vordering te innen. Daarmee bestaat in het algemeen een behoorlijke zekerheid dat de vordering zal kunnen worden geïncasseerd. Veelal wordt de 'mortgage' in de Angelsaksische context als het verstrekken van een hypothecaire zekerheid aangemerkt. De rechtsfiguur is echter in sommige gevallen aanzienlijk afwijkend van de hypothecaire zekerheid zoals wij die kennen. Zo wordt in de meest sterke vorm in de VS de eigendomstitel bij het aangaan van de lening overgedragen aan de leninggever, om pas na aflossing terug te worden overgedragen.¹⁷ Indien voor de aflossing de leningnemer in gebreke blijft, komt het voor dat deze, met achterlating van de sleutel, vertrekt. Door het ontbreken van 'een burgerlijke stand' waarin alle inwoners zijn te vinden rest er dan niets anders dan het in bezit houden, eventueel gevolgd door verkoop door de leninggever.

De vraag dringt zich op of, zeker gezien bijvoorbeeld de internationale regelgeving voor banken (Basel III),¹⁸ iedereen zich voldoende bewust is van de juridische verschillen tussen de zekerheidsstelling in de diverse landen en de gevolgen die dit heeft voor het risicoprofiel van de daaraan gekoppelde leningen. Zijn de opstellers van de financiële verslaggeving voldoende juridisch geïnformeerd en wat betekenen de verschillen ingeval van consolidatie?

Pensioenverplichtingen

Internationaal gezien heeft Nederland een bijzonder pensioenstelsel. In vergelijking met een belangrijk aantal andere Europese landen is het staatspensioen (AOW) relatief laag. Dit heeft tot gevolg gehad dat de ondernemingspensioenfondsen en bedrijfstakpensioenfondsen goed ontwikkeld zijn. Een belangrijk verschil

tussen de regelingen inzake staatspensioenen en ondernemingspensioenen is dat staatspensioenen veelal via een omslagstelsel dan wel vanuit de algemene middelen worden betaald, terwijl voor de ondernemingspensioenen het kapitaaldekkingssysteem wordt gehanteerd, waarbij (een belangrijk deel van) de verplichtingen reeds zijn 'ingespaard'. Zoals bekend is het pensioenstelsel in Nederland recent ingrijpend gewijzigd, maar de basis is in de kern hetzelfde gebleven. Dit wil zeggen dat werkgevers en werknemers bijdragen aan het vermogen in het pensioenfonds, dat deze gelden belegt en daaruit de toegezegde pensioenen betaalt. Een en ander is gegoten in de vorm van een drie-partijen-overeenkomst tussen werkgevers, werknemers en het pensioenfonds. De wijzigingen die in het pensioenstelsel zijn aangebracht werden mede 'getriggerd' door nieuwe internationale regelgeving (IFRS, IAS 19, IAS 39 en IAS 40). In die internationale regelgeving zijn de regels voor waardering van de beleggingen en de becijfering van de verplichtingen (waarbij overigens geen aanwijzing wordt gegeven omtrent een van de belangrijkste parameters – de disconteringsvoet voor de verplichtingen) opgenomen. Er wordt echter niet ingegaan op de juridische structurering van de rechten op bijdragen door de werkgever en de werknemer, de wijze van beleggen en de uitbetaling van de toegezegde pensioenen. De regelgeving lijkt sterk opgesteld vanuit de Angelsaksische regels inzake trusts. De vraag lijkt gerechtvaardigd of de regelgeving voldoende adequaat is om inzicht te geven in de consequenties van het Nederlandse pensioenstelsel, zeker als deze gegevens worden samengevoegd in consolidaties met de verplichtingen inzake pensioenen in andere landen.

Ook hier lijkt het raadzaam dat de verantwoordelijken voor de financiële verslaggeving zich ter zake verstaan met (gespecialiseerde) juristen.

Eigen vermogen

Hoewel het vennootschapsrecht in de Europese Unie in aanzienlijke mate is geharmoniseerd, bestaan er nog aanmerkelijke verschillen met betrekking tot het samenbrengen en terugbetalen van risicodragend vermogen, de uitkering van gegenereerde vermogensaccres alsmede zeggenschap van de verschaffers van dit vermogen over de handelingen dienaangaande. Met betrekking tot landen buiten die EU zijn de verschillen nog groter.

Door een (aanzienlijk) deel van de juristen wordt een onderscheid gemaakt tussen de Angelsaksische zienswijze op de vennootschap en de continentaal Europese zienswijze. De Angelsaksische zienswijze wordt gedefinieerd als de 'instrumentele visie' waarbij de verschaffers van het risicodragend vermogen worden aangemerkt als de 'owners' van de vennootschap die fungeren als 'principals', waarbij het management van de vennootschap 'agents' zijn die

in een fiduciaire rol de belangen van de 'principals' moeten behartigen.¹⁹ De Europese visie wordt als 'institutioneel' aangeduid, waarbij de vennootschap als deelrechtsorde wordt gedefinieerd waarin de aandeelhouders als 'leden' van die deelsrechtsorde worden beschouwd.²⁰ Het bestuur, dat het beleid bepaalt, en ook de toezichthouders op het bestuur, de raad van commissarissen, behoren het vennootschappelijk belang te dienen waarbij het vennootschappelijk belang het 'gewogen belang' van alle bij de onderneming betrokken partijen is.

Het verschil in visie lijkt ook tot uitdrukking te komen in de wijze waarop in de Angelsaksische jaarrekeningen het eigen vermogen met de omschrijving 'Owners Equity' wordt weergegeven. Dit is in beginsel het verschil tussen 'assets' en 'liabilities' waarbij onder de 'liabilities' kort gezegd alle toekomstige betalingen worden begrepen waaraan de onderneming zich niet kan onttrekken. De splitsing binnen het 'Owners Equity' vindt vervolgens plaats op basis van de posities die de verschillende 'owners' innemen, waarbij er soms een aanzienlijk variatie in rechten bestaat.

Van oudsher was in Europa sprake van de inbreng door aandeelhouders van het eigen vermogen. Daaromtrent bestonden en bestaan vennootschapsrechtelijke voorschriften. Eventueel ter beschikking gesteld vermogen met een hybride karakter (bijvoorbeeld verplicht converteerbare achtergestelde leningen) werd veelal gesplitst in componenten.

De internationale regelgeving die voor beursvennootschappen verplicht is (IFRS), is Angelsaksisch geïnspireerd en lijkt dan ook duidelijk aan te sluiten op de (instrumentele) Angelsaksische opvattingen.

De vraag is of, mede gegeven het feit dat de beschikking over het eigen vermogen – dat in de Europese opvattingen de vennootschap toebehoort en niet de leden van de deelrechtsorde (die daar overigens wel uitiem over kunnen beschikken) – en de aanwending hiervan gebonden is aan de regels van het vennootschapsrecht, het wel zo'n wenselijke situatie is dat de verantwoording in de financiële verslaggeving daarvan lijkt af te wijken.

Afrondend

Zoals hiervoor beschreven lijken er nog vele mogelijkheden voor juristen en degenen die zich met accounting bezighouden om van elkaar te leren. In mijn actieve periode heb ik de uitwisseling van ideeën en opvattingen langs deze lijnen altijd inspirerend gevonden. Martin was vaak deelgenoot in deze uitwisseling. Nu Martin bij de aanvang van zijn emeritaat ongetwijfeld nog doorgaat als Raad in de Ondernemingskamer van het Gerechtshof Amsterdam en zich dus zal blijven bewegen in kringen van juristen, zowel in het gremium waarin hij zich bevindt als in de rechtszaal tegenover hem, wens ik hem toe dat

hij op dezelfde wijze als ik kan genieten van de soms zeer tegenstrijdige visies op verschijnselen die zich bij ondernemingen aandienen.

Em. Prof. dr. mr. P. van der Zanden RA was partner bij EY, hoogleraar Financial Accounting aan Nyenrode Business University en Tilburg University, en was tevens onder meer raadsheer-plaatsvervanger Gerechtshof Den Haag en in het College van Beroep voor het bedrijfsleven.

Noten

1. Zie voor uitgebreidere beschouwingen Hirsch Ballin E (2024) *Methoden en perspectieven van rechtswetenschap*. Boom Juridische uitgevers.
2. Koopmans T (1970) De rol van de wetgever. In: *100 jaar rechtsleven*, Zwolle, p. 221 e.v.
3. Wet van 29 september 2021 tot wijziging van Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek in verband met het evenwichtiger maken van de verhouding tussen het aantal mannen en vrouwen in het bestuur en de raad van commissarissen van grote naamloze en besloten vennootschappen.
4. Het adagium 'Pacta sunt servanda' uit het Romeinse recht.
5. Zie Beckman H (1988) Economische beschikkingsmacht: Grondslag voor vermogensverantwoording en winstnemng, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 62(7/8): 325-341.
6. Zie noot 5.
7. Zie Soll J (2014) *The Reckoning, Financial Accountability and the rise and fall of nations*, New York, Basic Books, a member of the Perseus Books Group.
8. Zie bijvoorbeeld de bepalingen in het Wetboek van Koophandel, zoals ingevoerd in 1838.
9. Zie Novelle van 1929 met wijziging van het Wetboek van Koophandel met betrekking tot de bepalingen omtrent verslaggeving door naamloze vennootschappen.
10. Verordening (EG) nr. 1606/2002 van het Europees Parlement en de Raad van 19 juli 2002 betreffende de toepassing van internationale standaarden voor jaarrekeningen.
11. <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/conceptual-framework.html/content/dam/ifrs/publications/html-standards/english/2025/issued/cf/>
12. Bijvoorbeeld art. 2: 101 en 210 BW zijn van deze verantwoordingsplicht een uitdrukking, waarbij in art. 2: 362 BW en de verdere bepalingen uit Titel 9 BW2 verder invulling wordt gegeven aan het vereiste inzicht en het getrouwe beeld van vermogen en resultaat.
13. Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting.
14. https://commission.europa.eu/publications/omnibus-i_en
15. Proposal (2025/80) for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directives (EU) 2022/2464 and (EU) 2024/1760 as regards the dates from which Member States are to apply certain corporate sustainability reporting and due diligence requirements en Proposal (2025/81) for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directives 2006/43/EC, 2013/34/EU, (EU) 2022/2464 and (EU) 2024/1760 as regards certain corporate sustainability reporting and due diligence requirements.

16. Met 'economisch profiel' worden hier de risico's (en kansen) bedoeld die aan het beschikken over het goed verbonden zijn. Bijvoorbeeld: kan de beschikkingsmacht over het goed door verstrijken van de tijd of door andere omstandigheden terugvallen op een vorige bezitter?
17. <https://uollb.com/blogs/uol/legal-mortgage-vs-equitable-mortgage>: A legal mortgage is the most secure and common form of mortgage. It is created by transferring the legal title of the property to the lender (mortgagee), with the understanding that the title will revert to the borrower (mortgagor) once the loan is fully repaid. Legal mortgages are governed by strict statutory requirements, particularly under the Law of Property Act 1925, which mandates that a legal mortgage must be created by deed. The lender holds a legal interest in the property, granting it strong rights, including the right to take possession of the property or sell it to recover the loan if the borrower defaults. These rights can usually be exercised without the need for a court order.
18. <https://www.banken.nl/bibliotheek/basel-III>.
19. Zie Jensen M, Meckling W (1976) Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure, *Journal of Financial Economics*, 1976.
20. Van Van Schilfgaarde P, Winter JB, Wezeman JDM, Schoonbrood (2022) *Van de BV en de NV*. Kluwer, Deventer. Hoofdstuk 1, De vennootschap als rechtspersoon en deelrechtsorde.

Vriendelijk, deskundig en doortastend – Martin ten voeten uit

Philip Wallage

Met veel plezier draag ik bij aan dit *Liber Amicorum* voor Martin Hoogendoorn.

Onze wegen hebben zich op verschillende momenten gekruist: vanaf zijn promotie aan de Erasmus Universiteit, tot zijn hoogleraarschap aan de Universiteit van Amsterdam en zijn latere werkzaamheden bij EY en diverse onderzoeksinstituten. Het is mij een genoegen om hier enkele persoonlijke herinneringen te delen aan Martin als collega, mederedacteur en vriend.

Mijn eerste ontmoeting met Martin dateert uit 1990, toen hij zijn proefschrift 'Stelselwijzigingen in de jaarrekening' aan de Erasmus Universiteit Rotterdam verdedigde. Ik zat in de zaal, zelf midden in de afronding van mijn eigen proefschrift. Indruk maakte vooral zijn antwoord op een lastige vraag over de juistheid van een toegepaste statistische methode. Zonder omhaal stelde hij – in mijn woorden – dat hij de methode zorgvuldig had besproken met een statisticus en daar volledig achter stond. Kort, krachtig en overtuigend. Het type antwoord dat meteen vertrouwen wekte.

Enkele jaren later kruisten onze wegen zich opnieuw, toen Martin in 1993 aantrad als jong hoogleraar Externe Verslaggeving aan de Universiteit van Amsterdam. Hij werd al snel vakgroepvoorzitter en gaf op zijn kenmerkende manier richting aan de opleiding: vriendelijk en menselijk, maar ook doortastend. Martin was een geweldig docent – betrokken, deskundig en altijd met oog voor studenten en collega's. Het was dan ook een gemis toen hij in 2004 terugkeerde naar zijn alma mater.

Ondanks zijn drukke werkzaamheden bij EY en in de academische wereld heeft Martin altijd intensief bijgedragen aan onderzoek, onder meer door promovendi te begeleiden en artikelen te schrijven. Veel plezier heb ik beleefd aan onze samenwerking bij het Maandblad voor Accountancy en Bedrijfs-economie (*MAB*). Als voorzitter van de kernredactie gaf Martin richting aan de verdere ontwikkeling van het blad. Hoogtepunten waren ongetwijfeld de jaarlijkse *MAB*-diners, waar de (onbezoldigde) kernredactieleden een weekendje uitgingen naar een te goeder naam en faam bekend hotel. Daar verwelkomde hij het in avondkleding gestoken gezelschap bij het jaarlijkse diner steevast met de hem typerende woorden "Beste *MAB*-vrienden en -vriendinnen."

Daarnaast ontmoette ik Martin in zijn functies bij het Limperg Instituut, waar hij jarenlang het accountancyonderzoek in Nederland heeft gestimuleerd. Ook in de Permanente Werkgroep Accountancy (PWA) speelde hij als lid en

voorzitter een belangrijke rol. Een bijzondere herinnering bewaar ik aan onze gezamenlijke inspanningen voor de totstandkoming van de eindtermen van de accountantsopleiding binnen de CEA. In een hotel in Driebergen hebben wij daar de laatste hand gelegd aan de Eindtermen 2016.

Soms kwamen we elkaar in andere hoedanigheden tegen. Martin bij EY, ik bij KPMG, en met Arie Verberk als collega-hoogleraar en directeur van Martinair. Op zijn uitnodiging gaven wij onze visie op een waarderingsvraagstuk. Waar dat precies over ging, herinner ik me eerlijk gezegd niet meer. Wel het decor: een vergaderkamer met een schitterend uitzicht over de landingsbaan.

Wat blijft hangen is niet zozeer het vraagstuk, maar de samenwerking. Martin was altijd een bijzonder plezierige en betrouwbare collega – én bovenal een fijn mens.

Beste Martin, dank voor de vele jaren van samenwerking, inspiratie en collegialiteit.

Ik wens je nog vele gezonde en gelukkige jaren toe – samen met Karin, en met de voldoening dat je aan het onderwijs, onderzoek en de praktijk een blijvende bijdrage hebt geleverd.

Em. Prof. dr. Ph. Wallage RA, Universiteit van Amsterdam/Vrije Universiteit.

Vraagbaak voor accountants

Remko Renes

Het was een koude ochtend in januari, halverwege de jaren negentig. Buiten was het nog donker. In het gebouw van de Universiteit van Amsterdam op het Roeterseiland was het op dat moment al warm, maar de lichten waren nog gedoofd. Binnen, na de entree en hal, direct links om de hoek brandde toch licht in één kamer. In die lange, smalle kamer zat een lange, nog jonge man aan een bureau, met naast hem een attachékoffer. "Zoekt u iemand?" vroeg hij. "Ik ben op zoek naar de ruimte waar de bijeenkomst met meneer Simunic plaatsvindt. Weet u waar dat is?" En de vriendelijke man wees mij keurig de weg naar het zaaltje waar mijn academische oriëntatie startte met een toen nog zeldzaam groepje promovendi in de accountancy. Die behulpzame jonge man was Martin Hoogendoorn en hij zat 's ochtends vroeg zijn colleges van die dag voor te bereiden.

Afgestudeerd als econoom en accountant aan de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) oriënteerde ik mij op een andere academische omgeving, aanvullend op mijn werkzaamheden als openbaar accountant. Inmiddels concludeer ik tevreden dat ik de academische omgeving en het opleiden van accountants nooit heb verlaten.

In 2018 belde ik als lid van de Raad voor de Praktijkopleidingen met Martin over de wens van de NBA en de Commissie Eindtermen Accountantsopleiding (CEA): integratie van de theorieopleiding en de praktijkopleiding met een afsluitend geïntegreerd slotexamen. "Martin, weet jij wat de beweegredenen waren van de CEA om in 2016 bij de herziening van de eindtermen te pleiten voor een geïntegreerd slotexamen en hoe dat eruit zou moeten zien?" En diezelfde vriendelijke – inmiddels iets oudere – man zette keurig de contouren uiteen. De eerste geïntegreerde slotexamens op 15 januari 2020 zijn mede door Martin in potlood geschetst. Inmiddels worden bijna 1.000 examens per jaar afgenomen.

Afgelopen zomer liep ik over de vijfde verdieping van het Van der Gootgebouw en zocht ik als extern deskundige de ruimte waar ik mijn mede-examinator en eerste kandidaat zou treffen voor mondelinge examens Inrichtingsleer. De ruimte kon ik niet vinden, maar in een kamer aan de Noordzijde zat een weer iets oudere lange man, met – naar het schijnt – dezelfde attachékoffer, die vroeg: "Wie zoek je, Remko?" En Martin wees mij vervolgens keurig de weg naar die ene vissenkomp aan de andere zijde van de liftschacht waar vanwege ruimtegebrek die dag de examens zouden plaatsvinden.

Met het emeritaat van Martin verdwijnt een belangrijke vraagbaak voor accountants. Voor mij en voor vele anderen is hij een groot voorbeeld, door altijd op een vriendelijke en keurige manier studenten, collegae, accountants en vele anderen de weg te wijzen. En Martin, laten we eerlijk zijn: zelfs bij je emeritaat vertrouw ik erop dat je, met je attachékoffer in je hand en met die vriendelijke glimlach, blijft opduiken om ons keurig net dat ene gangetje verder te helpen.

Drs. R. Renes RA is EUR/ESAA alumnus en academisch directeur accountantsopleidingen bij Nyenrode Business Universiteit.

Bewondering

Roger Dassen

Beste Martin,

Ik heb altijd met buitengewoon veel bewondering gekeken naar de manier waarop jij vele decennia lang op velerlei gebied hebt gewerkt aan de kwaliteit en relevantie van jaarverslaggeving en accountancy in Nederland. Als serieuze wetenschapper, als vaktechnisch geweten binnen EY, als bevlogen opleider, als standard setter, en ten slotte als langjarige leider van het MAB.

Het is niet veel mensen gegeven om op zulke uiteenlopende terreinen te excelleren, en bovendien om de synergie te vinden tussen die terreinen. Maar jou is dat met verve gelukt. Doorzettingsvermogen, ijver, integriteit en een aanstekelijk enthousiasme waarmee jij teams kunt bouwen en verbinden hebben jou in staat gesteld om die unieke positie in te nemen.

Alhoewel wij ook in de komende jaren ongetwijfeld nog bijdragen van jou in het beroep zullen zien, is jouw afscheid als hoogleraar natuurlijk een moment om jouw grote bijdrage te markeren.

Op het persoonlijke vlak heb ik altijd met buitengewoon veel plezier met jou aan tafel gezeten. Altijd inspirerend en geïnteresseerd, een bijzonder talent om te zenden, maar ook om heel goed te luisteren; dat maakt jou tot een zeer gewaardeerde gesprekspartner.

Heel veel plezier in de volgende hoofdstukken in jouw leven, die je ongetwijfeld weer met begeestering zult schrijven. Petra en ik zien ernaar uit om weer eens met Karin en jou letterlijk en figuurlijk aan tafel te mogen zitten.

Hartelijke groet,

Roger

Prof. dr. R. Dassen is professor of Auditing at the department of Accounting of the Vrije Universiteit Amsterdam and CFO of ASML.

Accountant en financieel-economische criminaliteit

Peter Diekman

Inleiding

Het is inmiddels zo'n 37 jaar geleden dat de accountant voor het eerst werd geconfronteerd met een meldingsplicht ten aanzien van fraude. Meningsuiting 14 van het toenmalige Koninklijk NIVRA met als titel 'De verantwoordelijkheid van de accountant met betrekking tot fraude' werd in 1988 uitgevaardigd in een poging helderheid te scheppen in een lang bestaande discussie binnen het beroep. Is de accountant nu wel of niet verantwoordelijk voor fraude en zo ja, wat is die verantwoordelijkheid dan? Het standpunt was duidelijk. Het management is verantwoordelijk voor de fraude en ook om die te voorkomen. De accountantscontrole is er niet op gericht om fraude te ontdekken, zij het dat de accountant wel een 'signalerende taak' heeft en dus alert moet zijn op aanwijzingen voor fraude.

Het jaar 1988 was in dit verband ook in een ander opzicht een belangwekkend jaar. Het is het jaar waarin Prof. Blokdijs zijn beroemde artikel schreef over axiomatisch voorbehoud en daarin uitleg gaf over het onderscheid tussen kwalitatief en kwantitatief axiomatisch voorbehoud (Blokdijs 1988).

Accountants opereerden in die tijd met weinig of geen wettelijke bepalingen, laat staan wettelijke bescherming, als het gaat om het melden van fraude. In vaktechnische discussies werd destijds de stelling gehuldigd dat de accountant juridisch voldoende was beschermd als aan de vaktechnische normen werd voldaan. Die normen bevonden zich in die tijd overigens in een soort van embryonaal stadium en waren zeker onvergelijkbaar met het normenkader dat we vandaag hebben.

In deze bijdrage wil ik nader ingaan op de verantwoordelijkheid van de accountant voor fraude. Eigenlijk is dit niet de juiste aanduiding. Fraude is een onderdeel van de bredere financieel-economische criminaliteit (FEC) en kent verschillende verschijningsvormen, waaronder fraude. Daarnaast kan worden gedacht aan corruptie, oplichting, diefstal en natuurlijk witwassen. Vanuit het perspectief van het strafrecht kan witwassen worden aangemerkt als een kapstokartikel. Veel vormen van FEC zijn nauw verwant aan witwassen en leiden in de meeste gevallen tot (wettelijke) meldingsplicht van de accountant. Ik zal eerst ingaan op het fenomeen van de meldingsplicht. Vervolgens ga ik in op de verwantschap tussen de verschillende vormen van financiële criminaliteit en de relatie met witwassen. Ten slotte probeer ik enkele conclusies te trekken

over de verantwoordelijkheid van de accountant met een verwijzing naar de standaarden en wettelijke bepalingen.

Meldingsplicht

Meldingsplicht van de accountant met betrekking tot fraude bestaat sinds 1988. De Meningsuiting 14 kan worden gezien als een eerste officiële uitspraak van de beroepsorganisatie over de verantwoordelijkheid van de accountant voor fraude. De verantwoordelijkheid voor fraude werd duidelijk bij het bestuur van de gecontroleerde entiteit neergelegd. De accountant kreeg een meldingsplicht naar het bestuur. De externe meldingsplicht werd een feit bij de inwerkingtreding van de Wet toezicht kredietwezen in 1992 en de Wet toezicht verzekeringsbedrijf in 1993. Op grond van deze wetten heeft de externe accountant de plicht om fraude te melden aan de toezichthouder bij de controle van banken en verzekeringsmaatschappijen. De meldingsplicht reikt verder. Wanneer de accountant bij de uitvoering van de controle tot de conclusie komt dat sprake is van handelen in strijd met de wet, er sprake is van dreigende discontinuïteit of wanneer geen goedkeurende verklaring kan worden gegeven, moet dit terstond met redenen omkleed aan de toezichthouder worden gemeld. Ook art. 26, lid 2 Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta) legt aan de accountant een meldingsplicht op, in dit geval aan de politie.

De hiervoor genoemde meldingsplichten zien toe op de accountant die is belast met de controle van de jaarrekening, in casu de externe accountant. Deze meldingsplichten zijn niet van toepassing op accountants die andere werkzaamheden verrichten noch op externe accountants die beoordelings- en samenstelopdrachten uitvoeren. Met andere woorden: de reikwijdte ten aanzien van de beroepsgroep is beperkt.

De Wwft

Bij de invoering van de Wet melding ongebruikelijke transacties in 1994, later vervangen door de Wet ter voorkoming van witwassen en financiering van terrorisme (Wwft), is een meldingsplicht voor de accountant in de wet opgenomen. De meldingsplicht ziet op externe accountants en forensisch accountants, zowel als natuurlijk persoon en als rechtspersoon. Dienstverleners die geen accountant zijn, maar vergelijkbare diensten verrichten als een accountant, zoals bijvoorbeeld boekhoudkantoren of bedrijven die loonadministraties verrichten, vallen ook onder dezelfde meldingsplicht op grond van het 'level playing field'-beginsel. De accountant heeft uit hoofde van de Wwft de plicht om onverwijld een melding te doen aan de financiële inlichtingeneenheid Nederland (FIU-NL) wanneer er sprake is van een (voorgenomen) ongebruikelijke transactie waarbij de

accountant aanleiding heeft om te veronderstellen dat deze verband kan houden met witwassen of financieren van terrorisme. Hierbij geldt dat de accountant zelf een afweging moet maken om te bepalen in hoeverre er aanleiding is om te veronderstellen of een transactie al dan niet verband houdt met witwassen of terrorismefinanciering. Dit betekent dat de accountant op basis van subjectieve indicatoren moet bepalen of sprake is van een verband met witwassen en zo ja, dan leidt dat tot een plicht de transactie te melden aan de FIU-NL.

Daarnaast heeft de wetgever een groep transacties aangegeven die te allen tijde aanleiding geeft om aan de FIU-NL te worden gemeld. Daarbij gaat het om: "Een transactie voor een bedrag van € 10.000,- of meer, betaald aan of door tussenkomst van de instelling (*'de accountant'* – PD) in contanten, met cheques aan toonder, een vooraf betaald betaalinstrument (prepaid card) of soortgelijke betaalmiddelen". Dit zijn objectieve indicatoren.

De externe accountant kan hierbij gemakkelijk de fout ingaan, zeker bij cliënten waarbij een omvangrijk kasverkeer gebruikelijk is. Het simpele feit dat een cliënt kastransacties verricht van € 10.000 of meer leidt niet tot een meldingsplicht van de accountant die dat waarneemt. Meldingsplicht ontstaat wanneer de kastransacties aan of door tussenkomst van de accountant worden verricht. Wanneer de accountant toch melding doet van grote kastransacties bij de cliënt zonder diens tussenkomst, overtreedt de accountant daarmee de geheimhoudingsplicht van art. 16 VGBA. Omdat er geen wettelijke meldingsplicht is op basis van de objectieve indicator, kan de accountant zich tuchtrechtelijk hiervoor niet of moeilijk disculperen. Een meldingsplicht zou kunnen ontstaan wanneer de accountant op basis van subjectieve indicatoren aanleiding heeft te veronderstellen dat de kastransacties verband houden met witwassen.

NOCLAR

In juli 2016 nam de International Ethics Standards Board for Accountants (IESBA) de NOCLAR (*Non Compliance with Law and Regulation*)-paragraaf op. In Nederland werd de NOCLAR-standaard met ingang van 1 januari 2019 van kracht. NOCLAR is van toepassing op alle accountants, dus ongeacht in welke functie de accountant fungeert. Zodra sprake is van het uitvoeren van een professionele dienst door een accountant is NOCLAR in beginsel van toepassing. Dat betekent bijvoorbeeld dat de accountant die lid is van de kascommissie van een sportclub bij die club een professionele dienst verricht en dat NOCLAR dus in voorkomende gevallen van toepassing is. Daarentegen is NOCLAR niet van toepassing voor de accountant die naar de sport van zijn/haar kind kijkt en waarneemt dat zich

daar ondeugdelijke zaken afspelen, maar die geen professionele dienst bij de club verricht.

In art. 6, lid 1 van de NOCLAR-standaard is een meldingsplicht opgenomen voor wanneer de accountant die een professionele dienst uitvoert, een situatie waarneemt van relevante niet-naleving van wet- en regelgeving. Artikel 6, lid 1 gaat zover dat bij mogelijke aanzienlijke schade *onmiddellijk* moet worden gemeld aan een bevoegde instantie. Dit betekent dat in voorkomende gevallen collegiaal overleg niet nodig is als sprake is van dreigende *aanzienlijke schade*. Het is in de hedendaagse praktijk evenwel nauwelijks denkbaar en zeker niet aan te bevelen dat een accountant zonder collegiaal overleg tot een externe melding overgaat. In vrijwel alle situaties kan overleg worden gevoerd en kan het zogenoemde 'vierogenprincipe' worden toegepast. In beginsel zou de accountant nimmer uitsluitend op basis van eigen waarneming tot een drastische maatregel als onmiddellijke externe melding moeten overgaan. Het doen van een externe melding bij bevoegde instanties zonder het voeren van collegiaal overleg zou gemakkelijk in strijd kunnen zijn met het zorgvuldigheidsbeginsel als verwoord in art. 13, lid 2 VGBA. Er rust althans een grote verantwoordelijkheid op de accountant om aan te tonen dat collegiaal overleg niet mogelijk was of niet tijdig kon worden gevoerd.

De kern van NOCLAR is dat de accountant niet wegkijkt bij zaken die het daglicht niet kunnen verdragen. Het is de vraag of het beroep een nader voorschrift als NOCLAR wel nodig had. Een goede lezing van paragraaf 2.3 van de VGBA, die handelt over integriteit, zou eigenlijk al voldoende moeten zijn. De accountant dient bij niet-integere zaken en bij zaken die onjuist worden voorgesteld een maatregel te nemen. Art. 9, lid 1 VGBA stelt dat de accountant bij onjuiste, onvolledige en misleidende informatie een mededeling dient toe te voegen waarin deze aspecten van de informatie kenbaar worden gemaakt. Met andere woorden: de VGBA stelt al dat de accountant melding moet maken van onjuiste, onvolledige of misleidende informatie. Art. 6 NOCLAR is daarentegen iets specifieker door te stellen dat de accountant de melding doet bij '...een bevoegde instantie...'. Dat kan een overheidsorgaan zijn, maar ook een interne of externe toezichthouder.

Immunititeit

De accountant werd in de beginjaren van de meldingsplicht niet wettelijk beschermd. Dit was een belangrijke reden dat fraudemeldingen zich moeizaam hebben ontwikkeld. De wettelijke bescherming is ingevoerd in de Wet MOT en is ook vastgelegd in art. 19 en art. 20 Wwft. De accountant heeft daarmee juridische immunititeit, zij het dat die immuniteit alleen geldt wanneer de accountant

te goeder trouw meldingen doet. Een melding waarvoor geen deugdelijke grondslag bestaat, en zeker een melding die uit rancune wordt gedaan, kan leiden tot juridische en tuchtrechtelijke aansprakelijkheid.

De immuniteit uit hoofde van de Wwft is zowel strafrechtelijk (art. 19 Wwft) als civielrechtelijk (art. 20 Wwft). Dit betekent dat personen die menen schade te hebben geleden als gevolg van een melding van de accountant, deze schade niet op de accountant kunnen verhalen. Ook geldt dat een melding van de accountant geen aanleiding kan zijn voor het Openbaar Ministerie om tegen de accountant een opsporingsonderzoek in te stellen.

Het geven van juridische immuniteit lijkt ook te werken. De FIU-NL meldt in het jaarverslag 2024 dat accountants een groeiend aantal meldingen doen, die voor 98% voortkomen uit subjectieve indicatoren (FIU-NL 2024).

Tabel 1. Fraudemeldingen door accountants bij FIU-NL in de jaren 2022-2024.

Jaren	2022	2023	2024
Aantal meldingen door accountants	2233	3195	3388

Bron: FIU-NL, jaarverslag 2024, pag. 31.

Het is duidelijk dat de accountant melding moet doen van ongebruikelijke transacties. De meldingsplicht uit hoofde van de Wwft is daarbij het meest indringend en wordt het meeste toegepast, in tegenstelling tot de melding uit hoofde van de Wta. De gedachte zou nog kunnen zijn dat de externe meldingsplicht op gespannen voet staat met de geheimhoudingsplicht van art. 16 VGBA. De wettelijke meldingsplicht vloeit echter voort uit regelgeving van een hoger hiërarchisch niveau dan de geheimhoudingsplicht van de VGBA en dus wordt die geheimhoudingsplicht terzijde geschoven. Zorgvuldigheid bij het doen van externe meldingen is evenwel altijd geboden.

De verantwoordelijkheid van de accountant bij FEC

Al decennia wordt bij tijd en wijle gediscussieerd over de vraag of de accountant nu wel of niet een verantwoordelijkheid heeft ten aanzien van fraude. Ik laat het begrip 'fraude' hierbij varen en heb het over FEC, wat een breder begrip is.

Er bestaat geen enkele twijfel over dat het management van de (gecontroleerde) entiteit in de eerste plaats verantwoordelijk is voor het instellen van een deugdelijk systeem van interne beheersing, dat moet dienen als een waarborg tegen FEC. Het gaat dan niet alleen om de invoering van hard controls, maar ook om de soft controls en het creëren van een cultuur binnen de organisatie die als basis dient voor deugdelijk ondernemen binnen de grenzen van wet- en regelgeving. De attitude binnen de entiteit die ziet

op het normconform handelen moet structureel worden uitgedragen door de bestuursvoorzitter en de voorzitter van de raad van commissarissen. De beoordeling van die attitude is een belangrijk aspect van de jaarrekeningcontrole. Het feit dat het management de eerste verantwoordelijkheid heeft, neemt in het geheel niet weg dat de accountant ook een verantwoordelijkheid heeft om risico's ten aanzien van FEC en feitelijk criminele transacties te signaleren, en daar actie op te ondernemen. De standaarden zijn eigenlijk heel duidelijk. Zowel Standaard 200, paragraaf 5 als Standaard 240 die handelt over de verantwoordelijkheid van de accountant met betrekking tot fraude is volstrekt helder. Standaard 240.5 stelt: "Een accountant die een controle overeenkomstig de Standaarden uitvoert, is verantwoordelijk voor het verkrijgen van een redelijke mate van zekerheid dat de financiële overzichten als geheel geen afwijkingen van materieel belang bevatten die het gevolg zijn van fraude of fouten." De accountant moet dus een redelijke mate van zekerheid hebben dat de jaarrekening vrij is van materiële afwijkingen die het gevolg zijn van fouten of fraude. Een redelijke mate van zekerheid wordt omschreven als een hoge, maar niet absolute mate van zekerheid.

Axiomatisch voorbehoud

Een 'hoge, maar niet absolute mate van zekerheid...' betekent dat er inherente beperkingen bestaan waarbij de accountant ondanks een goed uitgevoerde controle toch bepaalde fouten of frauduleuze handelingen niet heeft gezien. Standaard 240.5 geeft het als volgt aan: "Door de inherente beperkingen van een controle bestaat er een onvermijdbaar risico dat sommige afwijkingen van materieel belang in de financiële overzichten niet worden gedetecteerd, ook al is de controle naar behoren gepland en overeenkomstig de Standaarden uitgevoerd". Dit is het voorbehoud dat de accountant axiomatisch maakt bij het afgeven van een goedkeurende controleverklaring zonder het expliciet te schrijven. Een axiomatisch voorbehoud kan worden omschreven als een fundamenteel voorbehoud dat zó vanzelfsprekend is dat het altijd geldt, zonder dat het steeds opnieuw onderbouwd hoeft te worden. Met andere woorden: bij het afgeven van een zogenoemde 'schone' goedkeurende controleverklaring wordt in feite toch een voorbehoud gemaakt en wel het axiomatische voorbehoud, zonder dit expliciet te vermelden.

Het venijn zit in de inherente beperkingen waarmee de accountant te maken krijgt. De accountantspraktijk heeft tegenwoordig de beschikking over krachtige hulpmiddelen die niet vergelijkbaar zijn met de hulpmiddelen die ons ten dienste stonden in de tijd waarin Blokdijs artikel over axiomatisch voorbehoud schreef (Blokdijs 1988). De accountant heeft toegang tot internet,

AI, beschikt over krachtige auditsoftware en kan toepassingen als data mining en process mining hanteren. Met de computers waarmee wordt gewerkt kunnen complexe data-analyses worden uitgevoerd. Met de toegang tot internet en AI is het mogelijk om uitgebreide big data-analyse uit te voeren. Ten slotte kunnen zeer grote databases met massadata gemakkelijk worden geanalyseerd en is de noodzaak om deelwaarnemingen of steekproeven te uit te voeren minder groot geworden.

Dit betekent dat de accountant zeer veel meer mogelijkheden heeft om te controleren en te analyseren dan in het verleden. De ruimte die bestaat om een beroep te doen op axiomatisch voorbehoud, zowel in kwalitatieve als in kwantitatieve zin, is daarmee aanzienlijk kleiner geworden, wat betekent dat het missen van materiële fouten of fraude de accountant sneller kan worden aangerekend. De accountant die een jaarrekening goedkeurt waarin achteraf een materiële afwijking blijkt te zitten, heeft een moeilijk te verdedigen professionele casus. Ondanks de krachtige systemen waarmee accountants werken erkennen de standaarden het bestaan van axiomatisch voorbehoud en ik zal dat ook niet ontkennen. De mogelijkheid om er een beroep op te doen na een gemiste fout of fraude is evenwel erg beperkt.

De laatste vraag is of de accountant ook een zekere verantwoordelijkheid heeft om FEC te voorkomen in een organisatie. Het eerste antwoord op die vraag is dat de primaire verantwoordelijkheid voor een deugdelijk functionerende organisatie natuurlijk bij het management ligt. Echter, het is de vraag of de accountant helemaal geen verantwoordelijkheid heeft om FEC te voorkomen. De belangrijkste bescherming tegen FEC is het systeem van interne beheersing, inclusief de werking van de soft controls. Indien de accountant deficiënties aantreft in het systeem van interne beheersing dient dit met de raad van commissarissen – of bij het ontbreken daarvan met het management – te worden besproken uit hoofde van Standaard 265. Het primaire doel van Standaard 265 is dat van de accountant wordt vereist om inzicht in het systeem van interne beheersing van de entiteit te verwerven bij het identificeren en inschatten van de risico's op een afwijking van materieel belang. Het beoordelen van het systeem van interne beheersing is daarmee een cruciaal onderdeel van de controle en ook van de communicatie tussen de accountant en de commissarissen/het management. Het niet signaleren van belangrijke tekortkomingen in het systeem van interne beheersing kan daarmee als een gebrek in de controle worden aangemerkt. Met de communicatie tussen de accountant en commissarissen/het management over de kwaliteit van het systeem van interne beheersing draagt de accountant bij aan het voorkomen van FEC, en daarmee geeft de accountant ook invulling aan die verantwoordelijkheid.

Samenvatting

Resumerend kan worden gesteld dat de wet en de beroepsregels duidelijk zijn. De accountant heeft wel degelijk een verantwoordelijkheid om materiële afwijkingen als gevolg van fouten of fraude:

- te ontdekken;
- te rapporteren;
- te helpen voorkomen.

De accountant hoeft deze verantwoordelijkheid niet alleen te dragen, maar doet dat samen met het management van de entiteit die wordt gecontroleerd. In de 44 jaar waarin ik onderdeel van de accountantsberoepsgroep mocht zijn heb ik nooit begrepen waarom velen opperden dat accountantscontrole er niet op is gericht om (materiële) fraude te ontdekken. Het ontdekken en rapporteren van materiële afwijkingen in de jaarrekening is een kernverantwoordelijkheid van de accountant en die wordt door het maatschappelijk verkeer ook terecht als zodanig verwacht.

Afscheid van Martin Hoogendoorn

Waarde Martin, samen zaten wij in de collegebanken tijdens de colleges van onze leermeester Prof. Henk de Heer. Dat was een prachtige tijd met een bevlogen leermeester voor de klas. Onze professionele loopbanen ontwikkelden zich langs verschillende wegen. Jij als erkend specialist op het terrein van accounting en jaarverslaggeving, en ik meer op het terrein van financiële criminaliteit. Altijd heb ik je met veel bewondering gevolgd, in jouw rol bij EY, als Raad bij de Ondernemingskamer en ook in jouw rol bij de Raad voor de Jaarverslaggeving. Met recht word je gezien als een specialist en vooral ook als iemand met een groot gezag. Ik denk dat dit gezag zich mede heeft kunnen ontwikkelen als gevolg van jouw vriendelijke houding jegens de medemens. Ik heb dat bij de Erasmus Universiteit vaak zo mogen ervaren. Jouw afscheid van onze Rotterdamse alma mater zal een aderlating zijn. Voor iemand van jouw statuus zal niet gemakkelijk een opvolger kunnen worden gevonden. Ik wens je een mooie toekomst in de komende jaren met minder werkdruk, minder zorgen en meer tijd voor jezelf en jouw naasten.

Prof. dr. P.A.M. Diekman RA is hoogleeraar aan de Anton de Kom Universiteit van Suriname en oud-hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij is partner van FourValue BV in Amsterdam.

Literatuur

- Blokdijs H (1988) Het axiomatisch voorbehoud en de verantwoordelijkheid voor fraude. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 62(4): 118-129. <https://doi.org/10.5117/mab.62.16158>
- FIU-Nederland (2024) Jaaroverzicht 2024. <https://www.fiu-nederland.nl/wp-content/uploads/2025/07/FIU-NL-jaaroverzicht-2024.pdf>

Herijking van het gemeentefonds

Tom Groot

Inleiding

Het werk van Martin binnen en buiten de academische wereld heeft van oudsher een groot bereik, vooral op het gebied van de financiële verslaggeving. Toen ik hem voor het eerst van nabij mocht meemaken als voorzitter van de redactie van het wetenschappelijke tijdschrift Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie (MAB) had ik dan ook het gevoel hem al lang te kennen. Onze vergaderingen onder zijn leiding kregen steevast een hoogtepunt als hij zijn stoel naar achteren schoof en langs de neus weg vroeg: "Wat zijn de meest belangwekkende ontwikkelingen in accounting die de aandacht van het MAB verdienen?" En dan ontspon zich steevast een levendig gesprek, gevoed door de kennis en oprechte betrokkenheid van Martin. Na elke vergadering had ik niet alleen het gevoel dat we het blad inhoudelijk vooruit hadden geholpen, maar dat we ook een tour d'horizon hadden gemaakt door de academische en praktische ontwikkelingen van ons vak. En met groot plezier!

Martin had niet alleen oog voor de inhoud, maar hij lette ook sterk op de onderlinge relaties tussen de redacteuren. Deze relaties konden we elk jaar uitgebreid viëren tijdens de MAB-weekenden, waarbij ook onze partners welkom waren. Naast Martins kwaliteiten als academicus wil ik graag ook wijzen op zijn bestuurlijke kwaliteiten: hij is een prudent bestuurder met veel aandacht voor de kwaliteiten van zijn team. Zo besloot hij voordat hij voorzitter van de MAB-redactie werd om Chris Knoops als hoofdredacteur aan te stellen. Iets soortgelijks deed hij toen hij voorzitter werd van het Limperg Instituut (LI): hij aanvaardde de uitnodiging hiervoor op voorwaarde dat ik door zou blijven werken als directeur van het LI. Martin heeft het LI door de coronaperiode geloodst en in een goede positie gebracht voor de toekomst. Daar ben ik hem heel dankbaar voor. Mijn bijdrage heeft geen betrekking op de externe verslaggeving, maar behandelt de wijze waarop de uitkering uit het gemeentefonds aan gemeenten is herijkt. Dit is een zaak van groot maatschappelijk belang en alleen al om die reden weet ik dat dit de volle aandacht van Martin zal krijgen.

Het gemeentefonds

Volgens de Miljoenennota ontvangen gemeenten in 2026 ongeveer 47,5 miljard euro vanuit het gemeentefonds als algemene tegemoetkoming in de kosten van de gemeente (Ministerie van Financiën 2025). Dit bedrag is ruim 10% van de totale overheidsbegroting in 2026. Naast de uitkering uit het gemeentefonds

ontvangen gemeenten ook nog inkomsten uit lokale belastingheffing (de onroerendezaakbelasting (OZB) op woningen en niet-woningen), leges (op tarieven gebaseerde inkomsten uit dienstverlening aan burgers) en specifieke uitkeringen van de Rijksoverheid voor nader gedefinieerde taken. Van de totale inkomsten van gemeenten komt iets meer dan de helft voor rekening van het gemeentefonds. De middelen uit het gemeentefonds zijn in het algemeen vrij besteedbaar.

De verdeling van het gemeentefonds over de gemeenten vindt plaats op basis van een verdeelmodel. Per 1 januari 2023 is een nieuw verdeelmodel in gebruik genomen. Het oude model stamt grotendeels uit 1997. Sindsdien is er veel veranderd; de decentralisatie in het sociaal domein, zoals de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) en de Jeugdzorg, is in 2015 ingevoerd. Sommige verdeelparameters zijn sinds 1997 niet meer herijkt, zoals de inkomstenverevening (verrekening van eigen middelen en opbrengst OZB) en de overhead. Door een opeenstapeling van afzonderlijke verdeelkeuzes in de afgelopen twintig jaar is het model ook erg ingewikkeld en ondoorzichtig geworden. De nieuwe verdeel-systematiek heeft om die reden het aantal verdeelparameters van 89 maatstaven naar 49 maatstaven teruggebracht (BZK 2022).

Herziening van het gemeentefonds

Het doel van de uitkering uit het gemeentefonds is dat gemeenten bij een gelijke lastendruk een gelijkwaardig voorzieningenniveau voor hun inwoners kunnen realiseren. De uitgangspunten voor de verdeling van het Gemeentefonds zijn vastgelegd in de Financiële-verhoudingswet (Fvw artikel 7) uit 1997. Bij de verdeling dient volgens deze wet rekening te worden gehouden met (a) verschillen in noodzakelijke uitgaven (*kostenoriëntatie*) en (b) de mogelijkheden die een gemeente heeft om kosten uit eigen inkomsten te dekken (*draagkracht*). De bedoeling is dat vergelijkbare gemeenten bij een gelijke belastingdruk een gelijkwaardig voorzieningenniveau kunnen realiseren (het zogenoemde *Derde aspiratieniveau van Goedhart*). Daarnaast zijn ten behoeve van de herziening twee aanvullende criteria opgesteld: de verdeling moet *globaler* zijn en *beter uitlegbaar*. De eis van globaliteit weegt zwaarder naarmate de gemeente op een beleidsterrein meer beleidsvrijheid heeft. De uitlegbaarheid betekent dat het model uitkomsten genereert die aantoonbaar en overtuigend zijn gerelateerd aan de kostenpatronen van gemeenten. Daarbij streeft men naar hoge betrouwbaarheid van gebruikte data, herkenbaarheid van de clusterindeling, en dynamische en stabiele verdeelmaatstaven die een doelmatige besteding van middelen faciliteren (BZK 2018; Cebeon 2020). Ten slotte moet er ook verevend worden voor de verschillen in de mate waarin gemeenten de kosten uit eigen

inkomsten kunnen dekken. Hierbij gaat het niet om de werkelijke inkomsten, maar om de mogelijkheid die gemeenten hebben om die inkomsten te genereren.

De aanpak van de herziening

De verdeling van het gemeentefonds is in de jaren 2019 en 2020 in drie delen herzien: de uitgaven in het sociaal domein (ongeveer 18 miljard euro in 2020), uitgaven in het klassieke domein (circa 13 miljard euro) en de gemeentelijke inkomsten (ruim 3 miljard euro). Elk domein is door een ander adviesbureau onderzocht: het klassieke domein door Cebeon (Centrum Beleidsadviserend Onderzoek) ondersteund door Regioplan beleidsonderzoek (Cebeon 2020), het sociaal domein door Andersson Elffers Felix (2020) en de herijking van de inkomsten is door het Ministerie van BZK zelf gedaan met ondersteuning van Cebeon (Cebeon 2019; 2021). Het totale effect van de herijking is het resultaat van het totaal van deze drie herzieningen.

Bij eerdere herzieningen van het gemeentefonds is voornamelijk gebruik gemaakt van *verschillenanalyses* van de uitkering uit het gemeentefonds enerzijds en de lokale uitgaven van een steekproef van gemeenten anderzijds (SEO 2018).¹ Daarbij werd gezocht naar de oorzaken van verschillen in kostenniveaus tussen vergelijkbare typen gemeenten. De daarbij relevant geachte factoren werden geïdentificeerd op basis van kwantitatief en kwalitatief onderzoek. De recente herziening is (voor het eerst) gebaseerd op regressieanalyses op uitgaven en toedelingsuitkomsten van een selectie van 91 van de 388 gemeenten in 2017. In deze steekproef zijn de grote gemeenten oververtegenwoordigd vanwege de noodzaak specifieke kenmerken, zoals de G4 en centrumfuncties, nader te onderzoeken. Het startpunt van de herziening is de keuze van een indeling in taakclusters. Daarbij is aansluiting gezocht bij de lv3-indeling² die het Ministerie van BZK hanteert. Hierin worden de gemeentelijke taken in 53 taakvelden onderscheiden, die in negen hoofdtaakvelden zijn ondergebracht. De keuze van taakclusters is gebaseerd op het samenbrengen van taakvelden die inhoudelijk met elkaar samenhangen, die vergelijkbare kostendrijvers hebben en waarvoor gemeenten eenzelfde mate van beleidsvrijheid hebben. Op deze wijze wordt een midden gezocht tussen globaliteit en uitlegbaarheid.

Het klassieke domein

In het klassieke domein worden, op basis van de lv3-indeling, vijf uitgavenclusters onderscheiden:

1. Bestuur en algemene ondersteuning:
 - a. Bestuur: bestuursorganen en burgerzaken

- b. Algemene ondersteuning: overhead
- 2. Openbare orde en veiligheid:
 - a. Veiligheid: crisisbeheersing en brandweer
 - b. Openbare orde: openbare orde en veiligheid
- 3. Infrastructuur, ruimte en milieu:
 - a. Infrastructuur: verkeer en vervoer, parkeren, recreatieve havens
 - b. Riolering
 - c. Reiniging: afvalinzameling en -verwerking
 - d. Ruimte, milieu en Economie (RME): ruimtelijke ordening, wonen en bouwen, milieubeheer, economische ontwikkeling
- 4. Onderwijs:
 - a. Onderwijshuisvesting
 - b. Onderwijsbeleid: openbaar basisonderwijs, en onderwijsbeleid & leerlingzaken
- 5. Sport, cultuur en recreatie:
 - a. Sport en recreatie: sportbeleid, sportaccommodaties en recreatie
 - b. Cultuur: cultuur, musea en media
 - c. Historie: cultureel erfgoed

Per genummerd onderdeel in de clusters 1 tot en met 5 zijn aparte verklaringsmodellen opgesteld waarmee de netto-uitgaven (bruto-uitgaven minus ontvangsten uit hoofde van specifieke uitkeringen³) van gemeenten in 2017 worden verklaard. Hierbij is men allereerst uitgegaan van de verdelingsmaatstaven in de bestaande verdelingssystematiek. Vervolgens probeert men de verklarende kracht te verbeteren door factoren met een negatief teken te verwijderen, nieuwe verklarende factoren toe te voegen en de samenstelling van factoren te veranderen. De uitkomsten van deze modellen worden vergeleken met de totale uitgaven per clusteronderdeel, waarbij blijkt dat de meeste verschillen kunnen worden verklaard uit incidentele factoren en lokale beleidskeuzes. In de verklarende modellen zijn ook inkomstenfactoren meegenomen, zoals de algemene eigen middelen (AEM), specifieke vaste bedragen (SVB) en de mate van activering van investeringen in de periode vóór 2017. De variabelen AEM en SVB zijn opgenomen om de regressie-uitkomsten te corrigeren voor verschillen in beschikbare eigen middelen. Dit is gedaan om een onderscheid te maken tussen de objectieve kostenveroorzakende factoren en het vermogen van gemeenten om deze kosten te dragen. Bij de overgang van de verklarende modellen naar verdelingsmodellen worden de variabelen AEM, SVB en de activering uit de modellen verwijderd. Men houdt dan alleen de objectieve kostengerelateerde factoren over, die vervolgens zijn afgestemd op het feitelijk netto-lastenniveau van de steekproefgemeenten in

2017. Op deze wijze probeert men het derde aspiratieniveau van Goedhart van de Financiële-verhoudingswet zo goed mogelijk te benaderen (Cebeon 2020).

Het sociaal domein

Het takenpakket van gemeenten is in 2015 sterk uitgebreid door de zogenoemde 'decentralisatie'-operatie. Hierbij zijn de gemeenten verantwoordelijk geworden voor de uitvoering van taken die voorheen door de overheid werden uitgevoerd. Het gaat hierbij om drie wetten:

- de *Jeugdwet* (preventie, ondersteuning, hulp en zorg aan jeugdigen en ouders bij opgroei- en opvoedingsproblemen, psychische problemen en stoornissen);
- de *Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) 2015* (gemeentelijke ondersteuning op het gebied van zelfredzaamheid, participatie, beschermd wonen en opvang); en
- de *Participatiewet* (ondersteuning bij arbeidsinschakeling en verlening van bijstand door gemeenten).

De reden voor deze overheveling is dat gemeenten meer lokaal maatwerk kunnen leveren en dat zij beter in staat zijn preventieve maatregelen te nemen, waardoor hogere zorgkosten worden vermeden. De gemeenten hebben bij de uitvoering van deze taken dan ook een grote mate van beleidsvrijheid en autonomie. Door deze nieuwe spelregels voldoet de oude verdeling niet langer; deze was gebaseerd op historische kosten onder een ander financieringsregime. De herziening is uitgevoerd door Andersson Elffers Felix en volgt in grote trekken dezelfde aanpak als bij de herziening van het klassieke domein (Andersson Elffers Felix 2020). Het totale takenpakket in het sociaal domein wordt in clusters ingedeeld, gebaseerd op met elkaar samenhangende taken die een aanwijsbare relatie hebben met de noodzakelijke kosten die met behulp van objectieve factoren in beeld kunnen worden gebracht. Men komt aldus tot de volgende clusters:

1. Cluster participatie: uitvoering van inkomensvoorzieningen, begeleiding en re-integratie, minimabeleid en schuldhulpverlening.
2. Cluster individuele voorzieningen Wmo: huishoudelijke hulp, individuele begeleiding en dagbesteding/groepsbegeleiding.
3. Cluster individuele voorzieningen jeugd: jeugdhulp, jeugdbescherming en jeugdreclassering.
4. Cluster sociale basisvoorzieningen: maatschappelijk werk en jongerenwerk, wijkteams en publieke gezondheid.

Ook in het sociaal domein worden lv3-gegevens van dezelfde 91 gemeenten gebruikt voor het schatten van kostenfuncties voor elk cluster. De regressiecoëfficiënten liggen lager dan die in het klassieke domein, hetgeen wordt verklaard door de relatief grotere mate van beleidsvrijheid in dit domein.

Herijking van de inkomsten

Gemeenten halen een groot deel van hun inkomsten uit de onroerende-zaakbelasting (OZB) op woningen en niet-woningen (bedrijfsgebouwen). Daarnaast bestaat een categorie OEM (overige eigen middelen) waarin alle andere bronnen van inkomsten zijn samengevat. Hierbij gaat het om inkomsten uit grondexploitatie, uit overige belastingen (toeristen-, forensen- en hondenbelasting), uit eigen inkomsten (openbaar vervoer, zee- en luchthavens), uit economische zaken (nutsbedrijven en marktgeld) en uit overige bronnen (treasury, deelnemingen, reservemutaties en exploitatieresultaat). In dit onderdeel staat de toepassing van het derde aspiratieniveau van Goedhart centraal: de uitkering van het gemeentefonds dient nu te worden aangepast aan de mate waarin gemeenten eigen inkomsten kunnen genereren (hun 'draagkracht' of 'belastingcapaciteit'). Dat betekent bijvoorbeeld dat de uitkering aan draagkrachtige gemeenten relatief lager wordt ten gunste van gemeenten met minder draagkracht. Voor elk van de twee grote inkomstencategorieën OZB en OEM is een eigen vorm van aanpassing gekozen.

De correctie voor OZB-inkomsten vindt plaats op basis van het *rekentarief*. Dit is een landelijk gewogen gemiddeld OZB-tarief dat aansluit op het landelijke macro-inkomstenniveau in 2017. Dit is een actualisatie van het al bestaande rekestarief uit 1997 dat was geijkt op het macro-inkomstenniveau in 1992. Het rekestarief wordt elk jaar verlaagd voor waardestijging van de WOZ en verhoogd voor inflatie, zodat de OZB-inhouding in het gemeentefonds alleen verandert door mutaties in de *omvang* van het areaal en niet door veranderingen in de *waarde* ervan. Bij de toepassing van het rekestarief voor woningen wordt met 80% van de WOZ-waarden gerekend en voor niet-woningen met 70%. Met een gedeeltelijke aftrek probeert de overheid gemeentelijke investeringen in de verbetering van het voorzieningenniveau gericht op verhoging van de WOZ-waarde niet te ontmoedigen. De overblijvende 20% c.q. 30% wordt verevend met een vast bedrag per woon- en bedrijfsruimte (zie ook BZK 2022).

De correctie voor OEM-inkomsten is noodgedwongen eenvoudig gehouden: men kon geen structuurkenmerken ontdekken die de variatie in OEM-inkomsten in voldoende mate verklaren. De totale omvang is gesteld op 4,3% van de genormeerde uitgaven in het klassieke en sociaal domein samen. De aldus

bepaalde middelen worden vervolgens op basis van een bedrag per inwoner aan de gemeenten toebedeeld.

De resultaten van de herziening

Het aantal verdeelparameters in het model is teruggebracht van 89 naar 49 maatstaven. Daardoor is de toewijzing globaler geworden. De gebruikte schattingsmethoden laten zien dat deze maatstaven desondanks de variatie in de netto-uitgaven goed verklaren. De toedeling aan gemeenten houdt nu meer rekening met de regionale functie van de gemeenten en met de sociaaleconomische kenmerken van hun inwoners. Mede door een aanzienlijke reductie van de specifieke uitkeringen voor de grootste vier gemeenten (de G4: Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag) zorgt het nieuwe model voor een herverdelingseffect waarbij de G4 sterk inleveren ten faveure van de middelgrote en kleinste gemeenten. De financiële effecten zijn fors, en daarom heeft de overheid voor een geleidelijk invoeringstraject gekozen waarbij de toe- of afname van de uitkering wordt beperkt tot maximaal 15 euro per inwoner (in het eerste invoeringsjaar tot maximaal 7,50 euro per inwoner) vanaf het invoeringsjaar 2023.

De Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB) heeft de herziening diepgaand becommentarieerd (ROB 2021). De nieuwe statistische benadering heeft naar het oordeel van de ROB 'vrij technocratisch' gekeken naar statistische grootheden als de R^2 en AIC (Akaike Information Criterion: een maatstaf die modellen vergelijkt op verklarende kracht en efficiëntie). De oorzaak van (het gebrek aan) samenhang is daarbij niet nader onderzocht. Ik begrijp deze kritiek, maar ik vermoed dat deze vooral is aangewakkerd door een gebrekkige verantwoording van de statistische analyses. Het ROB merkt namelijk op dat zij niet de beschikking kreeg over de aansluitverschillen per gemeente; dit zijn de verschillen tussen de modeluitkomst en reële uitgaven. Dat is inderdaad opmerkelijk, want voor een goede beoordeling van de uitkomsten is een complete en transparante rapportage van de aansluitverschillen een absolute voorwaarde.

Een ander probleem is de verevening van de overige eigen middelen (OEM) door middel van een bedrag per inwoner. De OEM verschilt sterk per gemeente en een vaste verrekening per inwoner houdt onverklaarbare verschillen tussen gemeenten in stand. De Raad beveelt aan om een variant te kiezen die rekening houdt met de werkelijke OEM, en om in de toekomst deze inkomstencategorie te differentiëren naar de samenstellende delen die alle een eigen gedrag kennen. De OEM is sterk afhankelijk van lokale financiële afwegingen en lijkt me moeilijk in te passen in een algemeen modelmatig kader. Een globale

benadering, ofschoon wellicht vatbaar voor verbetering, lijkt hier het enig haalbare alternatief.

Een derde kritiekpunt is de keuze van het peiljaar. Bij de herziening is gebruikgemaakt van de gegevens van de 91 geselecteerde gemeenten uit het verslagjaar 2017. Dit jaar ligt twee jaar na de decentralisatieoperatie in het sociaal domein. In het algemeen waren de grotere gemeenten goed voorbereid op deze transitie, maar de kleinere gemeenten waren dat in veel mindere mate. De uitgavencijfers uit 2017 geven dan een onderschatting van de uitgaven in het sociaal domein van de meeste kleinere gemeenten, omdat die pas na 2017 een forse uitgavenstijging lieten zien. De Raad pleit er dan ook voor om voortdurend in de gaten te houden of de stapeling van de problemen in het sociaal domein (jeugdzorg en WMO) wel op een goede manier in het gemeentefonds wordt verwerkt. De overheid heeft inmiddels dit probleem ook erkend en drie maatregelen genomen:

- 1) Er worden nieuwe financiële arrangementen voor de jeugdzorg en de WMO uitgewerkt.
- 2) In de periode 2025-2027 komt in totaal circa 3 miljard euro cumulatief voor de jeugdzorg en overbrugging van het 'rampjaar 2026' beschikbaar.
- 3) Een jaarlijkse versterking van de WMO van jaarlijks 75 miljoen euro (in 2025), oplopend naar 300 miljoen euro in 2029 (BZK 2025).

Het belangrijkste van de nieuwe maatregelen is de instelling van een Periodiek Onderhoudsrapport, dat bij elke begroting in een bijlage wordt opgenomen en waarin wordt nagegaan in hoeverre de uitkering nog aansluit bij het uitgavenpatroon van gemeenten. Een noodzakelijke voorziening voor de complexe verdeling van een gemeentefonds dat zich voortdurend moet aanpassen aan nieuwe maatschappelijke en financiële uitdagingen.

Ik vermoed dat Martin niet direct bij deze ingewikkelde materie betrokken zal raken, maar als dat zou gebeuren, dan ben ik ervan overtuigd dat hij zich als een vis in het water zal voelen. De nieuwe werkelijkheid van pensionering die Martin gaat ervaren zal vast ook enige aanpassing vereisen. Dat zal hem vast niet veel moeite kosten en ik wens hem en Karin dan ook een lange en gelukkige nieuwe levensfase toe.

Prof. dr. T.L.C.M. Groot is emeritus-hoogleraar Management Accounting aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

Noten

1. De verschillenanalyse is door Cebeon ontwikkeld en toegepast bij de herziening van het gemeentefonds in 1997. Hierbij worden de uitgaven van een steekproef van gemeenten nader onderzocht, waarbij men gebruikmaakt van lv3-gegevens (Informatie voor Derden), afkomstig van begrotingen en jaarrekeningen van gemeenten. Deze gegevens worden geschoond voor definitie- en boekingsverschillen. Voor de steekproefgemeenten wordt een zogenoemde ijkpuntformule opgesteld die de uitgaven in redelijke mate verklaart. Vervolgens wordt een nieuwe steekproef van gemeenten getrokken en bezien waar de grootste afwijkingen zitten. Deze worden verklaard door de ijkpuntformule bij te stellen door de factoren een ander gewicht toe te kennen of door andere factoren in de formule op te nemen. Na enkele slagen wordt de definitieve ijkpuntformule omgezet naar een verdeelformule.
2. lv3 staat voor "Informatie voor Derden" en is een systeem dat de indeling van financiële informatie bepaalt zoals die door gemeenten, provincies en gemeenschappelijke regelingen dient te worden aangeleverd aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, het CBS en de Europese Unie.
3. Bij de schatting van de uitgaven voor riolering en reiniging is uitgegaan van de bruto-uitgaven, omdat gemeenten voor deze activiteiten kostendekkende vergoedingen (heffingen) kunnen vragen.

Literatuur

- Andersson Elffers Felix (2020) *Een nieuw budgetverdeelmodel voor het domein - Eindrapportage Herijking gemeentefonds sociaal domein 2020*. (GB261). Utrecht
- BZK (2018) *Heroverweging financiële verhoudingen*. (2018-0000584582). Den Haag: Tweede Kamer 6 juli 2018
- BZK (2022) *Kamerbrief over invoering van de nieuwe verdeling van het gemeentefonds*. (2022-0000186924). Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- BZK (2025) *Brief: Overzicht financiële impact bestaand en nieuw rijksbeleid op decentrale overheden*. (2025-0000306956). Den Haag: Eerste Kamer der Staten-Generaal
- Cebeon (Centrum Beleidsondersteunend Onderzoek) (2019) *Inkomstenverevening in het gemeentefonds; analyses in het kader van de heroverweging financiële verhoudingen; eindrapport*. (18813-014). Den Haag: Centrum beleidsondersteunend onderzoek BV
- Cebeon (Centrum Beleidsondersteunend Onderzoek) (2020) *Herijking verdeling klassiek domein gemeentefonds; een nieuwe methode voor een klassieke uitdaging*. Den Haag: Cebeon m.m.v. Regioplan Beleidsonderzoek
- Cebeon (Centrum Beleidsondersteunend Onderzoek) (2021) *Syntheserapport herijking verdeling gemeentefonds; integratie van de verdeelmodellen sociaal en klassiek domein en de verevening van eigen komsten*. (19805). Den Haag: Centrum beleidsadviserend onderzoek BV
- Ministerie van Financiën (2025) *Miljoenennota 2026*. Den Haag
- ROB (Raad voor het Openbaar Bestuur) (2021) *Advies herverdeling gemeentefonds*. (2021-0000546664). Den Haag: Raad voor het Openbaar Bestuur
- SEO (SEO Economisch Onderzoek) (2018). *De optimale verdeelsystematiek voor het sociaal domein in het Gemeentefonds*. (2018-112). Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek

Van Onbekend en bemind naar Bekend en bemind

Rudi van Schadewijk

Ongeveer 35 jaar geleden trad Martin tijdens mijn postdoctorale opleiding accountancy op in een college Externe Verslaggeving. Volgens mij ging het om stelselwijziging, waarvan ik me herinner dat Martin daarop promoveerde. Martin zette het onderwerp op een heel positieve, enthousiaste wijze neer en zijn uitleg sloot goed aan op mijn eigen kennisniveau op dat moment. Omdat ik werkzaam was in het kader van controles van gemeenterekeningen, stonden Titel 9 BW en de RJ-Richtlijnen toch iets verder op afstand van mijn dagelijkse werkzaamheden. Deze 'aansluiting' in combinatie met enthousiasme maakte van Martin gelijk een beminnelijke docent: Onbekend en bemind.

Zo nu en dan zag ik Martin voorbijkomen tijdens actualiteitencolleges van de Accountancykring Zuid-Holland en op Nationale Accountantsdagen. Een actualiteitencollege over een gewijzigde verwerking van leasecontracten volgens IFRS zal me altijd bijblijven. Steeds weer vielen zijn deskundigheid, enthousiasme en opgewektheid op. Ik vroeg me even af of iemand echt zo *is*, of alleen maar zo doet voor het publiek. In ieder geval werd Martin stukje bij beetje iets bekender voor me.

Martin is nu 2,5 jaar mijn kamergenoot. Wat een voorrecht! En inmiddels blijkt de vakinhoudelijke, opgewekte en enthousiaste houding echt te zijn. Het is niet gespeeld. Martin is gewoon altijd opgewekt, bezig met de vooruitgang, met een bijna onbegrensde gedrevenheid. Ook altijd bereid om een ander te helpen. Hiervoor grijp ik even terug op een voorbeeld uit mijn huidige werk. Op een gegeven moment moest ik toelatingsaanvragen toetsen; een taak die een collega normaliter uitvoerde. Het betrof aanvragen van studenten met diverse vooropleidingen, die toegelaten wilden worden tot de opleiding tot registeraccountant. Hierbij is het totaal aan te behalen studiepunten per vak centraal vastgesteld door de landelijke Commissie Eindtermen Accountantsopleiding (CEA). Ik kon aan de hand van een voorbeeld volgen hoe werd bepaald welke vakken een student nog (aanvullend) moest volgen om te voldoen aan deze eindtermen. De werkwijze was wat ingewikkeld, maar niet onlogisch. Even vroeg ik mezelf af hoe de juistheid en de volledigheid van de te volgen keuzevakken later zouden kunnen worden herleid. Immers, een duidelijke motivatie voor het te volgen vakkenpakket is wel essentieel om de student de juiste – en ook voldoende – kennis te kunnen laten bezitten.

Door omstandigheden viel de uitvoerende medewerker uit. Dat gaf op dat moment nog geen aanleiding voor paniek, want men verwachtte niet dat

de collega langdurig afwezig zou zijn. Toen de collega toch afwezig bleef en de achterstand echt begon op te lopen, informeerde Martin vriendelijk bij mij of het me duidelijk was hoe ik de aanvragen nu zelf kon afwickelen. Ik moest bekennen dat het best lastig was en dat voorbeelden me nu ook niet hielpen door de afwezigheid van een duidelijk controlespoor tussen aanvraag, vooropleiding en een studieadvies met te volgen keuzevakken. Direct toonde Martin zich een echte vakmeester/accountant: binnen een week lagen er 2 checklists klaar; een voor studenten met de vooropleiding bedrijfseconomie en een voor studenten met de vooropleiding bedrijfskunde! De checklists werkten goed en ze doen dat nog steeds. Door de verdubbeling van het aantal toelatingsaanvragen in de afgelopen twee jaren tonen ze nog steeds nut en noodzaak.

Beste Martin, dank voor jouw betrokkenheid bij onze transitie afgelopen twee jaar. Ik wens je nog veel plezier toe met het bezoeken van leuke musea bij je vele uitstapjes en met het poten van bloembollen in je tuin.

Drs. R. van Schadewijk RA, Programmamanager Accountancy Erasmus Universiteit Rotterdam.

Een betrokken mens en enthousiasmerend docent

Ruud Snoeker

Beste Martin,

Reeds in 1977 hebben we elkaar mogen ontmoeten. Jij als docent bij de vakgroep Kosten- en Winstbepalingsvraagstukken en ik als student bedrijfseconomie tijdens werkcolleges. Ja inderdaad, het ging bij jou toen al over 'verslaggeving'. Bij aanvang van die collegeperiode was dat voor mij niet het meest interessante vakgebied. Desalniettemin wist jij je sprankeling overigens wel op me over te dragen. Jouw docentschap werd toen al getypeerd als enthousiast, gedreven en duidelijk (instructief). Daarin word je nog steeds herkend. Of je nu voor een groep staat tijdens een seminar, voor een masterclass of voor een groep accountancystudenten; je weet met je heldere stem de soms complexe onderwerpen inzichtelijk te maken.

Tijdens de studietijd kwamen we elkaar via wederzijdse vrienden ook tegen; zo ontmoette ik ook Karin. Fijn om haar toen en later vaker te ontmoeten en te spreken; zoals tijdens je open huis in Capelle aan den IJssel.

In 1988 raakte ik weer betrokken bij de vakgroep. Ditmaal als externe deskundige voor de examens van het vakgebied met de vele namen.¹ Externe verslaggeving was een vakgebied met een meer duurzame benaming. Studenten verdiepten zich in jouw vak in de complexiteit van de verschillende regelgevingen. Binnen het vakgebied interne beheersing staan de studenten voor de uitdaging om (aangepaste) regelgeving in een organisatie te implementeren. Een managementvraagstuk van rollen en verantwoordelijkheden en van processen (wie doet wat?) en registraties. En binnen de audit; is het te prefereren dat de naleving van wet- en regelgeving door het management wordt gestuurd en gemonitord op basis van output control, op basis van input control, of toch op basis van proces control? Voor menig student was na de behandeling van de regelgeving niet altijd even helder dat dit adequaat moest worden georganiseerd door het management.

Sinds 2001 werd de samenwerking intensiever, waarbij jij en Hans Gortemaker leidinggaven aan de vakgroep Accountancy en ik de rol mocht vervullen van docent Interne Beheersing. In 2007 wist jij mij over te halen om het vakgebied verder te ontwikkelen, docenten te betrekken en de verdere coördinatie op me te nemen. Vrijdags spraken we elkaar over accountancy en persoonlijke zaken. De samenwerking kwam ook tot uitdrukking in de TAXS-programma's. Verder zullen de integratiecolleges (ook met Hans) mij bijblijven

als interessante contactmomenten met studenten, alsook de CSRD-colleges in de laatste jaren, met studenten die zich aan het einde van hun collegeperiode in dit onderwerp verdiepten.

Het werden bijna 20 jaar aan onvergetelijke ervaringen, waarin je me het vertrouwen en de ruimte gaf om mijn 'opdracht' met een inspirerend team uit te voeren. Veel dank daarvoor, en ook dank voor de vele persoonlijke gesprekken. Joke en ik wensen jou en Karin een gezonde en interessante nieuwe fase in jullie leven toe. Tot spreken!

Drs. R. Snoeker RA, Course Director ICAIS, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Noot

1. Zoals inrichtingsleer, administratieve organisatie, bestuurlijke informatieverzorging (ook nog de combinatie BIV-AO) en meer recent interne beheersing en Angelsaksische Accounting Information Systems. Thans geven we de colleges onder de titel van ICAIS (Internal Control Accounting Information systems).

Martin Hoogendoorn: voorbeeld, inspirator, collega, medeauteur en vriend

Ruud Vergoossen

Martin Hoogendoorn neemt afscheid van Erasmus Universiteit Rotterdam, de universiteit waar ik mijn doctoraalstudie Bedrijfseconomie heb gedaan. Ik heb Martin echter pas leren kennen nadat ik die studie had afgerond. Onze eerste afspraak dateert van 1 december 1988. Die was op de Vrije Universiteit Amsterdam, waar ik toen nog niet zo lang geleden was begonnen aan mijn promotieonderzoek. Ik speelde met de gedachte om onderzoek te doen naar de invloed van wijzigingen in de grondslagen van waardering en resultaatbepaling op de oordeels- en besluitvorming van jaarrekeninggebruikers. Aangezien Martin indertijd inmiddels was gevorderd met zijn promotieonderzoek naar het effect van dit soort stelselwijzigingen op de door ondernemingen in hun jaarrekening gepresenteerde cijfers, leek mij een overleg met Martin opportuun. Het was een schot in de roos en het begin van een vruchtbare samenwerking op allerlei fronten, en een mooie, lange vriendschap.

Precies zes jaar na onze eerste ontmoeting promoveerde ik – op 1 december 1994 – aan de Vrije Universiteit bij Jan Klaassen. Martin vervulde daarbij de rol van referent en maakte deel uit van de promotiecommissie. Gedurende die zes jaar, maar ook daarna – zij het wat minder frequent – zagen en spraken we elkaar geregeld tijdens congressen, workshops en seminars in binnen- en buitenland, zoals de jaarcongressen van de European Accounting Association en de jaarlijkse FMA-congressen die op de Erasmus Universiteit plaatsvonden. De ontmoetingen en discussies met Martin waren altijd leerzaam en inspirerend, en tijdens de borrels, lunches en diners vooral ook aangenaam en zeer gemoedelijk.

Martin en ik zaten beiden jarenlang in de kernredactie van het Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie (*MAB*). Als voorzitter van de kernredactie heeft Martin heel nadrukkelijk richting gegeven aan de primaire insteek van het *MAB*, namelijk het toegankelijk maken van wetenschappelijke kennis, inzichten en onderzoeksresultaten voor toepassing in de (accountants)praktijk. Ik heb de kernredactievergaderingen onder leiding van Martin niet alleen ervaren als constructief en doelgericht, maar ook – in zekere zin – als zeer gezellig. Het meest gezellig waren echter de jaarlijkse *MAB*-weekenden van de kernredactieleden en hun partners. Martin, Karin, Irene en ik hebben tijdens die weekenden heel wat lief en leed gedeeld, waarbij we veel hebben gelachen en soms ook een traan hebben gelaten. Daardoor zijn we door de jaren heen ook persoonlijk dichter bij elkaar gekomen.

Bij (Moret) Ernst & Young (EY) waren Martin en ik een aantal jaren directe collega's op het directoraat Vaktechniek (DVT). Hoewel mijn oriëntatie binnen DVT zich niet beperkte tot de externe financiële verslaggeving, heb ik ook daar vaak en met veel plezier met Martin samengewerkt, zoals bij opdrachtgerichte kwaliteitsbeoordelingen, het verzorgen van interne vaktechnische cursussen en – niet te vergeten – het jaarlijks actualiseren van het *EY Handboek Jaarrekening*. Over boeken gesproken: ik ben er trots op dat ik in de afgelopen pakweg 20 jaar samen met Martin aan vijf edities van het door Noordhoff uitgegeven leerboek *Externe Verslaggeving* heb mogen werken. Nog geen jaar geleden is de elfde editie van dit standaardwerk verschenen; de laatste editie waar de namen van ons beiden op de cover prijken.

Ook toen ik bij het Koninklijk Nederlands Instituut van Registeraccountants (NIVRA) zat, kwamen Martin en ik elkaar regelmatig tegen. Zoals tijdens vergaderingen van de Stichting voor de Jaarverslaggeving of het Limperg Instituut waaraan Martin deelnam en ik als afgevaardigde van het NIVRA. Daarnaast hebben we indertijd *Het jaar verslagen* vormgegeven; het jaarverslagenonderzoek dat sinds 1996 elk jaar onder auspiciën van de accountantsberoepsorganisatie plaatsvindt en waarvan de resultaten worden gepubliceerd in een speciaal nummer van het *MAB*.

Tot slot

Beste Martin, het bovenstaande is slechts een bloemlezing van wat we samen hebben meegemaakt. We delen een rijke geschiedenis. Ik kijk daar met erg veel genoegen en dankbaarheid op terug. Jouw bijdrage in 2024 aan mijn Liber Amicorum erop nalezende, is dat geheel wederzijds. 😊

De afgelopen bijna vier decennia was jij voor mij een voorbeeld en inspirator, een voortreffelijke collega en medeauteur, maar bovenal een goede vriend ofwel – in de context van een Liber Amicorum – een ware Amicus. Irene en ik wensen Karin en jou nog vele mooie jaren in goede gezondheid toe!

*Prof. dr. R.G.A. Vergoossen, emeritus hoogleraar van Universiteit Maastricht en Nyenrode Business Universiteit.**

* Deze bijdrage is een postume publicatie. Als redactie van dit Liber Amicorum koesteren wij het dat we deze mooie woorden van Ruud voor Martin in deze bundel mogen opnemen.

Curriculum Vitae prof. dr. Martin Hoogendoorn RA

Martin Hoogendoorn (1959) studeerde, doceerde en promoveerde aan de Erasmus Universiteit. Van 1992 tot 2003 was hij hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam, maar in 2003 keerde hij terug naar Rotterdam als hoogleraar externe verslaggeving. Hij was vooral betrokken bij het post-masteronderwijs voor aankomende registeraccountants en registercontrollers, onder andere als programmadirecteur van de RA-opleiding. Daarnaast verzorgde hij diverse executive-opleidingen voor accountants, controllers, CFO's en commissarissen.

Martin is Raad-plaatsvervanger bij de Ondernemingskamer van het Gerechtshof Amsterdam en lid van de Board of Advisors van de International Association for Accounting Education and Research (IAAER). Hij heeft diverse boeken en veel artikelen geschreven en is onder meer lid van de redactie van het Tijdschrift voor Jaarrekeningenrecht.

Eerder was hij bijna 25 jaar werkzaam bij EY, voornamelijk als partner vaktechniek. Ook was Martin onder andere lid en voorzitter van de Raad voor de Jaarverslaggeving, voorzitter van de redactie van het Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie (MAB), voorzitter van de Permanente Werkgroep Accountancy, voorzitter van het Limperg Instituut en bijzonder adviseur jaarrekeningenrecht bij het Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Publicaties

Martin heeft vele publicaties op zijn naam staan. Dit is een selectie van de publicaties:

Boeken

- Hoogendoorn MN, Alexander D, Jorissen A, Van Mourik C, Kirwan C, Inwinkl P, Michelson G (2023) *International Financial Reporting & Analysis* (9th edition ed). Cengage Learning EMEA (London).
- Hoogendoorn MN, Vergoossen R (2021) *Externe verslaggeving*. Noordhoff Uitgevers (Groningen/ Utrecht).
- Hoogendoorn MN (2015) *Verslaggeving van organisaties zonder winstoogmerk*. Wolters Kluwer (Deventer). 122 p. (4e editie).
- Hoogendoorn MN, Klaassen J, Krens F (2004) *Externe Verslaggeving in Theorie en Praktijk*. Reed Business Information ('s-Gravenhage).
- Hoogendoorn MN, Mertens GMH (2001) *Kwaliteit van de externe financiële verslaggeving in Nederland*. Kluwer/Limpermig Instituut-reeks.
- Hoogendoorn MN (1997) *Voorzieningen in de jaarrekening*. DELWEL Uitgeverij (Den Haag).
- Hoogendoorn MN (1993) *Botsende beginselen in de externe verslaggeving*. Oratie Universiteit van Amsterdam. Amsterdam University Press (Amsterdam).
- Hoogendoorn MN (1993) *Het belang van de jaarrekening*. Academic Service (Schoonhoven).
- Hoogendoorn MN (1990) *Stelselwijzigingen in de jaarrekening*. Proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam. Wolters-Noordhoff (Groningen).

Bijdragen aan boeken

- Hoogendoorn MN (2020) Hoofdnormen en beginselen. In: Hijink J, Nieuwe Weme M, Oosterhoff G, In 't Veld L (eds.) *Handboek Jaarrekeningenrecht*. Wolters Kluwer (Deventer): p. 421-457 (Serie vanwege het Van der Heijden Instituut).
- Hoogendoorn MN (2018) Het einde van de jaarrekening? In: Vaassen E, Koopmans A (eds.) *Accountant en Ziener*. Tilburg, p. 186-193.
- Hoogendoorn MN (2016) Goodwill in de jaarrekening en de controleverklaring. In: De Bos A, Hoogendoorn MN, Van der Wal R, De Bruijn MP (eds.) *De dynamische accountant*. p. 125-136.
- Hoogendoorn MN (2011) De verhouding tussen de commerciële en fiscale winstbepaling. In: Kavelaars P (ed.) *Totaalwinst*. p. 57-68.
- Hoogendoorn MN (2011) De verwerking in de jaarrekening van niet-marktconforme transacties. In: Van der Boom AH, Hoogendoorn MN, Van der Wal R, Scholte LL (eds.) *Toezicht op inzicht (Liber amicorum Prof. dr. M.A. van Hoepen RA)*. Deventer.
- Hoogendoorn MN (2010) Een modeljaarrekening op basis van aandeelhouderswaarde. In: *Handboek Accountancy*. Deventer, p. B1.1226-1-B1.1226-32 (supplement, Vol. 24 (maart 2010)).
- Hoogendoorn MN (2010) Fair value in de jaarrekening van banken. In: Wallage P, Langendijk H (eds.) *Zicht op Schilder (Liber Amicorum voor prof. dr. Arnold Schilder RA)*. Amsterdam, p. 89-98.
- Hoogendoorn MN (2010) Stelselwijziging. In: *Handboek Accountancy*. Deventer, p. B1.1190-1-B1.1190-30 (Supplement 27, Vol. 27 (november 2010)).
- Hoogendoorn MN (2010) Substance over form. In: Van Hassel KM, Nieuwe Weme MP (eds.) *Willems' Wegen (Opstellen aangeboden aan prof. mr. J.H.M. Willems)*. Deventer, p. 171-184.

- Hoogendoorn MN, Klaassen J, Vergoossen R (2009) De behandeling van vreemde valuta in de jaarrekening. In: Bac AD, Gortemaker JCA, Wallage P (eds.) *Handboek Accountancy*. Deventer, p. 1261-1-1261-34.
- Hoogendoorn MN, Hartmann V (2007) Fusie en acquisitie in de jaarrekening. In: Van Fredrikslust RAI, Bartel JCKW (eds.) *Fusies en acquisities*. Amsterdam, p. 241-255.
- Hoogendoorn MN (2007) IFRS en De Accountant. In: Bac AD, Bindenga AJ (eds.) *Handboek Accountancy*. Deventer, p. B1.1236-B1.1236-25.
- Hoogendoorn MN (2007) Veertien voorspellingen over verslaggeving. In: Verhoog W, Van der Zanden P (eds.) *Assurance voor de 21e eeuw*. Amsterdam, p. 145-160.
- Hoogendoorn MN (2006) De betekenis van de Richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving. In: Kroeze MJ, Harmsen CM (eds.) *Verantwoording aan Hans Beckman*. Deventer, p. 225-236.
- Hoogendoorn MN (2005) De IASB en de Raad voor de Jaarverslaggeving: symbiose of predatie? In: *De onstuitbare opmars van IFRS in de polder. Vaarwel inzicht, welkom regels?* Rotterdam, p. 22-29.
- Hoogendoorn MN (2004) Beleidsaspecten inzake de jaarrekening. In: Hoogendoorn MN, Klaassen J (eds.) *Externe verslaggeving in theorie en praktijk*. Reed Business Information ('s-Gravenhage), p. 52-78.
- Hoogendoorn MN (2004) Regelgeving: principes of gedetailleerde bepalingen. In: Camfferman K, Groot T (eds.) *Tussen de Regels*. Groningen, p. 125-144.
- Hoogendoorn MN, Van Santen G, Ossenblok D (2004) Vastgoedbeleggingen. In: Backhuijs JB, Bosman RG (eds.) *Het jaar 2003 Verslagen*. Deventer, p. 39-65.
- Hoogendoorn MN (2003) Developments in Dutch Accounting Standards. In: *World Accounting Report*. Issue 6/7.
- Hoogendoorn MN (2003) Tweeledig monisme en fair value accounting: een analyse van de opvattingen van Bindenga. In: Hoogendoorn MN, Gortemaker JCA (eds.) *Maatschappelijk Aanvaardbaar*. Deventer, p. 81-96.
- Van der Tas L, Hoogendoorn MN, Bohmer S (2000) Financiële instrumenten in de jaarrekening. In: *Handboek Treasury*. Vol. 2000, p. 11010-1-11010-28.

Artikelen in tijdschriften

- Hoogendoorn MN (2021) Duurzaamheidsverslaggeving leidt tot meer duurzaamheid. *Tijdschrift voor jaarrekeningenrecht* 16(4), p. 121-123.
- Hoogendoorn MN (2021) Spelen met jaarcijfers. *Tijdschrift voor jaarrekeningenrecht* 2, p. 43-51.
- Hoogendoorn MN (2019) Het nieuwe Conceptual Framework van de IASB. *Tijdschrift voor jaarrekeningenrecht* 2, p. 66-76.
- Hoogendoorn MN, Van Geffen C (2018) Fouten in de jaarrekening. *Tijdschrift voor jaarrekeningenrecht* 2018(6), p. 147-153.
- Brouwer AJ, Hoogendoorn MN, Van Brenkelen JDJJ (2017) Waardering tegen actuele waarde, waaronder toepassing van actuele kostprijs. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 91(11/12), p. 331-343.
- Hoogendoorn MN (2017) De schaal van waarschijnlijkheid. *Tijdschrift voor jaarrekeningenrecht* 2017(6), p. 153-154.
- Hoogendoorn MN, Rijsenbilt A, Stout M, Vos N (2017) Vastgoedwaardering in het MKB en de rol van de mkb-accountant. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 91(3/4), p. 78-89.
- Brouwer AJ, Hoogendoorn MN (2017) The Role and Current Status of IFRS in the Completion of National Accounting Rules - Evidence from the Netherlands. *Accounting in Europe* 14(1-2), p. 137-149.

- Hoogendoorn MN, Van der Wel F, Kadric H (2016) Voorzieningen in de jaarrekening. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 90(12), p. 524-537.
- Hoogendoorn MN (2016) Algemene beginselen en het Conceptual Framework. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 90(1/2), p. 20-30.
- Hoogendoorn MN, Brouwer A, Naarding E (2015) Will the changes proposed to the conceptual framework's definitions and recognition criteria provide a better basis for IASB standard setting? *Accounting and Business Research* 45(5), p. 547-571.
- Hoogendoorn MN, Brouwer A, Faramarzi A (2014) Does the New Conceptual Framework Provide Adequate Concepts for Reporting Relevant Information about Performance? *Accounting in Europe* 11(2), p. 235-257.
- Hoogendoorn MN (2013) Afwaarderen!? *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 87(Januari/februari), p. 3-5.
- Hoogendoorn MN (2013) Derivaten en risicomanagement. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 87(6), p. 267-281.
- Hoogendoorn MN (2013) Eigen vermogen of vreemd vermogen? *Tijdschrift voor jaarrekeningenrecht*.
- Hoogendoorn MN, Vergoossen R, Wallage P (2012) Combinatie wetenschap en praktijk in accountancy: een wenselijke symbiose. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 86(7-8), p. 272-278.
- Hoogendoorn MN (2011) Materialiteit. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 85, p. 184-185.
- Hoogendoorn MN (2010) Off Balance constructies. *De Accountant* 117 (jan-feb), p. 55-55.
- Hoogendoorn MN (2010) Politieke bemoeienis met boekhoudregels niet zo gek. *De Accountant* 46 (april), p. 46-47.
- Hoogendoorn MN (2009) Joint Ventures. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 83 (december), p. 390-391.
- Hoogendoorn MN (2009) Positive Accounting Theory. *De Accountant* (juli/augustus 2009), p. 56-56.
- Hoogendoorn MN, Bohmer S (2009) Waardering deelnemingen tegen kostprijs in de enkelvoudige jaarrekening. *Tijdschrift voor Jaarrekeningenrecht*, p. 96-97.
- Hoogendoorn MN (2008) Praktijkcasus: Koop en verkoop van een dochtermaatschappij. *Tijdschrift voor jaarrekeningenrecht* 5, p. 118-119.
- Hoogendoorn MN (2008) Uit balans. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 9, p. 508-511.
- Hoogendoorn MN (2007) De waarde van normen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 81(november), p. 508-511.
- Hoogendoorn MN (2006) 10 IFRS-lessen. *De Accountant*, p. 36-37.
- Hoogendoorn MN (2006) Eerste ervaringen met IFRS. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 80, p. 530-531.
- Hoogendoorn MN (2006) International Accounting Regulation and IFRS Implementation in Europe and Beyond - Experiences with First-Time Adoption in Europe. *The European Accounting Review* 3, p. 23-26.
- Hoogendoorn MN, Thinggaard F, Wagenhofer A, Evans L (2006) Performance Reporting - The IASB's Proposed Formats of Financial Statements in the Exposure Draft of IAS 1. *The European Accounting Review* 3, p. 35-63.
- Hoogendoorn MN (2006) Toezicht op inzicht. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 80, p. 600-601.

Hoogendoorn MN (2003) Reële waarde, jaarrekening en ondernemingsbeleid. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 77(9), p. 387-396.

Hoogendoorn MN (2002) Boekhoudschandalen. *De Accountant* 11, p. 487-488.

Hoogendoorn MN (2002) Goodwill: afschrijven of niet afschrijven? *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 76(1/2), p. 18-23.

Hoogendoorn MN, Mertens G (2001) Kwaliteit van externe verslaggeving in Nederland. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* 75(10), p. 406-420.

Knoops C, Hoogendoorn MN (1994) Conceptual frameworks voor de financiële verslaggeving. *De Accountant-Adviseur* (juli/augustus), p. 26-31.

Artikelen in Het Financieele Dagblad

Hoogendoorn MN, Van Santen G (2012) Derivaten op balans. In: *Het Financieele Dagblad* (21 november 2012), p. 7-7.

Hoogendoorn MN (2009) Goodwillverslaggeving moet onder de loep. In: *Het Financieele Dagblad* (5 februari 2009), p. 7-7.

Hoogendoorn MN (2008) Marktprijzen zijn niet altijd 'fair value'. In: *Het Financieele Dagblad* (23 oktober 2008).

De enthousiaste accountant

LIBER AMICORUM – AANGEBODEN AAN PROF. DR. MARTIN HOOGENDOORN RA

Meer dan 20 jaar was Martin Hoogendoorn hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en daarvoor was hij ruim 10 jaar hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam. Hij combineerde zijn hoogleraarschap met werkzaamheden bij EY en vele andere activiteiten. Vele honderden studenten zijn door hem opgeleid.

In deze bundel wordt Martin Hoogendoorn door zijn wetenschappelijke collega's geëerd voor zijn bijdrage aan het vakgebied externe verslaggeving, zowel in theorie als praktijk, en aan het onderwijs op dit gebied. De artikelen bevatten vele boeiende onderwerpen op het gebied van onder andere financiële en duurzaamheidsverslaggeving, onderwijs en onderzoek, recht en fiscaliteit. Ook zijn er persoonlijke bijdragen.

Dit Liber Amicorum is daarmee een blijvend portret van een eminent vakgenoot met een inspirerende persoonlijkheid. Het documenteert de impact van Martin Hoogendoorn op zijn vakgebied en op de mensen met wie hij werkte, en vormt een blijvende herinnering aan zijn betekenisvolle loopbaan.

9 789493 406742 >